

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 5

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юрїївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антонїна, Дг.оес., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Степаненко Вікторія Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 4 від 28 листопада 2024 року

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення
(Рішення №1834 від 21.12.2023 р. Ідентифікатор медіа R30-02332).

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності 231 – Соціальна робота, 232 – Соціальне забезпечення)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька, болгарська.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-4715 (Print)
ISSN 2786-4723 (Online)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 378.011.3-052:376].091.33:792

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.1>

Олена ДЕНИСЮК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0001-5108-8370

Scopus-Author ID: 57572168800

Бібліографічний опис статті: Денисюк, О. (2024). Використання засобів театрального мистецтва в підготовці студентів за спеціальністю «Соціальна робота». *Ввічливість. Humanitas*, 5, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.1>

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

В сучасних умовах широкомасштабної збройної агресії РФ проти України зростає роль фахівців соціальної сфери. Соціально-педагогічної підтримки потребують різні категорії осіб – це особи з інвалідністю, внутрішньо-переміщені особи, сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставин, сім'ї військовослужбовців тощо. Одним із важливих завдань соціально-педагогічної роботи є пошук ефективних форм і методів профілактичної, просвітницької та корекційної роботи з даною категорією осіб та сімей. Вчасно надана допомога сприяє подоланню стресового стану, соціальній інтеграції особи. Використання засобів театрального мистецтва в підготовці майбутніх фахівців соціальної роботи може стати важливим чинником оптимізації взаємодії особистості та соціуму.

Метою статті є схарактеризувати особливості використання засобів театрального мистецтва в підготовці студентів за спеціальністю 231 «Соціальна робота», узагальнити ефективні форми та методи навчання. У статті здійснено аналіз останніх досліджень та публікацій з питань використання засобів театрального мистецтва в підготовці студентської молоді. Схарактеризовано роль театрального мистецтва як ефективного інструмента формування професійних компетентностей майбутніх фахівців соціальної роботи, розвитку їхніх комунікативних, емоційних та креативних навичок, здатності забезпечувати інклюзивні процеси, виявляти особливості та шляхи покращення життєдіяльності дітей та молоді з особливостями психофізичного розвитку й інвалідністю у соціальному середовищі. На думку автора статті, розробка відповідних курсів за вибором студента дозволить поглибити знання студентів щодо можливостей використання засобів театрального мистецтва в соціально-педагогічній роботі, здобути нові перспективи та інструменти для вирішення проблем вразливих груп населення, молоді з інвалідністю. Використання медіа можливостей, інтерактивних форм навчання, залучення провідних фахівців до гостьових лекцій, проведення практичних занять безпосередньо на базах практики, виїзних занять, театралізованих екскурсій, гурткової роботи на базі Центру практичної підготовки, сприятиме підвищенню якості підготовки фахівця, рівня рефлексивності, мотивації для подальшого саморозвитку.

Ключові слова: соціальна робота, соціальна інтеграція, молодь з інвалідністю, студентська молодь, театральне мистецтво, засоби театрального мистецтва.

Olena DENYSIUK

PhD in Education, Associate Professor, Associate Professor at the Social Pedagogy and Social Work Department, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0001-5108-8370

Scopus-Author ID: 57572168800

To cite this article: Denysiuk, O. (2024). Vykorystannia zasobiv teatralnogo mystetstva v pidhotovtsi studentiv za spetsialnistiu «Sotsialna robota» [The use of theater art in the training of students in the specialty «Social Work»]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.1>

THE USE OF THEATER ART IN THE TRAINING OF STUDENTS IN THE SPECIALTY “SOCIAL WORK”

In the context of Russia's large-scale armed aggression against Ukraine, the role of professionals in the social sector is becoming increasingly significant. Various categories of people require social and pedagogical support, including individuals with disabilities, internally displaced persons, families in difficult life circumstances, and families of military personnel, among others. One of the critical tasks of social and pedagogical work is to identify effective forms and methods for preventive, educational, and corrective interventions with these individuals and families. Providing timely assistance is essential for overcoming stress and facilitating social integration. The integration of theatrical art into the training of future social work professionals can play a pivotal role in optimizing the interaction between individuals and society.

The purpose of the article is to characterize the peculiarities of using the means of theatrical art in the training of students majoring in 231 Social Work, to summarize effective forms and methods of teaching. The article analyzes the latest research and publications on the use of theatrical art in the training of students. The role of theater art as an effective tool for the formation of professional competencies of future social work professionals, the development of their communication, emotional and creative skills, the ability to ensure inclusive processes, to identify features and ways to improve the life of children and youth with special needs and disabilities in the social environment is characterized. According to the author of the article, the development of appropriate courses for students' choice will deepen students' knowledge of the possibilities of using theater art in social and pedagogical work, gain new perspectives and tools for solving the problems of vulnerable groups of people, young people with disabilities.

According to the author of the article, the development of appropriate courses for student choice will deepen students' knowledge of the possibilities of using theater art in social and pedagogical work, gain new perspectives and tools for solving the problems of vulnerable groups of people, young people with disabilities. The use of media opportunities, interactive forms of learning, involvement of leading experts in guest lectures, practical classes directly at practice sites, field trips, theatrical excursions, group work on the basis of the Center for Practical Training will help to improve the quality of specialist training, the level of reflexivity, and motivation for further self-development.

Key words: social work, social integration, youth with disabilities, student youth, theatrical art, means of theatrical art.

Постановка проблеми. Питання підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в сучасних умовах воєнного стану та викликів відіграють важливу роль. Здійснений аналіз сучасних тенденцій розвитку спеціальності 231 Соціальна робота, потреб ринку праці та особливостей надання соціальних послуг у зв'язку з воєнним станом в країні актуалізував потребу в використанні різних засобів опанування майбутніми фахівцями новими навичками, технологіями, які сприятимуть формуванню умінь креативно вирішувати проблеми та приймати інноваційні рішення, мислити та застосовувати творчі здібності до формування принципових ідей, організувати та здійснювати соціально-педагогічну роботу в закладах освіти, захисту дитини на засадах соціальної інклюзії, застосовувати технології соціально-педагогічної роботи з формальними та неформальними об'єднаннями дітей та молоді.

Театральне мистецтво як синтетичний вид мистецтва завдяки поєднанню елементів різних мистецьких форм, таких як літературне слово (драматургія), акторська гра, сценографія, музика, танець, здатне впливати на форму-

вання особистості студентської молоді, стати ефективним інструментом формування професійних компетентностей майбутніх фахівців соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання використання інноваційних підходів до підготовки студентів у закладі вищої освіти, в тому числі з використанням засобів театрального мистецтва, розглядали Р. Вайнола, Ю. Возна, А. Капська, С. Чернета, І. Палько, К. Марчук, О. Половіна, І. Кондратець та ін.

Зокрема, в дослідженнях розглянуто питання підготовки фахівців соціальної сфери засобами театрального мистецтва (І. Палько; К. Марчук, 2016). Авторами розроблено методичні матеріали до курсу «Основи сценарної роботи», запропоновано збірник сценаріїв інтерактивних вистав з дисципліни. Можливості використання форум-театру в соціальній роботі досліджуються науковцями та практиками в таких площинах: профілактика ризиків соціальних проблем засобами форум-театру (Р. Новгородський, 2014); сутність форум-театру як сучасної технології соціокультурної діяльності, етапи впровадження технології

форум-театру в практику діяльності закладів вищої освіти, українських громадських організацій (Ю. Возна, 2016; О. Полякова, Л. Пономаренко, 2018); застосування технології вуличного соціального театру у мобільній соціальній роботі (О. Пюра, 2016); розробка критеріїв моніторингу та оцінки майстерень форум-театру та форумів з демонстрацією вистав, які базуються на цінностях та принципах методики театру пригноблених (В. Крижна, Я. Салахова та ін., 2023). Про переваги та ризики використання театралізованої діяльності в психосоціальній підтримці людей йдеться в дослідженні В. Савінова. Серед переваг дослідник називає початково ігровий характер, образність, життєподібність, комплексність, однак наголошує на необхідності врахування таких ризиків, як ризик поверховості, гіперідентифікації, переплетіння контекстів, ризик ступору, що може спричинити травматизацію (ретравматизацію) психіки клієнта, зниження самооцінки та блокування особистісного розвитку (В. Савінов, 2020, с. 56). Науковцями розглядається вплив театрального мистецтва на інклюзивні процеси в закладах освіти, досліджується потенціал інтерактивного театру в роботі з молоддю (В. Шахрай, 2016); аналізуються теоретичні підходи щодо ролі театрального мистецтва у процесі регуляції соціальних взаємин, удосконалення міжособистісної взаємодії, характеризуються соціальні та культурні функції театру, вплив на інтелектуальну та емоційну сферу людини (Т. Кремешна, 2012); тенденції розвитку професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва у практиці роботи сучасних вітчизняних шкіл (Н. Стихун, 2017); соціальна інтеграція дітей та молоді з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти, створення передумов для соціальної адаптації (Л. Остролицька, С. Сапіга, 2024; М. Півторак, Н. Пасічник, О. Цвид-Грома та ін., 2018); досліджуються теоретико-практичні засади впровадження інклюзивної освіти, підготовка майбутніх фахівців до роботи в умовах в умовах інклюзивної освіти в закладах вищої освіти (С. Архіпова, І. Красілич, 2021; Т. Лях, 2024).

Мета статті: схарактеризувати особливості використання засобів театрального мистецтва у підготовці майбутніх фахівців соціальної роботи, ефективні форми та методи навчання.

Виклад основного матеріалу. Здійснений аналіз останніх досліджень та публікацій з означеної проблеми виявив великий потенціал використання засобів театрального мистецтва в освітньому процесі закладів вищої освіти, культурному, духовному та професійному становленні здобувачів, створенні такого інклюзивного освітнього середовища, де студентська молодь є соціально активною, незалежною та готовою брати відповідальність за своє життя.

Аналіз літератури доводить, що сучасний фахівець має бути готовим не лише працювати в умовах інклюзивного середовища, а й вміти створювати таке середовище в закладах освіти, закладах захисту дитини, забезпечувати однаковий доступ здобувачів до навчання, позашкільної та рекреаційної діяльності. Науковці С. Архіпова, І. Красілич наголошують на важливості включення інклюзивного складника до змісту фахової підготовки здобувачів соціально-педагогічних спеціальностей, формуванні вмінь і навичок взаємодії з особами з особливими освітніми потребами, практичній спрямованості такої діяльності, орієнтованої на розвиток потенційних можливостей та талантів усіх учасників. Підтримуємо думку авторів про важливість навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців соціальної сфери до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища, важливими складниками яких є розробка відповідних навчальних курсів, як основного, так і вибіркового блоків, електронних навчальних курсів, програм практики, організації гурткової роботи, актуалізації діяльності Центру практичної підготовки, науково-дослідної роботи тощо.

Особливо цінним в контексті професійної підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників є застосування театральних практик. О. Орлова, аналізуючи сучасні тенденції розвитку театру в Україні, в своїй публікації пише про набуття театром нових функцій у сучасних умовах розвитку соціуму, виникнення нових форм театру, які виконують діалогічну та інтегруючу функцію для різних категорій осіб (Орлова О., 2018).

Театр створює простір для співпраці людей з інвалідністю та без неї, що сприяє взаєморозумінню та подоланню упереджень, а участь у виставах розвиває відчуття належності до групи та єднання. Дослідження М. Паламарчук

доводять підвищення рівня соціальної толерантності глядачів, після перегляду інклюзивної соціально-інтерактивної вистави, учасниками якої є люди з інвалідністю. Автор обґрунтовує можливість онлайн демонстрації соціально-інтерактивних вистав як засобу дестигматизації соціальної спільноти осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, що на нашу думку, може бути використано в практиці роботи зі студентською молоддю (Паламарчук М., 2020).

Згідно з Положенням про порядок та умови здійснення вибору навчальних дисциплін студентами Київського столичного університету імені Бориса Грінченка та відповідно до Закону України «Про вищу освіту», здобувачі освітніх програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти мають право на вільний вибір освітніх компонентів. Такий підхід створює умови для формування індивідуальної освітньої траєкторії, задоволення освітніх та кваліфікаційних потреб здобувачів, ефективного використання можливостей та традицій університету. Так, серед дисциплін вибіркового блоку для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота (освітніх програм «Соціальна робота», «Соціальна адвокація», «Соціальна педагогіка») розроблено курс «Театральні практики в соціально-педагогічній роботі». Загальний обсяг – 4 кредити. Дисципліну студенти вивчають протягом 6-7 семестрів (кінець 3-го, початок 4 курсу). Така побудова курсу дає можливість відпрацьовувати набуті навички під час літньої практики та обговорити набутий досвід в групі під час занять на 4 курсі, створює умови для самоосвіти та рефлексії, власної практичної діяльності.

Мета курсу – ознайомлення з існуючими театральними практиками; особливостями реалізації театральних вистав в соціально-педагогічній роботі.

Завдання навчальної дисципліни

- ознайомлення з театром як синтетичним видом мистецтва, витоками театального мистецтва України;
- формування вмінь організації та проведення різних видів театру в умовах інклюзивного середовища;
- створення театральних постановок для дітей та молоді різного віку; отримання професійного зворотного зв'язку від експертів та колег;

- оволодіння знаннями методичного інструментарію та систематизації теоретичних уявлень про театральні практики;

- підвищення рівня рефлексивності, створення мотивації для подальшого саморозвитку.

Відповідно до освітньо-професійної програми 231.00.02 Соціальна педагогіка підготовки за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, дисципліна за вибором «Театральні практики в соціально-педагогічній роботі» забезпечує формування таких загальних та спеціальних компетентностей:

- ЗК5. Здатність планувати та управляти часом.

- ЗК7. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

- СК18. Здатність до генерування нових ідей та креативності у професійній сфері.

- СКУ22. Здатність організовувати та здійснювати соціально-педагогічну роботу в різних соціальних інституціях на засадах соціальної інклюзії.

- СКУ24. Здатність застосовувати технології соціально-педагогічної роботи з формальними та неформальними об'єднаннями дітей та молоді.

Відповідно до освітньо-професійної програми 231.00.02 Соціальна педагогіка підготовки за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, дисципліна «Театральні практики в соціально-педагогічній роботі» забезпечує оволодіння такими програмовими результатами навчання:

- РН2. Вільно спілкуватися усно і письмово державною та іноземною мовами з професійних питань.

- РН3. Ідентифікувати, формулювати і розв'язувати завдання у сфері соціальної роботи, інтегрувати теоретичні знання та практичний досвід.

- РН17. Встановлювати та підтримувати взаємини з клієнтами на підґрунті взаємної довіри та відповідно до етичних принципів і стандартів соціальної роботи, надавати їм психологічну підтримку й наснажувати клієнтів.

- РН22. Демонструвати уміння креативно вирішувати проблеми та приймати інноваційні рішення, мислити та застосовувати творчі здібності до формування принципово нових ідей.

- Рну26. Організовувати та здійснювати соціально-педагогічну роботу в закладах

освіти, захисту дитини на засадах соціальної інклюзії.

- Рну27. Організувати та здійснювати соціально-педагогічну роботу в формальних та неформальних об'єднаннях дітей та молоді.

Структура навчальної дисципліни передбачає проходження лекційних, практичних занять, самостійної роботи студентів та модульного контролю. Вид контролю – залік. Програма курсу складається з 4 модулів.

Перший модуль знайомить з ключовими поняттями «театр», «театральне мистецтво», функціями театру та театральними жанрами, значенням в культурному та практичному розвитку людини, витоками театрального мистецтва. Значна увага приділяється історії українського театру, витокам театрального мистецтва України, видатним постатям українського театру. Для поглиблення компетенцій здобувачів в межах цього модуля пропонується серія виїзних занять в музеї історії театрального мистецтва, видатних діячів, які пов'язані з театральною діяльністю, зустрічі з акторами та театральними режисерами. Важливе місце займає самостійна робота студентів. Так, серед завдань пропонується підготувати індивідуальні або групові проекти, в яких розкривається роль українського театру в сучасних умовах воєнного стану, місію українського театру в презентації України за кордоном. Корисним як в методичному, так і змістовному плані є знайомство студентів з такою формою, як театралізовані екскурсії (Бюро театралізованих екскурсій, керівниця Ольга Мусіяченко, м. Київ), які в інтерактивній формі знайомлять з видатними діячами минулого, «оживляють», дозволяють увійти в епоху та бути співучасником/цею подій. Студенти практикують як очні зустрічі, так і онлайн, коли учасники колективу «Бюро театралізованих екскурсій» розпочинають зустрічі в онлайн форматі, а потім продовжують вести театралізоване дійство у форматі стріму(stream) – прямої трансляції відео живого спілкування ведучого та студентів-глядачів з історичних місць перебування відомих постатей.

Другий модуль присвячений питанням соціального театру як новій формі театру, історії виникнення. Студентська молодь знайомиться з ключовими поняттями, метою, завданнями та принципами форум-театру Августо Боалю, плейбек-театру, вербатім-театру, історією їх

створення за кордоном та в Україні, провідними театрами, які працюють в даному напрямі. Соціальний театр підіймає важливі проблеми вразливих верств населення, створює умови для активної участі глядачів в якості акторів-аматорів, можливості розповісти свою власну історію в плейбек-театрі, або запропонувати свій варіант вирішення соціальної проблеми, інсценізації життєвого випадку з власним баченням розгортання подій у форум-театрі. Для розуміння сутності даних видів театру доцільним є використання таких форм навчання, як гостьові лекції керівників (режисерів) та акторів театру, безпосередня участь студентів в виставах плейбек-театру «Дежавю плюс (керівник В. Савінов) та форум-театру ГО «Театр змін» (керівниця Я. Салахова). Наприклад, теми, які були реалізовані за останній рік ГО «Театр змін» та презентовані під час гостьової лекції Я. Салаховою, дозволяють студентам по-іншому подивитися на можливі способи адвокатування інтересів вразливих груп населення через використання інтерактивних технологій соціокультурної діяльності, пошуку стратегій ненасильницьких змін та створення простору поваги до відмінностей. Це такі важливі та актуальні теми, як реінтеграція ветеранів, підтримка їхніх родин «Він. Вона. Війна»; теми соціальної справедливості та рівності «Почуй мене»; пошуку ресурсів та обговорення проблем родин, які виховують дітей аутистичного спектру «Моя опора та підтримка у вихованні дитини з особливими освітніми потребами»; теми доступності театру для людей з порушенням слуху та зору; потреби молоді з інвалідністю; питання підтриманого проживання та ін.

Окремою темою розглядається питання розвитку інтеграційного театру в Україні та за кордоном, значення інтеграційного театру в роботі з особами з інвалідністю, обговорюються результати глибинних інтерв'ю з представниками театральних колективів, у складі яких виступають молоді люди з інвалідністю. На глибоке переконання В. Люботи, режисера театру, художнього керівника народного аматорського театру-студії «Паростки», одного з учасників серії гостьових лекцій «театр надає унікальну можливість людині з особливостями психофізичного та інтелектуального розвитку відчутти непізнані свої можливості, висловлювати свої почуття та ділитися своїми переживаннями на

іншому інформаційному рівні, програти болючі аспекти власного життя, інтегрувати свій біль, творчо його використовувати та поступово набуті імунітету до тієї реальності, яка раніше ставила у безвихідь» (В. Любота, 2024, с. 130). У процесі викладання дисципліни, постають проблемні питання, на які студенти шукають відповіді, виконуючи завдання самостійної роботи, готуючи різноманітні мистецькі проекти, дискутуючи з запрошеними фахівцями. Серед них такі: «Можливості самореалізації особи з інвалідністю засобами театрального мистецтва», «Як діє формула щодо акторів інтеграційного театру «я не потребую принизливого жалю, я потребую розуміння і підтримки»» (з дискусії В. Люботи) тощо.

В якості самостійної роботи студенти аналізують діяльність інтеграційних театрів, досліджують доступність театрів України, мистецьких установ для молоді з інвалідністю, створюють карту інклюзивних мистецьких об'єктів своєї громади.

Третій модуль передбачає ознайомлення студентів з різними видами театру, доступними дітям дошкільного та молодшого шкільного віку: театр ляльок, стендовий, настільний театр, пальчиковий театр, тіньовий театр та ін. особливостями організації та проведення театральних вистав для дітей даної вікової категорії, напрямками ознайомлення дітей з театральним мистецтвом, шляхи включення дітей в театралізовану діяльність, дослідження впливу театрального мистецтва на формування особистості педагога та дитини, в тому числі з особливими освітніми потребами. Заліковим завданням даного модуля є розробка сценарію та проведення вистави для дітей дошкільного або молодшого шкільного віку на профілактичну тематику за вибором студента. Така діяльність сприяє подоланню страху публічних виступів, розвитку організаторських здібностей студентів, умінню ефективно взаємодіяти та працювати в команді, креативно підходити до вирішення складних ситуацій, формуванню психологічної стійкості та впевненості у собі.

Використання театральних технологій в роботі з підлітками та учнівською молоддю присвячений четвертий модуль дисципліни, в ході якого студенти знайомляться зі специфікою організації та проведення театралізованих заходів з такою категорією дітей, інтерактивним

театром як методом попередження негативних явищ серед дітей та молоді, технологіями створення та проведення форум-театру з дітьми та молоддю. Результатом опанування даного модуля є бажання студентів підготувати та провести форум-театр для учнів закладів загальної середньої освіти, що переростає в гурткову роботу, до якої доєднуються студенти інших курсів, випускники кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, які мають досвід організації форум-театру з підлітками в закладі освіти. Така активна практикоорієнтована діяльність студентів сприяє утвердженню ними розуміння ролі театрального мистецтва у протидії булінгу та профілактики інших негативних проявів серед дітей та молоді, пропагуванні здорового способу життя, створенні безпечного середовища для вирішення підлітками конфліктних питань засобами ненасильницького спілкування, можливостей для самореалізації учнівської молоді, в тому числі осіб з інвалідністю.

У межах дисципліни «Театральні практики в соціально-педагогічній діяльності» розроблено електронний навчальний курс (ЕНК), в якому студентам пропонується теоретичний матеріал, презентації, посилання на друковані та інтернет ресурси, театральні блоги та підкасти, відеоматеріали театральних постановок та інтерв'ю з режисерами тощо, прописано етапи виконання завдань, методичні рекомендації до практичних занять, самостійної роботи та модульного контролю. Окремою діяльністю виставлено завдання «самоосвіта», куди студенти можуть завантажувати власні здобутки в самостійному опануванні театрального мистецтва: рефлексія на перегляд вистав професійних та аматорських театрів, відвідування виставок, музеїв, присвячених театру та театральним діячам, участь у тематичних вебінарах, конференціях, зустрічі з видатними театральними діячами, критиками, власна практична театральна діяльність тощо.

Набуті знання та навички можуть бути використані студентами під час проходження різних видів практики, організації та проведенні соціокультурних заходів, інтерактивних занять, створенню інклюзивних творчих проектів для людей з різними освітніми потребами.

Висновки. Театральна діяльність забезпечує не лише розвиток професійних компетентностей, а й сприяє особистісному зростанню

майбутніх фахівців соціальної сфери, підвищуючи їхню ефективність у майбутній професійній діяльності. Розробка відповідних курсів за вибором студента дозволить поглибити знання студентів щодо можливостей використання засобів театального мистецтва в соціально-педагогічній роботі, здобути нові перспективи та інструменти для вирішення проблем вразливих груп населення, молоді з інвалідністю. Формулювання проблемних питань, які постають під час викладання курсу, та їх спільне розв'язання, використання медіа можливос-

тей, інтерактивних форм навчання, залучення провідних фахівців до гостьових лекцій, проведення практичних занять безпосередньо на базах практики, виїзних занять, театралізованих екскурсій, гурткової роботи на базі Центру практичної підготовки, сприяє підвищенню якості підготовки фахівця, рівня рефлексивності, мотивації для подальшого саморозвитку.

Темами для подальших досліджень можуть бути питання підготовки соціальних працівників до використання засобів театального мистецтва в закладах охорони здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архіпова С., Красілич І. Підготовка майбутніх фахівців соціально-педагогічних спеціальностей у контексті новітніх тенденцій інклюзивної освіти. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 3. С. 28–34. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4317>
2. Возна Ю. Елементи форум-театру як інтерактивні форми засвоєння соціальних вмій майбутніх фахівців соціальної сфери. *Молодь і ринок*. 2016. № 11–12. С. 60–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_11-12_15
3. Інклюзивні мистецькі практики в Україні. Арт-альбом / за ред. В. Висоцького. БФ «ЄУСІ». 2024. 164 с. URL: <https://teatrzm.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/inklyuzyvni-mysteczki-praktyky-v-ukrayini.pdf>
4. Кремешна Т. Театр як засіб впливу на культурне та соціальне становлення особистості. *Молодь і ринок*. 2012. № 5. С. 102–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_5_23
5. Крижна В., Салахова Я. Посібник з оцінки заходів у рамках методики театру пригноблених / за ред. М. Діденко. Україна. 2024. 25 с. URL: <https://teatrzm.in.ua/media/#public>
6. Новгородський Р. Г. Форум-театр як інтерактивна форма профілактики соціальних проблем. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2014. 115. С. 168–171.
7. Орлова О. І. Сучасні тенденції розвитку театру в Україні: соціологічний аспект. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 79. С. 141–150. URL: <http://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2018/79/20.pdf>
8. Паламарчук М. Є. Інклюзивний соціально-інтерактивний театр як технологія дестигматизації осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2020. № 2(17). С. 280–298
9. Половіна О., Кондратець І. Артосвіта : навч.-метод. посібник. К : Київ ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 556 с.
10. Пюра О. С. Особливості застосування технології вуличного соціального театру у мобільній соціальній роботі. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 134–138. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12/33.pdf> (дата звернення: 28.10.2024).
11. Савінов В. В. Зворотня сторона переваг театально-драматичних засобів арттерапії: ризики та обмеження. *Простір арт-терапії*. 2020. № 1 (27). С. 40–57. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724107/> (дата звернення: 28.10.2024).
12. Сапіга, С., Остролуцька, Л. Особливості надання соціальних послуг людям з інвалідністю. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 3. С. 115–123. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.14>
13. Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю в контексті освітньої діяльності ВНЗ : монографія / [М. В. Півторак та ін. ; за заг. ред. Я. В. Новака]. Біла Церква : ТОВ «Білоцерківдрук», 2018. 211 с.
14. Стихун Н. Тенденції розвитку професійної майстерності вчителя засобами театального мистецтва у практиці роботи сучасних вітчизняних шкіл. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 1–2 (16-17). С. 212–226. ISSN Online: 2312-5829
15. Столярик О., Петрочко Ж., Криницька І. Соціально-реабілітаційні послуги для дітей з інвалідністю та їх сімей: досвід Хорватії, Литви та Латвії. *Ввічливість. Humanitas*, 2024. № 3. С. 166–177. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.24> (дата звернення: 28.10.2024).
16. Чернета С. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. *Social Work and Education*. 2021. № 8(1). С. 77–89.
17. Шахрай В. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театального мистецтва : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05, 13.00.07. Київ. 2016. URL: https://lib.iitta.gov.ua/708822/1/Shakrai_dis.pdf

REFERENCES:

1. Arkhipova, S., & Krasilych, I. (2021). Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv sotsialno-pedahohichnykh spetsialnostei u konteksti novitnikh tendentsii inkluzyvnoi osvity [Training of future specialists of socio-pedagogical specialties in the context of the latest trends of inclusive education]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriya: Pedahohichni nauky*, 3, 28–34. Retrieved from: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4317> [in Ukrainian].
2. Vozna, Yu. (2016). Elementy forum-teatru yak interaktyvni formy zasvoiennia sotsialnykh vmin maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [The elements of the forum-theatre as an interactive forms of learning of social skills of the future experts of social sphere]. *Molod i rynek*. 11–12, 60–64. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_11-12_15 [in Ukrainian].
3. *Inkluzivni mystetski praktyky v Ukraini. Art-albom.* (2024). [Inclusive art practices in Ukraine. Art album]/ za red. V. Vysotskoho. BF «YeUSI». 164 s. Retrieved from: <https://teatrzm.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/inkluzyvni-mysteczki-praktyky-v-ukrayini.pdf> [in Ukrainian].
4. Kremeshna, T. (2012). Teatr yak zasib vplyvu na kulturne ta sotsialne stanovlennia osobystosti [Theater as a means of influencing the cultural and social development of the individual]. *Molod i rynek*. 5, 102–105. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_5_23 [in Ukrainian].
5. Kryzhna, V., & Salakhova, Ya. (2024). *Posibnyk z otsinky zakhodiv u ramkakh metodyky teatru pryhnoblenykh* [A guide to evaluating Theatre of the Oppressed activities] / za red. M. Didenko. Ukraina. 25. Retrieved from: <https://teatrzm.in.ua/media/#public> [in Ukrainian].
6. Novgorodskiy, R. G. (2014). Forum-teatr yak interaktyvna forma profilaktiki sotsialnih problem [Forum-theater as an interactive form of prevention of the social problems]. *Visnik Chernigivskogo natsionalnoho pedagogichnogo universitetu*, 115, 168–171. [in Ukrainian].
7. Orlova, O. I. (2018). Suchasni tendentsii rozvytku teatru v Ukraini: sotsiolohichniy aspekt [Modern Trends in the Development of Theater in Ukraine: a Sociological Aspect]. *Sotsialni tekhnologii: aktualni problemy teorii ta praktyky*. 79, 141–150. Retrieved from: <http://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2018/79/20.pdf> [in Ukrainian].
8. Palamarchuk, M. Ye. (2020). Inkluzyvnyi sotsialno-interaktyvnyi teatr yak tekhnolohiia destyhmatyziatsii osib z invalidnistiu vnaslidok intelektualnykh porushen [The inclusive social-interactive theater as a technology of destigmatization of persons with intellectual disabilities]. *Visnyk natsionalnoho aviatytsiinoho universytetu. Seriya: pedahohika. Psykholohiia*, 2(17), 280–298 [in Ukrainian].
9. Polovina, O., & Kondratets, I. (2022). *Artosvita*. K : Kyiv un-t im. B. Hrinchenka., 556 [in Ukrainian].
10. Piura, O. S. (2016). Osoblyvosti zastosuvannia tekhnolohii vulychnoho sotsialnoho teatru u mobilnii sotsialnii roboti [Features of the application of technology social street theater in mobile social work]. *Molody vchenyi*. 12 (39), 134–138. Retrieved from: <http://molodyvchenyi.in.ua/files/journal/2016/12/33.pdf> [in Ukrainian].
11. Savinov, V.V. (2020). Zvorotnia storona perevah teatralno-dramatychnykh zasobiv arterapii: ryzyky ta obmezhennia [The downside of the benefits of theatrical and dramatic art therapy: risks and limitations]. *Prostir art-terapii*. 1 (27), 40–57. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/724107/> [in Ukrainian].
12. Sapiha, S., & Ostrolutska, L. (2023). Osoblyvosti nadannia sotsialnykh posluh liudiam z invalidnistiu [Features of providing social services to people with disabilities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 115–123, Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.14> [in Ukrainian].
13. Pivtorak, M. V. et. al. (2018) *Sotsialna intehtratsiia osib z invalidnistiu v konteksti osvithnoi diialnosti VNZ* [Social integration of persons with disabilities in the context of educational activities of a higher education institution] / za zah. red. Ya. V. Novaka. Bila Tserkva : TOV «Bilotserkivdruk», 2018, 211 [in Ukrainian].
14. Stykhun, N. (2017). Tendentsii rozvytku profesiinoi maisternosti vchytelia zasobamy teatralnoho mystetstva u praktytsi roboty suchasnykh vitchyznianykh shkyl [Trends of professional skill teachers by means of theatrical art in the practice of modern domestic schools]. *Osvitlohichniy dyskurs*. 1–2 (16-17), 212–226[in Ukrainian].
15. Stoliaryk, O., Petrochko, Zh., & Krynytska, I. (2024). Sotsialno-reabilitatsiini posluhy dlia ditei z invalidnistiu ta yikh simei: dosvid Khorvatii, Lytvii ta Latvii [Social rehabilitation services for children with disabilities and their families: the experience of Croatia, Lithuania and Latvia]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 166–177. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.24> [in Ukrainian].
16. Cherneta, C. (2021). Kompetentnisnyi pidkhid u pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty do nadannia sotsialnykh posluh [Competence approach in training of future specialists in the social work to provide social services]. *Social Work and Education*. 8(1), 77–89. DOI: 10.25128/2520- 6230.21.1.6. [in Ukrainian].
17. Shakhrai, V. M. (2016). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia sotsialnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi i starshoi shkoly zasobamy teatralnoho mystetstva* [Theoretical and Methodical Bases of Formation of Social Competence of Main and High School Pupils by Means of Theatrical Art]: PhD diss. Kyiv. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/708822/1/Shakhrai_dis.pdf [in Ukrainian].

УДК 364.4:316.35-056.42

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.2>

Аліна ДУЛЯ

доктор філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Scopus-Author ID: 57208213486

Вадим ЛЮТИЙ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-9105-0470

Scopus-Author ID: 58669174100

Бібліографічний опис статті: Дуля, А., Лютий, В. (2024). Класифікація різних груп отримувачів соціальних послуг за ознаками соціальної дезадаптації, виключеності та вразливості. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 11–18, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.2>

КЛАСИФІКАЦІЯ РІЗНИХ ГРУП ОТРИМУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЗА ОЗНАКАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ, ВИКЛЮЧЕНОСТІ ТА ВРАЗЛИВОСТІ

Проблема соціальної дезадаптації, вразливості, виключення і дискримінації особистості постає особливо гостро у зв'язку з військовою ситуацією, суспільною та політичною нестабільністю в Україні. Не зважаючи на те, що названі стани особистості або соціальні ситуації взаємопов'язані і витікають одне із одного, представлена в статті класифікація різних груп отримувачів за ознаками дезадаптації, виключеності та вразливості дозволяє систематизувати підходи до соціальної роботи з ними, уточнити критерії та обирати моделі надання їм соціальних послуг, що особливо актуально в умовах війни.

В статті отримувачі соціальних послуг об'єднані в три групи (особи, що перебувають в стані соціальної дезадаптації внаслідок ризикованої, деструктивної або девіантної поведінки; особи та групи, що страждають від соціального виключення та дискримінації; особи та сім'ї, що перебувають в особливо вразливому стані, пов'язаному із природними або соціальними катастрофами або виразними індивідуальними особливостями), визначено основні характеристики кожної з них.

Здійснено аналіз особливостей соціальної роботи з названими групами отримувачів послуг та обґрунтовано критерії, за якими представникам різних груп можуть бути надані соціальні послуги профілактики, обслуговування і підтримки та здійснено щодо них профілактичні, реабілітаційні та корекційні втручання.

Визначено, що фахівець із соціальної роботи повинен бути здатен визначати стан соціальної дезадаптації, вразливості, виключення і дискримінації особистості у конкретному випадку, аналізувати його причини, прогнозувати наслідки, знаходити та застосовувати відповідні моделі соціальної роботи або адаптувати її удосконалювати існуючі практики. У статті акцентується увага на тому, що зміст та методи втручання завжди мають спиратись на оцінку унікальної соціальної ситуації та індивідуальних потреб кожного отримувача.

Ключові слова: соціальна робота, соціальні послуги, отримувачі соціальних послуг, соціальна дезадаптація, соціально виключена особа, дискримінація, вразливі групи населення.

Alina DULIA

Doctor of Philosophy, Specialty 231 Social work, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Scopus-Author ID: 57208213486

Vadym LIUTYI

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0002-9105-0470

Scopus-Author ID: 58669174100

To cite this article: Dulia, A., Liutyi, V. (2024). Klasyfikatsiia riznykh hrup otrymuvachiv sotsialnykh posluh za oznakamy sotsialnoi dezadaptatsii, vykliuchenosti ta vrazlyvosti [Classification of different groups of recipients of social services according to signs of social maladjustment, exclusion and vulnerability]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 11–18, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.2>

CLASSIFICATION OF DIFFERENT GROUPS OF RECIPIENTS OF SOCIAL SERVICES ACCORDING TO SIGNS OF SOCIAL MALADJUSTMENT, EXCLUSION AND VULNERABILITY

The problem of social maladaptation, vulnerability, exclusion and discrimination of the individual appears especially acutely in connection with the military situation, social and political instability in Ukraine. Regardless of the fact that the mentioned states of personality or social situations are interconnected and flow from each other, the article presents the classification of different groups of recipients according to the signs of maladaptation, exclusion and vulnerability, allows to systematize approaches to social work with them, clarify criteria and choose models of provision social services to them, which is especially relevant in wartime conditions.

In the article, recipients of social services are grouped into three groups (individuals in a state of social maladjustment as a result of risky, destructive or deviant behavior; individuals and groups suffering from social exclusion and discrimination; individuals and families in special a vulnerable state associated with natural or social disasters or distinct individual characteristics), the main characteristics of each of them are defined.

An analysis of the specifics of social work with the named groups of service recipients was carried out and the criteria based on which representatives of different groups can be provided with preventive, maintenance and support social services and preventive, rehabilitative and corrective interventions were carried out in relation to them.

It was determined that a social work specialist should be able to determine the state of social maladjustment, vulnerability, exclusion and discrimination of an individual in a specific case, analyze its causes, predict consequences, find and apply appropriate models of social work or adapt and improve existing practices. The article emphasizes that the content and methods of intervention should always be based on an assessment of the unique social situation and individual needs of each recipient.

Key words: social work, social services, recipients of social services, social maladaptation, socially excluded person, discrimination, vulnerable population groups.

Постановка проблеми. Соціальна робота з різними групами отримувачів соціальних послуг набуває все більшої актуальності. Адже через соціальні зміни, політичну й економічну кризи та військові дії в Україні спостерігається зростання кількості осіб, які перебувають в стані соціальної дезадаптації, вразливості, виключення і дискримінації. Ці стани особистості або соціальні ситуації взаємопов'язані і витікають одне із одного. Проте в конкретних випадках можна помітити первинний або ключовий процес, що спричинив складні життєві обставини або загрозу їхнього виникнення або є основним фактором вибору стратегії або моделі надання соціальних послуг. Саме такий ключовий процес може лежати в основі класифікації груп отримувачів соціальних послуг та віднесення особи, сім'ї або спільноти до однієї із таких груп. Будь-яка особа або сім'я, що пере-

бувають у вразливому стані чи складних життєвих обставинах, незалежно від того, до яких груп вони належать, є особливими і потребують індивідуального підходу. Проте виокремлення груп отримувачів та визначення їхніх ключових характеристик та відмінностей дозволить систематизувати підходи до соціальної роботи залежно від чинників їхньої вразливості та потрапляння у складні життєві обставини, уточнити критерії та обирати моделі надання їм соціальних послуг і, відповідно, забезпечити професійність, якість, адресність і доступність соціальних послуг. Це особливо важливо в умовах війни, адже велика кількість осіб та сімей, що потребують підтримки, та обмеженні у часі та ресурсах вимагають від фахівців із соціальної роботи високий рівень професіоналізму та здатність поєднувати стандартизовані підходи до надання соціальних послуг із здатністю мак-

симально враховувати індивідуальність та соціальну ситуацію кожного отримувача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Українські вчені активно досліджують питання особливостей соціальної роботи та системи надання соціальних послуг різним групам отримувачів. Більшість досліджень спрямовані на вивчення специфіки соціальної роботи з окремою категорією або групою отримувачів, виокремленими на основі певної особливості розвитку, поведінки або способу життя, соціальної ситуації та взаємовідносин, чинника вразливості або складних життєвих обставин. Т. Семигіна акцентує увагу на моделях, сучасних концепціях та перспективах соціальної роботи з різними групами отримувачів соціальних послуг (Семигіна, 2020); З. Кияниця, Ж. Петрочко аналізують досвід та інструментарій щодо організації та здійснення соціальної роботи, зокрема щодо раннього виявлення вразливих сімей із дітьми, ведення випадку, оцінки потреб (Кияниця, Петрочко, 2017); І. Кулик висвітлює основні теоретико-методологічні та прикладні проблеми сучасної соціальної роботи з різними групами отримувачів (Кулик, 2020).

Вивчаючи актуальні питання соціальної роботи рядом вчених проаналізовано теорії, технології і методи соціальної роботи з різними групами отримувачів соціальних послуг (Актуальні питання соціальної роботи, 2023).

Досліджуючи питання соціальної роботи з різними групами отримувачів соціальних послуг, Т. Лях, В. Петрович, А. Спірін стверджують, що соціальна адвокація повинна стати невід'ємною частиною професійної діяльності соціального працівника, адже основною метою соціальної роботи з даною групою отримувачів є підвищення добробуту людини та допомога їм в задоволенні основних людських потреб, де особливу увагу потрібно приділяти потребам і розширенням можливостей осіб, які є вразливими, пригнобленими та живуть у бідності (Лях, Петрович, Спірін, 2022). С. Архипова, В. Петрович, Н. Тимошенко стверджують, що соціально незахищені категорії населення потребують особливої уваги та підтримки для забезпечення їхньої інтеграції в суспільство (Архипова, Петрович, Тимошенко, 2024).

У своїх наукових працях Т. Спіріна, К. Лунь зазначають, що своєчасне надання соціальних

послуг сприятиме попередженню виникнення проблемних ситуацій (Спіріна, Лунь, 2021). В. Лютий стверджує, що вибір стратегії надання соціальних послуг різним групам отримувачів багато в чому залежить від орієнтації надавача на певне розуміння її сутності, призначення, функцій та цінностей, від уявлення надавача про природу вразливості та складних життєвих обставин і можливості отримувачів послуг (Актуальні питання соціальної роботи, 2023). Проте питання класифікації різних соціальних груп, що потребують соціальної підтримки, категорій отримувачів залежно від спільних для них ключових чинників дезадаптації та виокремлення відповідних ним підходів до надання соціальних послуг та здійснення втручань в останніх публікаціях представлено недовідомо.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні критеріїв класифікації різних груп отримувачів послуг, визначенні їх ключових характеристик та особливостей надання кожній із них соціальних послуг та проведенні щодо них соціальних втручань.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на велику кількість наукових розробок, малодослідженим та науково обґрунтованим залишається поняття «групи отримувачів соціальних послуг». Лише в Законі України «Про соціальні послуги» визнається поняття «отримувачі соціальних послуг», відповідно до якого ми можемо зазначити, що до різних груп отримувачів соціальних послуг можна віднести умовні групи осіб та сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах (далі – СЖО) або у вразливому стані, та мають потребу в соціальних послугах – діях, спрямованих на запобігання чи подолання СЖО, або мінімізацію їхніх наслідків (Про соціальні послуги, 2019). Закон не наводить класифікацій та не називає жодних конкретних груп отримувачів послуг, проте містить вичерпний перелік шістнадцяти чинників СЖО, лише під впливом яких людина або сім'я можуть потребувати соціальних послуг (похилий вік, інвалідність, невиліковні хвороби та хвороби, що потребують тривалого лікування бездомність, безробіття, малозабезпеченість тощо). Перелік соціально-вразливих груп міститься в Порядку організації надання соціальних послуг, затвердженому Постановою Кабінету міністрів України Про

організацію надання соціальних послуг від 1 червня 2020 р. № 587. В документі зазначається, що вразливими є особи або сім'ї, що перебувають під впливом визначених в Законі про соціальні послуги чинників СЖО, а також ще 22 категорії осіб і сімей (сім'ї, у яких дітей відібрано у батьків без позбавлення їх батьківських прав; сім'ї з дітьми, в яких тривала хвороба батьків перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки; малозабезпечені сім'ї з дітьми; неповнолітні самотні матері (батьки) тощо). В Порядку організації надання соціальних послуг критерії вразливості не названі, категорії вразливих осіб та сімей виокремлені феноменологічно і не класифіковані (Про організацію надання, 2020). В той же час класифікація груп отримувачів на основі певних ознак необхідна для систематизації самих соціальних послуг, розробки критеріїв вибору тих чи інших послуг залежно від потреб та особливостей отримувачів, визначення змісту, форм і методів їх надання, а також для реагування на зміни у суспільстві, внаслідок яких інші, непередбачені нормативними документами соціальні групи потребуватимуть соціальних послуг та втручань.

Виокремлення певних груп отримувачів соціальних послуг та їхня класифікація є достатньо умовним. Про окремі групи отримувачів соціальних послуг можна говорити, якщо:

- представники даних груп перебувають в особливих складних життєвих обставинах
- мають індивідуальні особливості, що накладають відбиток на надання їм соціальних послуг або здійснення щодо них соціальних втручань;
- соціальна робота з представниками даних груп вимагає від фахівців спеціальних знань, особистісних якостей та цінностей.

Здійснивши аналіз наукових джерел (Актуальні питання соціальної роботи, 2023; Кулик, 2020; Кияниця, Петрович, 2017; Семігіна, 2020) та нормативно-правових актів з даного питання, ми визначили, що частіше за все такі обставини виникають, коли отримувач соціальних послуг належить до однієї із категорій:

- 1) особи, що перебувають у стані соціальної дезадаптації внаслідок ризикованої, деструктивної або девіантної поведінки;
- 2) особи та групи, що страждають від соціального виключення та дискримінації;

3) особи та сім'ї, що перебувають в особливо вразливому стані, пов'язаному із природними або соціальними катастрофами або виразними індивідуальними особливостями.

В основу такої класифікації покладений ключовий процес, що призводить людину або сім'ю до складних життєвих обставин та обмежує доступ до ресурсів, необхідних для подолання таких обставин.

Першою категорією груп отримувачів соціальних послуг є особи, що перебувають у стані соціальної дезадаптації внаслідок власної ризикованої, деструктивної або девіантної поведінки. Проблема соціальної дезадаптації особистості постає особливо гостро у зв'язку з військовою ситуацією, суспільною та політичною нестабільністю в Україні.

П. Сиротюк під поняттям «соціальна дезадаптація» розглядає стан, у якому людина відчуває серйозні труднощі у процесі соціалізації та інтеграції у суспільство. До основних ознак соціальної дезадаптації особистості можна віднести відчуження та ізоляція від суспільства; труднощі в адаптації до змін у соціальному середовищі; порушення соціальних зв'язків та відносин; труднощі у міжособистісних відносинах; проблеми з працевлаштуванням та професійною реалізацією; труднощі в дотриманні загальноприйнятих норм і правил поведінки, а також схильність до агресивної, девіантної та антисоціальної поведінки (Сиротюк, 2024).

До осіб, що перебувають у стані соціальної дезадаптації внаслідок ризикованої, деструктивної або девіантної поведінки, можна віднести:

- осіб, які перебувають у конфлікті із законом;
- осіб, яким властива обмежена соціальними нормами адиктивна поведінка;
- осіб, схильних до необмеженої соціальними нормами деструктивної, в тому числі – агресивної та саморуйнівної поведінки, проявів насильства тощо;
- дітей, які перебувають у стані соціальної дезадаптації внаслідок конфлікту із суспільством або світом дорослих.

Варто зазначити, що девіантна або деструктивна поведінка може бути невдалою спробою задовольнити потреби або реакцією людини на проблемні ситуації, проте сама по собі загострює її соціальну дезадаптацію і призводить до потрапляння у СЖО. Така поведінка часто

пов'язана із змінами в особистості отримувача та соціальним тиском на них (соціальним контролем, правовими санкціями), що може знизити їхню мотивацію до отримання соціальних послуг, вимагатимуть особливого підходу при встановленні взаємовідносин та застосування особливих форм і методів соціальної роботи. Окрім того, поведінка та спосіб життя названих груп порушують життєдіяльність їхніх сімей та пов'язаних з ними осіб, роблячи останніх соціально вразливими.

Соціальна робота з отримувачами, об'єднаними в дану категорію, передбачає поєднання інтервенцій, спрямованих на відмову від деструктивної та розвиток навичок адаптивної поведінки із заходами, спрямованими на подолання складних життєвих обставин, що можуть провокувати деструктивні реакції, стигми, соціальної ізоляції та інтеграцію в соціальні групи позитивного спрямування.

Наступною категорією груп отримувачів соціальних послуг є особи та групи, що страждають від соціального виключення та дискримінації.

На думку А. Савицької соціально виключена особа – це об'єкт соціальної роботи, який через економічні, політичні, релігійні, соціальні, психологічні та медичні бар'єри повністю або частково втратив зв'язки з суспільством (Савицька, 2018).

І. Кулик визначає поняття «дискримінація», як обмеження прав частини населення за певною ознакою (раса, вік, стать, національність, релігійні переконання, сексуальна орієнтація, стан здоров'я, рід занять тощо) (Кулик, 2020).

До груп осіб, що страждають від соціального виключення та дискримінації та чий СЖО спричинені саме таким ставленням суспільства, можна віднести:

- бездомних осіб;
- біженців та внутрішньо переміщених осіб та сім'ї;
- осіб, котрі постраждали від злочинних дій інших осіб (зокрема, насильства, торгівлі людьми, сексуальної експлуатації тощо);
- осіб, котрі зазнають системної дискримінації та стигматизації (зокрема, осіб, які живуть з ВІЛ, ключові групи ВІЛ, етнічні та релігійні меншини, спільноти ЛГБТ тощо).

Соціальне виключення представників названих груп є первинним процесом потрапляння

у СЖО, викликаним поширеними в суспільстві стереотипами, а їхня вразливість та можливі прояви деструктивної поведінки – вторинна реакція на ексклюзію та дискримінацію. Представники таких груп потребують особливого підходу при наданні соціальних послуг внаслідок комплексу соматичних розладів та психічних травм, спричиненого ситуацією виключення та дискримінації; обмеженого доступу до отримання необхідних для життєдіяльності соціальних благ, адміністративних, медичних і соціальних послуг або психологічних бар'єрів, що цьому заважають; стигматизації оточуючих, в тому числі фахівців, котрі мають надавати їм допомогу.

Соціальна робота з представниками груп, об'єднаних в дану категорію, має бути спрямована на відновлення особистісних структур, постраждалих внаслідок ексклюзії, подолання самостигматизації та підтримку соціальної активності, захист прав, забезпечення доступності соціальних ресурсів, реінтеграцію в соціальних інститутах та спільнотах.

Розглядаючи соціальну роботу з особами, що страждають від соціального виключення та дискримінації, Т. Семигіна стверджувала, що в роботі з даною групою отримувачів потрібно використовувати антидискримінаційні інтервенції соціальної роботи, які передбачають політичні (структурні), правові (включаючи представництво інтересів), інформаційні (підвищення обізнаності), культурні (підвищення толерантності) дії та роботу з емоціями (підвищення самооцінки та впевненості) (Семигіна, 2020).

Наступною категорією особливих груп отримувачів соціальних послуг є особи або сім'ї, що перебувають в особливо вразливому стані. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» вразливі групи населення – це особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників (Про соціальні послуги, 2019).

До осіб або сімей, які перебувають в особливо вразливому стані, що вимагає застосування спеціальних підходів до надання соціальних послуг, можна віднести:

- осіб, які мають обмежені можливості у зв'язку із віковими особливостями;
- осіб, які страждають на захворювання та розлади або мають індивідуальні особливості,

що в умовах їхньої життєдіяльності суттєво обмежують можливості соціальної адаптації;

- осіб, які перенесли травмуючу подію (в тому числі внаслідок бойових дій);
- сім'ї, які в наслідок порушення внутрішньосімейних взаємовідносин не можуть створити належні умови для життєдіяльності та розвитку їхніх членів;
- сім'ї із підвищеним споживацьким навантаженням;
- сім'ї, в житті яких були випадки девіантної поведінки та домашнього насильства;
- сім'ї осіб з важкими захворюваннями та розладами.

Вивчаючи питання соціальної роботи з особами або сім'ями, які перебувають в особливо вразливому стані, ми визначили, що більшість авторів (В. Лютий, І. Кулик, З. Кияниця, Ж. Петрочко, Т. Семигіна та ін.) стверджують, що соціальна робота з представниками даних груп отримувачів ускладнюється комплексом взаємопов'язаних чинників соціального, психологічного та біологічного характеру, що спричинюють їхню вразливість, проте можуть бути мінімізовані або компенсовані завдяки застосуванню складних сучасних стратегій соціальної роботи (Актуальні питання соціальної роботи, 2023; Кулик, 2020; Кияниця, Петрочко, 2017; Семигіна, 2020).

Соціальна робота з представниками даної категорії отримувачів має поєднувати послуги, спрямовані на мінімізацію наслідків СЖО та забезпечення доступності для них необхідних умов життєдіяльності з інтервенціями, спрямованими на набуття або відновлення здатності до протидії та подолання СЖО, самостійне досягнення життєво важливих цілей, підвищення якості власного життя.

Відповідно до представлених характеристик груп отримувачів, можна визначити загальні підходи до надання їм соціальних послуг та проведення втручань залежно від їх належності до виокремлених категорій.

Надання соціальних послуг *особам та групам, котрі перебувають у стані соціальної дезадаптації*, пов'язаної із девіантною та деструктивною поведінкою, повинно базуватись на оцінці ступеню їхньої дезадаптованості та конфлікту із суспільством. У випадку, якщо ризикована або деструктивна поведінка особи ще не мала значних негативних наслідків і не

призвела конфлікту зі суспільством, то доцільним буде проведення вторинних профілактичних втручань, спрямованих на обмеження такої поведінки та запобігання її негативним наслідкам, на надання такій особі та її сім'ї профілактичних послуг, спрямованих на усунення чинників деструктивної поведінки та проблем, що її викликають (соціальні послуги профілактики, консультування, інформування). У випадку домінування в особі деструктивної поведінки та її перебування в конфлікті зі суспільством (примусове надання соціальних послуг, кримінальне покарання, перебування під пробацією) доцільним може бути проведення реабілітаційних або корекційних втручань (програми, спрямовані на контроль агресії або адикцій, пробаційні програми), поєднане із наданням соціальних послуг, спрямованих на подолання спричинених деструктивною поведінкою СЖО (соціальний супровід особи/сім'ї в СЖО, консультування, посередництво, медіація, представництво інтересів). Якщо девіантна поведінка особи спричинила її глибоку соціальну дезадаптацію та втрату соціальних зв'язків, доцільним може бути надання комплексних соціальних послуг, що передбачають тимчасове проживання в спеціально створених для цього умовах (соціальна адаптація, соціально-психологічна реабілітація, підтримане проживання) та подальшу реінтеграцію в суспільство (постреабілітаційна підтримка, соціальний супровід, соціальна реінтеграція).

Надання соціальних послуг *особам, які зазнали соціального виключення та дискримінації*, залежить від характеру негативного впливу такої ситуації на їхній фізичний та психічний стан, втрати ними соціальних зв'язків та ступеню їхньої стигматизованості в суспільстві. У випадку коли виключення та дискримінація особи носили гострий, проте разовий або епізодичний характер (постраждання від злочину, окремі випадки насильства тощо), доцільними будуть послуги, спрямовані на відновлення їхнього стану, захист прав та усунення джерела негативного впливу (забезпечення тимчасового притулку, транзитне підтримане проживання, послуга екстреного або кризового втручання, кризові інтервенції, консультування, представництво інтересів). У випадку довготривалого зазнавання насильства, системного виключення та дискримінації може знадобитися тривале

перебування людини у захищеному середовищі (шелтери, підтримане проживання), проведення реабілітаційних втручань та надання комплексних соціальних послуг (послуги догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, соціально-психологічної реабілітації, соціальної інтеграції та реінтеграції), поєднане із інтервенціями в середовище, де людина зазнавала виключення і дискримінації (соціальний супровід сім'ї в СЖО, консультування, кризове втручання, посередництво і медіація, корекційні програми, адвокаційні втручання) та подальшим супровід в процесі реінтеграції.

Надання соціальних послуг *особам, котрі перебувають у вразливому стані* повинно базуватись на оцінці їхніх потреб, рівня мобільності та соціального функціонування, соціальної інтегрованості. У випадку, коли людина постійно або протягом певного періоду не може самостійно забезпечити задоволення своїх базових потреб, залежно від рівня її мобільності, доступності для неї соціальних умов та мережі підтримки їй можуть надаватися послуги догляду (догляд вдома, денний догляд, стаціонарний догляд, паліативний догляд), поєднані реабілітаційною підтримкою (втручання, спрямовані на відновлення або підтримку соціальних навичок, послуги підтриманого проживання, соціальної реабілітації). У випадку обмеженої доступності соціальних умов доцільними можуть бути послуги персонального асистента, супроводу під час інклюзивного навчання, працевлаштування, соціально-трудова адаптації, допоміжні послуги (переклад мовою жестів, транспортні послуги). У випадку *сімей, котрі відносяться до вразливих груп*, соціальні послуги можуть бути спрямовані на допомогу у подоланні окремих проблем або складних життєвих обставин (соціальний супровід, консультування, інформування, представництво інтересів, надання натуральної допомоги, тимчасового відпочинку) та на їхню реінтеграцію в суспільство (спеціалізовані послуги соціальної інтеграції та реінтеграції).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, критеріями виокремлення та класифікації груп отримувачів соціальних послуг є: перебування у особливо складних життєвих обставинах або ситуації високого ризику таких СЖО; індивідуальні особливості, особливості психологічного стану, поведінки, способу життя та (або) соціальної ситуації, що знижують можливості надання соціальних послуг або їхню ефективність; поширеність в суспільстві соціальних стереотипів, що призводять до стигматизації представників різних груп та обмежують можливості надання їм ефективної соціальної допомоги і соціальних послуг; необхідність при наданні соціальних послуг застосування спеціальних моделей, методів, технологій, що, в свою чергу вимагає від фахівців спеціальної підготовки. Перебування тієї чи іншої групи в стані дезадаптації, соціального виключення або вразливості пов'язане перш за все із ситуацією в суспільстві та функціонуванням системи надання соціальних послуг в ньому. Фахівець із соціальної роботи повинен бути здатен визначити такий стан у конкретному випадку, аналізувати його причини, прогнозувати наслідки, знаходити та застосовувати відповідні моделі соціальної роботи або адаптувати й удосконалити існуючі практики. Віднесення людини або сім'ї до однієї із груп та категорій отримувачів послуг дозволить соціальному працівникові зорієнтуватися в існуючих соціальних послугах та втручаннях, що відповідають потребам та особливостям отримувачів, та обрати відповідні. Проте зміст та методи втручання завжди мають спиратись на оцінку унікальної соціальної ситуації та індивідуальних потреб кожного отримувача.

Подальших досліджень потребує вивчення сучасних моделей та методів соціальної роботи з різними групами отримувачів послуг; виявлення ключових викликів та перспектив впровадження інноваційних технологій соціальної роботи з різними групами отримувачів послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / за ред.: О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Київ, Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. Архипова С., Петрович В., Тимошенко Н. Нетрадиційні освітні технології для соціально незахищених категорій дорослих. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 3. С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.1>
3. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ : Обнова компанії, 2017. 256 с.

4. Кулик І. В. Соціальна робота з різними групами клієнтів : навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 236 с.
5. Лях Т., Петрович В., Спірін А. Інструменти соціальної адвокації прав та інтересів вразливих груп населення. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 3. С. 54–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8>
6. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення: 09.10.2024)
7. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п#Text> (дата звернення: 09.10.2024)
8. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 20 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 09.10.2024).
9. Савицька А. Класифікація соціально виключеної молоді. *Social Work and Education*. 2018. Vol. 5. № 2. P. 35–43.
10. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
11. Сиротюк П. Соціальна дезадаптація: 10 Головних ознак і причин. *Психолог онлайн*. 2024. URL: <https://psihologonline.pro/shcho-take-sotsialna-dezadaptatsiya/> (дата звернення: 10.10.2024).
12. Спіріна Т. П., Лунь К. О. Надання інтегрованих соціальних послуг в Україні: міждисциплінарний підхід. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. 2021. Вип. 40. С. 215–218. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.45>

REFERENCES:

1. Epel, O. V., Liakh, T. L., Silantieva, I. V., & et al. (2023). *Aktualni pytannia sotsialnoi roboty : navch. posib [Current issues of social work : education. manual]*. Kyiv, Uzhhorod : RIK-U [in Ukrainian].
2. Arkhipova, S., Petrovych, V., & Tymoshenko, N. (2024). Netradytsiini osvichni tekhnolohii dlia sotsialno nezakhyschenykh katehoriï doroslykh [Non-traditional educational technologies for socially vulnerable categories of adults]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 3–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.1> [in Ukrainian].
3. Kiyanytsia, Z. P., & Petrochko, Zh. V. (2017). *Sotsialna robota z vrazlyvymy simiamy ta ditmy : posib. u 2-kh ch.; Ch. I. Suchasni oriientyry ta kluchovi tekhnolohii [Social work with vulnerable families and children: manual. in the 2nd hour; Ch. I. Modern landmarks and key technologies]*. Kyiv : Renewal of the company [in Ukrainian].
4. Kulyk, I. V. (2020). *Sotsialna robota z riznymy hrupamy kliientiv : navch. posib. [Social work with different groups of clients : education. manual]*. Ivano-Frankivsk : NAIR [in Ukrainian].
5. Liakh, T., Petrovych, V., & Spirin, A. (2022). Instrumenty sotsial'noyi advokatsiyi prav ta interesiv vrazlyvykh hrup naselennya [Tools of social advocacy of rights and interests of vulnerable population groups]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 54–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8> [in Ukrainian].
6. Galushka, Z., & Soboleva, M. (2014). Sotsialne vykluchennia yak ob'iekt ekonomichnoho analizu [Social exclusion as an object of economic analysis]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*, 7(160), 14–19 [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Klyasyfikatora sotsialnykh posluh: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 23.06.2020 r. № 429. [On approval of the Classifier of Social Services: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated 23.06.2020 No. 429]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> [in Ukrainian]
8. Pro orhanizatsiiu nadannia sotsialnykh posluh: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 chervnia 2020 r. № 587. [On the Organization of Social Services Provision: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 1, 2020, No. 587.] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п#Text> [in Ukrainian]
9. Pro sotsialni posluhy : Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 r. № 2671-VIII [Pro sotsialni posluhy : Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 r. No. 2671-VIII]. *Official Gazette of Ukraine* [in Ukrainian].
10. Savytska, A. (2018). Klyasyfikatsiia sotsialno vykliuchenoï molodi [Classification of socially excluded youth]. *Social Work and Education*, 5(2), 35–43 [in Ukrainian].
11. Syrotyuk, P. (2024). Sotsialna dezadaptatsiia: 10 holovnykh oznak i prychn [Social maladjustment: 10 main signs and causes]. *Psychologist online*. Retrieved from: <https://psihologonline.pro/shcho-take-sotsialna-dezadaptatsiya/> [in Ukrainian].
12. Spirina, T. P. & Lun, K. O. (2021). Nadannia intehrovanykh sotsialnykh posluh v Ukraini: mizhdystsyplinaryni pidkhid [Provision of integrated social services in Ukraine: an interdisciplinary approach]. *Naukovyi zhurnal «Innovatsiina pedahohika» – Scientific journal «Innovative Pedagogy»*, 40, 215–218 DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.45> [in Ukrainian].

УДК 316.346.32-053.2:[159.96:316.628

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.3>

Оксана ДУРМАНЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9434-4442

Бібліографічний опис статті: Дурманенко, О. (2024). Соціально-депривовні групи дітей в дзеркалі соціології дитинства. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 19–25, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.3>

СОЦІАЛЬНО-ДЕПРИВОВАНІ ГРУПИ ДІТЕЙ В ДЗЕРКАЛІ СОЦІОЛОГІЇ ДИТИНСТВА

Стаття присвячена соціологічному аналізу депривованих груп дітей, що зазнають браку основних ресурсів, необхідних для всебічного розвитку, таких як стабільне сімейне середовище, доступ до освіти та медичної допомоги. Дослідження розглядає основні форми депривації – матеріальну, соціальну, емоційну – і їхній вплив на психологічний стан, соціальну адаптацію, успішність у навчанні та майбутні життєві можливості дітей. На основі якісних та кількісних методів аналізу визначаються причини депривації та фактори ризику.

Стаття підкреслює необхідність реформ та розробки нових підходів до підтримки дітей з депривованих груп для сприяння їхньому успішному розвитку та соціальній інтеграції.

Окремий акцент зроблено на аналізі соціальної підтримки та політики, спрямованих на покращення якості життя цих дітей. Дослідження також має на меті визначити ефективні соціальні практики й програми, які допоможуть зменшити негативні наслідки депривації, забезпечити дітям рівні можливості та підтримати їхній гармонійний розвиток у суспільстві. Соціологія вивчає причини виникнення таких груп, зокрема економічні нерівності, соціальну ізоляцію та дисфункцію сімейних структур. Особлива увага приділяється впливу депривації на соціалізацію дітей, їхню освітню траєкторію та майбутнє працевлаштування. Такі діти часто стикаються з ізоляцією, психологічними труднощами та проблемами в дорослому житті. Аналіз причин і наслідків цього явища дає змогу знаходити шляхи покращення їхнього становища через соціальні взаємодії та підтримку громади.

Соціологи наголошують на необхідності системної підтримки, включаючи державні програми, громадські ініціативи та залучення соціальних працівників. Також важливо розробляти стратегії профілактики соціальної депривації, спрямовані на зменшення соціальних ризиків. Увага до цієї проблеми сприяє створенню справедливого та інклюзивнішого суспільства.

Ключові слова: депривація, соціологія дитинства, соціальна депривація, соціально-депривовані групи дітей.

Оксана DURMANENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-9434-4442

To cite this article: Durmanenko, O. (2024). Sotsialno-depryvovni hrupy ditei v dzerkali sotsiologhii dytynstva [Socially depressed groups of children in the mirror of childhood sociology]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 19–25, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.3>

SOCIALLY DEPRIVATED GROUPS OF CHILDREN IN THE MIRROR OF CHILDHOOD SOCIOLOGY

The article is devoted to the sociological analysis of deprived groups of children who lack basic resources necessary for comprehensive development, such as a stable family environment, access to education and medical care. The study examines the main forms of deprivation – material, social, emotional – and their impact on the psychological state, social adaptation, academic success and future life opportunities of children. The causes of deprivation and risk factors are determined on the basis of qualitative and quantitative methods of analysis.

The article emphasizes the need for reforms and the development of new approaches to support children from deprived groups to promote their successful development and social integration.

Special emphasis is placed on the analysis of social support and policies aimed at improving the quality of life of these children. The research also aims to identify effective social practices and programs that will help reduce the negative consequences of deprivation, provide children with equal opportunities and support their harmonious development in society. Sociology studies the causes of such groups, including economic inequality, social isolation, and dysfunctional family structures. Special attention is paid to the impact of deprivation on the socialization of children, their educational trajectory and future employment. Such children often face isolation, psychological difficulties and problems in adult life. Analyzing the causes and consequences of this phenomenon makes it possible to find ways to improve their situation through social interactions and community support.

Sociologists emphasize the need for systemic support, including government programs, public initiatives and the involvement of social workers. It is also important to develop social deprivation prevention strategies aimed at reducing social risks. Attention to this problem contributes to the creation of a fairer and more inclusive society.

Key words: deprivation, sociology of childhood, social deprivation, socially deprived groups of children.

Актуальність проблеми. Актуальність теми «Соціально-депривовані групи дітей в дзеркалі соціології дитинства» полягає в необхідності привернути увагу до проблем, з якими стикаються діти, що перебувають у складних життєвих умовах та зазнають соціальної депривації. Ця тема є важливою з кількох причин: 1) Зростання рівня соціальної нерівності. У багатьох суспільствах збільшується розрив між різними соціально-економічними групами, що створює умови для маргіналізації дітей із малозабезпечених, неповних або кризових сімей. Такі діти часто мають обмежений доступ до якісної освіти, медичних послуг та інших життєво необхідних ресурсів; 2) Вплив депривації на розвиток дитини. Дослідження вказують, що соціальна депривація у дитинстві призводить до довготривалих негативних наслідків для психічного, емоційного та фізичного здоров'я. Розуміння цих процесів дозволяє краще прогнозувати ризики та розробляти механізми їх подолання. 3) Недостатня увага до соціології дитинства. Соціологія дитинства як окрема галузь є відносно новою і вимагає подальшого розвитку, зокрема, вивчення проблем соціально-депривованих дітей. Такий підхід дозволяє поглянути на проблеми депривації з точки зору самого дитячого досвіду і врахувати специфічні потреби дітей у соціальних програмах. 4) Соціальна інтеграція та формування майбутнього суспільства. Забезпечення дітям рівних можливостей є основою для побудови здорового, стабільного суспільства. Депривовані діти, які отримують підтримку та ресурси для розвитку, зможуть у майбутньому зробити свій внесок у суспільство, що сприятиме соціальній згуртованості та зменшенню рівня бідності в наступних поколіннях. 5) Потреба в ефективних соціальних програмах та політиках. Актуальність теми обумовлена

потребою у вдосконаленні системи соціального захисту дітей та розробці програм, спрямованих на профілактику депривації. Вивчення цього питання допоможе державним органам та громадським організаціям розробляти більш цілеспрямовані й дієві заходи. Таким чином, дослідження соціально-депривованих груп дітей є важливим кроком до формування соціально справедливого середовища, яке забезпечить всім дітям рівні можливості для розвитку та повноцінного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники проблеми депривації Я.О. Гошовський, І.В. Дубровіна, С.Ю. Мещерякова, В.С. Мухіна, Г.В. Сем'я, Є.О. Смірнова, Є.А. Стребелева, Т. Н. Щасная, А. М. Прихожан, Н. М. Толстих, Т. І. Шульга, Л.М. Шипіцина, І.В. Ярославська у своїх наукових працях розглядають фактори, які обумовлюють появу різних видів депривації. Провідну роль спілкування з дорослими у розвитку дітей, що виховуються в умовах психічної депривації, розглядали М.І. Лісіна, Л.Н. Галігузова, Т.В. Гуськова, І.А. Залісіна, Є.О. Смірнова. Вивчення особливостей психічного розвитку дітей (І. Бех, В. Вінс, Я. Гошовський, Н. Карасьова, М. Кулеша, Л. Осьмак, А. Прихожан, Н. Толстих, Т. Юферева) вказують на те, що депривація є негативним чинником особистісного становлення дітей, а нехтування депривованою особистістю призводить до появи цілої низки психологічно дискомфортних станів, викривлених і роздроблених компонентів образу Я, що неминуче відбивається на всій структурі самосвідомості та в загальній особистісній дезадаптації (Гошовський, 2021). Депривованим дітям притаманні відчуття соціальної незахищеності й неповноцінності, у них наявні розлади контролю за емоційною сферою, посилення агресивності, відчуття загрози

і водночас поступливості, боязкості та психологічної залежності (М. Алексєєва, В. Антоненко, М. Боришевський, Т. Бостанжієва, В. Васютинський, Н. Володарська, О. Киричук, О. Лішин, В. Моляко, С. Музичук, Л. Пилипенко, І. Проворова, С. Яковенко та ін.) (Александрова, 2015).

Мета дослідження. Мета дослідження може полягати в глибшому розумінні причин, проявів та наслідків соціальної депривації для дітей, а також у визначенні шляхів покращення умов для їхнього всебічного розвитку та інтеграції в суспільство.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціологічна інтерпретація понять «обділеність» та «депривація» стосується аналізу станів, у яких індивіди або соціальні групи стикаються з обмеженням або відсутністю доступу до ресурсів, можливостей чи благ, які є необхідними для їхнього повноцінного життя і розвитку. Серед різнотипних чинників, обмежуючих повноцінний розвиток, якраз психічна депривація чи не найбільшою мірою гальмує перебіг особистісного становлення, забарвлюючи його дискомфорними й девіантними сегментами. Внаслідок переживання деприваційного синдрому відбувається зниження загальної вітальної стійкості і рівня психосоціальної збалансованості людини, а процес її становлення характеризується звуженням комунікативної активності (Варій, 2008).

Соціологія дитинства – спеціальна соціологічна теорія, що досліджує дітей як специфічну соціально-демографічну спільноту в сукупності їх соціальних ознак і характеристик соціального життя дітей від пренатального періоду до 14 років (Варій, 2008).

Термін «депривація» походить з англійської *deprivation* і означає «втрату, позбавлення». В основі цього терміна лежить латинський корінь *privare*, що означає «відокремлювати», а префікс *de-* в англійському слові підсилює лексичне значення кореня. Для кращого розуміння можна порівняти: лат. *pressare* – «прес», «давити» та англ. *depression* – «депресія», «придушення». У тлумачному словнику англійської мови «депривація» трактується як 1) відчуження або усунення від необхідного чи бажаного об'єкта; 2) для позначення стану, який виникає в результаті подібних обмежень. В українській мові досліджуваний термін також набув нормативного визначення. Зокрема, «Великий

тлумачний словник сучасної української мови» «депривацію» подає як «брак економічних та емоційних опор, загальноприйнятих як базисних основ людського досвіду (прибуток, забезпеченість житлом, а також опікування дітей батьками)» (Богущ, 2006).

Отже, етимологічний аналіз терміна «депривація» дозволяє трактувати його досить широко: як позбавлення, втрату, відокремлення, усунення, відчуження, брак, нестачу, обмеження.

Сучасні науки про людину активно використовують термін «депривація» як багатозначний феномен, змістовою суттю якого є «обмеження», «позбавлення» «незадоволення потреб». Етимологія терміну «депривація» означає обмеження або позбавлення можливостей задоволення життєво важливих потреб, тобто це позначення такого психічного стану, який виникає в результаті ускладнених екзистенційних обставин і ситуацій, у наслідок чого людина позбавляється реальної можливості для задоволення базових психічних потреб достатньою мірою та впродовж певного часу. Депривація призводить до пригнічення основних функціональних параметрів особистості як біосоціального організму, що зумовлює загальне ослаблення психофізичних і соціально-психологічних можливостей. Режим депривації блокує повноцінний особистісний розвиток як у площині біогенних потреб, так і на рівні соціальної самореалізації, призводячи до дихотомії, депресії, неадекватності (Гошовський, 2021). Депривація виступає як причиною, так і наслідком особистісної та соціально-психологічної дезадаптації, сприяючи істотній зміні психологічного розвитку в напрямку дезонтогенезу.

Аналіз терміну «депривація» дозволяє трактувати його дуже широко: це – втрата, відчуження, усунення, спонукання, покарання, позбавлення, ізоляція, обмеження, недолік. Ключовими для розуміння сутності явища депривації є слова позбавлення та обмеження. Загалом, головною функціональною сутністю тривалої депривації слід визнати драматичне переживання людиною такого явища, як стійке і глибоке втручання травмуючих переживань в структуру особистості.

Аналізуючи *соціально-депривовані групи дітей*, слід відмітити, що це: 1) діти-сироти та діти без батьківського піклування, яким часто не вистачає емоційної підтримки та стабільного

життєвого середовища; 2) діти з бідних сімей, де економічна нестабільність впливає на їхній фізичний та інтелектуальний розвиток; 3) діти-біженці, які стикаються із травмами через переміщення, культурний шок та дискримінацію та 4) діти з обмеженими можливостями, які часто відчують соціальну ізоляцію та дискримінацію через фізичні чи психічні розлади (Пілецька, 2014).

Вітчизняні вчені І.М. Попова, О.О. Коваленко пропонують ввести в обіг термін «батьківство», який на їх погляд рідко використовується у вітчизняній соціології. Інший термін, широко вживаний в соціології сім'ї, актуалізується як специфічний для соціології дитинства – «соціальне сирітство», який останнім часом набуває статусу соціологічного поняття, а поруч з ним термін «бездоглядність», що включає в себе не лише житлову безпритульність, але й стан занедбаності. Цей перелік доповнюють такі поняття, як «діти, позбавлені батьківської опіки», «діти вулиці», «неблагополуччя дітей», які розкривають такі соціальні явища, зумовлені ухилянням чи відстороненням батьків від виконання своїх обов'язків (Подолець, 2012).

У соціології дитинства феномен депривації є дослідженим недостатньо, тому надзвичайно цікавим є дослідження даної проблеми з соціологічної точки зору. Соціологічний аналіз таких груп допомагає зрозуміти механізми виникнення соціальної депривації, її вплив на дитину та розробити ефективні стратегії підтримки для покращення їхнього становища.

Суттєвий внесок у розвиток теоретичного аспекту дослідження проблеми соціальної депривації зроблено представниками соціологічної школи. Н. Малярова і С. Нартова-Бочавер соціальну депривацію визначають як недовиконання суспільством своїх функцій щодо захисту і підтримки повноцінного існування дітей (Самойленко, 2009). Причини появи соціальної депривації О. Спесівцева класифікує за трьома групами. До першої групи науковець відносить порушення у функціонуванні соціальної системи країни в цілому, кризове становище деяких галузей економіки, зниження матеріального рівня життя населення, безробіття тощо. Другу групу складають причини, пов'язані з погіршенням функціонування інститутів, які мають забезпечувати процеси соціалізації, виховання і навчання дітей.

У першу чергу, це стосується родини – головного інституту виховання дитини, основного мікросередовища формування зростаючої особистості, яка сьогодні переживає кризу. До третьої групи причин виникнення соціальної депривації віднесено особливості фізичного, психічного й інтелектуального розвитку дітей, стан їх здоров'я, а також специфічні умови життєвого шляху зростаючої особистості. Г. Бевз сутність соціальної депривації вбачає в обмеженні можливостей для спостереження за виконанням та засвоєнням соціальних ролей; М. Буянов визначає соціальну депривацію як нестачу соціальних впливів; на думку Р. Білінської та Р. Тур, поняття соціальної депривації охоплює наслідки впливу соціальної ізоляції чи звууження життєвого простору на розвиток свідомості дитини (Сорока, 2014).

Поняття депривації в соціології описує стан, при якому індивід або група систематично позбавляються можливостей або ресурсів, необхідних для задоволення базових потреб або розвитку. Депривація включає в себе більш широкий спектр позбавлень і може мати як матеріальну, так і психологічну чи соціальну складову. Депривація може мати різноманітні форми, залежно від того, яка саме потреба залишається незадоволеною та впливати на різні аспекти життя і психічного здоров'я дитини (Гошовський, 2021).

Незважаючи на те, що існує чимало різних типів депривації, всі вони мають деякі загальні прояви, а саме підвищену тривожність, загострене почуття незадоволеності собою, зниження життєвої активності, часта зміна настрою, невмотивована агресія. Для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, найхарактернішими є материнська, сенсорна та емоційна депривації. Отож, депривація є серйозним психологічним явищем, яке може суттєво впливати на якість життя людини, але завдяки своєчасній діагностиці та комплексному підходу до вирішення проблеми можна мінімізувати її негативні наслідки (*див. рисунок 1*).

Соціальні програми підтримки для депривованих дітей спрямовані на поліпшення їхніх життєвих умов, забезпечення доступу до якісної освіти, медичної допомоги та емоційної підтримки. Деякі з найбільш поширених програм включають: а) програми соціальної допомоги, а саме: матеріальна допомога, націлена

Основні типи депривації

Сенсорна депривація	В умовах сенсорної депривації актуалізується потреба у відчуттях та афективних переживаннях, що усвідомлюється у формі сенсорного й емоційного голоду. У міру збільшення часу перебування в умовах сенсорної депривації на етапі нестійкої психічної діяльності з'являється емоційна лабільність зі зрушенням до зниженого настрою, а саме: загальмованість, депресія, апатія, які на короткий час змінюються ейфорією, дратівливістю. Наявні порушення пам'яті, прямо залежні від циклічності емоційних станів. Що жорсткіші умови сенсорної депривації, то швидше порушуються процеси мислення, що виявляється в неможливості на чомусь зосередитися, послідовно обмірковувати проблеми.
Духовна, емоційна і психомоторна депривація	Вплив на психічне здоров'я людей у суспільстві чинить надмірна матеріалізація соціального життя, яка вимагає великої затрати часу, відмову від оволодіння духовними цінностями. Люди обмежують кількість і якість духовного, емоційного і фізичного навантаження, що призводить, до духовної, емоційної та психомоторної депривації. Загалом для підтримування психічного здоров'я людини необхідно, щоб вона постійно отримувала збалансоване позитивне пізнавальне (розумове), духовне, емоційне і фізичне навантаження. Їхня диспропорція чи відсутність обов'язково негативно впливає на психічне здоров'я дитини.
Соціальна депривація	Депривацію можна в цьому разі розцінювати передусім як недолік незнання соціальних ролей. Наслідки такої депривації впливають на перебіг соціалізації: депривований суб'єкт погано підготовлений до відповідного виконання низки ролей, яких очікуватимуть від нього в суспільстві. Соціальна депривація суттєво залежить від ступеня задоволення потреб людини. Вона виникає тоді, коли потреби задовольнити неможливо або їх задовольняють частково, однобічно.
Пізнавальна депривація	Пізнавальна депривація полягає в ізоляції (самоізоляції) людини від процесів розв'язання різних мисленневих завдань. Йдеться про «розумове навантаження», відсутність якого призводить до гальмування розумового розвитку або навіть його регресу. Розвивається розумова «лінь».
Психокультурна депривація	Психокультурна депривація полягає в довготривалому відчуженні особистості від засвоєння суто людських культурних цінностей, насамперед творів мистецтва, літератури, фольклору, звичаїв, обрядів, традицій.

Рис. 1

на підтримку сімей з низьким доходом, включає допомогу на харчування, одяг, забезпечення базових потреб та грошові виплати та пільги для родин, які виховують дітей у складних

життєвих обставинах, що дозволяє зменшити економічний тиск на сім'ї; б) програми охорони здоров'я, – це, насамперед, безкоштовне або пільгове медичне обслуговування, зокрема

регулярні профілактичні огляди, вакцинація, стоматологічна допомога та психотерапевтична підтримка та програми харчування, які забезпечують дітей збалансованими продуктами, особливо важливими для фізичного та розумового розвитку; в) освітні програми: програми додаткової освіти та розвитку, що включають безкоштовні чи пільгові підготовчі курси, репетиторство та доступ до навчальних матеріалів, підтримка раннього розвитку дітей (дошкільні установи, підготовчі курси до школи), щоб забезпечити рівні стартові можливості, програми інклюзивної освіти, що сприяють інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у звичайні школи; г) психологічна та емоційна підтримка, – це групи психологічної підтримки для дітей та їхніх сімей, спрямовані на роботу з травмами, стресом, розвиток соціальних навичок та програми наставництва, де старші підлітки або дорослі наставники допомагають дітям з депривованих груп розвивати життєві навички, будувати самооцінку та мотивацію; д) програми позашкільного виховання серед яких безкоштовні гуртки та секції, включаючи заняття спортом, творчістю, мистецтвом, які допомагають дітям розвивати здібності та цікавість до різних сфер та літні табори, що дозволяють дітям відпочити, соціалізуватися та отримати позитивні емоції; е) соціальні центри підтримки сімей, а саме: соціальні центри надають консультації, правову підтримку, допомагають вирішувати соціальні проблеми та розробляють індивідуальні програми для дітей і їхніх сімей та центри розвитку дітей раннього віку, які підтримують батьків та сприяють розвитку дітей, щоб зменшити ризики депривації. Велику роль відіграють громадські та благодійні організації, які часто надають додаткову допомогу, як-от одяг, навчальні матеріали, харчування, а також психологічну підтримку. Волонтерські програми, де люди допомагають дітям з депривованих груп навчатися, займатися спортом, відвідувати різні заходи та відчувати підтримку (Дучимінська, 2014).

Кожна з цих програм сприяє тому, щоб діти отримали можливість для кращого розвитку та інтеграції в суспільство, а також допомагає їм подолати економічні та соціальні бар'єри, з якими вони стикаються через депривацію.

Отже, депривація у дітей має глибокі та багатогранні наслідки, які можуть впливати на

їхній розвиток, здоров'я, успішність та здатність соціально адаптуватися в майбутньому. Депривація в дитячому віці має тривалий ефект, тому раннє виявлення та надання підтримки є критично важливими. Соціальні програми, шкільна підтримка, психологічна допомога, а також забезпечення базових потреб – усе це може пом'якшити наслідки депривації та забезпечити дітям кращі умови для розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На сучасному етапі проблема дослідження феномену депривації має важливу практичну цінність та не є завершеною і стійкою. Депривація – термін, який означає позбавлення або обмеження можливостей задоволення життєво важливих потреб. Соціальна депривація створює обмеження для входження особистості в соціум, у ширше соціальне оточення, зумовлює розвиток неадекватності у побудові моделі подальшого спілкування, знижує активне ставлення до життя. Соціальна депривація посідає ключове місце у контексті численних соціально-психологічних детермінант, які обмежують повноцінний перебіг особистісного становлення дитини (Гошовський, 2021).

Тема соціально-депривованих груп дітей є важливою і багатогранною у соціологічному контексті. Соціальна депривація стосується відсутності або нестачі ресурсів та умов, необхідних для нормального соціального розвитку дитини, таких як стабільні родинні стосунки, доступ до освіти, медичної допомоги, культурних та соціальних благ. Це може призводити до маргіналізації, соціальної ізоляції та відсутності соціальної мобільності.

Соціологічні дослідження підкреслюють, що початок життя в умовах бідності значно підвищує ризик потрапляння в бідність у дорослому віці. Причиною цього є не лише економічні фактори, але й вплив соціальних структур, що обмежують доступ до якісної освіти та працевлаштування, що, в свою чергу, зменшує можливості для соціальної мобільності. Інші дослідження наголошують на впливі стигматизації та суспільних упереджень, які ще більше ускладнюють положення дітей з соціально депривованих груп. Крім того, існує постійна дискусія щодо того, як впливають структурні чинники, такі як нерівний доступ до ресурсів на рівень освіти, здоров'я та соціальної інтеграції цих дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александрова А. Особливості переживання підлітками вікових та особистісних комплексів в умовах депривації. Психогенеза особистості: норма і девіація. Голов. ред. Я. Гошовський. Луцьк, 2015. Т. 2. С. 84–87.
2. Варій М. Поняття депривації. Психічна депривація. Сенсорна депривація. Соціальна депривація. Пізнавальна депривація. Психологія особистості. Київ, 2008. С. 457–462.
3. Варій Ю. Психічна депривація студентської молоді України першого десятиліття XXI століття. *Науковий вісник Львівського державного університету внутр. справ. Серія психологічна*. Львів, 2008. Вип. 2. С. 27–40.
4. Гошовський Я. Психологія депривації: навчально-методичний посібник до практичних та лабораторних занять. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк. 2021. 195 с.
5. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. А.М. Богуш, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш, С.М. Курінна, І.П. Печенко. Альма-матер. 2006. 368 с.
6. Дучимінська Т. Феномен завченої (прищепленої) безпорадності у контексті депривації. *Психогенеза особистості: норма і девіація*. Луцьк. 2014. С. 65–68.
7. Пілецька Л. Психологічні особливості соціалізації підлітків в умовах соціальної депривації. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ, 2014.
8. Подолець О. Вплив депривації на формування та соціалізацію особистості підлітка. *Психологічні перспективи*. Луцьк. 2012. Вип. 20. С. 195–201.
9. Самойленко Н. Соціологія дитинства як об'єкт соціологічних досліджень. *Український соціум*. 2009 р. № 1(28) с. 59–65.
10. Сорока І. Депривація як психологічний феномен. Психогенеза особистості: норма і девіація. Луцьк, 2014. С. 193–197.

REFERENCES:

1. Aleksandpova, A. (2015). Osoblyvosti pepezhyvannya pidlitkamy vikovykh ta osobystisnykh kompleksiv v umovakh deppyvatsiyi [Peculiarities of adolescents' maintenance of age and personal complexes in conditions of deprivation]. *Psykhoheneza osobysti: norma i dev.* Hol. ped. YA. Hoshovs'kyu. Luts'k. T. 2. S. 84–87 [in Ukrainian].
2. Vapiy, M. (2008). Ponyattya depyvatsiyi. Psykhichna depyvatsiya. Sensopna depyvatsiya. Sotsial'na depyvatsiya. Piznaval'na deppyvatsiya. Psykholohiya osobystosti [Concept of deprivation. Mental deprivation. Sensory deprivation. Social deprivation. Cognitive deprivation. Psychology of personality]. Kyiv, 2008. S. 457–462 [in Ukrainian].
3. Vapiy, Y. (2008). Psykhichna deppyvatsiya students'koyi molodi Ukpaiyny pepshoho desyatylittya XXI stolittya [Mental deprivation of student youth in Ukraine in the first decade of the 21st century]. *Naukovyy visnyk L'vivs'koho depzhavnoho univepsytetu vnutr. sppav. Sepiya psykholohichna*. L'viv. Vyp. 2. S. 27–40 [in Ukrainian].
4. Hoshovs'kyu, YA. (2021). Psykholohiya depyvatsiyi: navchal'no-metodychnyy posibnyk do praktychnykh ta laboratornykh zanyat' [Psychology of deprivation: educational and methodological guide to practical and laboratory classes]. Volyns'kyu natsional'nyy universytet imeni Lesi Ukrayinky. Luts'k. 195 s. [in Ukrainian].
5. Dity i sotsium: Osoblyvosti sotsializatsiyi ditey doshkil'noho ta molodshoho shkil'noho viku [Children and society: Peculiarities of socialization of children of preschool and primary school age]. A.M. Bohush, L.O. Varyanytsya, N.V. Havrysh, S.M. Kurinna, I.P. Pechenko. (2006). Al'ma-mater. 368 s. [in Ukrainian].
6. Duchymins'ka, T. (2014). Fenomen zavchenoyi (ppyshcheplenoyi) bezpopadnosti u konteksti deppyvatsiyi [The phenomenon of learned (refined) invulnerability in the context of deprivation]. *Psykhoheneza osobystosti: norma i deviatziya*. Luts'k. S. 65–68 [in Ukrainian].
7. Pilets'ka, L. (2014). Psykholohichni osoblyvosti sotsializatsiyi pidlitkiv v umovakh sotsial'noyi depyvatsiyi [Psychological features of socialization of adolescents in conditions of social deprivation]. *Zbipnyk naukovykh ppats': filozofiya, sotsiolohiya, psykholohiya*. Ivano-Fpankivs'k. [in Ukrainian].
8. Podolets, O. (2012). Vplyv deppyvatsiyi na fopmuvannya ta sotsializatsiyu osobystosti pidlitka [The influence of deprivation on the formation and socialization of the adolescent's personality]. *Psykhohichni pepspektyvy*. Luts'k. Vyp. 20. S. 195–201 [in Ukrainian].
9. Samoylenko, N. (2009). Sotsiolohiya dytynstva yak ob"yekt sotsiolohichnykh doslidzhe [Sociology of childhood as an object of sociological research]. *Ukrayins'kyu sotsium*. № 1(28). S. 59–65 [in Ukrainian].
10. Sopoka, I. (2014). Deppyvatsiya yak psykholohichnyy fenomen. [Deprivation as a psychological phenomenon. Psychogenesis of personality: normality and deviation]. *Psykhoheneza osobystosti: norma i deviatziya*. Luts'k. S. 193–197. [in Ukrainian].

УДК 316.752(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.4>

Андрій КАМБУР

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського 2, м. Чернівці, Україна, 58002
ORCID: 0000-0002-3751-7228

Бібліографічний опис статті: Камбур, А. (2024). Оптимізація впливу соціокультурних факторів на активну ціннісну поведінку особистості. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 26–32, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.4>

ОПТИМІЗАЦІЯ ВПЛИВУ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ФАКТОРІВ НА АКТИВНУ ЦІННІСНУ ПОВЕДІНКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються особливості та значущість соціокультурних факторів, що впливають на формування активної ціннісної поведінки особистості в сучасному суспільстві. Проаналізовано основні підходи до вивчення взаємозв'язку соціокультурного середовища та індивідуальних ціннісних орієнтирів, а також їх вплив на поведінкові моделі особистості. Поставлено акцент на необхідності оптимізації цих впливів задля розвитку активної позиції громадян та збереження культурних і моральних цінностей у процесі соціалізації.

У ході дослідження виокремлено ключові соціокультурні чинники (сім'я, освіта, медіа, культурні традиції, суспільні інститути) та їхній вплив на ціннісні установки і мотиви активної поведінки особистості. Автор статті пропонує концептуальні засади для оптимізації цього впливу, орієнтовані на зміцнення позитивних соціальних настанов і стимулювання конструктивної взаємодії особистості з соціумом. Зокрема, розглядаються практичні механізми впровадження ціннісно-орієнтованого підходу в освітню, культурну та громадську діяльність.

Автор пропонує розглядати соціальну активність як засіб адаптації і доходить висновку, що залученість індивіда у різні форми взаємодії з соціальним оточенням є важливим компонентом адаптаційного процесу. Завдяки спілкуванню, обміну думками та участі у спільних проєктах особистість інтегрується в суспільство, засвоюючи його цінності та норми. Цей процес взаємодії забезпечує природну адаптацію до нових соціальних умов, а також сприяє формуванню навичок і моделей поведінки, необхідних для ефективного життя у суспільстві.

В статті підкреслено, що соціальні інститути є важливими посередниками між соціокультурними факторами та особистістю, сприяючи їх інтеграції та закріпленню в активній ціннісній поведінці людини, що дозволяє досягти гармонійного розвитку як індивіда, так і суспільства в цілому.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення соціальної політики, розробки програм громадської освіти, а також для формування ціннісних орієнтирів серед молоді. Запропонована модель оптимізації впливу соціокультурних факторів сприяє гармонійному розвитку особистості, підвищенню її соціальної відповідальності та готовності до активної участі в житті суспільства.

Ключові слова: соціальні інститути, соціокультурні фактори, активна ціннісна поведінка, особистість, соціальна адаптація, оптимізація впливу, соціалізація, суспільна активність, ціннісні орієнтири, інтеграція в суспільство.

Andrii KAMBUR

PhD in Sociology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Social Work, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2 Kotsiubynskoho str., Chernivtsi, Ukraine, 58002

ORCID: 0000-0002-3751-7228

To cite this article: Kambur, A. (2024). Optyimizatsiia vplyvu sotsiokulturnykh faktoriv na aktyvnu tsinnisnu povedinku osobystosti [Optimization of the influence of socio-cultural factors on active value behavior]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 26–32, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.4>

OPTIMIZATION OF THE INFLUENCE OF SOCIO-CULTURAL FACTORS ON ACTIVE VALUE BEHAVIOR

The article examines the features and significance of socio-cultural factors that influence the formation of active value behavior of an individual in modern society. The main approaches to the study of the relationship between the socio-cultural environment and individual value orientations, as well as their impact on the behavioral patterns of the individual are analyzed. The emphasis is placed on the need to optimize these influences in order to develop an active position of citizens and preserve cultural and moral values in the process of socialization.

The study identifies key socio-cultural factors (family, education, media, cultural traditions, public institutions) and their influence on the values and motives of active behavior of an individual. The author of the article proposes a conceptual framework for optimizing this influence, aimed at strengthening positive social attitudes and stimulating constructive interaction of the individual with society. In particular, the author considers practical mechanisms for implementing a value-based approach in educational, cultural and social activities.

The author proposes to consider social activity as a means of adaptation and concludes that an individual's involvement in various forms of interaction with the social environment is an important component of the adaptation process. Through communication, exchange of opinions, and participation in joint projects, an individual integrates into society, assimilating its values and norms. This process of interaction ensures natural adaptation to new social conditions, and also contributes to the formation of skills and behaviors necessary for effective life in society.

The article emphasizes that social institutions are important intermediaries between socio-cultural factors and the individual, facilitating their integration and consolidation in active value-based human behavior, which allows achieving harmonious development of both the individual and society as a whole.

The results of the study can be used to improve social policy, develop public education programs, and form value orientations among young people. The proposed model of optimizing the influence of socio-cultural factors contributes to the harmonious development of the individual, increasing his or her social responsibility and readiness to actively participate in society.

Key words: *social institutions, socio-cultural factors, active value behavior, personality, social adaptation, optimization of influence, socialization, social activity, value orientations, integration into society.*

Актуальність проблеми. Сьогодні можна стверджувати, що процес ослаблення ідеологічного впливу колишньої соціалістичної системи відбувався нерівномірно, фрагментарно та тривав десятиліттями. Цей процес приніс учасникам суспільних відносин не лише духовне звільнення, але й створив значні труднощі. Зокрема, це проявилось у втраті соціальними суб'єктами основних засад їхньої соціальної ідентичності, руйнуванні важливих суспільних цінностей та відсутності чітких напрямів для майбутнього розвитку суспільства.

Безперечно, втрата довіри до ідеології «розвинутого соціалізму» призвела до активної зміни ціннісних орієнтирів. На жаль, суспільство не змогло сформувавши національної ідеї як квінтесенції найважливіших цінностей, потужного механізму суспільних змін і джерела енергії для суспільно-політичної та економічної діяльності. Сьогодні ціннісна поліфуркація змушує нас звертатися до проблеми формування ціннісних засад і механізмів демократичного суспільства, зосереджуватися на теоретичних і практичних аспектах переходу України від тоталітаризму до демократії, висвітлюючи базові цінності сучасного демократичного суспільства.

Кризові явища в нашій країні позначилися розпадом соціетальних зв'язків і руйнуванням очікувань суспільних груп, що виникло через кризу ціннісних орієнтирів соціальних акторів і втрату ними відчуття ідентичності. В таких умовах можна поспостерігати за двома привабливими варіантами, які часто співіснують: створення принципово нової ідеології оновлення та стимулювання розвитку справжньої

соціальної науки. Це дає можливість заповнити ціннісну порожнечу в суспільній свідомості (за допомогою нової ідеології) та подолати нестачу знань про необхідні кроки для покращення наявного стану суспільства (за допомогою науки).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження цінностей, що суб'єктивно впливають на свідомість та одночасно є елементами модернізації суспільства є однією з актуальних тем серед дослідників соціономічної сфери. Соціономічна сфера охоплює професії, що безпосередньо пов'язані з роботою з людьми та впливом на розвиток їхніх соціальних навичок, емоційного інтелекту, ціннісних орієнтирів і суспільної поведінки. Представники цієї сфери є ключовими суб'єктами впливу на суспільство, оскільки їхня діяльність спрямована на зміцнення соціальних зв'язків, сприяння соціальній інтеграції та розвитку особистості.

Особливості у питаннях ціннісних детермінант поведінки людини в реаліях сьогодення, коли зовнішній вплив на особистий вибір цінностей істотно зменшився, все ще залишається недостатньо дослідженими.

Дослідження соціокультурних чинників та викликів модернізації за кордоном має майже столітню історію, зокрема у працях таких науковців, як Т. Веблен, М. Вебер, А. Інкельс, В. Зомбарт, Р. Інглехарт, Д. Мак-Клелланд, Д. Белл та Г. Зіммель. У вітчизняній соціології та емпіричних дослідженнях цей напрямок представлений переважно окремими проектами, здійсненими С. Катаєвим, Н. Победою та В. Шедяковим.

Мета дослідження. Вивчення та розробка підходів до оптимізації впливу соціокультурних факторів на формування активної ціннісної поведінки особистості в сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники соціономічної сфери як поля формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей давно визнали, що ціннісне розмаїття є природним станом людських спільнот. Подібно до інших основоположних аспектів людського існування, розмаїття цінностей зазвичай має амбівалентний характер, що передбачає як позитивні, так і негативні інтерпретації та процеси (Тюльпа, 2020).

Особливий випадок ціннісної різноманітності спостерігається в сучасних суспільствах, де зберігаються традиційні цінності та структури, що виникли на доіндустріальній стадії розвитку. В принципі, співіснування традиційних і модернізованих форм і елементів є звичайним явищем навіть у сучасних суспільствах, таких як США.

У країнах, що розвиваються, де традиційні цінності мають значно більшу вагу, модернізовані елементи виступають своєрідними «анклавами» – окремими вкрапленнями серед переважаючих традиційних структур.

Деякі з цих країн змогли перетворити культурну «архаїку» на ресурс для модернізації, інтегруючи цінності, сформовані в докапіталістичний період, у сучасні процеси та контексти розвитку. Інакше кажучи, вони використовують те, чого в них є достатньо. Проте успішна модернізація вимагає наявності чіткої ієрархії базових цінностей, щоб мета відповідала засобам її досягнення.

Ключові цінності повинні не лише свідчити про невідворотність суспільних змін та готовність до них, але й їхній зв'язок із модернізацією (і навпаки), включаючи чітке усвідомлення цілей і шляхів їх реалізації. Адвокати теорії модернізації стверджують, що позитивні зміни в ході цього процесу можуть відбутися за умови формування на кожному попередньому етапі відповідного набору чинників, так само як у виробництві кінцевий продукт можна отримати лише при дотриманні послідовності технологічних операцій.

Важливим аспектом є взаємодія між традиційними елементами та новими модерні-

зованими структурами, яка включає ціннісно обґрунтовану діалектику їхнього співіснування. Таке поєднання забезпечує поступове накопичення нових, подеколи маргінальних здібностей. Це зменшує напруженість у процесі еволюційного піднесення, сприяє органічності соціальних змін та покращує системну якість на шляху до модернізації.

Не менш важливим є розуміння модернізації як усвідомленої мети, враховуючи можливість значних соціальних перетворень, що включають елементи модернізації. Спочатку вона може виникати як непередбачений наслідок соціетальних перетворень. Тому успішне прогресивне оновлення як усвідомлений план розвитку суспільства передбачає формування у суспільстві чітких уявлень про індивідуальні цінності.

«Трансформації, суспільні зміни та перебування, як показує досвід України, призводять до порушення структурно-функціональної системи суспільства, радикально змінюючи або навіть повністю руйнуючи повсякденне життя особистості, включаючи усталену систему соціальних статусів, ролей і норм. Такі процеси підривають ціннісно-символічні основи, які визначають усвідомлення людьми соціальних норм, оцінювання соціальних ролей та їх інструментальну значущість» (Камбур, 2020).

Ці трансформації «руйнують кордони, в межах яких існувала впорядкована система соціальних зв'язків і цінностей. Суспільство тимчасово втрачає свою солідарність і толерантність до загальноприйнятої системи цінностей, перебуваючи в стані аномії, як це описував Е. Дюркгайм. До того ж, обмеження матеріальних ресурсів і престижних соціальних позицій у політичній та економічній структурах посилює конкуренцію серед людей за їх здобуття» (Прохоренко, 2016).

Як зазначає А. Лобанова, «усе це призводить до соціального розшарування, яке можна пояснити ієрархічним розподілом соціокультурних благ. Суспільство може бути «розшароване» на кілька умовних груп в залежності від участі та ролі людей у відтворенні соціально-статусної ієрархії та ціннісно-нормативної системи» (Лобанова, 2004):

– Активні діячі. Це люди, які ініціюють зміни і прагнуть досягти «більшого» – бажаного соці-

ального статусу, матеріального достатку та влади, не задовольняючись «тим, що мають».

– Активні помічники. Це особи, які, хоча й не можуть «взяти ситуацію у свої руки», підтримують тих, хто здатний це зробити. Вони прагнуть зберегти «те, що мають» і очікують соціальних чи матеріальних вигод за свою лояльність.

– Пасивні спостерігачі. Це люди, які не підтримують активних діячів. Разом з тим, вони не заважають їм провадити свою діяльність. Вони займаються збереженням «того, що мають», залишаючись в очікуванні «свого часу».

– Повністю пасивні. Ці особи байдужі до змін і не мають особливих прагнень зберігати «те, що мають», змінювати щось або досягати «більшого». Вони просто живуть, як складається.

– Контрреволюціонери. Це група людей, які активно виступають проти змін. Вони прагнуть зберегти «все, що мають» і законсервувати «все, як було».

Кожна така умовна соціальна група формує власну ціннісну та нормативну систему. Це визначає адекватну соціально-статусну та рольову ієрархічну систему, а також мотиваційну систему та систему очікувань. Таким чином, у періоди суспільних трансформацій формується така ціннісно-нормативна система, яку називають поліфуркаційною.

Щодо труднощів періоду адаптації в суспільстві що трансформується, не зайвим буде визначити оптимальний шлях, який дозволить суттєво скоротити цей період. Також, поступово потрібно вирішити ключові виклики власного існування та подальшого прогресивного розвитку. Багато вчених вважають, що дієвого результату можна досягти завдяки поєднанню процесів пристосування з активною діяльністю, що має соціальну цінність та супроводжується належним управлінням від базових до найвищих рівнів.

Зі свого боку, це допоможе сформувати довіру до поточної соціально-політичної системи в Україні в свідомості та практичній діяльності людей. У сучасних умовах довіра, впевненість у майбутньому, готовність до активних дій на благо сьогодення та майбутнього, а також соціальна активність є ключовими суб'єктивними цінностями, без яких важко досягти інших цінностей. Отже, можна сформулювати «принцип адаптації через соціальну активність і діяль-

ність, у процесі яких виникають життєво важливі цінності» (Камбур, 2020).

Принцип адаптації через соціальну активність і діяльність є важливим механізмом, за допомогою якого особистість і суспільство в цілому здатні ефективно реагувати на зміни та виклики сучасного світу. Цей принцип базується на ідеї, що особистість адаптується до нових умов не пасивно, а шляхом залучення до різноманітних соціальних взаємодій та діяльності, які поступово формують її ціннісні орієнтири. У процесі цієї активності виникають життєво важливі цінності, які допомагають особистості та суспільству розвиватися гармонійно.

Якщо розглядати соціальну активність як інструмент адаптації, то можна зрозуміти, що соціальна активність, тобто залученість індивіда в різні форми взаємодії з оточенням, є ключовим елементом адаптаційного процесу. Через спілкування, обмін думками, участь у спільних проєктах особистість інтегрується у соціум, засвоюючи його цінності й норми. Під час цієї взаємодії виникає природна адаптація до нових соціальних умов, а також вироблення навичок і поведінкових моделей, необхідних для успішного існування в суспільстві.

Неабияку роль у формуванні цінностей відіграє і діяльність, у якій бере участь особистість, і яка є важливим чинником у процесі ціннісної адаптації. Через трудову, культурну, навчальну або громадську діяльність індивід поступово формує уявлення про важливість праці, взаємодопомоги, відповідальності, співпраці та інших цінностей. Діяльність забезпечує не тільки матеріальне існування, а й розвиток духовних та моральних орієнтирів, які становлять основу гармонійного життя у суспільстві.

Важливо, що у процесі соціальної активності та діяльності виникають і закріплюються ті цінності, які є основоположними для сталого розвитку особистості та суспільства. Наприклад, взаємоповага, довіра, чесність і толерантність формуються завдяки спільним зусиллям і відповідальності, яку розділяють люди під час діяльності. Ці цінності є життєво необхідними для успішної адаптації в динамічному середовищі, вони слугують своєрідними внутрішніми орієнтирами, що підтримують стабільність і цілісність суспільства.

Соціальна активність також має здатність посилювати адаптивний потенціал всього сус-

пільства. Коли індивіди активно взаємодіють і займаються корисною діяльністю, вони не тільки розвивають власні цінності, але й сприяють збагаченню колективних цінностей, створенню атмосфери співробітництва та взаємодопомоги. Це дозволяє суспільству швидше й успішніше реагувати на нові виклики, зокрема економічні, політичні та культурні.

Принцип адаптації через соціальну активність і діяльність підкреслює, що активна позиція та залученість особистості в життя суспільства є ефективним способом реагування на зміни та створення стійкої системи цінностей. Такий підхід не лише допомагає особистості адаптуватися до навколишнього середовища, але й сприяє загальному розвитку й зміцненню суспільства. Формуючи життєво важливі цінності, цей принцип створює основу для гармонійного та стійкого розвитку, що є важливим у контексті сучасних соціальних і культурних змін.

Відомо, що людина може обирати мету та розробляти стратегію своєї майбутньої поведінки, спираючись на свою індивідуальну систему цінностей. Різноманітність та кількість соціальних ролей особистості визначаються численними соціальними групами, з якими вона себе ідентифікує, а також різноманітними формами діяльності та взаємин, в які вона залучена. Кожна роль є сукупністю значущих елементів, якщо їх не засвоїти, стають неможливими побудова соціальних зв'язків особистості зі світом і взагалі комунікація.

Загальновідомо, що протягом останніх тридцяти років морально-психологічний клімат у нашому суспільстві зазнав значних змін. Люди змушені діяти не відповідно до моральних норм, а керуючись власними уявленнями про економічну доцільність. Їхні ціннісні орієнтири спотворені ринковими вимогами, які вимагають ставити гроші на перше місце та діяти відповідно до умов ринкового середовища. Це призводить до розриву між усвідомленням суспільних цінностей і необхідністю дотримуватись правил ринку, що змушує людей ігнорувати свої моральні переконання. Основними мотивами їхньої поведінки стають економічні цілі та вигоди, а людські якості залишаються поза увагою. Прояви морального занепаду виявляються в негативних формах поведінки, спрямованих на отримання при-

бутку. Люди починають сприймати одне одного як засоби для досягнення особистих вигод, що призводить до відчуження у суспільстві, втрати людяності та руйнування цілісності особистості.

Сьогодні в Україні склалася ситуація, за якої нова владна команда, що пропагувала лібертаріанські ідеї, на жаль, не змогла забезпечити більшості населення позитивними змінами у їхньому житті, або хоча б надією на краще майбутнє в соціальному та матеріальному планах. Навпаки, «через війну становище значної частини населення погіршилося: люди не отримали жодних благ як компенсацію за страждання та труднощі, пережиті під час трансформації. Вони стали жертвами серйозних соціальних потрясінь, і багато з них передчасно пішли з життя» (Камбур, 2024).

Проблема, яку ми розглядаємо в цій статті, також є однією з причин, чому Росія наважилася на військову агресію проти нашої держави. Рівень життя більшості українців залишався вкрай низьким. Нерівномірна, фрагментарна та затяжна трансформація виявилася надзвичайно важкою для соціально-культурної сфери. На жаль, за роки незалежності України більшість людей змушені були, з різних причин, толерувати дисфункціональність головних соціальних інститутів. Дисфункція соціальних інститутів – це порушення або неспроможність соціальних інститутів виконувати свої основні функції, що призводить до дестабілізації суспільства і виникнення негативних наслідків на індивідуальному та суспільному рівнях. Соціальні інститути, такі як армія, сім'я, освіта, економіка, держава, релігія та інші, існують для забезпечення стабільності, передачі цінностей та задоволення основних потреб суспільства. Коли ці інститути починають функціонувати неефективно або всупереч своїм призначенням, суспільство стикається з кризами і зниженням якості життя.

В Україні дисфункція соціальних інститутів проявляється в різних формах:

1. Неефективність. Інститут не справляється зі своїми функціями, надаючи низьку якість послуг або забезпечуючи їх у недостатньому обсязі (наприклад, недостатнє фінансування армії, медичних чи освітніх установ).

2. Корупція та зловживання. Зокрема в державних і правових інститутах може виникати

корупція, що підриває довіру до них і знижує ефективність їхньої роботи.

3. Соціальна несправедливість. Коли інститути діють на користь лише певних груп, зростає нерівність, що породжує соціальну напруженість і конфлікти.

Ще до широкомасштабного вторгнення східного ворога на наші землі, українці повсюдно стикалися з наслідками дисфункції соціальних інститутів, які можуть бути як короткостроковими, так і довгостроковими. Це *соціальна дезінтеграція*. Дисфункціональні інститути не здатні об'єднувати людей на основі спільних цінностей і норм, що веде до дезінтеграції суспільства, послаблення соціальних зв'язків і зростання соціальної ізоляції. Це *зростання злочинності та девіантної поведінки*. В умовах, коли правові та освітні інститути не працюють належним чином, збільшується рівень злочинності, наркоманії, безпритульності та інших форм девіантної поведінки. І, як наслідок *зниження якості життя*. Неefективні медичні, економічні й правові інститути безпосередньо впливають на здоров'я, матеріальне становище та безпеку громадян, що знижує загальний рівень якості життя.

Отже, дисфункція соціальних інститутів є серйозним викликом, який призвів до суттєвих негативних наслідків для суспільства. Ефективність функціонування соціальних інститутів має критичне значення для стабільності й розвитку суспільства, тому боротьба з дисфункцією повинна бути пріоритетним завданням як для державних структур, так і для громадянського суспільства. Вирішення цієї проблеми можливе через глибоке реформування, забезпечення прозорості та підтримку інституційної відповідальності, що сприятиме формуванню стабільного, гармонійного і справедливого суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дійсна активність, яка має фактичний вплив на суспільство та його життя,

може виникнути лише через діяльність вільних людей, зокрема незалежних у матеріальному плані. Щоб бути справжнім громадянином і дійсно соціально активною особою, людина повинна усвідомлювати певні абстрактні істини про себе, свої здібності та можливості.

Соціокультурні фактори відіграють ключову роль у формуванні поведінкових моделей особистості в сучасному соціумі. Різні аспекти соціальної і культурної взаємодії впливають на ціннісні орієнтації, адаптаційні механізми та соціальну активність індивідів. Оптимізація цього впливу потребує комплексного підходу, який враховує як макро-, так і мікрорівні соціальної організації.

Важливою є інтеграція соціокультурних цінностей на рівні освітніх програм і громадянської освіти. Формування у молоді розуміння важливості соціальної активності, моральних принципів і громадянської відповідальності сприятиме розвитку гармонійного суспільства.

Необхідно стимулювати розвиток громадянського суспільства, яке буде активно брати участь у процесах соціального управління та вирішення суспільних проблем. Підтримка волонтерства, громадських ініціатив та неурядових організацій сприятиме зміцненню соціальних зв'язків і підвищенню рівня соціальної довіри.

Нарешті, варто зазначити важливість індивідуальної роботи з особистістю, яка включає психологічну підтримку та розвиток навичок самоорганізації та саморегуляції. У сучасному соціумі особистість повинна мати можливість не лише адаптуватися до зовнішніх умов, але й активно впливати на своє оточення, реалізуючи свої потенційні можливості.

Отже, оптимізація впливу соціокультурних факторів на поведінку особистості вимагає системного підходу, що враховує всі рівні соціальної взаємодії. Тільки за таких умов можна досягти гармонійного розвитку особистості та суспільства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аверіна К. Фактори формування соціальної активності майбутніх фахівців соціономічних професій. *Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 3. С. 171–181.
2. Головаха Є. Соціальний цинізм і аномія в українському суспільстві: загальна динаміка і останні зміни. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2014. № 1(1). С. 49–56. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrsoc_2014_1\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrsoc_2014_1(1)_6)

3. Камбур А. В. Вплив ситуаційних особливостей культурно-історичного розвитку країни на процеси соціалізації та ресоціалізації особистості. *Проблеми соціалізації особистості в умовах соціальних змін: колект. монографія* / за заг. ред. А.В. Камбура. Чернівці : Золоті литаври, 2020. С. 173–205.
4. Камбур А. В. Ліберальна перебудова соціальної держави: новий контекст для розвитку неприбуткових організацій у сфері надання соціальних послуг. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 2, С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.6>.
5. Лобанова А. С. Феномен соціальної мімікрії: монографія. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2004. 300 с.
6. Прохоренко Є. Соціальна аномія як фактор криміналізації суспільства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2016. № 37. С. 142–146. URL: <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/8036>
7. Сущенко Т. І. Сутність поняття «ціннісна визначеність особистості» в сучасному соціумі та педагогіці. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. № 30. С. 358–361. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2013_30_59.
8. Тюльпа Т. Соціономічна сфера як поле формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 27, том 5, С. 133–137. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_5/25.pdf

REFERENCES:

1. Averina, K. (2019). Faktory formuvannia sotsialnoi aktyvnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii [Factors of formation of social activity of future specialists in socio-economic professions]. *Naukovi zapysky BDPU. Seriya: Pedagogichni nauky – Scientific Notes of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*. Berdiansk, 171–181. [in Ukrainian].
2. Holovakha, Ye. (2014). Sotsialnyi tsynizm i anomiiia v ukrainskomu suspilstvi: zahalna dynamika i ostanni zminy [Social cynicism and anomie in Ukrainian society: general dynamics and recent changes]. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin – Ukrainian society: monitoring social changes*, 1(1), 49–56. [in Ukrainian].
3. Kambur, A. (2020). Vplyv sytuatsiinykh osoblyvostei kulturno-istorychnoho rozvytku krainy na protsesy sotsializatsii ta resotsializatsii osobystosti [The influence of situational features of the country's cultural and historical development on the processes of socialization and resocialization of the individual]. *Problemy sotsializatsii osobystosti v umovakh sotsialnykh zmin: Monohrafiia – Problems of personality socialization in the context of social change: a collective monograph*. Chernivtsi : «Zoloti lytavry» [in Ukrainian].
4. Kambur, A. (2024). Liberalna perebudova sotsialnoi derzhavy: novyi kontekst dlia rozvytku neprybutkovykh orhanizatsii u sferi nadannia sotsialnykh posluh [Liberal restructuring of the welfare state: a new context for the development of non-profit organizations in the field of social services]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 37–43 [in Ukrainian].
5. Lobanova, A. (2004). Fenomen sotsialnoi mimikrii [The phenomenon of social mimicry]. Kyiv : In-t sotsiolohii NAN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Prokhorenko, Ye. (2016). Sotsialna anomiiia yak faktor kryminalizatsii suspilstva [Social anomie as a factor in the criminalization of society]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Sociological studies of modern society: methodology, theory, methods*, 37, 142–146 [in Ukrainian].
7. Sushchenko, T. (2013) Sutnist poniattia «tsinnisna vyznachenist osobystosti» v suchasnomu sotsiumi ta pedahohitsi [The essence of the concept of “value determination of the individual” in modern society and pedagogy]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of forming a creative personality in higher and secondary schools*, 30, 358–361 [in Ukrainian].
8. Tiulpa, T. (2020) Sotsionomichna sfera yak pole formuvannia sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh spetsialnostei [Socionomic sphere as a field of formation of social competence of future specialists in socionomic specialties]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 27, 133–137 [in Ukrainian].

УДК 364.4-053.6:316.613.434](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.5>

Ірина КАРПИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-5658-0081

Бібліографічний опис статті: Карпич, І. (2024). Соціальна робота з профілактики булінгу серед молоді. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 33–38, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.5>

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД МОЛОДІ

У статті проаналізовано діяльність соціального працівника щодо профілактики булінгу серед молоді. Метою статті є висвітлення особливостей соціальної роботи з профілактики булінгу серед молоді.

Методами дослідження є моніторинг, аналіз, систематизація, узагальнення та синтез.

Науковою новизною статті є те, що в роботі здійснено аналіз соціальної роботи з профілактики булінгу та виокремлено основні аспекти в діяльності соціального працівника щодо профілактики означеного явища, зокрема: виконання функції з ідентифікації проблемних ситуацій, підтримка жертв та винуватців, проведення профілактичних заходів, навчання молоді навичкам вирішення конфліктних ситуацій та взаємодії, сприяння створенню безпечного та доброзичливого середовища в закладах освіти тощо.

Розкрито сутність поняття «булінг», який передбачає процес свідомого жорстокого відношення, агресивної поведінки стосовно іншої людини, з метою заподіяння шкоди, викликати страх, тривогу або ж створити негативне середовище для людини.

З'ясовано, що профілактика булінгу є одним із важливих напрямків соціальної роботи, яка спрямована на створення безпечного та підтримуючого середовища для усіх учасників освітнього процесу.

Встановлено, що вперше в країні поняття булінг було закріплено у 2018 році, коли Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу», який юридично визнав означене поняття та передбачив відповідальність за вчинення та приховування його випадків.

Визначено, що для успішної профілактики булінгу серед молоді актуальним є розробка комплексної системи профілактичних та виховних заходів, зокрема: тренінги, тематичні зустрічі та заняття, круглі столи, бесіди, консультації, спільні перегляди та обговорення тематичних відеороликів усіма учасниками освітнього процесу щодо ненасильницьких методів поведінки та виховання, вирішення конфліктних ситуацій, управління власними емоціями та подолання стресу тощо.

Ключові слова: соціальна робота, булінг, профілактика, профілактика булінгу, булінг серед молоді, молодь.

Ірина КАРПЫЧ

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-5658-0081

To cite this article: Karpych, I. (2024). Sotsialna robota z profilaktyky bulinhu sered molodi [Social work on the prevention of bullying among young people]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 33–38, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.5>

SOCIAL WORK ON THE PREVENTION OF BULLYING AMONG YOUTH

The article analyzes the activity of a social worker in the prevention of bullying among young people. The purpose of the article is to highlight the features of social work to prevent bullying among young people.

Research methods are monitoring, analysis, systematization, generalization and synthesis.

The scientific novelty of the article is that the work analyzes social work on the prevention of bullying and highlights the main aspects of the activity of a social worker in the prevention of this phenomenon, in particular: performing the function of identifying problem situations, supporting victims and perpetrators, conducting preventive measures, teaching young people the skills of solving conflict situations and interaction, promoting the creation of a safe and friendly environment in educational institutions, etc.

The essence of the concept of "bullying" is revealed, which involves a process of deliberate cruel attitude, aggressive behavior towards another person, with the aim of causing harm, causing fear, anxiety, or creating a negative environment for a person.

It was found that the prevention of bullying is one of the important directions of social work, which is aimed at creating a safe and supportive environment for all participants of the educational process.

It was established that for the first time in the country the concept of bullying was established in 2018, when the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law "On Amendments to Certain Legislative Acts on Combating Bullying", which legally recognized the defined concept and provided responsibility for committing and concealing its cases.

It was determined that for the successful prevention of bullying among young people, the development of a complex system of preventive and educational measures is relevant, in particular: trainings, thematic meetings and classes, round tables, conversations, consultations, joint viewing and discussion of thematic videos by all participants of the educational process regarding non-violent methods of behavior and upbringing, resolving conflict situations, managing one's own emotions and overcoming stress, etc.

Key words: social work, bullying, prevention, prevention of bullying, bullying among young people, young people.

Постановка проблеми. В сучасних умовах все більше уваги привертає таке соціальне явище, як «булінг», яке останніми роками все більше стає розповсюдженим в закладах освіти різних рівнів та загалом у нашому суспільстві. За статистичними даними досліджень ЮНІСЕФ, кожна четверта дитина в нашій державі постраждала від цькування, зокрема зіштовхувалася з різними формами насилля (психологічним, вербальним, фізичним), яке здійснює свій негативний вплив на розвиток, самоповагу та навчальні досягнення дітей та молоді. Таке негативне соціальне явище як «булінг» спричиняє серйозні наслідки як для його жертв, так і для агресорів, і навіть, свідків.

Оскільки означена проблема призводить до погіршення психічного здоров'я, емоційних травм, втрати зацікавленості до навчання, зменшення соціальної адаптації тощо, тому вивчення даного питання та його профілактика є особливо важливим в сучасних умовах, що і актуалізує подальше вивчення цієї проблеми.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематику булінгу вивчають вчені різних галузей науки, зокрема і психології, соціології, педагогіки, не виключенням є і соціальна робота. Серед українських вчених, які активно досліджують означену проблему можна відзначити: Г. Алексєєнко (2016), А. Запорожець (2019), Г. Коваль (2016), О. Корміло (2015), М. Моруга (2017), Н. Лалак (2019), Т. Миронюк (2019), Пархомович (2022), В. Пеняк (2019), І. Сидорук (2015), М. Хараджи (2022), С. Хлебик (2022) та інші.

Зокрема, С. Хлебик у своєму дослідженні «Проектно-технологічний підхід у роботі соціального педагога закладу освіти з попередження булінгу серед підлітків» розкриває сутність проектно-технологічного підходу у діяльності соціального педагога в закладі освіти, обґрунтовує доцільність використання даного підходу

зادля підвищення ефективності соціальної роботи з профілактики булінгу серед учнів.

У статті М. Моруги висвітлено зарубіжний та вітчизняний досвід учених, які окреслюють сутність поняття «булінг» та характеризують його складові. Дослідниця наголошує на важливості запровадження профілактичних програм, які були б спрямовані на виявлення, попередження та подолання такого соціального явища в школі.

Не менш важливим для нашого дослідження є наукові розвідки Н. Лалак та В. Пеняк, які у своїй праці «Шкільний булінг як актуальна педагогічна проблема сьогодення» аналізують психолого-педагогічну літературу для уточнення сутності поняття «булінг», та визначають чинники та характеризують сутеві ознаки булінгу.

На особливу увагу заслуговує праця О. Корміло «Явище булінгу в освітньому просторі», яка досліджує *проблему шкільного булінгу у сучасній системі освіти. Науковиця ґрунтовно аналізує головні причини булінгу та характеризує його наслідки, розкриває його форми, окреслює шляхи подолання означеного явища.*

Важливо відзначити, що досліджуючи таке негативне соціальне явище як «булінг» сприятиме розвитку ефективних стратегій профілактики, та є важливим кроком до створення безпечного та сприятливого середовища для підростаючих поколінь, які є майбутнім нашої держави.

Мета статті: висвітлити особливості соціальної роботи з профілактики булінгу серед молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для початку спробуємо розібратися з основними поняттями дослідження.

Поняття «булінг» походить від дієслова «to bully», яке перекладається як «залякування, цькування». Кембриджський словник з англійської мови дає таке визначення цього поняття:

«...ображати, залякувати когось, хто є меншим чи менш впливовим»; «примушувати іншу особу до небажаних дій.».

Булінг (від англ. bully – хуліган, задирака, грубіян, «to bully» – задиратися, знущатися) передбачає такий тривалий процес свідомого та жорстокого ставлення, агресивної поведінки з метою заподіяння шкоди, викликати страх, тривогу або ж створити негативне середовище для іншої людини.

За визначенням ЮНІСЕФ, «булінг» – небажана, агресивна поведінка школярів із метою залякування, демонстрації сили та приниження.

Заклади освіти та загалом основні інститути соціалізації несуть відповідальність за добробут та розвиток підростаючого покоління. Тому профілактика булінгу є одним із важливих напрямків у діяльності соціального працівника, що зорієнтована на створення безпечного та підтримуючого середовища для усіх учасників освітнього процесу.

Варто наголосити, що в ч. 1 ст. 16 Конвенції про права дитини говориться, що «...жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність...» (Конвенції про права дитини).

В продовженні цієї тези варто ще зазначити, що ст. 52 Конституції України наголошує, що «...діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом...» (Конституція України).

Вперше на законодавчому рівні в Україні поняття булінг було закріплено у 2018 році, коли Верховна Рада України ухвалила Закон України № 8584 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу», який юридично визнає поняття «булінг», та передбачає і окреслює відповідальність за вчинення, а також приховування його випадків (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу (цькуванню), 2018).

Зауважимо, що відповідно до зазначеного Закону було внесено зміни до положень Закону України «Про освіту», де визначаються права та обов'язки всіх учасників освітнього

процесу, а також до Кодексу України про адміністративні правопорушення, який регулює адміністративну відповідальність учасників булінгу у вигляді штрафів та виправних робіт (Закон України «Про освіту», 2017).

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу» визначено, що «...булінг (цькування) це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого...» (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу (цькуванню), 2018).

Враховуючи, що Верховною Радою України було прийнято Закон України № 2657-УІІ (від 18 грудня 2018 р.) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», Міністерство освіти і науки України на доповнення до листа від 29.12.2018 № 1/9-790 надсилає рекомендації для закладів освіти щодо застосування змін у законодавстві (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу (цькуванню), 2018).

Задля створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти необхідно запровадити комплексний підхід у сфері запобігання та протидії проявам булінгу. Означена діяльність має здійснюватися відповідно до Конституції України та основних нормативно-правових документів, які стосуються питань освіти, питань протидії булінгу, насильства та правопорушень тощо.

Зауважимо, що комплексний підхід передбачає два ключових напрями: *управлінський* (аналіз ситуації в закладі освіти щодо проблем булінгу, розробка правил поведінки, алгоритму дій, плану заходів, здійснення моніторингу його реалізації та безпечності, сприятливої психологічної атмосфери тощо) і *просвітницький* (розроблення, затвердження та оприлюднення планів заходів щодо запобігання та протидії булінгу в закладах освіти) (Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А., 2019).

Соціальна робота з профілактики булінгу в освітніх закладах передбачає здійснення інформаційно-просвітницької роботи серед дітей та підлітків, підвищуючи їх обізнаність щодо проблем булінгу та його наслідків. В рамках цього напрямку можуть організовуватися тренінги, семінари та розмови, під час яких навчають учасників освітнього процесу навичкам міжособистісного спілкування, розв'язання конфліктів та формування позитивного соціального середовища (Лушпай Л. І., 2010).

Крім того, соціальні працівники співпрацюють з адміністрацією закладів освіти та педагогами, щоб впроваджувати політику та програми, що спрямовані на профілактику булінгу. Вони можуть сприяти створенню безпечного та включаючого освітнього середовища шляхом розробки імплементації антибулінгових політик, проведення навчань та тренінгів для усіх учасників освітнього процесу (Журавель Т. В., Кочеміровська О. О., Ясеновська М. Е., 2010).

Зазначимо, що для ефективної діяльності соціального працівника з профілактики булінгу потрібно базуватися на наукових дослідженнях та найкращих практиках у цій сфері. Зокрема фахівці мають бути озброєні актуальними знаннями про причини булінгу, його наслідки та ефективні стратегії протидії, оскільки вони відіграють важливу роль у створенні безпечного, підтримуючого та включаючого освітнього середовища, а їхні зусилля спрямовані на профілактику булінгу, надання підтримки жертвам та їхніх сім'ям тощо (Лушпай Л. І., 2010).

Для кращого розуміння ефективності профілактики булінгу в закладі освіти, проаналізуємо практичний досвід з означеної проблеми.

Так, важливість та наявність такого явища як булінг зумовила необхідність системного підходу в профілактиці насильства та булінгу у закладах освіти. Наприклад, громадською організацією «Ла Страда-Україна» за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), а також у співпраці з Міністерством освіти і науки України у 2019 року пілотувалась модель, яка мала назву «Створення системи протидії булінгу в закладах освіти, що сприяє безпечному освітньому середовищу та участі дітей, враховуючи можливості шкільних служб порозуміння» (Андреєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А., 2019).

Дана модель була розрахована на 14 закладів освіти України, які брали участь у пілотному проекті «Безпечна і дружня до дитини школа». Під час реалізації діяльності було проведено семінар для директорів даних закладів освіти та підготовлено 27 педагогів-тренерів з означеної проблематики (Андреєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А., 2019).

Для того, щоб створити цілісну систему профілактичної роботи в закладах освіти в процесі діяльності названої моделі було проведено попередній моніторинг наявних ресурсів щодо протидії булінгу. В результаті чого було проаналізовано:

«...– рівень людських (рівень підготовки педагогічних працівників, діяльність психологічної служби тощо), методичних (програми, посібники, методична література тощо), матеріальних ресурсів;

– локальні документи (накази, плани роботи, посадові інструкції педагогічних працівників, Статут закладу освіти, наявні механізми/алгоритми/протоколи реагування на ситуації булінгу (ідентифікація, виявлення, реагування тощо);

– можливості участі дітей, органів самоврядування; наявна система зворотного зв'язку від дітей;

– можливості Шкільної служби порозуміння (попередження ситуацій насильства за допомогою медіації дітей та відновних практик; зменшення соціальної напруженості міжособистісних стосунків у колективі; формування навичок дружнього спілкування та вміння згаджувати конфліктні ситуації серед усіх учасників освітнього процесу тощо);

– ресурси освітнього процесу (заняття, міжпредметні зв'язки, заходи класних керівників чи вихователів, позакласна діяльність, позашкільна робота тощо);

– ресурси громади (співпраця з батьками, громадськими організаціями, представниками поліції та соціальними службами тощо)...» (Андреєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А., 2019).

Результати такої роботи дали змогу внести зміни та удосконалити наявні системи щодо профілактики булінгу в закладах освіти шляхом зміни знань, ставлень та поведінки у всіх учасників освітнього процесу (Журавель Т. В., Кочеміровська О. О., Ясеновська М. Е., 2010).

Варто зазначити, що діяльність соціального працівника з профілактики булінгу серед молоді полягає в побудові безпечного, підтримуючого, рівноправного та сприятливого освітнього середовища для молоді, де вони можуть розвиватись і навчатись, не потерпаючи від насильства та заподіяння шкоди. Така діяльність включає розуміння різних форм булінгу, ідентифікацію проблемних ситуацій, підтримку жертв та попередження негативних наслідків цього явища на психологічний стан та академічну успішність молоді, проведення профілактичних заходів та співпрацю з іншими фахівцями.

Для успішної профілактики булінгу серед молоді важливим є розробка системи заходів, реалізація якої повинна бути комплексною та системною. У систему заходів можна включити: тренінги, тематичні зустрічі та заняття, круглі столи, бесіди, консультації, спільні перегляди та обговорення тематичних відеосюжетів всіма учасниками освітнього процесу щодо ненасильницьких методів поведінки та виховання, вирішення конфліктів, управління власними емоціями та подолання стресу тощо (Журавель Т. В., Кочемировська О. О., Ясеновська М. Е., 2010).

Також вважаємо, для успішної роботи соціального працівника з профілактики булінгу необхідна також співпраця з іншими структурами і фахівцями, такими як педагоги, психологи, адміністрація закладу освіти та батьки. Тісне партнерство та обмін інформацією допоможуть розпізнавати випадки булінгу, вживати своєчасних заходів та розробляти стратегії для попередження цього негативного явища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна узагальни, що соціальні працівники з профілактики булінгу можуть виконувати такі завдання: інформаційно-просвітницьку діяльність; підтримка жертв булінгу; розвиток соціальної адаптації; співпраця з учасниками освітнього процесу; співпраця з батьками та сім'ями; моніторинг та оцінка.

Діяльність соціального працівника з профілактики булінгу здійснюється в різних аспектах: ідентифікація проблемних ситуацій, підтримка жертв та винуватців, проведення профілактичних заходів, навчання підростаючого покоління з основ конфліктології та навичкам дружньої взаємодії, сприянню створенню безпечного та доброзичливого клімату в середовищі закладів освіти тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
2. Про освіту: Закону України № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
4. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник. Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.
5. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії). *Українознавчий альманах*. 2010. Вип. 4. С. 126–131.
6. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: методичний посібник для освітян / Авт.: Журавель Т. В., Кочемировська О. О., Ясеновська М. Е. / За заг. ред. Безпалько О. В. К.: ТОВ «К.І.С.», 2010. 242 с.
7. Конвенції про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
8. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.

REFERENCES:

1. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv shchodo protydiy bulinhu (ts'kuvannyyu): Zakon Ukrayiny vid 18.12.2018 № 2657-VIII. [On making changes to some legislative acts on countering bullying (harassment): Law of Ukraine dated 18.12.2018 № 2657-VIII] [in Ukrainian].
2. Pro osvitu: Zakon Ukrayiny № 2145-VIII. [About education: Law of Ukraine № 2145-VIII] [in Ukrainian].
3. Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya [Code of Ukraine on administrative offenses] [in Ukrainian].
4. Andrenkova, V.L., & Melnychuk, V.O., & Kalashnyk O.A. (2019). Protydiya bulinhu v zakladi osvity: systemnyy pidkhdid. Methodychnyy posibnyk [Anti-bullying in an educational institution: a systematic approach. Methodical manual]. Kyiv: Agency «Ukraine» LLC, 132 p. [in Ukrainian].

5. Lushpai, L.I. (2010). Bulinh yak sotsial'no-pedahohichna problema ta shlyakhy yiyi vyrishennya (na prykladi dosvidu serednikh zahal'noosvitnikh shkil Velykoyi Brytaniyi) [Bullying as a socio-pedagogical problem and ways to solve it (on the example of the experience of secondary comprehensive schools in Great Britain)]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh – Ukrainian studies almanac*, 4, 126 – 131 [in Ukrainian].

6. Zhuravel, T. V., Kochemirovska, O. O., Yasenovska, M. E. (2010) Poperedzhennya, vyyavlennya i podolannya vypadkiv nasyt'stva ta zhorstokoho povodzhennya z dit'my: metodychnyy posibnyk dlya osvityan [Preventing, identifying and overcoming cases of violence and child abuse: a methodological guide for educators]. Kyiv: LLC «K.I.S.», 242 p. [in Ukrainian].

7. Konventsiyi pro prava dytyny [Conventions on the rights of the child] [in Ukrainian].

8. Konstytutsiya Ukrayiny: stanom na 1 veres. 2016 r. [Constitution of Ukraine: as of September 1. 2016] Kharkiv: Pravo, 2016. 82 p. [in Ukrainian].

УДК 364-787.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.6>

Людмила МЕЛЬНИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-3563-3137

Жанна МЕЛЬНИК

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0003-3348-093

Юрій СЕРБАЛЮК

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 13, м. Кам'янець-Подільський, Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-8914-2261

Віталій СПІВАК

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Україна, 32300

ORCID: 0000-0003-1843-562X

Бібліографічний опис статті: Мельник Л., Мельник Ж., Сербалюк Ю., Співак В. (2024). Особливості надання суспільної допомоги людям з обмеженими функціональними можливостями. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 39–45, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.6>

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ЛЮДЯМ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

У статті розглядаються різні історичні аспекти надання соціально-педагогічної допомоги людям, зокрема дітям з особливостями психофізичного розвитку. Розглянуті питання вивчення милосердя та благодійності як культурно-історичних передумов соціальної педагогіки і соціальної роботи в історико-соціальних та історико-педагогічних дослідженнях сучасних вітчизняних науковців протягом чотирьох основних етапів історії розвитку соціальної допомоги людям з відхиленнями у розвитку. Визначені основні проблеми, пов'язані з інтеграцією дітей з особливими потребами у суспільство.

Діти з обмеженими функціональними можливостями є однією з найуразливіших категорій суспільства. Метою соціальної політики уряду України щодо дітей з обмеженими функціональними можливостями є створення умов, за яких вони могли б користуватися тими самими правами й виконувати ті самі обов'язки, що й інші члени суспільства.

Нагляд за динамікою дитячої інвалідності та пошук шляхів впливу на неї, удосконалення чинного законодавства щодо соціального захисту дітей з інвалідністю – одне з найважливіших завдань сучасної правової держави. Питання соціальної підтримки дітей з обмеженими фізичними можливостями не втрачає своєї актуальності, незважаючи на те, що цьому питанню постійно приділяється увага як на законодавчому рівні шляхом закріплення прав, пільг та компенсацій дітям-інвалідам, так і на суспільному рівні шляхом передбачення державних гарантій їх економічної та моральної підтримки.

Головною проблемою дітей з інвалідністю та сімей, в яких виховуються такі діти, є те, що на рівні органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій ці нормативно-правові акти не завжди виконуються, а відтак на практиці діти з інвалідністю нерідко позбавлені прав та гарантій, передбачених чинним законодавством.

В Україні відсутня єдина система обліку дитячої інвалідності, що викликає складності у вивченні цієї проблеми та необхідність прийняття заходів щодо її вирішення.

У зв'язку з цим у статті сучасний стан регулювання соціального захисту дітей з особливими потребами розглядається як результат розвитку національного законодавства, простежується розвиток понять «особа з інвалідністю», «соціальне забезпечення», «соціальний захист»; здійснюється порівняльний, формально-логічний і системно-структурний аналізи всієї системи соціального захисту дітей з інвалідністю і визначаються загальні ознаки та специфічні риси різних видів соціального захисту.

Ключові слова: суспільна допомога, людина з обмеженими функціональними можливостями, інвалідність, громадяни з особливими потребами, соціальна робота, відхилення у розвитку, інтеграція.

Lyudmila MELNYK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, 61 I. Ogienko str., Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-3563-3137

Zhanna MELNYK

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, 61 I. Ogienko str, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0003-3348-093

Yuriy SERBALYUK

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, 61 I. Ogienko str, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-8914-2261

Vitalii SPIVAK

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, 61 I. Ogienko str, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0003-1843-562X

To cite this article: Melnyk L., Melnyk Zh., Serbalyuk Yu., Spivak V. (2024). Osoblyvosti nadання suspilnoi dopomohy liudiam z obmezhenymy funktsionalnymy mozhlyvostiamy [Peculiarities of providing public assistance to people with limited functional capabilities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 39–45, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.6>

FEATURES OF PROVIDING SOCIAL ASSISTANCE TO PEOPLE WITH LIMITED FUNCTIONAL CAPABILITIES

The article examines various historical aspects of the provision of social and pedagogical assistance to people, in particular to children with special psychophysical development. The issues of studying mercy and beneficence as cultural-historical prerequisites of social pedagogy and social work are considered in the historical-social and historical-pedagogical studies of modern domestic scientists during the four main stages of the history of the development of social assistance to people with developmental disabilities. The main problems associated with the integration of children with special needs into society have been identified.

Children with limited functional capabilities are one of the most vulnerable categories of society. The goal of the social policy of the government of Ukraine regarding children with disabilities is to create conditions under which they could enjoy the same rights and fulfill the same duties as other members of society.

Monitoring the dynamics of children's disability and finding ways to influence it, improving the current legislation on the social protection of children with disabilities is one of the most important tasks of a modern legal state. The issue of social support for children with physical disabilities does not lose its relevance, despite the fact that attention is constantly paid to this issue both at the legislative level by enshrining the rights, benefits and compensations of disabled children, and at the social level by providing state guarantees for their economic and moral support.

The main problem of children with disabilities and families in which such children are brought up is that at the level of executive authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions, and organizations, these normative legal acts are not always implemented, and therefore, in practice, children with disabilities are often deprived of the rights and guarantees provided by the current legislation.

In Ukraine, there is no unified system of accounting for children's disability, which causes difficulties in studying this problem and the need to take measures to solve it.

In this regard, the article examines the current state of regulation of social protection of children with special needs as a result of the development of national legislation, traces the development of the concepts "person with disabilities", "social security", "social protection"; a comparative, formal-logical and systemic-structural analysis of the entire system of social protection for children with disabilities is carried out, and common features and specific features of various types of social protection are determined.

Key words: social assistance, a person with limited functional capabilities, disability, citizens with special needs, social work, developmental disabilities, integration.

Постановка проблеми. За час кардинальних соціально-економічних змін, що відбуваються в країні, традиційна державна політика з розв'язання проблем інвалідності та інвалідів, що мала місце в минулому, значною мірою втратила свою результативність. Зважаючи на це, в Україні зроблено певні кроки щодо формування законодавчої бази для вирішення проблем громадян з особливими потребами, яка спрямована на підвищення ефективності державної політики щодо цієї категорії громадян в сучасних соціально-економічних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія соціально-педагогічної допомоги дітям з обмеженими можливостями бере свій початок від традицій милосердя та благодійності, де протягом численних століть ключову роль відігравала церква. За минуле десятиліття, вивчення милосердя та благодійності як культурно-історичних передумов соціальної педагогіки та соціальної роботи отримали значну увагу в історико-соціальних та історико-педагогічних дослідженнях Л.В. Борщевської, І.Д. Звереві, А.В. Зібрової, І.Б. Іванової, С.М. Томчук, В.Є. Турчінської, М.М. Ульянової, Ю.К Шклярського та ін.

Мета статті – здійснити історичний екскурс вивчення питання надання соціально-педагогічної допомоги людям, зокрема дітям з особливостями психофізичного розвитку та особливостями їхньої інтеграції в соціум.

Виклад основного матеріалу. Аналіз досліджень свідчить, що в усіх європейських країнах, у тому числі й на теренах Давньої Русі, аж до Середньовіччя ставлення до дітей відрізнялося відсутністю гуманності. Батьки володіли своїми дітьми на власний розсуд, могли убити або продати в рабство хвору чи “зайву” дитину. Милосердя до дітей та опіка над ними, зокрема

над покинутими, почали поширюватися зі зміцненням християнської світоглядної позиції.

Основою такого ставлення стала одна з ключових заповідей християнства – любов до ближнього. Церква акцентувала увагу на милосерді як на шляху до спасіння душі людини. У слов'янських країнах любов до ближнього традиційно виявлялася у співчутті до страждальця, а її головною вимогою вважалась особиста милостиня. У слов'янських державах таких дітей розглядали як “божих люде” і оточували ауру святості. Наприклад, слова “святий” та “юродивий” на Русі були практично синонімами.

Суспільне опікування бідними дітьми з'явилося на ранніх стадіях розвитку Київської держави – у 966 році князь Володимир Святославович у своєму Уставі про православну церкву зазначає обов'язок церкви доглядати за бідними, убогими та юродивими. Перший притулок для дітей з'явився при Києво-Печерській Лаврі вже в XI столітті. На початку XII століття у “Навчанні князя Володимира Мономаха своїм дітям” ми знаходимо такі рядки: “Найбільше забувати бідних не дозволяйте, але якщо вам під силу, годуйте й надавайте сиротам, захищайте вдов, і не дозволяйте сильним знищити людину” (Богданова, 2016, с. 87).

Таким чином, милосердя та благодійність до дітей, особливо до покинутих, стали розповсюджуватися з укріпленням християнського світогляду. Ця тенденція була основою для розвитку соціальної педагогіки та соціальної роботи, які спираються на принципи милосердя та благодійності, розглядаючи їх як культурно-історичні передумови. У сучасному світі соціальні педагоги та соціальні працівники продовжують допомагати дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах, відштовхуючись від тра-

дицій милосердя та благодійності, закладених нашими предками.

У Європі період інквізиції змінився на Ренесанс, який пропагував антропоцентричні підходи в усіх сферах суспільного життя та науки. Ставлення до аномальних дітей в громадській свідомості також перетворилося. В цей час виникають погляди гуманістичної медицини на психічно хворих. Філософи та педагоги цієї епохи також не забували про людей з психічними чи фізичними порушеннями. Я.А. Коменський вперше розглядає з педагогічної точки зору взаємозв'язок інтелектуального розвитку дитини з її поведінкою та виділяє типи розумового розвитку дітей (Радченко, 2013, с. 49).

У 1586 році статут Львівської братської школи закріплював, що “вчитель має навчати та любити всіх дітей однаково, як дітей заможних, так і сиріт, убогих, і тих, хто блукає вулицями, благаючи про прожиток”.

Упродовж еволюції людського суспільства, питання створення форм громадської опіки, лікування та, згодом, освіти дітей з обмеженими психофізичними можливостями виникало постійно. Обсяг такої допомоги залежав від численних чинників, зокрема стану економічного розвитку, продуктивних сил суспільства, виробничих відносин, політичного, морального, релігійного світогляду, рівня розвитку науки, охорони здоров'я, культури та освіти.

В історії розвитку соціальної допомоги людям з відхиленнями в розвитку можна виділити чотири основні етапи: монастирський, медичний, лікувально-педагогічний та етап інтеграції у суспільство (Капська, 2005; Тюптя, 2014).

Монастирський етап (X – середина XVIII ст.).

Допомога надавалася переважно через монастирі та церковні установи. Це відбувалося на основі релігійних переконань та милосердя до ближнього.

Історія опікунства дітей з психічними та фізичними вадами в Україні має глибокі коріння. Згадані офіційні документи, що сягають X століття, свідчать про відповідальність церкви за догляд за такими особами. Завдяки зусиллям князя Володимира Святославовича та прийняттю християнства, відбулась адаптація візантійських законів до українського контексту, які включали правила щодо опіки, майна та громадських прав осіб з вадами розвитку. Ціка-

вим є факт, що вже в XI столітті в Києво-Печерській лаврі діяв притулок для дітей, де, поряд з сиротами, хворими та убогими, перебували й діти з різними вадами розвитку. Утримання таких закладів забезпечувалося за рахунок коштів від княжих прибутків, які передавалися монастирям.

В X-XII століттях на території Київської Русі було створено заклади, які не лише опікувались дітьми з особливими потребами, але й навчали їх елементам грамоти, живопису, співу та різноманітних ремесел. Прийняття християнства в Київській Русі сприяло адаптації та запровадженню візантійських законів, які пізніше увійшли до складу громадських Кормчих книг. Ці закони регулювали становище осіб з різними обмеженнями, такими як сліпота, глухота, душевні розлади та інші порушення психічного розвитку, у сім'ї та суспільстві. Вони передбачали охорону майна та громадських прав таких осіб, а також встановлювали їхню відповідальність перед кримінальним законом.

А також, ці закони покликані були забезпечити правовий захист та соціальну опору для осіб з обмеженими можливостями, що забезпечували їм можливість відчувати себе повноцінними членами суспільства.

У XV-XVII століттях на території України поширення отримали “богодільні-шпитали”, які вважалися специфічними формами допомоги хворим та інвалідам. Завдання богодільень не було чітко визначеним, але вони приймали осіб з різними вадами, такими як каліки, людей з розумовими порушеннями, непрацездатних та інших, хто через певні обставини жили за рахунок суспільства. Однак, наявні форми опіки над дітьми та підлітками були недостатніми, оскільки їх діяльність в основному полягала в досить терпимому ставленні до таких осіб.

Медичний етап (XVIII – XIX ст.).

На території України медичний етап був періодом значних змін у ставленні до осіб з відхиленнями у розвитку. Основні напрямки розвитку медичної допомоги та освіти для таких осіб були забезпечені завдяки діяльності видатних українських медичних і педагогічних діячів, які досліджували та розробляли ефективні методики спеціальної педагогіки та реабілітації.

На цьому етапі в Україні було відкрито декілька спеціалізованих закладів, таких як інтернати, спеціальні школи та лікувально-

педагогічні установи, для дітей з різними психофізичними відхиленнями. Ці заклади пропонували індивідуальні програми лікування, корекційної педагогіки та соціальної адаптації, спрямовані на покращення якості життя та інтеграції осіб з відхиленнями у розвитку в суспільство.

Також у цей час в Україні було зроблено значний прогрес у розумінні та дослідженні причин та характеристик різних відхилень у розвитку, зокрема завдяки працям видатних українських вчених, медиків та педагогів.

На медичному етапі на території України почали формуватися перші законодавчі акти та нормативні документи, спрямовані на підтримку та захист прав осіб з відхиленнями у розвитку. Завдяки цьому, українське суспільство почало відноситися до цих осіб з більшим розумінням та повагою, що сприяло їхній інтеграції та соціалізації в суспільстві. Завдяки співпраці медичних та педагогічних спеціалістів, ставлення до осіб з відхиленнями у розвитку стало більш гуманним, а їх потреби та можливості стали враховуватися в плануванні навчально-виховного процесу та соціальної адаптації.

На цьому етапі в нашій країні також було зроблено важливі кроки у створенні системи професійної підготовки фахівців у галузі спеціальної освіти та соціальної роботи. Відбувалося впровадження наукових досягнень, зокрема з психології та педагогіки, у практику роботи з дітьми та дорослими з відхиленнями у розвитку. Серед них зазначимо училища для сліпих дітей, які діяли у Львові, Києві, Харкові, Одесі, Чернігові, Полтаві, Кам'янці-Подільському, а також навчально-виховні заклади для глухонімих, які на початку ХХ ст. функціонували на Харківщині (3 заклади), Чернігівщині, Катеринославщині, у Києві, Одесі, Сімферополі, Львові, Ужгороді, Чернівцях.

У результаті медичного етапу (XVIII – XIX ст.) на території України було створено підґрунтя для подальшого розвитку системи соціальної реабілітації та інтеграції осіб з відхиленнями у розвитку. Цей період забезпечив підвищення рівня наукової бази, розвитку методик корекційної педагогіки та забезпечення прав та можливостей для забезпечення якісної освіти та лікування для осіб з особливими потребами. Важливі здобутки цього етапу стали основою для подальшого розвитку соці-

альної реабілітації та інтеграції українського суспільства у наступні століття.

Лікувально-педагогічний етап (XX ст.).

Лікувально-педагогічний етап на території України характеризується розвитком науково-педагогічних досліджень, систематизацією та класифікацією знань про відхилення в розвитку, а також впровадженням спеціальних підходів до роботи з дітьми з особливими потребами.

На початку ХХ століття було створено перші навчальні заклади та спеціальні установи для дітей з відхиленнями у розвитку, такі як школи для глухих, сліпих та розумово відсталих. Під час радянського періоду, освітні реформи сприяли подальшому розвитку спеціальної освіти та роботи з дітьми з особливими потребами.

Під час лікувально-педагогічного етапу в Україні було створено науково-дослідні та методичні центри, що сприяли розвитку спеціальної педагогіки та підготовці кваліфікованих фахівців. Відбулося розширення мережі спеціальних навчальних закладів та впровадження інклюзивної освіти.

Цей етап передбачав підготовку фахівців з різних галузей – від медичних працівників до педагогів та соціальних працівників, які мали спеціалізацію у роботі з особами з відхиленнями у розвитку. Вони використовували комплексний підхід, що включав медичні, педагогічні, психологічні та соціальні методи допомоги та реабілітації.

У другій половині ХХ століття українські спеціалісти продовжували розвивати методики та техніки роботи з дітьми з особливими потребами, враховуючи зміни суспільних умов та здобутки світової науки. Спеціальні педагоги й психологи почали активно впроваджувати індивідуальні підходи, що враховували особливості розвитку кожної дитини. Розвиток інклюзивної освіти став одним з важливих напрямків реформування системи освіти в Україні.

На лікувально-педагогічному етапі зроблено значні зусилля для забезпечення рівноправного доступу дітей з особливими потребами до освіти та соціальної адаптації. Відбулося розширення мережі спеціальних навчальних закладів, створення реабілітаційних центрів та ресурсних кімнат, запровадження інклюзивного навчання та інтегрованого навчання.

Загалом, лікувально-педагогічний етап в Україні відіграв важливу роль у становленні

сучасної системи допомоги та реабілітації осіб з відхиленнями у розвитку. Він сприяв розвитку науково-педагогічних досліджень, підготовці кваліфікованих фахівців, створенню спеціальних установ та закладів, а також формуванню більш гуманного ставлення до осіб з особливими потребами в українському суспільстві.

Сучасний етап – від ізоляції до інтеграції в Україні характеризується переходом від ізольованого ставлення до осіб з особливими потребами до їх інтеграції в суспільство. Цей етап включає такі ключові моменти:

Законодавчі зміни: У 1990-х роках Україна прийняла ряд законів, спрямованих на захист прав людей з інвалідністю та їхнє включення в суспільне життя. Основними документами є Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" (1991 р.) та Закон України "Про освіту" (1996 р.), який вперше передбачав інклюзивну освіту.

Інклюзивна освіта: Реформи в освітній системі України включають розширення доступності інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами. Це дозволяє їм відвідувати загальноосвітні школи разом з однолітками без особливих потреб, а також отримувати індивідуальну підтримку та допомогу.

Розвиток реабілітаційних та соціальних послуг: На сучасному етапі в Україні активно розвиваються реабілітаційні центри, психолого-медико-педагогічні консультації, соціальні послуги для дітей з особливими потребами та їхніх сімей. Ці послуги спрямовані на забезпечення повноцінного життя осіб з інвалідністю та їхньої інтеграції в суспільство.

Залучення громадськості: Важливим аспектом сучасного етапу є активізація ролі громадських організацій та волонтерів у підтримці та реабілітації осіб з особливими потребами. На допомогу приходять різноманітні НГО, благодійні фонди та ініціативні групи, які організують різні проекти, спрямовані на підтримку, соціальну адаптацію та забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю.

Міжнародна співпраця: Сучасний етап від ізоляції до інтеграції також включає активізацію міжнародної співпраці. Україна приєдналася до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, що стало важливим кроком у впровадженні міжнародних стандартів у цій сфері. Крім того, Україна співпрацює з різними міжнародними

організаціями та фондами, які допомагають у реалізації проектів, спрямованих на поліпшення якості життя осіб з інвалідністю.

Зміна стереотипів: Одним з ключових завдань сучасного етапу є боротьба зі стереотипами та дискримінацією осіб з особливими потребами. З метою формування толерантного ставлення до таких осіб у суспільстві проводяться освітні програми та соціальні кампанії, які мають на меті забезпечити рівні можливості для всіх громадян (Зверева, 2015).

В цілому, сучасний етап від ізоляції до інтеграції в Україні свідчить про значні зрушення у ставленні до осіб з особливими потребами та їхньої інтеграції в суспільство. Це процес, який вимагає подальших зусиль з боку держави, громадськості та кожного громадянина, щоб забезпечити повноцінне життя та рівні можливості для осіб з особливими потребами.

Сучасний етап від ізоляції до інтеграції в Україні відображає поступове зміцнення прав та можливостей осіб з особливими потребами, а також важливість забезпечення їхнього повноцінного участі у суспільному житті. Це процес, який вимагає координованих зусиль від усіх рівнів управління, освітніх та медичних установ, громадськості та кожного громадянина. За допомогою різноманітних ініціатив та проектів, співпраці з міжнародними партнерами та впровадження передового досвіду в області соціальної інтеграції, Україна рухається вперед у створенні суспільства, де кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал незалежно від своїх особливостей.

Висновки. Незважаючи на значні досягнення в інтеграції осіб з особливими потребами, в Україні все ще є досить велика кількість викликів та проблем, які потребують вирішення на різних рівнях. Основні проблеми пов'язані з інтеграцією дітей із особливими потребами в суспільство включають: недостатність ресурсів; стереотипи та дискримінація; недостатня інклюзивна освіта; психологічні та емоційні проблеми; відсутність професійної підготовки; недостатнє законодавство та фінансування; недостатня координація між установами; розвиток партнерства між державою, громадою та батьками.

Для вирішення цих проблем необхідно вжити комплекс заходів на різних рівнях – від державної політики до місцевих ініціатив.

Важливо забезпечити належне фінансування, створити ефективні законодавчі акти та надати ресурси для реалізації програм інтеграції дітей з особливими потребами. Це включає підвищення кваліфікації спеціалістів, що працюють

з дітьми з відхиленнями в розвитку, забезпечення шкіл та інших установ необхідним обладнанням та матеріалами, а також розвиток міждисциплінарного підходу до роботи з дітьми з особливими потребами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Харків: Бурун Книга, 2016. 160 с.
2. Зверєва І. Д. Соціальна робота з людьми з особливими потребами. *Практична психологія та соціальна робота*. 2015. № 6. С. 33–46.
3. Капська А. Й. Соціальна робота: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
4. Радченко М. Л. Особистісна саморегуляція дорослих у сім'ях з розумово відсталими дітьми-інвалідами: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2013. 18 с.
5. Тюття Л. Т. Соціальна робота (теорія і практика). Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ВМУРОЛ «Україна», 2014. 408.

REFERENCES:

1. Bohdanova, I.M. (2016). *Sotsialna pedagogika [Social pedagogy]: navch. posib.* Kharkiv : Burun Book. 160 [in Ukrainian].
2. Zvereva, I.D. (2015). *Sotsialna robota z liudmy z osoblyvymy potrebamy [Social work with people with special needs]. *Practychna psykholohiia i sotsialna robota*. 6. 33–46 [in Ukrainian].*
3. Kapska, A.Y. (2005) *Sotsialna robota (teoriiia i pkyka) [Social work: a study guide]: navch. posib.* Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury. 328 [in Ukrainian].
4. Radchenko, M.L. (2013). *Osobystisna samoreguliatysia doroslykh u simiakh z rozumovo vidstalymy ditimy-invalidamy [Personal self-regulation of adults in families with mentally retarded disabled children]: avtoref. dys. ... kand. psychol. nauk: 19.00.01. K. 18 [in Ukrainian].*
5. Tyutya, L.T. (2014). *Sotsialna robota (teoriiia i pkyka) [Social work (theory and practice): navch. posib. dlia stud. vshch. navch. zakl. K. : VMUROL «Ukraina». 408 [in Ukrainian].*

УДК 351.7-054.73(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.7>

Валентина НИКОЛАЄВА

доктор наук з державного управління, професор кафедри соціології та соціальної роботи, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», вул. Гоголя, 29, м. Дніпро, Україна, 49044

ORCID: 0000-0003-4594-303X

Світлана КАРТАШОВА

магістрантка, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», вул. Гоголя, 29, м. Дніпро, Україна, 49044

Бібліографічний опис статті: Николаєва, В., Карташова, С. (2024). Місця тимчасового перебування внутрішньо-переміщених осіб: організація та виклики. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 46–54, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.7>

МІСЦЯ ТИМЧАСОВОГО ПЕРЕБУВАННЯ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ВИКЛИКИ

У статті розкрито питання внутрішньо переміщених осіб в Україні, зокрема нормативно-правові, соціальні аспекти їхньої підтримки, облаштування місця тимчасового перебування ВПО. Відзначено, що Україна вперше зіткнулася з проблемою переміщення населення після аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 році. Надана динаміка кількості внутрішньо-переміщених осіб у 2014-2023 рр. Саме через збройні конфлікти в Україні проблема ВПО набула системного характеру.

Розглянуто організацію місць для проживання ВПО, що передбачає як короткострокові рішення (розміщення у гуртожитках, санаторіях, таборах), так і довгострокові варіанти, зокрема, соціальне житло та будівництво тимчасових модульних містечок.

Автором порушуються ключові проблеми та сучасні виклики, з якими стикаються переселенці: психологічні труднощі, невизначеність житлових питань, безробіття, юридичні виклики, а також обмежені ресурси місцевих громад для їх інтеграції. Значну увагу приділено ролі міжнародної співпраці у подоланні цих викликів, зокрема через надання фінансової допомоги та реалізацію проектів з будівництва тимчасових містечок.

Визначено головні виклики у наданні тимчасового житла ВПО: недостатня кількість доступних місць проживання, особливо у великих містах, брак фінансових ресурсів для їх облаштування, адаптація та інтеграція ВПО у приймаючі громади, будівництво постійного житла або надання субсидій на купівлю житла, невизначеність терміну перебування ВПО та ін.

Розкрито 3 підходи для подолання викликів в організації місць тимчасового перебування ВПО та надано детальна характеристика.

Доведено, що для реалізації програм соціальної адаптації та інтеграції ВПО в нові громади, важливу роль відіграють як державні, так і місцеві ініціативи із залученням міжнародної підтримки. Зроблено висновок, що проблема тимчасового житла для ВПО вимагає комплексного підходу, що включає як забезпечення нових місць проживання, так і покращення умов у вже існуючих місцях тимчасового розміщення.

Ключові слова: внутрішньо-переміщена особа (ВПО), нормативно-правове забезпечення, соціальна підтримка, міжнародна співпраця, інтеграція, тимчасове житло.

Valentyna NYKOLAIEVA

Doctor of Public Administration, Professor, Professor at the Department of Sociology and Social Work, State Higher Education Institution «Pryazovskyi State Technical University», 29 Gogol str., Dnipro, Ukraine, 49044

ORCID: 0000-0003-4594-303X

Svetlana KARTASHOVA

Master student, State Higher Education Institution «Pryazovskyi State Technical University», 29 Gogol str., Dnipro, Ukraine, 49044

To cite this article: Nykolaieva, V., Kartashova, S. (2024). Mistsia tymchasovoho perebuvannia vnutrishno-peremishchenykh osib: orhanizatsiia ta vyklyky [Places of temporary residence of internally displaced persons: organization and challenges]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 46–54, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.7>

PLACES OF TEMPORARY RESIDENCE OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS: ORGANIZATION AND CHALLENGES

The article discusses the issue of internally displaced persons in Ukraine legal and social aspects of their support arranging a place of temporary stay for IDPs. It was noted that Ukraine first encountered the problem of population displacement after the accident at the Chernobyl nuclear power plant in 1986. The dynamics of the number of internally displaced persons in 2014-2023 are provided. It is because of the armed conflicts in Ukraine that the problem of IDPs has acquired a systemic character.

The organization of places for IDPs to live is considered, which includes both short-term solutions (accommodation in dormitories, sanatoriums, camps) and long-term options, in particular, social housing and the construction of temporary modular towns.

The author raises the key issues and modern challenges faced by resettled people: psychological difficulties, uncertainty of housing issues, unemployment, legal challenges, as well as limited resources of local communities for their integration.

Considerable attention was paid to the role of international cooperation in overcoming these challenges, through the provision of financial assistance and the implementation of projects for the construction of temporary towns.

The main challenges in providing temporary housing for IDPs are identified: insufficient number of available residences, especially in large cities, lack of financial resources for their arrangement, adaptation and integration of IDPs into host communities, construction of permanent housing or provision of subsidies for the purchase of housing, uncertainty of the stay of IDPs and others.

Three approaches to overcome challenges in the organization of places of temporary stay of IDPs are revealed, and detailed characteristics are provided.

It has been proven that for the implementation of programs of social adaptation and integration of IDPs into new communities, both state and local initiatives with the involvement of international support play an important role. It was concluded that the problem of temporary housing for IDPs requires a comprehensive approach, which includes both the provision of new places of residence and the improvement of conditions in already existing places of temporary accommodation.

Key words: internally displaced person (IDP), regulatory and legal support, social support, international cooperation, integration, temporary housing.

Актуальність проблеми. Основні проблеми стосуються браку належних умов проживання, перенаселення, дефіциту фінансових ресурсів та нерівномірного розподілу гуманітарної допомоги. До того ж, в умовах постійної небезпеки та руйнування інфраструктури, забезпечення сталих рішень для розміщення ВПО є важливим завданням для української держави та міжнародних організацій.

Сучасний виклик полягає в тому, щоб створити місця тимчасового перебування, які не лише надають безпечне житло, а й забезпечують доступ до медичних, соціальних і психологічних послуг, допомагають інтегрувати переселенців у нові громади та сприяють їхній зайнятості. Додатковою проблемою є тривала невизначеність щодо часу перебування ВПО в цих місцях, що вимагає створення гнучких, але довгострокових рішень.

Слід відзначити, що організація місць тимчасового перебування ВПО в Україні пов'язана з низкою ключових викликів. На цьому питанні варто зупинитися більш детально, оскільки саме

ці виклики визначають ефективність роботи системи розміщення переселенців. Особливо важливим є пошук шляхів для покращення цієї системи, що може бути досягнуто завдяки тісному партнерству між державою, місцевими громадами та міжнародними донорами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження питань організації місць тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб (ВПО) зробили зарубіжні науковці, зокрема: D. Cantor, J. Crisp, F. Grünwald, E. Ferris, J. Hampton, які вивчали особливості гуманітарного реагування та управління кризами. Ці дослідження підкреслюють важливість інтегрованого підходу в управлінні міграційними потоками та наданні житлової допомоги в умовах криз. Українські вчені також зробили вагомий внесок у вивчення питань, пов'язаних із ВПО. Зокрема, О. Малиновська, Т. Лібанова, Е. Лібанова, І. Панасюк, С. Трубавіна розглядали економічні та соціальні аспекти переміщення осіб, викликані воєнними діями, а також питання інтеграції переселенців

у місцеві громади та їх доступу до житлових і соціальних послуг.

Тонкощі забезпечення прав ВПО та організаційних аспектів місць тимчасового перебування розглядали українські експерти: В. Николаєва, В. Пономарьова, О. Гуменюк, І. Жданов, В. Костриця, С. Кисельов та ін. Вони наголошували на важливості розвитку шляхів сприяння соціальній адаптації ВПО у територіальних громадах за новим місцем проживання в умовах воєнного стану. Незважаючи на значну увагу до проблеми тимчасового перебування ВПО, питання ефективної організації та тривалого забезпечення житлом залишається недостатньо дослідженим, особливо в контексті довгострокової інтеграції ВПО в нові громади та забезпечення належних житлових умов.

Мета статті – визначення та аналіз сучасних викликів, пов'язаних з організацією місць тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб в Україні, розробка шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внаслідок широкомасштабної війни в Україні, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, мільйони людей були змушені покинути свої домівки та стати внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Це створило величезні виклики для організації місць тимчасового перебування, які повинні відповідати базовим потребам переселенців. Україна вперше зіткнулася з поняттям внутрішньо переміщених осіб після аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 році. Це було одне з найбільших переміщень населення внаслідок техногенної катастрофи. Тисячі людей були змушені залишити свої домівки через радіоактивне забруднення. Однак більш широке вживання терміну «ВПО» в Україні відбулося після 2014 року, коли через анексію Криму та початок військових дій на сході України виникла потреба в переселенні значної кількості людей з окупованих територій. Внутрішньо переміщені особи – це люди або групи, які були змушені залишити свої домівки через збройні конфлікти, насильство, порушення прав людини або стихійні й техногенні катастрофи. Українські дослідники (М. Менжул, Ю. Паніна, 2016) підкреслюють, що термін «внутрішньо-переміщені особи» охоплює людей, які проживали в країні і були змушені переселитися в межах країни через реальну загрозу життю, здоров'ю їх самих або членів їхніх сімей. Причинами

такого переміщення можуть бути бойові дії, збройні конфлікти, масові порушення прав людини, переслідування, насильство, а також надзвичайні ситуації.

Проблеми ВПО стали надзвичайно важливими через масштабність гуманітарної кризи, спричиненої бойовими діями на значній частині території України. Кількість ВПО після 2022 року суттєво зросла, що вимагає особливої уваги до забезпечення підтримки цієї категорії населення (рис. 1.).

Залишивши власні домівки та опинившись у нових умовах в територіальних громадах за місцем переселення, внутрішньо переміщені особи стикаються з низкою складних проблем. З одного боку, це особисті труднощі: пригнічений психологічний стан, підвищена тривожність, страх перед майбутнім, погіршення здоров'я, фінансові труднощі, невирішені житлові питання, безробіття та юридичні проблеми. З іншого боку, громади часто не мають достатніх умов для сприяння успішної інтеграції переселенців: нерозвинена соціальна інфраструктура, недостатнє фінансування, нестача кваліфікованих спеціалістів для надання необхідної допомоги, а також неефективні механізми інформування про доступні ресурси. Крім того, через відмінності в звичках, поглядах та стилі життя, ВПО можуть стикатися з ворожістю або недоброзичливістю з боку місцевих жителів, що іноді призводить до конфліктів. Це свідчить про необхідність упровадження заходів для полегшення їх соціальної адаптації (Николаєва В., Пономарьова В., 2023).

Соціальну адаптацію має забезпечувати узгоджена та скоординована робота органів державної влади та місцевого самоврядування, соціальна підтримка має включати широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення добробуту ВПО, інтеграцію в нові соціальні умови та мінімізацію негативних наслідків вимушеного переміщення. Вона охоплює як і нематеріальну допомогу, що спрямована на відновлення нормальних умов життя і сприяння соціально-економічній стабільності ВПО, так і фінансові виплати, компенсації та інші грошові інструменти. Таким чином, різні організації – державні, недержавні та міжнародні – працюють спільно, щоб забезпечити ефективну допомогу внутрішньо переміщеним особам в Україні. Кожна з них виконує важливу роль

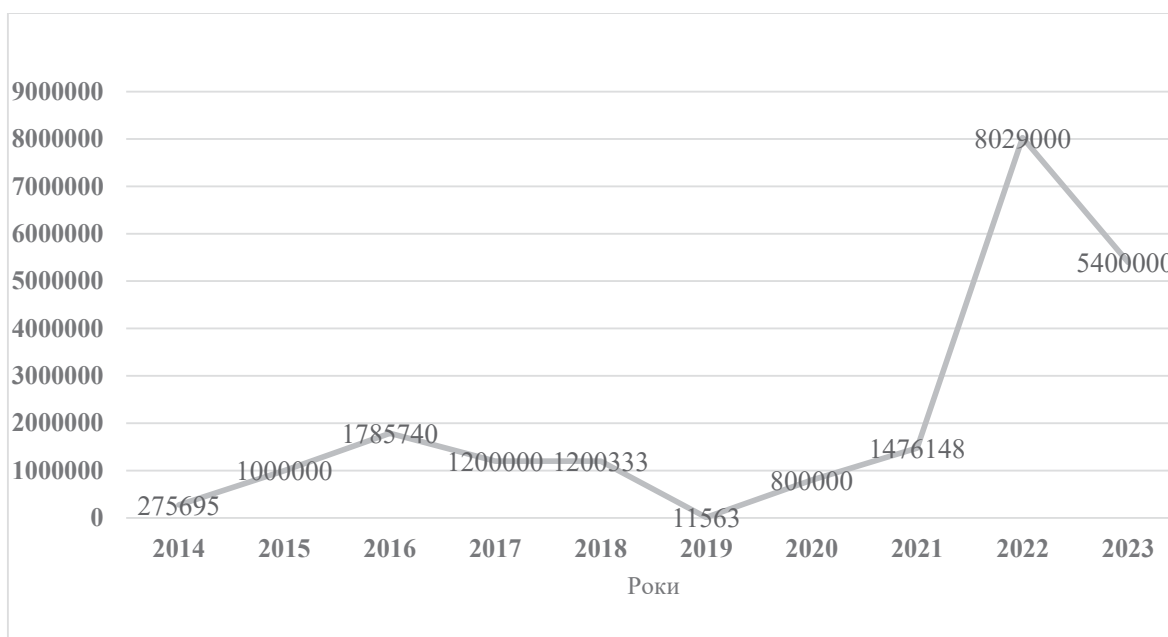

Рис. 1. Динаміка кількості внутрішньо-переміщених осіб у 2014-2023 рр.

у системі підтримки ВПО, надаючи необхідні ресурси та послуги на різних рівнях. Серед них: забезпечення харчуванням, медичними та психологічними послугами, правова допомога, сприяння у працевлаштуванні, а також надання тимчасового житла.

Надання тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб є одним з ключових аспектів соціальної підтримки, особливо в умовах масштабних переміщень населення. Втрата домівок через бойові дії та окупацію значної частини територій України змусила державу та міжнародні організації вжити невідкладних заходів для забезпечення переселенців житлом. Проблема тимчасового житла для ВПО вимагає комплексного підходу, що включає як забезпечення нових місць проживання, так і покращення умов у вже існуючих місцях тимчасового розміщення.

Організація місць для проживання ВПО передбачає як короткострокові рішення (розміщення у гуртожитках, санаторіях, таборах), так і довгострокові варіанти, зокрема, соціальне житло та будівництво тимчасових модульних містечок. Наприклад, у багатьох регіонах України з'явилися тимчасові модульні будинки, які були створені за підтримки міжнародних партнерів і донорів. Такі поселення мають на меті забезпечити базові житлові потреби на час, поки ВПО не зможуть повернутися до своїх постійних домівок або отримати доступ до постійного житла.

Значну роль у вирішенні житлових проблем ВПО відіграють державні програми, спрямовані на забезпечення тимчасового житла. Однією з важливих ініціатив є програма фінансової допомоги на оплату оренди житла, яка дозволяє переселенцям отримувати щомісячну компенсацію частини вартості проживання. Такі програми реалізуються відповідно до постанов Кабінету Міністрів України, зокрема Постанови № 505, яка передбачає виплати на покриття витрат на житло та комунальні послуги. Хоча ці виплати не завжди повністю компенсують витрати, вони допомагають полегшити фінансове навантаження на переселенців (Порядок надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, 2019).

Також запроваджені проекти, спрямовані на відновлення пошкоджених або зруйнованих будинків ВПО. Наприклад, міжнародні організації, такі як ООН та Європейський Союз, у співпраці з українськими державними структурами допомагають у відбудові житла на звільнених територіях, що дає можливість частині ВПО повернутися додому.

Організація місць тимчасового перебування для ВПО базується на принципах гуманності, доступності, безпеки та відповідності базовим потребам. Національні та міжнародні організації, такі як ООН, Міжнародний Комітет Чер-

воного Хреста, та місцеві урядові структури активно залучені в організацію цих місць.

Основні компоненти організації таких місць включають забезпечення базовими житловими умовами, доступ до харчування, медичних послуг, а також психологічної допомоги для осіб, які постраждали від конфлікту (ЮНІСЕФ, 2022). Зокрема, важливо, щоб житлові приміщення забезпечували конфіденційність і безпеку, а також відповідали санітарно-гігієнічним вимогам (Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, 2023).

Організація місць тимчасового перебування стикається з низкою викликів. Як зазначають дослідники, серед головних викликів у наданні тимчасового житла є недостатня кількість доступних місць проживання, особливо у великих містах, де зосереджені основні економічні ресурси та робочі місця (Internal Displacement Report, 2021). Це призводить до перенаселення місць тимчасового розміщення, що ускладнює доступ до належних житлових умов і соціальних послуг. Також існують проблеми соціальної адаптації інтеграції у місцеві громади. Більшість ВПО зазнає психологічного стресу, викликаного втратою домівки та звичного оточення, необхідність забезпечення психологічної підтримки вимагає кваліфікованого персоналу, якого часто не вистачає, також у багатьох регіонах спостерігаються соціальні напруження між місцевими мешканцями та ВПО, це може бути спричинено конкуренцією за ресурси та доступу до соціальних послуг (UNHCR, 2022). З урахуванням продовження військового конфлікту, питання безпеки стало надзвичайно актуальним, особливо у зонах поблизу лінії зіткнення, ВПО часто стикаються з проблемою повторного переміщення, що створює додаткові навантаження на інфраструктуру місць тимчасового перебування.

Незважаючи на зусилля держави та міжнародних організацій, існує недостатня координація між різними гілками влади, що призводить до затримання у наданні житла та неоднорідності в рівні підтримки в різних регіонах. Наприклад, деякі громади отримують більше ресурсів та уваги завдяки міжнародній допомозі, тоді як інші залишаються без належного забезпечення.

Крім того, довготривалість кризи підвищує необхідність розробки стійких рішень для ВПО, оскільки тимчасове житло не може бути постійним рішенням для такої значної кількості людей. Багато переселенців опинилися в нових громадах на невизначений термін, тому актуальними стають питання будівництва постійного житла або надання субсидій на купівлю житла, особливо для соціально незахищених категорій населення, таких як багатодітні сім'ї, сім'ї, де є особи з інвалідністю, пенсіонери тощо.

Для подолання викликів в організації місць тимчасового перебування застосовуються різні підходи (рис. 2).

Розглянемо кожний підхід окремо. Децентралізація допомоги внутрішньо переміщеним особам передбачає передачу повноважень з надання соціальної, економічної та гуманітарної підтримки від центральних органів влади до місцевих громад і органів самоврядування. Цей підхід дозволяє краще враховувати специфіку кожного регіону та забезпечувати більш ефективну та адресну підтримку ВПО. В умовах України децентралізація є ключовим елементом у забезпеченні стійкості та ефективності роботи з ВПО, особливо з урахуванням великої кількості переселенців в різних регіонах країни.

Розкриємо сутність децентралізації допомоги. Децентралізація допомоги полягає у передачі ресурсу та повноважень місцевим органам влади для надання допомоги ВПО. Це включає фінансування, логістику, забезпечення житлом,

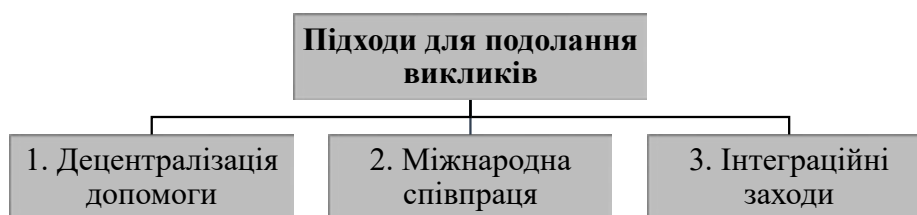

Рис. 2. Підходи для подолання викликів в організації місць тимчасового перебування

медичними послугами та соціальною підтримкою. Важливим аспектом є також те, що громади самостійно визначають пріоритети, адаптуючи програми допомоги до потреб переселенців на своєму рівні. У результаті місцеві органи самоврядування стають не лише виконавцями державних програм, а й активними учасниками у процесі розробки та впровадження стратегій підтримки ВПО, що робить допомогу більш ефективною і персоналізованою.

Переваги децентралізації допомоги:

- адаптивність і гнучкість: місцеві органи влади краще обізнані з конкретними умовами, можливостями та проблемами своєї території. Вони можуть оперативніше реагувати на зміни в потребах ВПО і адаптувати програми допомоги залежно від ситуації, що суттєво підвищує ефективність підтримки;

- покращення управління ресурсами: децентралізація дозволяє краще розподіляти фінансові та матеріальні ресурси. Місцеві органи влади можуть самостійно визначати, куди найкраще направити ресурси: на будівництво житла, медичне обслуговування чи підтримку освітніх програм для дітей ВПО. Таким чином, зменшується ризик неефективного використання державних коштів, що є значущою перевагою;

- залучення громадянського суспільства: децентралізація сприяє залученню місцевих громадських організацій та волонтерських груп до надання допомоги ВПО. Це створює більшу кількість ініціатив і дозволяє залучати місцеві ресурси, що є важливим для забезпечення стійкості. Участь громадян також сприяє зростанню довіри між переселенцями та місцевим населенням, зменшуючи соціальну напругу;

- покращення якості послуг: місцеві органи влади, маючи більш глибоке розуміння умов і потреб своїх громад, можуть запропонувати якісніші та більш цільові послуги. Наприклад, надання соціальної підтримки, медичних послуг, юридичної допомоги або житлових приміщень може краще відповідати потребам переселенців, якщо планується на місцевому рівні з врахуванням конкретних обставин (OECD, 2022).

Незважаючи на численні переваги, процес децентралізації допомоги ВПО стикається з певними викликами. Основні труднощі включають:

- місцеві органи самоврядування часто не мають достатнього досвіду роботи в умовах кризової ситуації, що може призвести до проблем у координації та управлінні допомогою.

- неоднаковий рівень ресурсів у різних громадах. Багато місцевих громад мають обмежені ресурси, що може вплинути на якість та обсяг допомоги ВПО. Різні громади мають різні можливості, і деякі з них не здатні надавати належний рівень підтримки без значної фінансової допомоги з боку держави чи міжнародних донорів.

- координація між різними рівнями влади. Без ефективної комунікації можуть виникати проблеми у розподілі обов'язків та відповідальності, що впливає на якість наданої допомоги.

Децентралізація допомоги ВПО є перспективним підходом, що дозволяє краще враховувати специфічні потреби переселенців і швидше адаптувати програми підтримки. Цей підхід сприяє підвищенню ефективності допомоги завдяки залученню місцевих ресурсів, участі громадян і громадських організацій. Проте, для повноцінної реалізації потенціалу децентралізації необхідна належна підтримка з боку центральних органів влади, підготовка кадрів та забезпечення рівномірного доступу до ресурсів у різних регіонах.

Другий підхід «міжнародна співпраця» відіграє ключову роль у підтримці внутрішньо переміщених осіб, особливо в умовах гуманітарної кризи, як-от війна та природні катастрофи. Залучення міжнародних організацій, донорів і партнерів до розробки та впровадження програм підтримки ВПО допомагає забезпечити необхідні ресурси, експертну допомогу та підвищення якості послуг. В Україні міжнародна співпраця є основою для надання ефективної підтримки ВПО та забезпечення їх інтеграції у приймаючі громади.

Одним із найважливіших аспектів міжнародної співпраці є фінансова підтримка та надання гуманітарної допомоги. Світовий банк, Європейський Союз, ООН, а також багато інших міжнародних організацій надають кошти для реалізації програм підтримки ВПО в Україні. Ці кошти використовуються на побудову тимчасового житла, надання харчових продуктів, води, медичних засобів та послуг.

Наприклад, у рамках підтримки Світового банку було реалізовано низку програм з фінан-

сової допомоги для ВПО, включаючи гранти на розвиток малого бізнесу та підтримку у сфері професійної підготовки. Це сприяє економічній стабільності ВПО, зменшенню їхньої залежності від державної допомоги і створенню можливостей для інтеграції в нових громадах (The World Bank Group, 2022).

Важливе значення у вирішенні зазначених вище проблем ВПО є експертна підтримка та обмін досвідом. Міжнародні організації також надають експертну підтримку у розробці політик та програм для ВПО. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД) та УВКБ ООН (Агентство ООН у справах біженців) працюють над створенням ефективних моделей інтеграції ВПО, зокрема зосереджуючись на таких аспектах, як адаптація в місцевих громадах, доступ до освіти і ринку праці. Експертна підтримка включає організацію семінарів, тренінгів та консультацій для представників місцевих органів влади. Наприклад, УВКБ ООН активно співпрацює з місцевими урядами для навчання їхніх працівників з питань надання соціальних послуг та інтеграції ВПО. Завдяки такій співпраці вдалося значно підвищити рівень обізнаності про права переселенців і якість надання послуг.

Міжнародна співпраця передбачає розробку та впровадження спільних програм розвитку, спрямованих на поліпшення умов проживання ВПО та їх інтеграцію в місцеві громади. ПРООН (Програма розвитку ООН) та Міжнародна організація з міграції (ІОМ) беруть участь у реалізації програм, які спрямовані на підвищення житлових умов для ВПО, забезпечення правової допомоги, підтримку у працевлаштуванні та освіті.

Наприклад, ПРООН у співпраці з місцевими громадами упроваджує проекти з модернізації інфраструктури, будівництва тимчасового житла, а також підтримки соціальної інтеграції ВПО. Такі проекти також спрямовані на поліпшення умов у громадах, де розміщені ВПО, що сприяє зниженню соціальної напруги та створенню можливостей для взаємодії між місцевими жителями та переселенцями (United Nations Development Programme, 2023).

Агентство ООН у справах біженців (UNHCR) активно займається наданням правової допомоги ВПО, що включає інформаційні кампанії про їхні права, юридичні консультації, допо-

могу в оформленні документів та у вирішенні юридичних питань, пов'язаних з майновими правами.

Міжнародна співпраця відіграє критичну роль у підтримці внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи фінансову, гуманітарну та експертну підтримку.

Третій підхід у подоланні викликів в організації місць тимчасового перебування ВПО полягає у провадженні інтеграційних заходів. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади є надзвичайно важливим процесом, що допомагає забезпечити стабільність та розвиток як для самих переселенців, так і для приймаючих громад. В умовах зростаючої кількості ВПО в Україні, інтеграційні заходи стають ключовим аспектом національної стратегії підтримки постраждалого населення. Інтеграція дозволяє уникнути соціальної ізоляції переселенців, сприяє їхній адаптації та участі в економічному, соціальному і культурному житті нових громад.

Доступ до якісної освіти є одним із найважливіших чинників інтеграції, особливо для дітей та молоді серед ВПО. Зокрема, держава та неурядові організації надають можливість переселенцям навчатися у школах та інших освітніх установах, а також проводять адаптаційні курси для учнів, які пережили травматичні події. Це дозволяє дітям продовжувати навчання без суттєвих перерв, а також допомагає у зменшенні їхнього стресу, пов'язаного з переміщенням.

Для дорослих важливими є професійні курси та перекваліфікація. Програми професійної освіти, що проводяться на місцевому рівні, дають можливість переселенцям адаптуватися до ринку праці, особливо в умовах змін у попиті на певні професії на платформі UNICEF.

Забезпечення доступу до робочих місць для ВПО є важливим кроком для їхньої успішної інтеграції та економічної стабільності. Урядові та міжнародні програми підтримки, такі як гранти на започаткування малого бізнесу, фінансова допомога та можливості працевлаштування, спрямовані на сприяння економічній незалежності переселенців. Зокрема, програми малого підприємництва стимулюють ВПО розпочинати власну справу та інтегруватися в економічну систему приймаючих громад.

Місцеві підприємства також можуть надавати можливості працевлаштування для пере-

селенців, що, у свою чергу, знижує рівень безробіття та стимулює розвиток локальної економіки. Важливими є також спеціальні ініціативи з навчання та перекваліфікації, які допомагають ВПО отримати нові знання та навички, необхідні для роботи в нових умовах (The World Bank Group, 2022).

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі проведеного аналізу, можна зробити висновок, що внутрішньо переміщені особи в Україні стикаються з численними викликами, пов'язаними із забезпеченням житлом, доступом до соціальних послуг, працевлаштуванням та інтеграцією в нові громади. Важливою складовою ефективної підтримки ВПО є комплексний підхід, що включає співпрацю між державними органами, міжнарод-

ними організаціями та місцевими громадами. Ініціативи децентралізації допомоги, створення тимчасового та соціального житла, а також програми з професійної освіти й психологічної підтримки є необхідними елементами в цьому процесі.

Перспективи подальших досліджень можуть включати глибший аналіз ефективності міжнародних програм підтримки ВПО та їх впливу на місцеві громади. Також варто зосередитися на розробці довготривалих стратегій забезпечення переселенців постійним житлом та інтеграції їх в економіку країни. Дослідження в напрямку адаптації освітніх та соціальних програм до потреб ВПО, особливо дітей і молоді, сприятимуть кращій інтеграції та зниженню соціальної напруги в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Менджул М. В., Паніна Ю. С. Поняття «внутрішньо переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 293–297.
2. Николаева В., Пономарьова В. Соціальна адаптація ВПО у територіальній громаді за новим місцем проживання в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 79–85.
3. Порядок надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб від 26 червня 2019 р. № 582. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.09.2024).
4. Психологічна підтримка ВПО : Практичні рекомендації. ЮНІСЕФ. 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/how-to-help-refugees> (дата звернення 28.09.2024).
5. Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 01.09.2023. № 930. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2023-%D0%BF#n18> (дата звернення 28.09.2024).
6. International Organization for Migration (IOM). *Internal Displacement Report*. 2021. URL: <https://www.iom.int/internal-displacement> (дата звернення 28.09.2024).
7. Integration Strategies for IDPs. UNHCR. 2022. URL: <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2023/05/TLU-Strategy-on-Internal-Displacement-ENG.pdf> (дата звернення 28.09.2024).
8. Local Integration of Migrants and Refugees: Key Approaches for Developing Resilient Communities. OECD. 2021 URL: <https://www.oecd.org/content/oecd/en/search.html?q=Local+Integration+of+Migrants+and+Refugees%3A+&orderBy=mostRelevant&page=0> (дата звернення 28.09.2024).
9. World Bank. *Forced Displacement and Social Services: Addressing the Needs of Internally Displaced Persons in Ukraine*. Washington D. C.: The World Bank Group, 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/forced-displacement> (дата звернення 28.09.2024).
10. Institutional strategy on development solutions to internal displacement. *United Nations Development Programme*, 2023. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-08/institutional_strategy_on_development_solutions_to_internal_displacement.pdf (дата звернення 28.09.2024).

REFERENCES:

1. Mendzhul, M. V., & Panina, YU. S. (2016). Ponyattya «vnutrishn'o peremishchena osoba»: porivnyal'nyy analiz zakonodavstva Ukrayiny ta zarubizhnykh krayin [The concept of "internally displaced person": a comparative analysis of the legislation of Ukraine and foreign countries]. *Porivnyal'no-analitychne pravo*. № 4. pp. 293–297 [in Ukrainian].
2. Nykolayeva, V., & Ponomar'ova, V. (2023). Sotsial'na adaptatsiya VPO u terytorial'niy hromadi za novym mistsem prozhyvannya v umovakh voyennoho stanu [Social adaptation of IDPs in the territorial community at the new place of residence in the conditions of martial law]. *Vvichlyvist'. Humanitas*. № 1. pp. 79–85 [in Ukrainian].
3. Poryadok nadannya v tymchasove korystuvannya zhytlovykh prymishchen' z fondiv zhytla dlya tymchasovoho prozhyvannya vnutrishn'o peremishchenykh osib vid 26 chervnya 2019 r. № 582 [Procedure for granting temporary use of

residential premises from housing funds for temporary residence of internally displaced persons]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-%D0%BF#Text> [accessed 28 September 2024]. [in Ukrainian].

4. Psykholohichna pidtrymka VPO : Praktychni rekomendatsiyi. YUNISEF. (2022). [Psychological support of IDPs: Practical recommendations. UNICEF]. Retrieved from: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/how-to-help-refugees> [accessed 28 September 2024]. [in Ukrainian].

5. Deyaki pytannya funktsionuvannya mist' tymchasovoho prozhyvannya vnutrishn'o peremishchenykh osib: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 01.09.2023 № 930 [Some issues of functioning of places of temporary residence of internally displaced persons]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2023-%D0%BF#n18> [accessed 28 September 2024]. [in Ukrainian].

6. International Organization for Migration (IOM). Internal Displacement Report. (2021). Retrieved from: <https://www.iom.int/internal-displacement> [accessed 28 September 2024].

7. Integration Strategies for IDPs. UNHCR. (2022). Retrieved from: <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2023/05/TLU-Strategy-on-Internal-Displacement-ENG.pdf> [accessed 28 September 2024].

8. Local Integration of Migrants and Refugees: Key Approaches for Developing Resilient Communities. OECD. Retrieved from: <https://www.oecd.org/content/oecd/en/search.html?q=Local+Integration+of+Migrants+and+Refugees%3A+&orderBy=mostRelevant&page=0> [accessed 28 September 2024].

9. World Bank. *Forced Displacement and Social Services: Addressing the Needs of Internally Displaced Persons in Ukraine*. Washington D. C.: The World Bank Group (2022). Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/topic/forced-displacement> [accessed 28 September 2024].

10. Institutional strategy on development solutions to internal displacement. *United Nations Development Programme* (2023). Retrieved from: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-08/institutional_strategy_on_development_solutions_to_internal_displacement.pdf [accessed 28 September 2024].

УДК 373.5.035:61

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.8>

Галина ОЛІЙНИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти і менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0002-8279-7433

Світлана КОРОТНЮК

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46023

ORCID: 0009-0000-6899-6463

Бібліографічний опис статті: Олійник, Г., Коротнюк, С. (2024). Соціальні чинники формування ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків. *Humanitas*, 5, 55–60, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.8>

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

У статті розкрито поняття «ціннісне ставлення до здоров'я» та «ціннісні орієнтації на здоровий спосіб життя». Визначено мету дослідження, яка полягає в обґрунтуванні соціальних чинників формування ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків.

Обґрунтовано, що однією з важливих характеристик ставлення до здоров'я у підлітків є моральний розвиток, який набуває особливої значущості та сенсу з розвитком формального мислення у означеному віці. Досліджено, що важливим засобом формування ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків може стати туристсько-краєзнавча робота, насамперед за рахунок реалізації навчально-пізнавальної, розвивальної, фізкультурно-оздоровчої, соціалізуючої та педагогічно орієнтованої функцій. Проаналізовано цінну роль театральних засобів у корекції, профілактиці соціальних відхилень (порушень поведінки, тютюнокуріння, суїцидальних проявів), забезпечуючи зміцнення життєвих сил учнів і формування ціннісного ставлення до здоров'я. А також важливим засобом формування ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків є залучення їх до різних видів трудової діяльності, виховання у них ставлення до праці як цінності, без чого життя є збідненим і беззмістовним.

Здійснено аналіз дієвих методів формування позитивно-дієвого ставлення до здоров'я, а саме метод тренінгу дозволяє вдало вирішувати завдання, пов'язані з розвитком навичок самоконтролю і самопізнання, активізацією творчого потенціалу, профілактики адиктивної поведінки.

Висвітлено, що серед соціально-педагогічних умов формування у старших підлітків ціннісного ставлення до власного здоров'я є: забезпечення вільного вибору й доступності змісту, форм, методів роботи; трансляція взірців особистісно значущих вчинків, поведінки і діяльності, що спрямовуються на збереження і покращення підлітками власного здоров'я; формування системи знань, що створює передумови для формування у них ціннісного ставлення до здоров'я.

Ключові слова: ціннісне ставлення до здоров'я, старші підлітки, методи формування, ціннісні орієнтації.

Halyna OLIINYK

PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonosa str, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0002-8279-7433

Svitlana KOROTNIUK

Master Student, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonosa str, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0000-6899-6463

To cite this article: Oliinyk, H., Korotniuk, S. (2024). Sotsialni chynnyky formuvannia tsinnisnoho stavlennia do zdorovia u starshykh pidlitkiv [Formation and development of creative abilities of teenagers using socio-cultural activities]. Humanitas, 5, 55–60, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.8>

SOCIAL FACTORS OF THE FORMATION OF VALUE ATTITUDES TOWARDS HEALTH AMONG OLDER ADOLESCENTS

The article reveals the concepts of «valued attitude to health» and «valued orientations towards a healthy lifestyle». The purpose of the study is determined, which consists in substantiating the social factors of forming a valuable attitude to health among older teenagers.

It is substantiated that one of the important characteristics of the attitude to health in adolescents is moral development, which acquires special weight and importance with the development of formal thinking at a certain age. It has been investigated that tourism and local history work can become an important means of forming a valuable attitude to health among older teenagers, primarily due to the implementation of educational and cognitive, developmental, physical culture and health, socialization and educational functions. The full-fledged role of theatrical means in the correction and prevention of social deviations (behavioral disorders, smoking, suicidal manifestations), which ensure the strengthening of students' life activities and the formation of a valuable attitude to health, is analyzed. And also an important means of forming a valuable attitude to health in older teenagers is to involve them in various types of work, to cultivate an attitude to work as a value, without which life is impoverished and devoid of meaning.

An analysis of effective methods of forming a positive and active attitude to health was carried out, namely, the training method allows you to successfully solve tasks related to the development of self-control and self-knowledge skills.

It is highlighted that among the socio-pedagogical conditions for the formation of a valuable attitude to one's own health among older teenagers are: ensuring free choice and availability of content, forms, work methods; broadcast of examples of personally significant actions, behavior and activities aimed at preserving and strengthening the health of teenagers; formation of a knowledge system that creates prerequisites for the formation of a valuable attitude to health.

Key words: value attitude to health, older teenagers, formation methods, value orientations.

Актуальність проблеми. Останнім часом проблема збереження і зміцнення здоров'я населення набула особливого статусу в системі соціальних цінностей і пріоритетів, оскільки здоров'я громадян є важливим показником суспільного поступу, соціально-економічним потенціалом держави. Важливість формування ціннісного ставлення до здоров'я відзначається в міжнародних і державних документах, таких як: Закон України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Національній програмі «Діти України», Концепції «Здоров'я через освіту», Концепції «Здоров'я для всіх у XXI столітті», Концепції формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді, Концепції розвитку охорони здоров'я населення України та ін.

Посилення уваги до проблем здоров'я дітей, підлітків та молоді зумовлено різким погіршенням стану здоров'я молодого покоління і негативними демографічними тенденціями в суспільстві, які спостерігаються протягом останніх 30 років. Позитивне, ціннісне ставлення людини до здоров'я передбачає усвідомлення того, що саме здоров'я є найважливішою цінністю. Учень із ціннісним ставленням до здоров'я обирає таку стратегію поведінки і такий спосіб життя, які забезпечать збере-

ження й зміцнення його здоров'я. Ставлення до здоров'я не може з'явитися само по собі, воно формується з моменту народження, особливо активно у підлітковому віці, є результатом впливу освіти й соціального довкілля. Традиційні просвітницькі та виховні засоби не викликають очікуваних позитивних зрушень у стані здоров'я підлітків, тому постає необхідність пошуку таких соціально-педагогічних систем, які будуть здатні забезпечити формування дійсно ціннісного ставлення учнів до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Аналіз наукових досліджень показав, що проблеми формування ціннісного ставлення представлено в багатьох працях: І. Беха, М. Боришевського, Є. Козака, О. Кононко, Г. Корж, С. Сичова, С. Скрипника та ін.; соціально-психологічні аспекти здоров'я та ставлення до нього розглянуто в працях Г. Бевз, Г. Беленької, О. Богучарової, І. Галецької, Л. Гармаш, В. Горашук, Г. Даниленко, О. Єжової, Н. Зимівець, А. Кічук, О. Корнієнко, Ю. Мельник, С. Омельченко, В. Оржеховської, Н. Поліщук, М. Савчина, Г. Сіліної, Л. Терлецької та ін.; різні аспекти формування ціннісного ставлення до здоров'я у підлітковому віці розкрили Т. Алексєнко, Т. Андрющенко, Т. Галенко,

Л. Гончар, О. Єжова, Н. Зорій, Л. Канішевська, С. Лапаєнко, І. Сундукова, К. Федченко та ін.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні соціальних чинників формування ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість проблеми формування ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків зумовлена значним погіршенням в останні десятиліття фізичного, психічного, розумового розвитку і працездатності серед дітей та молоді. У такому контексті здоров'я зростаючої особистості набуває ознак незаперечної цінності і важливого чинника людського розвитку. Оскільки ця проблема набуває глобального значення для подальшого розвитку людства, то її сутнісні характеристики можуть розглядатись як філософська, соціальна, економічна, медична категорії, як індивідуальна і суспільна цінність, динамічне явище, що постійно взаємодіє з оточуючим середовищем.

Під поняттям «ціннісне ставлення до здоров'я» Г. Корж розуміє свідомий, вибірковий, побудований на індивідуальному досвіді, психологічний зв'язок з різними сторонами об'єктивної дійсності, що виражається в діях людини, її реакціях та переживаннях, які формуються в процесі активної діяльності в оточуючому світі. Процесуально-предметним втіленням ціннісного ставлення особистості до власного здоров'я автор називає різні види їхньої життєдіяльності: навчання, суспільно-корисна праця, заняття спортом, ігрова діяльність, участь у масових заходах фізкультурно-оздоровчого, етнографічного, народознавчого, екологічного, природоохоронного та іншого спрямування. Концептуальною ідеєю організації такої діяльності має стати дотримання принципу єдності виховання і самовиховання (Кононенко, 2007, с. 169-172).

С. Лапаєнко здійснив визначення сутності поняття «ціннісні орієнтації на здоровий спосіб життя», що розглядається як емоційно-психологічна спрямованість (настановлення) на логічно вибудовану відповідно до вікових можливостей людини організацію її життєдіяльності. Основою збереження і покращення здоров'я є дотримання здобувачами освіти здорового способу життя як певного стилю життєдіяльності, що ґрунтується на соціально-культурних нормах, цінностях, формах і способах

діяльності, що зміцнюють здоров'я і сприяють гармонійному фізичному, духовному і соціальному розвитку (Лапаєнко, 2019).

Відтак, ціннісне ставлення до здоров'я визначаємо як індивідуальні, вибіркові, свідомі зв'язки особистості з оточуючою дійсністю, що відображають взаємозалежність її потреб з предметами, об'єктами та явищами світу, сприяють формуванню і збереженню здоров'ю або, навпаки, загрожують йому. Ціннісне ставлення до здоров'я формується на основі сукупності знань про здоров'я та відображається у свідомо обраному способі життя. Сутність цього феномену розглядаємо як процес формування у підлітків осмисленого ставлення до власних інтересів, мотивів, потреб і переконань зі збереження і покращення здоров'я за умови визнання незаперечної його цінності, що забезпечує ефективність взаємодії з соціумом через включення у систему суспільних норм, правил і відносин, а результатом є цілеспрямована самостійна діяльність зі збереження і покращення власного здоров'я у своїй життєдіяльності.

Спостерігається, що розвиток особистості саме в підлітковому віці часто буває під впливом багатьох, різких змін. Так, відбувається інтенсивне формування психологічного здоров'я у підлітковому періоді поряд із бурхливим фізіологічним, психічним та соціальним розвитком. Ставлення до здоров'я у підлітків на даному етапі розвитку зумовлюється сукупністю характеристик духовного світу особистості й наявністю та специфікою сталих відносин із складовими духовної спадщини – наукою, освітою, мораллю, етикою, мистецтвом, релігією. Ставлення до здоров'я у старших підлітків визначається засвоєною системою цінностей, оцінкою власних можливостей та перспектив їхньої реалізації, ментальністю, ставленням до сенсу життя (Павелків, 2015).

Однією з важливих характеристик ставлення до здоров'я у підлітків є моральний розвиток, який набуває особливої значущості та сенсу з розвитком формального мислення у означеному віці. Зміст морального розвитку підлітка полягає у тому, що надіндивідуальні цінності та ідеали стають для підлітка важливими та актуальними. Це стосується таких цінностей, як здоров'я, свобода, соціальна справедливість, чесність, любов та ін. (Савчин, 2005).

Дуже потрібною ознакою ціннісного ставлення, яка, звичайно, формується у підлітковому віці, є: самоповага, тобто сумарна самооцінка, а також ступінь прийняття або неприйняття себе як особистості (Скрипиченко, Долинська, Огороднійчук, 2001).

Серед різноманіття соціально-педагогічних підходів, які можуть слугувати простором формування ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків. А. Токман, Н. Немченко виділяють філософсько-рефлексивний, культурно-дозвіллевий, а також трудовий, спортивний, освітній (Токман, 2015).

Вагомою в контексті формування ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків є організація їх дозвілля, зокрема наповнення його художньо-естетичною діяльністю, творчими пошуками, прагненням до реалізації своїх здібностей і талантів. У сфері дозвілля відкривається найширший простір спілкування з різними проявами культури, мистецтвом, поглиблюючи розуміння молодими людьми норм і цінностей соціального життя. На думку О. Двіжони, особистість, долучаючись до мистецтва, «знов і знов переживає як значущі, а головне, як неминущі цінності стабільності існування, його прогнозованості, перемоги соціального порядку над деструктивними силами» (Двіжона, 2009, с. 108), отже, більше осмислює і цінує людське життя і здоров'я.

Важливим засобом формування ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків може стати туристсько-краєзнавча робота, насамперед за рахунок реалізації навчально-пізнавальної, розвивальної, фізкультурно-оздоровчої, соціалізуючої та педагогічно орієнтованої функцій:

– навчально-пізнавальна функція туристсько-краєзнавчої роботи полягає у пізнанні підлітками соціально-культурного і природного своєї місцевості, регіону чи країни в цілому. У процесі різних видів і форм туристсько-краєзнавчої роботи старші підлітки, за нашим припущенням, у межах цієї функції мають залучатися не тільки до пошуково-дослідницької діяльності, виконання суспільно корисних як індивідуальних, так суспільно значущих завдань та справ, але й до активних форм, метою яких є фізичний розвиток, збереження і покращення здоров'я дітей;

– розвивальна функція туристсько-краєзнавчої роботи полягає у ефективному розвитку індивідуальної спрямованості на ефективне розв'язання поставлених завдань, формування волі й відповідальності старших підлітків за доручену справу. У походах, екскурсіях, експедиціях, під час змагань та інших форм туристсько-краєзнавчої роботи формуються такі важливі якості, як наполегливість у досягненні поставленої мети, чесність, рішучість, організованість, відповідальність за вчинки і дії спрямовані на власний фізичний розвиток, самостійність у збереженні та покращенні власного здоров'я, гуманізм у стосунках з товаришами й вчителями, доброзичливість, самоповага та інші;

– оздоровча (фізкультурно-оздоровча) функція туристсько-краєзнавчої роботи полягає у систематичному й логічно вибудованому у відповідності до вікових та індивідуальних можливостей старших підлітків збереженні й покращенні власного здоров'я, формування ціннісного ставлення до нього, через системно усвідомлені й засвоєні знання, відповідні їх змісту вироблені уміння і навички ведення здорового способу життя та удосконалення власного фізичного розвитку.

– соціалізуюча функція туристсько-краєзнавчої роботи сприяє соціалізації старших підлітків, їхній адаптації до викликів сучасного українського суспільства, оскільки найбільш ефективно забезпечує умови їхнього включення в систему суспільних відносин.

– педагогічно орієнтована дозвіллева функція – сутність якої полягає в організації педагогічного впливу на основі ефективного використання старшими підлітками вільного від навчання у школі часу, у межах якого туристсько-краєзнавча робота є ефективною складовою їх дозвілля. (Зорій, 2015, с. 82-83).

Слід звернути особливу увагу на залучення підлітків до театрального мистецтва, як професійного, так і самодіяльного. Театральне мистецтво, будучи засобом різнобічного розвитку особистості, тривалий час активно застосовується в передовій соціально-педагогічній практиці. Комп'ютерно-інформатизоване суспільство не лише не знизило значимість такого дієвого соціально-виховного інструментарію, а навпаки, підвищило, бо ж театральні методи здатні активізувати процес формування

ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків, запропонувати живу співпрацю педагога та учня, занурити здобувача освіти в потік творчого пошуку, самопізнання, активної комунікації.

Зауважимо, що в сучасний воєнний період життя старших підлітків супроводжується постійною напругою, частими стресами. Учні потребують соціально-психологічної підтримки, організації належного відпочинку, чому сприятиме спілкування з ровесниками, педагогами, соціальним педагогом і психологом в процесі організації театральної діяльності (Беленька, Богініч, Машовець, 2006). Досить цінною є роль театральних засобів у корекції, профілактиці соціальних відхилень (порушень поведінки, тютюнокуріння, суїцидальних проявів), забезпечуючи зміцнення життєвих сил учнів і формування ціннісного ставлення до здоров'я.

Важливим засобом формування ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків є залучення їх до різних видів трудової діяльності, виховання у них ставлення до праці як цінності, без чого життя є збідненим і безмістовним. Великого значення надавав трудовому вихованню учнів В. Сухомлинський, наголошуючи на необхідності формування трудової культури, «коли праця наповнює її життя високим натхненням» (Алексеєнко, Гончар, Канішевська, 2019, с. 103).

Слід також наголосити, що вкрай необхідним в процесі формування ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків є залучення їх до фізичної культури, що дає можливість для них зміцнювати своє здоров'я, розвивати здатність до самоконтролю, витримки, долання перешкод, досягнення успіху. Заняття фізкультурою і спортом є чинником розвитку в підлітків естетичних смаків, позитивного сприйняття життя та наповнення його смислом. У дослідженнях акцентується увага на тому, що заняття фізкультурою сприяють тілесному і духовному розвитку, адже «це не просто фізичне удосконалювання людини як результат її занять фізичними вправами, але і творче ставлення до своєї особи, де духовна сторона відіграє визначальну роль» (Козак, с. 115).

На думку Ю. Мельник, що є дієві методи формування позитивно-дієвого ставлення до здоров'я. Безперечно, метод тренінгу дозволяє вдало вирішувати багато завдань, які бувають пов'язані з розвитком навичок, а саме: самоконтролю і самопізнання, активізацією творчого потенціалу, профілактики адиктивної поведінки. Відомо, що зазначені аспекти надзвичайно актуальні у підлітковому віці (Мельник, 2003). Так, доцільне практичне значення такого комплексу терапевтичних технік досить розширює деякі уявлення про шляхи корекції адикцій у молодих людей. Особливо через застосування психологічних засобів розвитку позитивного та дієвого ставлення до здоров'я в системі базових відношень особистості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, процес формування ціннісного ставлення старших підлітків до власного здоров'я здійснюється завдяки пізнанню ними оточуючої дійсності, актуалізації мотивів самозбереження від негативних викликів дійсності, а також забезпечення умов для інтелектуального, духовного і фізичного саморозвитку. Серед соціально-педагогічних умов формування у старших підлітків ціннісного ставлення до власного здоров'я виділено: забезпечення вільного вибору й доступності змісту, форм, методів роботи; трансляція взірців особистісно значущих вчинків, поведінки і діяльності, що спрямовуються на збереження і покращення підлітками власного здоров'я; формування системи знань, що створює передумови для формування у них ціннісного ставлення до здоров'я. При цьому процесу формування ціннісного ставлення до здоров'я у старших підлітків сприяє міжсуб'єктна взаємодія; задіяння пізнавальних процесів у регуляцію здоров'язбережувальної діяльності; забезпечення умов для самоаналізу й самосприйняття власної здоров'язбережувальної діяльності на основі сформованого ціннісного ставлення до власного здоров'я.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на вивчення соціальних чинників формування ціннісного ставлення до здоров'я студентської молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беленька Г. В., Богиніч О. Л., Машовець М. А. Здоров'я дитини від родини : як виховувати в сім'ї здорову дитину від народження до повноліття. Київ : Богданова А. М., 2006. 220 с.
2. Долинська Л., Скрипченко О., Огороднійчук З. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Про-світа, 2001. 416 с.
3. Двіжона О. В. Вплив соціальних чинників на порушення психічного здоров'я дітей і підлітків. *Психологічні перспективи*. Вип. 13. Луцьк : Вежа, 2009. С. 107–114.
4. Козак Є. П. Формування ціннісного ставлення до фізичної культури у студентів вищих педагогічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2011. 218 с.
5. Кононко О. Л. Ціннісне ставлення як показник формування особистості. Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. Київ : ІЗМН, 2007. С. 169–172.
6. Лапаєнко С. В. Формування ціннісних орієнтацій старших підлітків на здоровий спосіб життя : автореф. дис... канд. пед. наук. Київ, 2019. 20 с.
7. Мельник Ю. Б. Формування культури здоров'я учнів як важлива складова роботи практичного психолога. *Практична психологія і соціальна робота*. 2003. № 2-3. С. 126–132.
8. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Київ : Кондор, 2015. 469 с.
9. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
10. Токман А. А., Немченко Н. В. Психологія способу життя : навч. посіб. Київ : Персонал, 2015. 344 с.
11. Формування мотивації та установок на самозбереження психічного та психологічного здоров'я сільської молоді : кол. монографія / Н. І. Зорій та ін. Чернівці: Книга – XXI, 2015. 228 с.
12. Цінність життя підлітка : світоглядні орієнтири : монографія / Т.Ф. Алексєєнко, Л.В. Гончар, Л.В. Канішевська та ін. Київ, 2019. 136 с.

REFERENCES:

1. Bielienka, H.V., Bohinich, O.L., & Mashovets, M.A. (2006). Zdorovia dytyny vid rodyiny: yak vykhovuvaty v simi zdorovu dytynu vid narodzhennia do povnolittia [Family child health: how to raise a healthy child in the family from birth to adulthood]. Kyiv: Bohdanova A. M. 220 s. [in Ukrainian].
2. Dolynska, L., Skrypchenko, O., & Ohorodniichuk, Z. (2001). Vikova ta pedahohichna psykhohihiia: navchalnyi posibnyk [Age and educational psychology]. Kyiv: Prosvita. 416 s. [in Ukrainian].
3. Dvizhona, O.V. (2009). Vplyv sotsialnykh chynnykiv na porushennia psykhichnoho zdorovia ditei i pidlitkiv [The influence of social factors on mental health disorders of children and adolescents]. *Psykhohichni perspektyvy*. Vyp. 13. Lutsk: Vezha S. 107–114 [in Ukrainian].
4. Kozak, Ye.P. (2011). Formuvannia tsinnisnogo stavlennia do fizychnoi kultury u studentiv vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [Formation of value orientations of older adolescents for a healthy lifestyle]: dys. ... kand. ped. nauk. Kyiv. 218 s. [in Ukrainian].
5. Kononko, O.L. (2007). Tsinnisne stavlennia yak pokaznyk formuvannia osobystosti [Value attitude as an indicator of personality formation]. Tsinnosti osvity i vykhovannia: nauk.-metod. zb. Kyiv: IZMN. S. 169–172 [in Ukrainian].
6. Lapaienko, S.V. (2019). Formuvannia tsinnisnykh oriantatsii starshykh pidlitkiv na zdorovyi sposib zhyttia [Formation of value orientations of older adolescents for a healthy lifestyle]: avtoref. dys... kand. ped. nauk. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
7. Melnyk, Yu.B. (2003). Formuvannia kultury zdorovia uchniv yak vazhlyva skladova roboty praktychnoho psykhohoha [Formation of students' health culture as an important component of the work of a practical psychologist]. *Praktychna psykhohihiia i sotsialna robota*. № 2-3. S. 126–132 [in Ukrainian].
8. Pavelkiv, R.V. (2015). Vikova psykhohihiia [Age psychology]: pidruchnyk. Kyiv: Kondor. 469 s. [in Ukrainian].
9. Savchyn, M.V., & Vasylenko, L.P. (2005). Vikova psykhohihiia [Age psychology]: navch. Posib Kyiv: Akademvydav. 360 s. [in Ukrainian].
10. Tokman, A.A., & Nemchenko, N.V. Psykhohihiia sposobu zhyttia [Lifestyle psychology]: navch. posib. Kyiv: Personal, 2015. 344 s. [in Ukrainian].
11. Zorii, N.I. et al. (2015). Formuvannia motyvatsii ta ustanovok na samozberezhennia psykhichnoho ta psykhohichnogo zdorovia silskoi molodi [Formation of motivation and attitudes for self-preservation of mental and psychological health of rural youth]: kol. monohrafiia. Zorii N. I. et al. Chernivtsi: Knyha – KhKhI. 228 s. [in Ukrainian].
12. Aliksieienko, T.F., Honchar, L.V., & Kanishevskia, L.V. et al. (2019). Tsinnist zhyttia pidlitka: svitohliadni oriientyry [The value of a teenager's life: worldview guidelines]: monohrafiia. Kyiv. 136 s. [in Ukrainian].

УДК 364.78:005.56:344:53.4

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.9>

Людмила ПЕТРИШИН

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46000

ORCID: 0000-0002-4506-1523

Світлана КАЛАУР

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46000

ORCID: 0000-0001-8099-9392

Бібліографічний опис статті: Петришин, Л., Калаур, С. (2024). Узмістовлення педагогічної толерантності в процесі мотиваційного консультування. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 61–68, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.9>

УЗМІСТОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ МОТИВАЦІЙНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Зміни в освітній та суспільній парадигмі передбачають визначення узмістовленості та системності основних процесів навчально-виховної, соціальної та педагогічної діяльності. У статті розглянуто питання про актуальність проблеми педагогічної толерантності та системи ціннісних орієнтацій особистості в процесі мотиваційного консультування. Висвітлено категорію «педагогічна толерантність» як багатогранну якість, що формується в процесі навчання та самоосвіти, яка передбачає: повагу до різноманіття знань, поглядів та цінностей інших людей; розвинені комунікативні навички ефективно взаємодіяти і спілкуватися з різними людьми; емоційну готовність до конструктивного діалогу; компромісність, як готовність йти на поступки для досягнення взаєморозуміння; самокритичність та здатність до самоаналізу і самовдосконалення. Зазначено, що педагогічна толерантність регламентується дотриманням у процесі педагогічної та соціально-педагогічної діяльності основних її принципів, що в свою чергу допомагають формувати толерантну атмосферу і в процесі мотиваційного консультування. Визначено основні принципи мотиваційного консультування. Виокремлено, змістові складові педагогічної толерантності: когнітивну, афективну, комунікативну, вольову. У статті також констатовано, що толерантне педагогічне спілкування є фундаментом успішного мотиваційного консультування. Конкретизовано, елементи толерантного педагогічного спілкування та прийоми і методи які необхідно використовувати в процесі мотиваційного консультування. Підкреслюється, що розуміння механізмів толерантності дозволить фахівцям створювати більш ефективні програми мотиваційного консультування в складних умовах суспільних змін. Констатовано, що педагогічна толерантність є критично важливою для процесуального успіху мотиваційного консультування, оскільки вона створює середовище, в якому особистість зможе творити, розвиватися та удосконалюватись, досягаючи своїх цілей.

Ключові слова: педагогічна толерантність, мотиваційне консультування, принципи педагогічної толерантності, принципи мотиваційного консультування, толерантне педагогічне спілкування.

Ljudmila PETRYSHYN

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46000

ORCID: 0000-0002-4506-1523

Svitlana KALAUUR

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46000

ORCID: 0000-0001-8099-9392

To cite this article: Petryshyn, L., Kalaur, S. (2024). Uzmistovlennia pedahohichnoi tolerantnosti v protsesi motyvatsiinoho konsultuvannia [Meaning pedagogical tolerance in the process of motivational counseling]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 61–68, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.9>

MEANING PEDAGOGICAL TOLERANCE IN THE PROCESS OF MOTIVATIONAL COUNSELING

Changes in the educational and social paradigm involve determining the consistency and systematic nature of the main processes of educational, social and pedagogical activities. The article deals with the issue of relevance of the problem of pedagogical tolerance and the system of value orientations of the individual in the process of motivational counseling. The article highlights the category of "pedagogical tolerance" as a multifaceted quality that is formed in the process of learning and self-education and that includes: respect for the diversity of other people's knowledge, views, and values; developed communication skills to interact and communicate effectively with different people; emotional readiness for constructive dialogue; compromise as a willingness to make concessions to achieve mutual understanding; self-criticism and the ability for self-analysis and self-improvement. It is noted that pedagogical tolerance is regulated by observance of its basic principles in the process of pedagogical and socio pedagogical activities, which in turn contribute to formation of tolerant atmosphere in the process of motivational counseling. The basic principles of motivational counseling are defined. The content components of pedagogical tolerance are emphasized: cognitive, affective, communicative, volitional. The article also states that tolerant educational communication is the foundation of successful motivational counseling. The elements of tolerant pedagogical communication, techniques and methods that should be used in the process of motivational counseling are specified. It is emphasized that understanding the mechanisms of tolerance will allow specialists to create more effective motivational counseling programs in difficult conditions of social change. It is stated that pedagogical tolerance is crucial for the success of the motivational counseling process, as it creates an environment in which a person can create, develop and improve, and achieve his goals.

Key words: pedagogical tolerance, motivational counseling, principles of pedagogical tolerance, principles of motivational counseling, tolerant pedagogical communication.

Актуальність проблеми. У сучасній освітній парадигмі, яка відповідає на глобальні виклики, включаючи війну, та пропонує нові підходи до освітньо-виховної діяльності, базуючись на фундаментальних цінностях, що адаптуються до сучасних реалій та будуються на основі нових ціннісних засад – педагогічна толерантність набуває все більшої важливості. Вона є не просто бажаною рисою педагога, а необхідною умовою для створення інклюзивного, поважливого та ефективного навчально-виховного середовища, успішної соціально-педагогічної діяльності в складних умовах консультативної допомоги.

Актуальність проблеми педагогічної толерантності та системи ціннісних орієнтацій особистості в процесі мотиваційного консультування є надзвичайно актуальною у сучасному світі, що характеризується різноманітністю культур, поглядів та цінностей. Важливість проблеми полягає у: зростанні міграційних процесів та глобалізації, що призводить до більшої культурної різноманітності в суспільстві та вимагає від фахівців у галузі консультування більшої толерантності та розуміння різних культурних контекстів, розуміння ціннісних орієнтацій кожної особистості; складних соціальних змінах, таких як розвиток технологій,

економічні кризи та політичні потрясіння, воєнні дії, які можуть призводити до дезорієнтації та кризи цінностей у людей, що потребує професійної допомоги; наявності різного соціального статусу, освітнього рівня, релігійних переконань та сексуальної орієнтації; збільшенні складних соціальних проблемам, таких як насильство, дискримінація, залежності, що вимагають від фахівців не тільки професійних знань, але й високого рівня емпатії та толерантності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових досліджень питання толерантності у професійній діяльності завжди було актуальним. Від класичних концепцій «педагогіки співробітництва», «педагогіки успіху» та інших, розроблених такими видатними педагогами, як Ш. Амонашвілі, І. Волков, О. Газман та іншими, до сучасних досліджень що продовжують розвиватися. Сьогодні вчені, зокрема Ю. Тодоровцева, О. Клепцова та О. Савченко, досліджують конкретні прояви толерантності в педагогічній взаємодії, адаптуючи їх до сучасних освітніх реалій. Слід звернути увагу, що питання педагогічної толерантності є предметом дослідження багатьох науковців, серед яких Т. Гончарук, Г. Дмитрієва, І. Єрмакова та інші. Вони розглядають толерантність як фундамен-

тальну якість фахівця, необхідну для успішної взаємодії в процесі професійної діяльності. Дослідження в цій галузі охоплюють широкий спектр аспектів, від ціннісних основ до конкретних проявів толерантності в педагогічній та соціально-педагогічній практиці.

Як зазначають такі дослідники, як Т. Гончарук та О. Асмолов, толерантність передбачає встановлення партнерських відносин з усіма учасниками освітнього процесу, здатність до емпатії та відкритого діалогу. Ця якість є невід'ємною частиною професійної компетентності сучасного педагога та соціального педагога, так як вона дозволяє створити атмосферу довіри, взаєморозуміння та поваги, що є необхідною умовою для ефективного взаємодії, саме на ці аспекти акцентовано увагу в дослідженнях таких вчених, як В. Кукушин, О. Сухомлинська, педагогічна толерантність позитивно впливає на систему ціннісних орієнтацій особистості, активізацію мотивації, академічну успішність та соціальну адаптацію особистості.

Зауважимо, що дослідження толерантності в педагогіці мають різноплановий характер. Одні вчені, як-от І. Бех, О. Грива, О. Сухомлинська, вивчали толерантність через призму полікультурної освіти, інші, такі як Т. Атрощенко, О. Губенко, І. Палько – в контексті міжнаціонального спілкування, а треті, наприклад, О. Безкоровайна, М. Кабатченко, О. Копіца – у контексті педагогіки миру.

Мета дослідження – аналіз теоретичних основ поняття «педагогічна толерантність» та його складників, визначення ролі педагогічної толерантності в процесі мотиваційного консультування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умістовленні категорії «педагогічна толерантність» у процесі мотиваційного консультування слід враховувати філософські концепції феномену «толерантності», що розглядаються як: форма поваги до інших (М. Бердяєв, Р. Валітова, А. Камю, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс та ін.); комплексна характеристика психіки людини, що характеризує менталітет (П. Кінг, В. Тишков, М. Вальцер та ін.); соціальні явища (В. Соловйов, Х. Плеснер та ін.).

Умістовлення педагогічної толерантності за Т. Білоус полягає у тому що науковиця розглядає дану категорію як багатогранну якість, що

формується в процесі навчання і самоосвіти, яка передбачає: повагу до різноманіття знань, поглядів та цінностей інших людей; розвинені комунікативні навички ефективно взаємодіяти і спілкуватися з різними людьми; етичну свідомість та оволодіння етичними принципами і методами спілкування; емоційну готовність до конструктивного діалогу; компромісність, як готовність йти на поступки для досягнення взаєморозуміння; самокритичність та здатність до самоаналізу і самовдосконалення (Білоус, 2004).

О. Грива пропонує нам досить всебічне розуміння толерантності, у якому вона акцентує увагу на таких ключових моментах: повазі та визнанні рівності, як фундаментальному принципі толерантності, який передбачає, що кожна людина, незалежно від своїх особливостей, має однакові права та гідність; відмові від панування та насильства, що передбачає мирне співіснування різних груп людей; визнанні багатомірності та різноманітності культур, звичаїв, вірувань; позитивній цінності унікальності кожної особистості та її індивідуальності (Грива, 2005). Погляд О. Гриви на толерантність є актуальним і важливим для сучасного освітнього процесу. Він допомагає нам зрозуміти, що толерантність – це не просто терпимість, а активна позиція, яка передбачає повагу до індивідуальності, визнання різноманіття і прагнення до взаєморозуміння.

О. Савченко розглядає педагогічну толерантність як складну соціальну категорію, що включає в себе як внутрішні установки (мотивацію, цінності), так і конкретні навички (комунікацію, розуміння людей). У його розумінні педагогічна толерантність проявляється в установці на прийняття іншої людини такою, яка вона є, і в прагненні до відкритого діалогу та емпатійного розуміння (Савченко, 2019).

У свою чергу зауважимо, що педагогічна толерантність є різновидом загальної толерантності, адже має свої специфічні особливості у сфері освіти які визначаються: специфікою об'єкта взаємодії; метою педагогічної діяльності, у цьому контексті толерантність стає не просто бажаною якістю, а необхідною умовою для досягнення мети; соціальною відповідальністю, що сприяє формуванню толерантного суспільства. При цьому ключовими відмінностями педагогічної толерантності від загальної

є: системність, професіоналізм, спрямованість на розвиток інших, що вимагає глибокого розуміння психології, педагогіки та соціології (Савченко, 2019).

Важливість педагогічної толерантності регламентується дотриманням у процесі педагогічної та соціально-педагогічної діяльності основних її принципів, що в свою чергу допомагають формувати толерантну атмосферу і в процесі мотиваційного консультування, адже мотиваційне консультування – це керований, клієнтоцентрований стиль допомоги, спрямований на підвищення внутрішньої мотивації клієнта до позитивних змін (рис. 1).

Розуміння педагогічної толерантності як складної соціальної категорії надає нам можливість розглядати її змістову необхідність у процесі мотиваційного консультування, де фахівець повинен підтримувати особистість у формуванні власних рішень і самостійності, з повагою до його цінностей та життєвих орієнтирів моделюючи при цьому толерантну поведінку в соціумі. Цей підхід базується на емпатії, відкритому діалозі та прийнятті, де фахівець виступає як ненав'язливий партнер консультант, що підтримує особистість у наявності ресурсів і мотивації для досягнення поставлених цілей.

Педагогічна толерантність у процесі мотиваційного консультування реалізується через прийняття цільової позиції іншої людини і вимагає:

- емоційної стійкості – здатності розуміти і сприймати емоційні реакції особистості, залишаючись при цьому врівноваженим і неупередженим;
- пошани до індивідуальності особистості – визнання унікальності її досвіду, поглядів і життєвих орієнтирів, без спроб змінити їх відповідно до власних уявлень;
- гнучкості у підходах – можливість адаптувати свої методи та інструменти до потреб особистості, а не нав'язувати шаблонні рішення;
- відмови від оцінювання – здатності уникати суджень щодо вибору чи життєвих поглядів особистості, навіть якщо вони не збігаються з поглядами фахівця що консультує;
- об'єктивності в сприйнятті – умінні оцінювати травму особистості з нейтральної позиції, приймаючи рішення, що відповідають її інтересам;
- підтримки свободи вибору особистості – забезпеченні права на самостійні рішення, надання необхідних знань і підтримку їх усвідомленого вибору (Miller, 2011).

Педагогічна толерантність як якість фахівця сприяє створенню довірливих відносин, яка

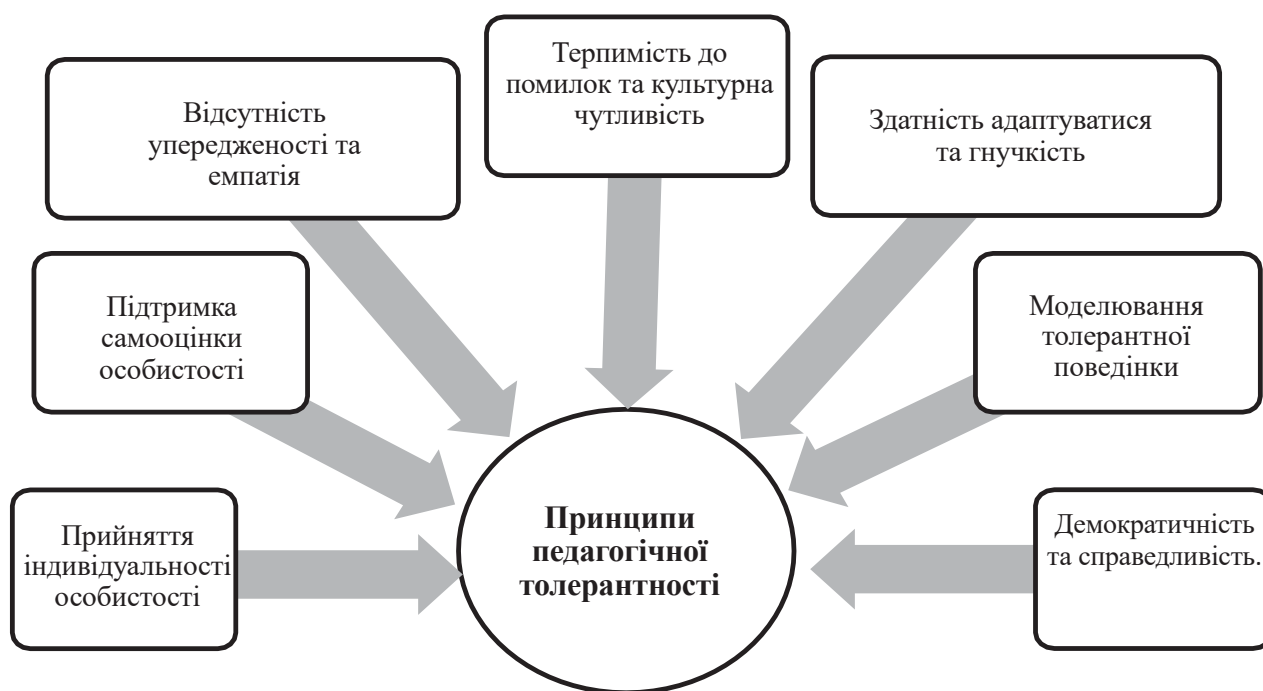

Рис. 1. Принципи педагогічної толерантності

дозволяє особистості відчути прийняття і безпеку, націлює на саморозвиток та досягнення позитивних змін у житті.

У свою чергу, принципи якими керується процес мотиваційного консультування працюють в унісон із принципами педагогічної толерантності проанонсованими вище. Саме тому до основних принципів мотиваційного консультування належать:

- висловлення емпатії – підтримка через уважне, безоцінне слухання, що говорить про його внутрішнє переживання;
- розвиток розбіжностей – створення умов для усвідомлення особистістю різниці між її поточною поведінкою та бажаними змінами, що сприяє формуванню активної мотивації;
- уникання протиборств – прийняття позиції особистості без спонукання до конфліктів чи конфронтації, щоб уникнути захисної реакції;
- підтримка здатності до змін – підкреслення сильної сторінки особистості та її здатності досягти поставлених цілей.

Сутнісна роль педагогічної толерантності у процесі мотиваційного консультування полягає в: створенні безпечного середовища для відкритого діалогу; визнанні різноманітності

культур, традицій та особистісних особливостей, що можуть вплинути на особистісну мотивацію; підтримці самовираження особистості та створенні умов для вільного висловлення своїх думок, почуттів та переживань; зменшенні стресу і тривожності особистості; створенні мотивації до змін та розвитку критичного мислення, що дозволяє особистості переглядати свої переконання та стереотипи, а також вивчати нові підходи до вирішення проблеми; вихованні соціальних навичок та веденні конструктивного діалогу (Гайдамащук, 2015). Загалом, педагогічна толерантність є критично важливою для успіху процесу мотиваційного консультування, оскільки вона створює середовище, в якому особистість зможе розкриватися, розвиватися і удосконалюватись, досягаючи своїх цілей.

Аналіз наукових підходів до категорії «педагогічна толерантність» дозволив виокремити змістові складові педагогічної толерантності, які необхідно враховувати у процесі педагогічної діяльності та зокрема мотиваційного консультування (табл. 1).

Важливо розуміти, що педагогічна толерантність – це не одноразовий акт, а постійний процес самовдосконалення (Волошина, 2016). Вона вимагає від фахівця постійної роботи над

Таблиця 1

Складові педагогічної толерантності

Складник	Чинники	Узмістовлення
Когнітивна складова	– знання; – свідомість; – критичне мислення.	– глибоке розуміння культурного різноманіття, історії, релігій та соціальних проблем; – усвідомлення власних упереджень та стереотипів, а також їхній вплив на міжособистісну взаємодію; – здатність аналізувати інформацію, відрізняти факти від вигадок та оцінювати різні точки зору.
Афективна складова	– емпатія; – доброзичливість; – повага.	– здатність розуміти і співпереживати почуттям інших людей; – прихильне ставлення до інших людей, бажання допомогти і підтримати; – беззаперечне визнання гідності кожної особистості, незалежно від її відмінностей.
Кондуктивна складова	– комунікативні навички, толерантне педагогічне спілкування; – навички вирішення конфліктів; – гнучкість.	– вміння ефективно та педагогічно толерантно спілкуватися з людьми різного віку, культурного походження та соціального статусу; – здатність конструктивно вирішувати конфлікти, знаходячи компроміси; – готовність змінювати свої погляди та підходи в залежності від ситуації.
Вольова складова	– стійкість; – терпіння; – витримка.	– здатність відстоювати свої принципи, незважаючи на тиск з боку оточення; – здатність витримувати труднощі та зберігати спокій у складних ситуаціях; – здатність контролювати свої емоції і не піддаватися провокаціям.

Джерело: власна розробка авторів

собою, готовності до змін та відкритості новому досвіду, а також володінню толерантним педагогічним спілкуванням, яке у свою чергу відіграє визначальну роль у процесі мотиваційного консультування, оскільки воно створює безпечний і довірливий простір, сприяючи саморозкриттю особистості та активному залученню до процесу навчально-виховної діяльності та життєстійкості.

Вагому роль у процесі мотиваційного консультування відіграє також і толерантне спілкування, основні аспекти якого полягають у: створенні довірливої атмосфери, підтримці самооцінки, розвитку відповідальності, формуванні позитивного ставлення до навчально-виховної діяльності, стимулювання життєстійкості. Це, в свою чергу, дозволяє фахівцю краще зрозуміти причини зниження мотивації та підібрати індивідуальні стратегії для її підвищення; акцентувати увагу на сильних сторонах особистості, її досягненнях та потенціалі; приймати активну участь у процесі постановки цілей та їх плануванні; формувати позитивне ставлення до навчально-виховної діяльності та життєдіяльності, яке є одним з найважливіших факторів життєстійкості. Ключові елементи толерантного педагогічного спілкування в процесі мотиваційного консультування об'єднані взаємозалежним поступальним зв'язком, а це означає, що кожен з елементів впливає на інші і всі вони розвиваються одночасно (рис. 2).

Зауважимо, що толерантне педагогічне спілкування є фундаментом успішного мотиваційного консультування. Воно створює безпечний простір, де особистість почувається почутою і зрозумілою, що в свою чергу, стимулює її до саморозвитку та досягнення поставлених цілей. Ось деякі конкретні прийоми та методи, які можна використовувати в процесі мотиваційного консультування (рис. 3):

Застосування цих прийомів та методів дозволить створити атмосферу довіри та взаєморозуміння, що є ключовими факторами успішного мотиваційного консультування. Толерантне педагогічне спілкування є невід'ємною частиною ефективного мотиваційного консультування, як складна і багатогранна концепція, яка потребує подальшого дослідження та розвитку. Розуміння механізмів толерантності дозволить фахівцям створювати більш ефективні програми мотиваційного консультування в складних умовах суспільних змін.

Рис. 2. Елементи толерантного педагогічного спілкування в процесі мотиваційного консультування

Висновки та перспективи подальших досліджень. Педагогічна толерантність є важливим компонентом сучасної освіти. Вона сприяє створенню навчально-виховного, поважливого і ефективного консультативного середовища, що сприяє розвитку особистості. Толерантне педагогічне спілкування є потужним інструментом у руках фахівця, який дозволяє йому ефективно працювати з особистістю, підвищуючи їхню мотивацію і допомагаючи їй досягати успіху, створити атмосферу довіри, підтримки і взаєморозуміння, що є ключем до успішного мотиваційного консультування. Узмістовлення педагогічної толерантності проявляється в процесі мотиваційного консультування у: безумовному позитивному прийнятті фахівцем особистості, активному слуханні, емпатійності, відмові від стереотипів, конструктивній критиці, – саме тому педагогічна толерантність є одним з найважливіших інструментів у процесі мотиваційного консультування. Вона допомагає створити довірливі відносини, сприяє його саморозвитку та досягненню поставлених цілей. Перспективами подальших досліджень можна вважати аналіз чинників прояву педагогічної толерантності в процесі мотиваційного консультування та вивчення впливу педагогічної толерантності на результати консультування.

Рис. 3. Прийоми та методи толерантного педагогічного спілкування в процесі мотиваційного консультування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоус Т. Виховання толерантності в студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2004. 20 с.
2. Грива О. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища. Київ: ПАРАПАН, 2005. 227 с.
3. Гайдамащук М. Толерантність як основа формування цивілізованих стосунків. *Учитель початкової школи*. 2015. № 12. С. 53–55.
4. Волошина О. Проблема формування толерантності в сучасних педагогічних дослідженнях. *Рідна школа*. 2016. № 3. С. 4–6.
5. Матієнко О. Виховання толерантності починається з учителя. *Учитель початкової школи*. 2017. № 6. С. 27–31.
6. Савченко О. Вчимося толерантності. *Учитель початкової школи*. 2019. № 9. С. 4–8.
7. Чернуха Н. Підготовка педагогів у сучасних соціокультурних умовах: виховання толерантності. *Управління освітою*. 2018. № 1. С. 7–8.
8. Miller W.R. Motivational interviewing: preparing people for change / William R. Miller, Stephen Rollnick. 2nd ed. The Guilford Press, 2011. 241 p.

REFERENCES:

1. Bilous, T. (2004). Vychovannia tolerantnosti v studentiv vyshchychkh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Teaching tolerance to students of higher pedagogical institutions in the process of learning a foreign language] avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.07 «Teoriia i metodyka vykhovannia». Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
2. Hryva, O. (2005). Sotsialno-pedahohichni osnovy formuvannia tolerantnosti u ditei i molodi v umovakh polikulturnoho sere dovysheha [The social and pedagogical foundations of the formation of tolerance in children and young people in a multicultural environment]. Kyiv: PARAPAN. 227 s. [in Ukrainian].
3. Haidamashchuk, M. (2015). Tolerantnist yak osnova formuvannia tsyvilizovanykh stosunkiv [Tolerance as the basis for the formation of civilized relationships]. *Uchytel pochatkovoi shkoly*, no. 12, pp. 53–55 [in Ukrainian].
4. Voloshyna, O. (2016). Problema formuvannia tolerantnosti v suchasnykh pedahohichnykh doslidzhenniakh [The problem of forming tolerance in modern pedagogical research]. *Ridna shkola*, no. 3, pp. 4–6. [in Ukrainian].

5. Matiienko, O. (2017). Vkhovannia tolerantnosti pochynaietsia z uchytelia [Educating tolerance begins with the teacher]. *Uchytel pochatkovoï shkoly*, no. 6, pp. 29–32. [in Ukrainian].
6. Savchenko, O. (2019). Vchymosia tolerantnosti [We learn tolerance]. *Uchytel pochatkovoï shkoly*, no. 9, pp. 4–8. [in Ukrainian].
7. Chernukha, N. (2018). Pidhotovka pedahohiv u suchasnykh sotsiokulturnykh umovakh: vykhovannia tolerantnosti [Teacher training in contemporary sociocultural contexts: fostering tolerance]. *Upravlinnia osvitoiu*, no. 1, pp. 7–8. [in Ukrainian].
8. Miller, W. (2011). *Motivational interviewing: preparing people for change* / William R. Miller, Stephen Rollnick. 2nd ed. The Guilford Press. 241 p. [in English].

УДК 378.018.8:364-4]:378.017:174](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.10>

Світлана РОЄНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-1250-6458

Scopus-Author ID: 57226763938

Бібліографічний опис статті: Роєнко, С. (2024). Формування професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 69–75, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.10>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті на основі теоретичного аналізу проблеми та вивчення сучасної практики підготовки майбутніх соціальних працівників обґрунтовано важливість формування їхньої професійно-етичної культури. Визначено, що освітні компоненти відіграють ключову роль у розвитку професіоналізму соціальних працівників.

У статті розкрито потенціал навчальної дисципліни «Етика соціальної роботи» як важливого інструменту для формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців. Показано, що ця дисципліна сприяє розвитку моральних цінностей, етичних принципів та компетентностей, необхідних для ефективної та відповідальної роботи у соціальній сфері.

Акцентовано увагу на меті вивчення дисципліни та завданнях, спрямованих на її досягнення. Зазначено, що вивчення дисципліни сприяє формуванню інтегральної та фахових компетентностей, а також навичок *soft skills*, зокрема таких як комунікабельність, вміння працювати в команді, комплексне розв'язання проблем, орієнтація на клієнтів, вміння попереджати, а в разі необхідності вирішувати конфлікти ситуації, володіння тайм-менеджментом.

У дослідженні проаналізовано освітньо-професійну програму «Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота, а також робочу програму навчальної дисципліни «Етика соціальної роботи». Описано зміст, форми та методи теоретичної та практичної підготовки майбутніх соціальних працівників.

У процесі дослідження було використано метод аналізу психолого-педагогічних джерел, метод спостереження, а також аналіз освітньо-професійної програми, робочої програми та навчально-методичного забезпечення дисципліни.

Ключові слова: професійно-етична культура, етика соціальної роботи, етичні кодекси, етичні принципи та стандарти.

Svitlana ROIENKO

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-1250-6458

Scopus-Author ID: 57226763938

To cite this article: Roienko, S. (2024). Formuvannya profesiyno-etychnoyi kul'tury maybutnikh sotsial'nykh pratsivnyki [Formation of professional and ethical culture of future social workers]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 69–75, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.10>

FORMATION OF PROFESSIONAL AND ETHICAL CULTURE OF FUTURE SOCIAL WORKERS

In the article, the importance of developing the culture of professional ethics among future social workers is substantiated through theoretical analysis and a review of current training practices in the field. It is determined that educational components play a key role in fostering the professionalism of social workers.

The article elaborates on the potential of the educational course "Ethics of Social Work" as an essential tool for cultivating the culture of professional ethics of future specialists. This course is shown to promote moral values, ethical principles, and competencies essential for effective and responsible practice in the social sector.

Focus is directed toward the purpose of studying this course and the specific tasks designed to accomplish that purpose. The course is acknowledged to support the development of integral and professional competencies, as well as soft skills, such as communication abilities, teamwork, comprehensive problem-solving, client-centric approach, conflict prevention and resolution, and time management.

The study examines the educational and professional program "Social Work (Social and Psychological Counseling)" at the first (bachelor's) level of higher education of the specialty 231 Social Work within the field of knowledge 23 Social Work alongside the work program of the academic course "Ethics of Social Work". The content, forms, and methods of theoretical and practical training for future social workers are described.

In the research process, methods such as the analysis of psychological and pedagogical sources, observation, and the analysis of the educational and professional program, curriculum, and educational and methodological support for the course were applied.

Key words: culture of professional ethics, ethics of social work, ethical codes, ethical principles and standards.

Актуальність проблеми. Відповідно до основних положень державної політики пріоритетним напрямом України є забезпечення гідного життя та вільного розвитку людини. Реалізація цього напряму, зокрема через подолання соціальних проблем, покладається на фахівців соціальної сфери. Соціальні працівники мають бути здатними працювати в умовах сучасних викликів, зумовлених воєнним станом, економічною кризою, трансформаційними процесами, що відбуваються в суспільстві. Соціальна робота вимагає не лише професійних знань і навичок, але й високої етичної відповідальності, адже саме соціальні працівники часто стають опорою для вразливих верств населення. Зважаючи на значну соціальну роль даної професії формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців є ключовою складовою їхньої підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки майбутніх соціальних працівників постійно перебуває в полі зору дослідників. Дана увага зумовлена потребою суспільства у висококваліфікованих, етично свідомих та психологічно стійких працівниках.

Питання підготовки майбутніх соціальних працівників були предметом дослідження О. Шевчук. У публікації «Основи цілісного гармонійного розвитку особистості майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки» дослідниця наголошує, що процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників забезпечує цілісний вплив на особистість майбутнього фахівця, його емоційно-ціннісну, когнітивно-світоглядну й діяльнісно-вольову сфери, стимулює процес самовиховання, саморозвитку й самоорганізації особистості (Шевчук, 2018, с. 254).

У статті «Тренінгові технології навчання у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників» О. Шевчук у контексті оновлення змісту сучасної вищої освіти обґрунтовує необхідність використання тренінгових технологій як ефективного засобу формування практичних навичок та професійно важливих якостей, зокрема комунікативних (Шевчук, 2019).

Особливості формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах стали предметом дослідження Р. Зозуляк-Случик. У монографічному дослідженні авторка розглянула професійну етику майбутніх соціальних працівників як проблему педагогічної теорії та практики, розкрила концептуальні та теоретичні засади формування професійної етики, а також обґрунтувала систему формування професійної етики (Зозуляк-Случик, 2019).

Питання підготовки соціальних працівників у міжнародному контексті стали предметом дослідження Т. Семигіної. У публікації «Глобальні стандарти підготовки соціальних працівників як ідеалістичне бачення розвитку освіти із соціальної роботи» (2021) авторка здійснила аналіз «Глобальних стандартів освіти та підготовки фахівців із соціальної роботи» (2004) та «Глобальних стандартів освіти та підготовки в галузі соціальної роботи» (2020), що визначають єдині підходи до підготовки соціальних працівників. Стандартами окреслено вимоги до освітніх програм, змісту навчальних планів, взаємодії між закладами освіти та користувачами послуг (Семигіна, 2021).

Ґрунтовним дослідженням, яке розглядає процес професійної підготовки соціальних працівників, є праця С. Чернети «Теорія та практика підготовки майбутніх фахівців із соці-

альної роботи до надання соціальних послуг». Дослідниця обґрунтувала науково-теоретичні та практичні засади підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг та експериментально перевірила її ефективність (Чернета, 2023).

Мета дослідження – обґрунтувати потенціал навчальної дисципліни «Етика соціальної роботи» для формування професійно-етичної культури майбутнього соціального працівника, розкрити її значення для розвитку моральних цінностей, етичних принципів та компетентностей, необхідних для ефективної та відповідальної роботи у соціальній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Професійна підготовка здобувачів вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота здійснюється відповідно до освітньо-професійної програми «Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота, розробленої робочою групою кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Програма спрямована на практичну соціальну роботу з різними категоріями населення на рівні громади шляхом надання соціальних послуг, зокрема соціально-психологічного консультування та соціальної медіації (Освітньо-професійна програма, 2024).

Освітньо-професійна програма передбачає вивчення обов'язкових та вибіркового компонент загальним обсягом 60 кредитів, а також включає практичну підготовку та атестацію.

Серед обов'язкових компонентів програми особливе значення для формування професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників має навчальна дисципліна «Етика соціальної роботи», яка викладається у другому семестрі першого курсу. Обсяг дисципліни становить 90 годин (3 кредити ЄКТС). З них 22 години відведено на лекції, 24 години – на практичні заняття та 44 години – на самостійну роботу й виконання індивідуального навчально-дослідного завдання. Завершується вивчення дисципліни заліком (Робоча програма, 2024).

Метою дисципліни є ознайомлення здобувачів вищої освіти із сукупністю моральних норм, що визначають етичні аспекти професійної поведінки, а також формування професійних

та особистісних якостей майбутніх соціальних працівників.

Завдання курсу спрямовані на:

- забезпечення здобувачів вищої освіти необхідними знаннями з основ професійної етики та розвиток навичок їх застосування на практиці;
- формування розуміння етичних принципів, що визначають професійну діяльність соціальних працівників;
- сприяння органічному поєднанню кваліфікації із моральними й духовними якостями, необхідними для діяльності в соціальній сфері;
- формування високої моральної відповідальності, готовності віддано виконувати свій професійний обов'язок із захисту прав людини (Робоча програма, 2024).

Відповідно до освітньо-професійної програми вивчення навчальної дисципліни «Етика соціальної роботи» покликане забезпечити формування інтегральної компетентності, яка передбачає здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов (Освітньо-професійна програма, 2024).

Також під час опанування дисципліни формуються наступні фахові компетентності:

- здатність ініціювати соціальні зміни, спрямовані на піднесення соціального добробуту;
- здатність виявляти і залучати ресурси організацій-партнерів з соціальної роботи для виконання завдань професійної діяльності;
- здатність оцінювати результати та якість професійної діяльності у сфері соціальної роботи;
- здатність до сприяння підвищенню добробуту і соціального захисту осіб, здійснення соціальної допомоги та надання підтримки тим, хто перебуває у складних життєвих обставинах;
- здатність визначати зміст, обсяг, умови та порядок надання соціальної послуги консультування та соціальної медіації (згідно «Державного стандарту соціальної послуги консультування»).

Окрема увага приділяється формуванню навичок soft skills:

- комунікабельність;
- вміння працювати в команді;
- комплексне розв’язання проблем;
- орієнтація на клієнтів;
- вміння попереджати, а в разі необхідності вирішувати конфлікти ситуації;
- володіння тайм-менеджментом.

Вивчення дисципліни спрямоване на досягнення таких результатів навчання:

- Встановлювати та підтримувати взаємини з клієнтами на підґрунті взаємної довіри та відповідно до етичних принципів і стандартів соціальної роботи, надавати їм психологічну підтримку й наснажувати клієнтів.

- Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.

- Володіти вмінням допомагати у врегулюванні конфліктів; ведення переговорів; опрацювання шляхів та умов розв’язання конфлікту.

Матеріал навчальної дисципліни структуровано в два змістові модулі:

1. Теоретичні основи етичних знань соціального працівника.

2. Етична культура соціального працівника.

Перша тема спрямована на ознайомлення здобувачів вищої освіти з метою та завданнями навчальної дисципліни «Етика соціальної роботи». У межах вивчення цієї теми здобувачі вищої освіти з’ясовують особливості етики як філософської науки, її основні категорії та аналізують специфіку етики соціальної роботи. Вони також визначають об’єкт, предмет, мету та завдання етики соціальної роботи.

Окрема тема присвячена історії становлення та розвитку етичних традицій соціальної роботи. Вивчення цього матеріалу дозволяє студентам простежити як під впливом соціальних, економічних, культурних чинників формувалися етичні традиції, а також усвідомити, що формування етичних принципів – це результат довготривалого процесу, і як цінність цих принципів впливала на якість життя людей в різні історичні періоди.

Професійність роботи соціального працівника визначається не лише рівнем теоретичної підготовки, а й сформованістю особистісних якостей серед яких особливе значення мають моральні якості. З вимогами до особистісних якостей студенти ознайомлюються під час

вивчення теми «Професійний портрет спеціаліста із соціальної роботи». Її опрацювання дає можливість здобувачам вищої освіти визначити власні сильні сторони та якості, що потребують розвитку.

Щоб відповідати вимогам професії та ефективно надавати допомогу клієнтам у соціального працівника мають бути сформовані такі якості як професійний обов’язок та професійна відповідальність. Ці аспекти розглядаються у темі «Деонтологія соціальної роботи», яка визначає вимоги до рівня професійної відповідальності. Під час вивчення цієї теми розглядається значення деонтології для підвищенні ефективності та якості діяльності соціального працівника.

Важливою складовою підготовки майбутніх соціальних працівників є вивчення теми «Законодавчо-нормативні документи як підґрунтя поведінки соціального працівника». У процесі викладання цієї теми обґрунтовується необхідність етичної регламентації діяльності соціальних працівників та акцентується увага на міжнародних та державних нормативних документах, що в тій чи іншій мірі регулюють діяльність фахівців соціальної сфери. Окрема увага приділена вивченню документу «Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи (соціальних працівників і соціальних педагогів) України» (2005), який «націлює на здійснення соціальної роботи в багатьох функціональних сферах з метою розвитку потенціалу та можливостей особистості, а також і задоволення людських потреб» (Про затвердження Етичного кодексу, 2005). Оскільки документ базується на вітчизняному досвіді та міжнародних етичних принципах й стандартах соціальної роботи, то у межах вивчення теми аналізуються й основні положення документа «Етика соціальної роботи: принципи та стандарти» (1994), що був прийнятий Міжнародною Федерацією соціальних працівників (Етика соціальної роботи, 1994).

Вивчення «Глобальної декларації етичних принципів соціальної роботи» (2018) від Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи та Міжнародної федерації соціальних працівників допомагає студентам зрозуміти основні моральні вимоги до діяльності соціальних працівників, що визначені на міжнародному рівні. Обидві декларації акцентують увагу на дотри-

манні прав людини, справедливості та рівності (Семигіна, 2019).

Знання документів, які розглядаються як етичні кодекси, дозволяє майбутнім фахівцям зрозуміти свою роль у пропагуванні та дотриманні етичних принципів, ефективніше захищати інтереси вразливих категорій населення, зіставляючи свої дії з етичними нормами. Це також розвиває етичну свідомість у студентів і готовність працювати відповідно до міжнародних стандартів.

Важливим складником професійної діяльності соціального працівника є спілкування, яке забезпечує ефективну взаємодію з клієнтами, їх оточенням, колегами та представниками взаємодіючих організацій, сприяючи вирішенню складних соціальних проблем. Тому майбутній соціальний працівник повинен володіти знаннями з основ спілкування. У межах теми «Спілкування як важлива складова професійної діяльності соціального працівника» до розгляду пропонуються такі питання:

- скадові спілкування;
- комунікативний потенціал;
- аспекти спілкування: комунікативний, інтерактивний, перцептивний;
- емпатія, види та рівні емпатії;
- деформації у спілкуванні;
- прояви та фактори, що впливають на помилки у сприйнятті.

Професійність соціального працівника також передбачає знання культури поведінки та культура спілкування, а також знання принципів етикету, яких варто дотримуватися у соціальній роботі, що сприятиме налагодженню контакту, встановленню довіри та, як результат, позитивному вирішенню проблеми. Це також підвищує готовність клієнта до контакту та співпраці. На лекції студенти ознайомлюються з бар'єрами спілкування та типами слухання, визначають особливості їх використання в професійній діяльності, вивчають техніки професійного спілкування.

Окрема увага приділяється темі «Етичні засоби подолання конфліктів у діяльності соціального працівника», оскільки оволодіння культурою розв'язання конфлікту сприяє формуванню довіри та взаємоповаги, профілактиці конфліктних ситуацій та підтримці етичних стандартів взаємодії.

Знання особливостей професійно-етичної культури підвищують якість надання соціальних послуг та допомагають уникати етичних помилок, що позитивно впливає на професійний імідж соціального працівника. Водночас позитивний імідж окремих соціальних працівників як представників професії підвищує престиж професії у суспільстві та сприяє розвитку соціальної сфери.

Теоретичний матеріал, розглянутий на лекціях, слугує основою для практичних занять. Структура практичного заняття включає теоретичні питання для обговорення та завдання для самостійної роботи, виконання яких спрямоване на застосування набутих знань у реальних практичних ситуаціях. Запропоновані завдання сприяють активній участі студентів на парі, стимулюють їхнє самостійне мислення та творчий підхід до вирішення професійних завдань.

Практичні заняття розвивають здатність інтегрувати теоретичні знання з етики соціальної роботи в практичну діяльність. Для цього здобувачам вищої освіти пропонується розглянути проблемні ситуації, що можуть виникнути в роботі соціального працівника, та розробити можливі шляхи їх вирішення. Всебічний та поетапний аналіз запропонованих ситуацій дає можливість визначити можливі зони етичних проблем, які можуть виникнути під час виконання професійних обов'язків. Це сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти професійної етики, критичного мислення та здатності приймати обґрунтовані рішення в умовах реальних ситуацій.

Для самостійної роботи використовуються різноманітні форми: самостійне вивчення й поглиблене опрацювання тем навчальної дисципліни, підготовка повідомлення, коментування висловлювання, висловлення власної думки щодо запропонованої ситуації, з'ясування суті певних понять, формування певних правил взаємодії, підбір діагностичних методик, тестів та ін. На основі матеріалів лекцій та практичних занять студенти створюють портрет соціального працівника.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вивчення навчальної дисципліни «Етика соціальної роботи» забезпечує глибоке розуміння суті основних понять з етики соціальної роботи, формує розуміння та здатність застосовувати норми етичної поведінки в практичній діяльності, формує професійно-етичну

культуру, розвиває важливі професійні навички. Здобувачі вищої освіти також розвивають потребу у вдосконаленні особистісних якостей. Вивчення дисципліни сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних діяти відповідально та ефективно з дотриманням

етичних норм, що забезпечує зростання рівня соціального захисту населення.

Перспективи подальших досліджень включають розробку методик та підходів до оцінювання рівня сформованості професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Етика соціальної роботи : принципи і стандарти. *Соціальна робота в Україні* : навч. посіб. / за ред. І. Д. Звереві, Г. М. Лактіонової. Київ, 2004. С. 243–249.
2. Зозуляк-Случик Р. В. Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. 460 с.
3. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота. Освітня кваліфікація: Бакалавр з соціальної роботи. Умань, 2024.
4. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України : наказ Міністерства України у справах молоді та спорту від 09.09.20051965. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text> (дата звернення: 24.10.2024).
5. Робоча програма навчальної дисципліни «Етика соціальної роботи».
6. Семигіна Т. Нові глобальні етичні принципи соціальної роботи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 1. С. 70–85. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_1_2019--70-85.pdf (дата звернення: 10.10.2024).
7. Семигіна Т. В. Глобальні стандарти підготовки соціальних працівників як ідеалістичне бачення розвитку освіти із соціальної роботи. *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук* : колективна монографія (1-е вид.). / під ред. Каплек В. Г. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 75–84 URL: https://www.researchgate.net/publication/348826393_GLOBALNI_STANDARTI_PIDGOTOVKI_SOCIALNIH_PRACIVNIKIV_AK_IDEALISTICNE_BACENNA_ROZVITKU_OSVITI_IZ_SOCIA (дата звернення: 20.10.2024).
8. Чернета С. Ю. Теорія та практика підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра пед. наук : 13.00.05. Полтава, 2023. 43 с.
9. Шевчук О. Основи цілісного гармонійного розвитку особистості майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки. *Збірник наукових праць*. 2018. Вип. 2. С. 254–263.
10. Шевчук О. Тренінгові технології навчання у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2019. Вип. 3. С. 142–148.

REFERENCES:

1. Zvyeryeva, I.D. & Laktionova, H.M. (Eds.) (2004). *Etyka sotsial'noyi roboty : pryntsyipy i standarty* [Ethics of Social Work: Principles and Standards] Sotsial'na robota v Ukraini : navch. posib. Kyiv [in Ukrainian].
2. Zozulyak-Sluchyk, R.V. (2019). *Formuvannya profesynoyi etyky maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv v universytetakh* [Formation of Professional Ethics for Future Social Workers in Universities]. Kyiv [in Ukrainian].
3. *Osvitn'o-profesiyina prohrama «Sotsial'na robota (Sotsial'no-psykholohichne konsul'tuvannya)» pershoho (bakalavrs'koho) rivnya vyshchoyi osvity za spetsial'nisty 231 Sotsial'na robota haluzi znan' 23 Sotsial'na robota. Osvitnya kvalifikatsiya: Bakalavr iz sotsial'noyi roboty (2024)* [Educational and Professional Program "Social Work (Social and Psychological Counseling)" for the First (Bachelor's) Level of Higher Education in Specialty 231 Social Work within the Field of Knowledge 23 Social Work. Educational Qualification: Bachelor of Social Work]. Uman'. [in Ukrainian].
4. *Pro zatverdzhennya Etychnoho kodeksu spetsialistiv iz sotsial'noyi roboty Ukrainy : nakaz Ministerstva Ukrainy u spravakh molodi ta sportu vid 09.09.2005. № 1965* [On the Approval of the Ethical Code of Specialists in Social Work in Ukraine: Order of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine dated 09.09.2005 № 1965]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text> (Last accessed: 24.10.2024) [in Ukrainian].
5. *Robocha prohrama navchal'noyi dystsypliny «Etyka sotsial'noyi roboty» (2024)* [Curriculum of the Academic Discipline «Ethics of Social Work»]. [in Ukrainian].
6. Semyhina, T. (2019) *Novi hlobal'ni etychni pryntsyipy sotsial'noyi roboty* [New Global Ethical Principles of Social Work]. *Visnyk Akademiyi pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu – Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations, and Tourism*, 1. 70–85. Retrieved from: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_1_2019--70-85.pdf (Last accessed: 10.10.2024) [in Ukrainian].

7. Semyhina, T.V. (2021) Hlobal'ni standarty pidhotovky sotsial'nykh pratsivnykiv yak ideal'ne bachennya rozvytku osvity iz sotsial'noyi roboty [Global Standards for Training Social Workers as an Idealistic Vision for the Development of Social Work Education]. Kaplak V. (Ed) *Reprezentatsiya osvity dosyaden', mas-media ta rol' filolohiyi v suchasnyy systemi nauk: kolektyvna monohrafiya (1-e vyd.)*. Vinnytsya: Yevropeys'ka naukova platforma, 75–84. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/348826393_GLOBALNI_STANDARTI_PIDGOTOVKI_SOCIALNIH_PRACIVNIKIV_AK_IDEALISTICNE_BACENNA_ROZVITKU_OSVITI_IZ_SOCIA (Last accessed: 20.10.2024) [in Ukrainian].
8. Cherneta, S.YU. (2023) Teoriya ta praktyka pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv iz sotsial'noyi roboty do nadannya sotsial'nykh posluh [Theory and Practice of Training Future Social Work Specialists to Provide Social Services]. *Extended abstract of Doctor's Pedagogical Sciences*. Poltava [in Ukrainian].
9. Shevchuk O. (2018). Fundamentals of holistic harmonious personality development of future social workers in the process of professional training [Foundations of Holistic Harmonious Development of Future Social Workers' Personalities in the Process of Professional Training]. *Collection of scientific papers – Collection of Scientific Works*, 2. 254–63 [in Ukrainian].
10. Shevchuk, O. (2019). Training technologies of education in the professional training of future social workers [Training Technologies in the Professional Preparation of Future Social Workers]. *Social work and social education – Social Work and Social Education*, 3. 142–148 [in Ukrainian].

УДК 364-7

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.11>

Інна РОМАНОВА

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0002-5318-8970

Людмила МАКАР

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0002-0372-7892

Ірина ШЕПЛЯКОВА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0002-1098-3480

Бібліографічний опис статті: Романова, І., Макар, Л., Шеплякова, І. (2024). Інструменти соціальної ревіталізації в територіальних громадах. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 76–81, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.11>

ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

У статті розглядається соціальна ревіталізація як ключовий елемент програм комплексного відновлення територіальних громад. На основі аналізу поняття «ревіталізація» соціальну ревіталізацію визначено як процес соціального відродження територіальної громади через відновлення соціальних зв'язків, соціальну згуртованість, розв'язання соціальних проблем населення.

Визначено, що в процесі соціальної ревіталізації необхідно забезпечити створення та розбудову в громаді власної системи надання соціальних послуг вразливим групам населення, відповідно до їхніх потреб та державних стандартів. Для цього необхідно широко застосовувати соціальне замовлення та міжсекторальну взаємодію між місцевою владою та приватним бізнесом і громадськими організаціями.

Для ефективності проєктного менеджменту в соціальній ревіталізації визначено, що ініціатива має йти від громади, що дозволить створити життєздатні продукти. Особливу увагу необхідно приділити застосування проєктного менеджменту в роботі з молоддю.

У контексті необхідності соціальної згуртованості, як рушійного чинника соціального відновлення, тільки завдяки забезпеченню соціальної інклюзії кожного члена громади можна досягнути соціального благополуччя. Наголошено, що створення соціальних підприємств – це шлях до розв'язання соціальних проблем громади.

До ефективних інструментів, використання яких уможливорює і пришвидшує процес відновлення стабільного функціонування та подальшого розвитку територіальних громад (у тому числі тих, які постраждали внаслідок війни) віднесено соціальну роботу; міжсекторальну співпрацю; соціальне замовлення; проєктний менеджмент; соціальне підприємництво та інструменти, що сприяють підвищенню народжуваності.

Ключові слова: соціальна ревіталізація, територіальна громада, інструменти, соціальна робота, соціальна відбудова.

Inna ROMANOVA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Work and Social Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 29 Alchevskykh str., Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0002-5318-8970

Lyudmila MAKAR

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 29 Alchevskykh str., Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0002-0372-7892

Iryna SHEPLIAKOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 29 Alchevskykh str., Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0002-1098-3480

To cite this article: Romanova, I., Makar, L., Shepliakova I. (2024). Instrumenty sotsialnoi revitalizatsii v terytorialnykh hromadakh [Tools for social revitalisation in territorial communities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 76–81, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.11>

TOOLS FOR SOCIAL REVITALISATION IN TERRITORIAL COMMUNITIES

The article examines social revitalization as a key element of programs for the comprehensive restoration of territorial communities. Based on the analysis of the concept of ‘revitalization’, social revitalization is defined as the process of social revival of a territorial community through the restoration of social relations, social consolidation, and solving social problems of the population.

It is determined that in the process of social revitalization, it is necessary to ensure the creation and development of the community’s own system of providing social services to vulnerable groups of the population, in accordance with their needs and state standards. To do this, it is necessary to apply social services commissioning and intersectoral cooperation between local authorities and private business and NGOs.

For the effectiveness of project management in social revitalization, it has been determined that the initiative should come from the community, which will create viable products. Particular attention should be paid to the use of project management in working with young people.

In the context of the need for social solidarity as a driving factor for social recovery, social well-being can only be achieved through ensuring the social inclusion of every member of the community. It is emphasized that the creation of social enterprises is a way to solve social problems of the community.

Effective tools that enable and accelerate the process of restoring the stable functioning and further development of territorial communities (including those affected by the war) include social work; intersectoral cooperation; social services commissioning; project management; social entrepreneurship; and tools that help increase the birth rate.

Key words: social revitalization, territorial community, tools, social work, social reconstruction.

Актуальність проблеми. Близькість до зони проведення активних бойових дій, деокупація, міграційні процеси, наявність пошкодженої інфраструктури, зменшення економічних ресурсів – чинники, що негативно впливають на спроможність ефективного функціонування й «виживання» територіальних громад. За таких умов відродження стабільності та соціального добробуту територіальних громад можливе тільки завдяки комплексним програмам відновлення, у яких провідну роль має відігравати саме соціальна ревіталізація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукової літератури свідчить, що вперше термін «ревіталізація» було вжито в антропології для визначення культурного аспекту внутрішнього відновлення як характеристики життя американських інді-

анців (Сич та ін., 2023, с. 27). Поступово це поняття набуло широкого поширення в урбаністиці, архітектурі, медицині, економіці. При цьому на сьогодні в онлайн словниках «ревіталізацію» переважно тлумачать як оживлення (відновлення) минулого, поєднання минулого з сьогоденням. На думку О. Сич, під «ревіталізацією» слід розуміти «комплексний процес відновлення урбанізованої території, яка піддалась процесу структурної деградації, спричиняючи кризовий стан, що робить неможливим або суттєво ускладнює нормальний економічний і суспільний розвиток як даної території, так і урівноважений розвиток цілого міста» (Сич, 2016). Водночас у низці публікацій сучасних вітчизняних авторів наголошено на тому, що ревіталізація – це «не лише збереження пам’яток, реконструкція старих житло-

вих будинків чи фрагментів міського простору, але процес, що характеризується всебічністю та довгою тривалістю, основною метою якого є, насамперед, економічне відновлення у поєднанні із заходами щодо вирішення соціальних та екологічних проблем» (Круглякова, Ситник, Сич, Стасишин, 2023). У процесі ревіталізації автори виокремлюють три сфери: охорона спадщини, соціальна інтеграція та економічна ревіталізація.

На наш погляд, комплексно розглядаючи процес відбудови територіальних громад, необхідно, у першу чергу, зосередитись на відновленні соціальних зв'язків; на вирішенні соціальних проблем населення; на сприянні соціальній згуртованості особливо в територіальних громадах, які зазнали значний відтік населення чи, навпаки, у яких внаслідок масової евакуації та внутрішньої міграції суттєво змінилось співвідношення «корінних» жителів і внутрішньо переміщених осіб. Це є цілями соціальної ревіталізації (як процесу соціального відродження територіальної громади) й основою комплексних програм відбудови.

У зв'язку з цим, для досягнення цілей повної соціальної відбудови територіальних громад необхідно визначити інструменти соціальної ревіталізації, що і становить **мету нашого дослідження**.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна ревіталізація відіграє ключову роль у програмах комплексного відновлення територіальних громад. При цьому до ефективних інструментів, використання яких уможливорює і пришвидшує процес відновлення стабільного функціонування та подальшого розвитку територіальних громад (у тому числі тих, які постраждали внаслідок війни), на наш погляд, слід віднести соціальну роботу; міжсекторальну співпрацю; соціальне замовлення; проектний менеджмент; соціальне підприємництво та інструменти, що сприяють підвищенню народжуваності (створення економічних умов для перебування членів родин у відпустці по догляду за дитиною до 3-х років; збільшення інфраструктури дошкільних закладів освіти; фінансовий вклад у родину з дітьми до 18 років, тощо). Стисло схарактеризуємо кожен з них.

Щодо *соціальної роботи*, то у переважній більшості наукових джерел саме вона розгля-

дається як провідний інструмент ревіталізації загалом та соціальної зокрема. Так, у дослідженні О. Попова (у межах якого проаналізовано практичний досвід соціальної ревіталізації територіальних громад у Польщі) обґрунтовано тезу про «доцільність застосування соціальної роботи у громаді в процесі здійснення ревіталізації занедбаних територій із опорою на функціональні обов'язки середовищних соціальних працівників» (Попов, 2024). Підтримуємо думку автора про те, що у визначеному контексті процес ревіталізації передусім спрямований на «відновлення соціальних відносин, і внаслідок цього – економічних».

Виділяють такі «типові завдання діяльності соціальних працівників громади: встановлення та підтримка контактів з індивідами, групами та організаціями; підтримка створення груп; розвиток профілю спільноти, оцінка ресурсів та потреб спільноти; розробка стратегічного аналізу та планування цілей, завдань і пріоритетів; підтримка роботи та ефективного розвитку груп; продуктивна робота з конфліктами всередині та поміж групами й організаціями; співробітництво й ведення переговорів з іншими установами, закладами та фахівцями; ефективне втручання у розробку й проведення політики, у тому числі налагодження контактів з місцевими політиками; усний та письмовий зв'язок з індивідами, групами й організаціями; робота з конкретними людьми, включаючи консультивання; керування ресурсами, включаючи штатний розпис та бюджет; підтримка груп та організацій в отриманні ресурсів, наприклад через заявки на грант; контроль та оцінка прогресу, а також найефективнішого використання ресурсів; відрахування з груп та/або забезпечення ефективного припинення діяльності груп; розробка, контроль та оцінка стратегій рівних можливостей» (Бичук, Сокол, 2018).

Крім того, соціальні працівники сприяють зайнятості населення; здійснюють соціальний супровід родин, потрапивших у складні життєві обставини; сприяють соціалізації осіб з інвалідністю, осіб з числа дітей-сиріт, внутрішньо переміщених осіб, тощо. Таким чином, соціальні працівники стають агентами соціальних змін.

Слід зазначити, що у воєнних умовах в Україні суттєво збільшилася кількість осіб, які перебувають в складних життєвих обставинах. На

сьогоднішній день в Україні переважна більшість надавачів соціальних послуг є державними чи комунальними підприємствами, що в умовах війни, дефіциту фінансових ресурсів, перевантаженості цих закладів кількістю клієнтів погіршує якість і можливість клієнтів отримувати соціальні послуги. З іншого боку, з початком війни в Україні зросла кількість благодійних фондів і громадських організацій. Проте здебільшого їх діяльність на сьогодні спрямована на гуманітарну допомогу населенню й військовим. Тож, фактично спостерігається значний попит жителів територіальних громад на окремі соціальні послуги (стаціонарний догляд, підтримане проживання, денний догляд, посередництво, соціальна адаптація, соціальна реабілітація), переважна більшість з яких (особливо в громадах, що постраждали від війни) є фактично недоступною. Саме тому в процесі соціальної ревіталізації таких територіальних громад необхідно забезпечити створення та розбудову в громаді власної системи надання соціальних послуг вразливим групам населення, відповідно до їхніх потреб та державних стандартів. І одним з ключевих інструментів цього процесу має стати *соціальне замовлення*, для запровадження якого в країні вже створене нормативне підґрунтя (Порядок надавання..., 2020; Про затвердження..., 2021). Підтримуємо позицію Г. Слозанської про те, що «диверсифікація ринку соціальних послуг, поява нових провайдерів, залучення недержавного сектора у сферу надання соціальних послуг, упровадження соціального замовлення соціальних послуг дасть можливість підвищити якість соціальних послуг...» (Слозанська, 2019). У Законі України «Про соціальні послуги» закріплено, що «надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення здійснюється за рахунок бюджетних коштів» (Про соціальні..., 2019). При цьому залучення надавачів соціальних послуг обов'язково здійснюється на конкурсній основі і в подальшому забезпечення процесу надання соціальних послуг таким шляхом передбачає «компенсацію надавачам соціальних послуг вартості наданих ними соціальних послуг» (Про соціальні..., 2019). Залучення незалежних постачальників соціальних послуг зменшить навантаження на бюджет, дозволить оптимізувати кадрові і часові ресурси громади. Окрім цього,

аналітики вказують, що «особливо важливою такою співпраця є на локальному рівні, коли спільнота стає партнером для місцевих органів влади у вирішенні соціальних проблем» (Соціальне замовлення..., 2023).

Відновлення передбачає залучення до співпраці місцевого бізнесу, благодійних, громадських та релігійних організацій громади через використання ще одного інструменту соціальної ревіталізації – міжсекторальної співпраці на засадах партнерства, соціальної відповідальності та конструктивного діалогу. «Основою її розвитку є комплементарність інтересів взаємодіючих суб'єктів, їх цільових орієнтирів і настанов, а також усвідомлення необхідності об'єднання ресурсів і можливостей з метою одержання синергетичного ефекту, неможливого поза межами такої співпраці» (Заяць, Красівська, 2024, с. 62). Мова йде про стале співробітництво між органами влади, зокрема й місцевого рівня, та підприємствами приватного сектору з метою генерування ресурсів для реалізації інфраструктурних проєктів.

Розробка і реалізація зазначених проєктів, безумовно, передбачає й використання *проєктного менеджменту* (у межах нашого дослідження схарактеризованого як один із дієвих інструментів соціальної ревіталізації). При цьому окремо слід зацентувати на необхідності дотримання, так званого, принципу створення і реалізації програм розвитку «знизу-угору» (який закріплено в Європейській стратегії соціальної згуртованості). Цей принцип передбачає ініціювання та обґрунтування проєктів на місцевому рівні безпосередніми зацікавленими сторонами чи їхніми агентами (тобто, в ідеалі, програми ревіталізації через органи місцевого самоврядування повинні ініціювати самі спільноти). Своєю чергою, підтримка та фінансування таких програм може відбуватись як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні, а також із залученням міжнародних донорів. Особливу увагу необхідно приділити застосуванню проєктного менеджменту в роботі з молоддю. Залучення донорів на цей напрямок фінансування сприятиме відкриттю гуртків, освітніх хабів, дозвілєвих центрів, що дозволить утримати молодь у громаді.

Окрім цього, міжсекторальна співпраця є основою для створення *соціальних підприємств* у територіальних громадах, які роз-

глядаються нами як необхідний інструмент соціальної ревіталізації. Економічний фактор є рушійною силою розвитку громад. Проте сьогодні, як правило, спостерігається закриття підприємств на територіях, наближених до лінії фронту. І для повернення бізнесу, а особливо для відкриття саме соціальних підприємств, держава і місцева влада мають впроваджувати політику стимулювання, створювати відповідний «бізнес-клімат». В основі створення соціальних підприємств лежить ідея соціальної відповідальності бізнесу, сприяння розв'язанню соціальних проблем конкретних громад. У контексті необхідності соціальної згуртованості, як рушійного чинника соціального відновлення, тільки завдяки забезпеченню соціальної інклюзії кожного члена громади можна досягнути соціального благополуччя. Створення робочих місць для людей з інвалідністю, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, літніх людей – це шлях до розв'язання соціальних проблем громади. Необхідно відзначити, що сьогодні діють урядові програми сприяння працевлаштуванню населенню (мікрогрант «Власна справа»; грант для ветеранів та другого з подружжя; грант на переробку/дрони; грант на сад; грант на теплицю; «Оселя: програма доступного кредитування житла; доступні кредити «5-7-9»: інвестиційні кредити для переробної промисловості; закупівля української с/г техніки та обладнання: компенсація 25% витрат закупівлі). Подібну практику мікрогрантів у сфері зайнятості необхідно розширювати, враховуючи соціальний паспорт конкретних громад, ступінь екологічного забруднення, культурні й географічні особливості регіону.

В Україні наявна демографічна криза, яка посилилась вразі з довготривалістю війни. За таких умов соціальна ревіталізація в цілому неможлива без системної цілеспрямованої політики як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні щодо сприяння збільшенню народжуваності населення. Мова йде про конкретні фінансові й інституційні інструменти підтримки родин з дітьми, зокрема в умовах економічного спаду необхідно запровадити достатню матеріальну підтримку родин у період по догляду за дитиною до 3-х років. Побудувати достатню інфраструктуру дошкільних освітніх закладів. Передбачити фінансову підтримку родин з дітьми до 18 років, як це, наприклад, є в сусідній Польщі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у процесі комплексного відновлення вважаємо доцільним окремо виділити соціальну ревіталізацію як процес соціального відродження територіальної громади через відновлення соціальних зв'язків, соціальну згуртованість, розв'язання соціальних проблем населення. Тільки завдяки постійному діалогу й співпраці між громадою, приватним бізнесом, громадськими організаціями і місцевою владою із застосуванням ресурсів соціальної роботи; міжсекторальної співпраці; соціального замовлення; проєктного менеджменту; соціального підприємництва та інструментів, що сприяють підвищенню народжуваності, територіальна громада може відродитися і досягнути добробуту.

Необхідним є вивчення й систематизація кращих практик застосування соціальної ревіталізації в сучасних територіальних громадах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заяць Т., Красвська Г. Міжсекторальна співпраця в контексті соціального розвитку територіальних громад України. Демографія та соціальна економіка. 2024. № 1(55). С. 59–77. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2024.01.059>
2. Бичук І. О., Сокол М. В. Соціальна робота в громаді: методичні рекомендації з дисципліни. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 36 с.
3. Попов О. Соціальна робота в громаді як інструмент соціальної ревіталізації занедбаних територій у Польщі. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 3. С. 125–130. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.18>
4. Порядок надавання соціальних послуг шляхом соціального замовлення та компенсації надавачам вартості соціальних послуг. Постанова КМУ № 450 від 01.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2020-%D0%BF#n9>
5. Про затвердження Методики оцінювання конкурсних пропозицій, форм документів щодо порядку надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення та Інструкції щодо їх заповнення. Наказ Міністерства соціальної політики № 296 від 02.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1012-21#Text>
6. Про соціальні послуги. Закон України (2019). № 18 ст.73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

7. Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України : навч. посібник / [О. А. Сич, Н. С. Ситник, А. В. Стасишин, В. В. Круглякова]; за заг. ред. канд. екон. наук., доц. О. А. Сич. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 312 с.

8. Сич О. А. Ревіталізація як складова стратегії розвитку міста. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна серія «Економічна»*. Вип. 99, 2020. С. 66–73.

9. Слозанська Г. І. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05, Тернопіль, 2019, 687 с.

10. Соціальне замовлення: інструмент для відновлення та покращення якості соціальних послуг у громадах. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 2023. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/soczialne-zamovlennya-instrument-dlya-vidnovlennya-ta-pokrashhennya-yakosti-soczialnyh-poslug-u-gromadah/>

REFERENCES:

1. Zaiats, T., & Kraievska, H. (2024). Mizhsektoralna spivpratsia v konteksti sotsialnoho rozvytku terytorialnykh hromad Ukrainy [Intersectoral Cooperation in the Context of Social Development of Territorial Communities of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 1(55), 59–77. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2024.01.059> [in Ukrainian].

2. Bychuk, I.O., & Sokol, M.V. (2018). Sotsialna robota v hromadi: metodychni rekomendatsii z dystsypliny [Social work in the community: methodological recommendations for the discipline]. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].

3. Popov, O. (2024). Sotsialna robota v hromadi yak instrument sotsialnoi revitalizatsii zanedbanykh terytorii u Polshchi [Social work in the community as a tool for social revitalization of abandoned territories in Poland.]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 125–130. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.18> [in Ukrainian].

4. Poriadok nadavannia sotsialnykh posluh shliakhom sotsialnoho zamovlennia ta kompensatsii nadavacham vartosti sotsialnykh posluh. Postanova KМУ [Procedure for the provision of social services through social services commissioning and compensation to providers of social services. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] (2020), 450. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2020-%D0%BF#n9> [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Metodyky otsiniuvannia konkursnykh propozytsii, form dokumentiv shchodo poriadku nadannia sotsialnykh posluh shliakhom sotsialnoho zamovlennia ta Instruksii shchodo yikh zapovnennia. Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky [On Approval of the Methodology for Evaluation of Competitive Proposals, Forms of Documents on the Procedure for Provision of Social Services through Social Contracting and Instructions for Their Completion. Order of the Ministry of Social Policy] (2021), 296. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1012-21#Text> [in Ukrainian].

6. Pro sotsialni posluhy. Zakon Ukrainy [On social services. Law of Ukraine]. (2019). 8, 73. Retrieved from: Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].

7. Sych, O., Sytnyk, N., Stasyshyn, A., & Kruhliakova V. (2023). Revitalizatsiia mist – dosvid Yevropeiskoho Soiuzu dlia Ukrainy: navchalnyi posibnyk [Revitalization of cities – the experience of the European Union for Ukraine: a training manual]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

8. Sych, O. A. (2020). Revitalizatsiia yak skladova stratehii rozvytku mista [Revitalization as part of the city's development strategy]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina serii «Ekonomiczna»*, 99, 66–73 [in Ukrainian].

9. Slozanska, G. I. (2019). Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty u terytorialnykh hromadakh [Theory and practice of training future social workers to work in territorial communities], dysertatsiia na zbuttia doktora pedahohichnykh nauk [dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences] [in Ukrainian].

10. Sotsialne zamovlennia: instrument dlia vidnovlennia ta pokrashchennia yakosti sotsialnykh posluh u hromadakh. *Laboratoriia zakonodavchykh initsiatyv* [Social services commissioning: a tool for restoring and improving the quality of social services in communities. Agency for Legislative Initiatives]. 2023. Retrieved from: <https://parlament.org.ua/analytics/soczialne-zamovlennya-instrument-dlya-vidnovlennya-ta-pokrashhennya-yakosti-soczialnyh-poslug-u-gromadah/> [in Ukrainian].

УДК 373.2.015.31:316.42

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.12>

Наталія СУШИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9878-9115

Бібліографічний опис статті: Сушик, Н. (2024). Технологія соціального виховання «Безпечне місце» дітей дошкільного, молодшого шкільного віку. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 82–88, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.12>

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ «БЕЗПЕЧНЕ МІСЦЕ» ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО, МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті визначені особливості технології соціального виховання «Безпечне місце» дітей дошкільного, молодшого шкільного віку: 1) багатофункціональна; 2) цілеспрямована; 3) групова; 4) інтерактивна. Мета дослідження – обґрунтувати об’єкт, суб’єкт, мету, завдання, структуру, зміст, форми, методи, умови реалізації технології соціального виховання «Безпечне місце» дітей дошкільного, молодшого шкільного віку на основі компетентнісного підходу. Об’єктом технології є діти дошкільного, молодшого шкільного віку. Суб’єктами реалізації технології є соціальні педагоги, психологи, вихователі закладів дошкільної освіти, вчителі початкових класів закладів загальної середньої освіти. Мета та завдання технології: 1) розвиток, формування компетентностей (життєвої, комунікативної, соціальної) дітей дошкільного, молодшого шкільного віку; 2) розвиток, формування стресостійкості дітей дошкільного, молодшого шкільного віку; 3) первинна соціальна профілактика агресивної поведінки дітей дошкільного, молодшого шкільного віку. Структура та зміст технології складається з дванадцяти сесій. Форма реалізації технології – тренінгові заняття в закладі освіти та на природі біля закладу освіти. Методи реалізації технології: бесіда, інформаційне повідомлення, метод вправ, робота в групах, програвання рухливих, рольових ігор, виконання творчих завдань. Тривалість реалізації технології передбачає проведення дванадцяти тренінгових занять по дві години щотижня: 1) два перших заняття потрібно провести в навчальній кімнаті в закладі освіти; 2) десять занять – на природі біля закладу освіти. У статті визначено дванадцять умов ефективної реалізації технології соціального виховання «Безпечне місце» дітей дошкільного, молодшого шкільного віку.

Ключові слова: життєва, комунікативна, соціальна компетентність, соціальне виховання, технологія соціального виховання «Безпечне місце» дітей дошкільного, молодшого шкільного віку.

Nataliia SUSHYK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID ID: 0000-0001-9878-9115

To cite this article: Sushyk, N. (2024). Tekhnolohiia sotsialnoho vykhovannia «Bezpechne mistse» ditei doshkilnoho, molodshoho shkilnoho viku [Social education technology “Safe Place” for preschool and younger school age children]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 82–88, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.12>

SOCIAL EDUCATION TECHNOLOGY “SAFE PLACE” FOR PRESCHOOL AND YOUNGER SCHOOL AGE CHILDREN

The article defines the following features of the social education technology «Safe Place» for preschool and younger school age children such as: 1) multifunctional; 2) purposeful; 3) group; 4) interactive. The purpose of the study is to substantiate the object, subject, goal, tasks, structure, content, forms, methods, and conditions for implementing the technology of social education technology «Safe Place» for preschool and younger school age children coming from a competency-based approach. The object of the technology is the preschool and younger school age children. The subjects of the technology implementation are social educators, psychologists, educators of preschool educational institutions, and teachers of primary grades of secondary educational institutions. The purpose and objectives of the technology are: 1) development, formation of competencies (life, communicative, social) of preschool and primary school age children; 2) development, formation of stress resistance of preschool and primary school age children; 3) primary social prevention of aggressive behavior of preschool and

primary school age children. The structure and content of the technology consists of twelve sessions. The form of implementation of the technology is training classes in an educational institution and in nature near the educational institution. Methods of the technology implementation imply conversation, information message, exercise method, groups work, playing mobile, role-playing games, performing creative tasks. The duration of the technology implementation involves holding twelve training classes for two hours each week: 1) the first two classes should be held in a classroom in an educational institution; 2) ten classes – in nature near the educational institution. The article identifies twelve conditions for the effective implementation of the social education technology «Safe Place» for preschool and primary school age children.

Key words: life, communicative, social competence, social education, social education technology «Safe Place» for children of preschool and primary school age.

Актуальність проблеми. Соціальне виховання дітей дошкільного, молодшого шкільного віку – це цілеспрямований виховний вплив на свідомість, поведінку особистості для розвитку, формування компетентностей (життєвої, комунікативної, соціальної) дітей цільової групи.

Згідно з нашою науковою позицією, **компетентність дітей дошкільного, молодшого шкільного віку** – це «здатність особистості активізувати, мобілізувати, ефективно застосувати цінності, ціннісні орієнтації, знання, переконання, вміння, навички (Sushyk, 2021, с. 894)» в різноманітних видах діяльності та ситуаціях.

Життєва компетентність дітей дошкільного, молодшого шкільного віку – «здатність особистості успішно вирішувати актуальні завдання на різних вікових етапах в усіх сферах життєдіяльності, спрямовувати соціальні та особистісні ресурси на самовдосконалення (самопізнання, саморозвиток, самоосвіту, самовиховання) (Sushyk, 2021, с. 894)».

Комунікативна компетентність дітей дошкільного, молодшого шкільного віку – «здатність особистості толерантно й ефективно спілкуватися з людьми в різноманітних видах діяльності та ситуаціях (Sushyk, 2021, с. 894)».

Соціальна компетентність дітей дошкільного, молодшого шкільного віку – «здатність особистості ефективно співпрацювати з партнерами у групі, команді, колективі, виконувати соціальні ролі та функції («громадянина», «здобувача освіти» та інші) (Sushyk, 2021, с. 894–895)».

Технологія соціального виховання «Безпечне місце» – це система науково обґрунтованих тренінгових занять у закладі освіти та природному середовищі, інтерактивних методів, прийомів, засобів соціального виховання особистості, спрямованих на розвиток, формування компетентностей (життєвої, комунікатив-

ної, соціальної) дітей дошкільного, молодшого шкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ми обґрунтували компетентнісний підхід у реалізації визначених технологій соціального виховання дітей молодшого шкільного віку, зокрема:

1. Розвиток, формування здоров'язберезувальної, життєвої, комунікативної, правової, соціальної компетентностей дітей молодшого шкільного віку в реалізації технології соціального виховання «Вчимося жити разом» (Сушик, 2023, с. 118–125) на основі результатів аналізу програми, посібника для вчителя, практикуму для учнів початкової школи з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (Воронцова, Пономаренко та ін., 2017).

2. Розвиток, формування життєвої, комунікативної, соціальної компетентностей дітей молодшого шкільного віку та батьків у реалізації технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» на основі результатів аналізу наукових праць: «1) програма виховної роботи та зміст тренінгових занять з учнями 1–4 класів з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (Бойчук, Заруцька, Нагула, Цюман, Чопик, 2023); 2) програма та зміст інтерактивних занять з батьками учнів 1–4 класів з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (Адамська, Цюман, 2023); 3) упровадження програми виховної роботи з учнями 1–4 класів з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (Адамська, Нагула, Цюман, 2023)» (Сушик, 2024, с. 96–104).

Із метою обґрунтування компетентнісного підходу в реалізації технології соціального виховання «Безпечне місце» дітей дошкільного,

молодшого шкільного віку ми проаналізували зміст програми «Безпечне місце» та практичні рекомендації для її ефективного застосування (Бергер, Лахад, 2024, с. 60–124).

Мета дослідження – обґрунтувати об’єкт, суб’єкт, мету, завдання, структуру, зміст, форми, методи, умови реалізації технології соціального виховання «Безпечне місце» дітей дошкільного, молодшого шкільного віку на основі компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технологія соціального виховання «Безпечне місце» дітей дошкільного, молодшого шкільного віку характеризується такими особливостями:

1. Багатофункціональна тому, що виконує **комунікативну** (інтерактивна взаємодія педагогів, батьків, дітей дошкільного, молодшого шкільного віку на основі суб’єкт-суб’єктного принципу), **розвиваючу, виховну** (розвиток, формування життєвої, комунікативної, соціальної компетентностей дітей дошкільного, молодшого шкільного віку), **терапевтичну** (розвиток, формування стресостійкості дітей дошкільного, молодшого шкільного віку) (Бергер, Лахад, 2024, с. 61), **профілактичну** (первинна соціальна профілактика агресивної поведінки дітей дошкільного, молодшого шкільного віку) (Бергер, Лахад, 2024, с. 63) **функції**.

2. Цілеспрямована тому, що забезпечує розвиток, формування життєвої, комунікативної, соціальної компетентностей дітей дошкільного, молодшого шкільного віку.

3. Групова тому, що реалізує групові (тренінг, тренінгові заняття) форми соціального виховання дітей дошкільного, молодшого шкільного віку.

4. Інтерактивна тому, що використовує інтерактивні форми, методи соціального виховання дітей дошкільного, молодшого шкільного віку.

Із метою ефективного реалізації технології соціального виховання «Безпечне місце» дітей дошкільного, молодшого шкільного віку про-

понуємо її характеристику на основі компетентнісного підходу (*див. табл. 1*).

Висновки. Умови ефективного реалізації технології соціального виховання «Безпечне місце» дітей дошкільного, молодшого шкільного віку передбачають:

1) отримання письмової згоди батьків для участі кожної дитини у тренінгових заняттях в природному середовищі за межами закладу освіти;

2) врахування вікових, індивідуальних особливостей дітей цільової групи;

3) розроблення та дотримання правил роботи групи дітей;

4) ефективного проведення початкового, основного, завершального етапів тренінгу в закладі освіти та природному середовищі;

5) врахування погодних умов для проведення тренінгових занять у природному середовищі;

6) розроблення та дотримання правил безпечної поведінки дітей на природі;

7) вибір безпечного місця для побудови табору та здійснення різноманітних видів групової діяльності дітей;

8) виготовлення та використання жезла для відкриття та завершення тренінгових занять, роботи дітей в колі;

9) документування різноманітної групової діяльності дітей у «Щоденнику подорожі»;

10) ефективного спілкування, співробітництво педагогів, батьків, дітей під час проведення початкового, основного, завершального етапів тренінгу;

11) залучення батьків дітей для проведення завершального етапу тренінгу в природному середовищі;

12) ефективного застосування інтерактивних методів соціального виховання дітей цільової групи.

Перспективи подальших досліджень передбачають обґрунтування компетентнісного підходу в реалізації технології соціального виховання «Кроки по життю» дітей юнацького віку.

Характеристика технології соціального виховання «Безпечне місце» дітей дошкільного, молодшого шкільного віку на основі компетентнісного підходу

№ з/п	Компоненти технології	Характеристика компонентів технології
1	2	3
1.	<i>Об'єкт технології</i>	діти дошкільного, молодшого шкільного віку (5–10 років)
2.	<i>Суб'єкти реалізації технології</i>	соціальні педагоги, психологи, вихователі закладів дошкільної освіти, вчителі початкових класів закладів загальної середньої освіти
3.	<i>Мета технології</i>	розвиток, формування компетентностей (життєвої, комунікативної, соціальної) дітей дошкільного, молодшого шкільного віку.
4.	<i>Завдання технології</i>	1) розвиток, формування життєвої, комунікативної, соціальної компетентностей дітей дошкільного, молодшого шкільного віку; 2) розвиток, формування стресостійкості дітей дошкільного, молодшого шкільного віку; 3) первинна соціальна профілактика агресивної поведінки дітей дошкільного, молодшого шкільного віку.
5.	<i>Структура технології</i>	Сесія 1. «Дерева також мають «безпечне місце»» (Бергер, Лахад, 2024, с. 67–69). Сесія 2. «Ми знаходимо безпечне місце та стаємо «Охоронцями лісу»» (Бергер, Лахад, 2024, с. 70–75). Сесія 3. «Вибір «безпечного місця» в природному середовищі» (Бергер, Лахад, 2024, с. 75–79). Сесія 4. «Побудова безпечного місця» («Дім на природі»)» (Бергер, Лахад, 2024, с. 80–82). Сесія 5. «Побудова безпечного місця» («Дім на природі»). Продовження (Бергер, Лахад, 2024, с. 82–83). Сесія 6. ««Велика вечірка»: приготування їжі в таборі» (Бергер, Лахад, 2024, с. 83–84). Сесія 7. «Пошук скарбів» (Бергер, Лахад, 2024, с. 84–88). Сесія 8. «Виготовлення прапорів та підготовка до маршру» (Бергер, Лахад, 2024, с. 89–92). Сесія 9. «Організація прийому іншої групи дітей у «безпечному місці»» (Бергер, Лахад, 2024, с. 92–93). Сесія 10. «Допомога природі – підготовка до випуску» (Бергер, Лахад, 2024, с. 93–96). Сесія 11. «Завершення (висадження дерев та кущів, годівнички та «куточок природи»)» (Бергер, Лахад, 2024, с. 97–98). Сесія 12. «Прощання з «куточком природи» та фасилітатором» (Бергер, Лахад, 2024, с. 99–101).
6.	<i>Зміст технології</i> Сесія 1. «Дерева також мають «безпечне місце»». Сесія 2. «Ми знаходимо безпечне місце та стаємо «Охоронцями лісу»». Сесія 3. «Вибір «безпечного місця» в природному середовищі». Сесія 4. «Побудова безпечного місця» («Дім на природі»)». Сесія 5. «Побудова безпечного місця» («Дім на природі»). Продовження. Сесія 6. ««Велика вечірка»: приготування їжі в таборі». Сесія 7. «Пошук скарбів». Сесія 8. «Виготовлення прапорів та підготовка до маршру». Сесія 9. «Організація прийому іншої групи дітей у «безпечному місці»». Сесія 10. «Допомога природі – підготовка до випуску».	1) розвиток, формування життєвої компетентності дітей дошкільного, молодшого шкільного віку:

1	2	3		
6	<i>Сесія 11. «Завершення (висадження дерев та кущів, годівнички та «куточок природи»)».</i> <i>Сесія 12. «Прощання з «куточком природи» та фасилітатором».</i>	цінність	життя	
		ціннісна орієнтація	безпечне життя	
		знання	ліс, види дерев, тварин, захист лісу, «Охоронці лісу», безпечна поведінка, правила безпечної поведінки на природі, безпечне місце, безпечний табір, закони, потенціал природи, зміни в природі; оновлення, відродження природи	
		переконання	особиста, групова відповідальність за безпечну поведінку на природі	
		уміння, навички	дотримуватися правил безпечної поведінки на природі; вибрати безпечне місце для табору; побудувати табір з природних матеріалів; творчо використати природні матеріали; розпалити вогнище; приготувати їжу; організувати простір; орієнтуватися на місцевості; забезпечити гостювання іншого класу; висадити дерева, кущі; змайструвати годівнички різної форми для птахів	
		здатність	відповідально, безпечно поводитися на природі	
		2) розвиток, формування комунікативної компетентності дітей дошкільного, молодшого шкільного віку:		
		цінність	спілкування з ровесниками	
		ціннісна орієнтація	толерантне, ефективне спілкування з ровесниками	
		знання	мета, завдання, зміст, форми, методи, прийоми, засоби спілкування в групі ровесників	
		переконання	особиста, групова відповідальність за толерантне, ефективне спілкування з ровесниками	
		уміння, навички	реалізувати ефективне спілкування з ровесниками в різноманітних видах діяльності, ситуаціях; активно слухати; застосувати вербальні, невербальні засоби спілкування з ровесниками	
		здатність	ефективно спілкуватися з ровесниками в різноманітних видах діяльності, ситуаціях	
		3) розвиток, формування соціальної компетентності дітей дошкільного, молодшого шкільного віку:		
		цінність	група ровесників	
		ціннісна орієнтація	успішна група ровесників	
		знання	правила роботи в групі; види групової діяльності в природному середовищі; особистісна, групова ідентичність; персональний, груповий прапор	
		переконання	особиста, групова відповідальність за здобуття спільного успіху	
		уміння, навички	дотримуватися правил роботи в групі; ефективно реалізувати цілі, завдання, різноманітні види групової діяльності; досягати успішного результату групи	
		здатність	здобути особистий, груповий успіх	
7.	<i>Форми реалізації технології</i>	Тренінгові заняття в закладі освіти та природному середовищі		
8.	<i>Методи реалізації технології</i>	Методи соціального виховання дітей: бесіда, інформаційне повідомлення, метод вправ, робота в групах, програння рухливих, рольових ігор, виконання творчих завдань (намалювати малюнок; зробити колаж; виготовити персональний, груповий прапори; висадити дерева, кущі; змайструвати годівнички різної форми для птахів та інші).		
9.	<i>Тривалість реалізації технології</i>	Дванадцять тренінгових занять тривалістю дві години щотижня: два перших заняття потрібно провести в навчальній кімнаті в закладі освіти, десять занять – на природі біля закладу освіти.		
10.	<i>Навчально-методичне забезпечення технології</i> Бергер Р., Лахад М. Цілющий ліс у посттравматичній роботі з дітьми. Програма терапії природним середовищем та експресивними засобами мистецтв для груп. Київ: Український фонд «Благополуччя дітей», 2024. 152 с. URL: https://drive.google.com/file/d/18cth3M_tt-075IjvquCZ2PVTIVmcOwfh/view (дата звернення: 08.11.2024).			

ЛІТЕРАТУРА:

1. Sushyk N. Competent approach to realization of technology of social education of personality. *Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes* : monograph / edited by Magdalena Gawron-Łapuszek, Yana Suchukova. Katowice : Publishing House of University of Technology, 2021. P. 893–916, 1219. URL: <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/3ae54f97de8a1480cfb229660e616f25.pdf> (дата звернення: 08.11.2024).
2. Бергер Р., Лахад М. Цілющий ліс у посттравматичній роботі з дітьми. Програма терапії природним середовищем та експресивними засобами мистецтв для груп. Київ: Український фонд «Благополуччя дітей», 2024. 152 с. URL: https://drive.google.com/file/d/18cth3M_tt-o75IjvquCZ2PVTIVmcOwfh/view (дата звернення: 08.11.2024).
3. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та ін. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (початкова школа). Київ: Видавництво «Алатон», 2017. 232 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/0Bzt9FAqrO9WcdFNsRXpQOWIzUm8/view> (дата звернення: 08.11.2024).
4. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та ін. Вчимося жити разом. Практикум для учнів з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (початкова школа). Київ: Видавництво «Алатон», 2017. 160 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Cfd5XTEPRpgvH6ipXjW73DQqCtTmOF9/view> (дата звернення: 08.11.2024).
5. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та ін. Вчимося жити разом. Програма з розвитку соціальних навичок учнів початкової школи у курсі «Основи здоров'я». Київ: Видавництво «Алатон», 2017. 32 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/0Bzt9FAqrO9WcWnJkNnRjSVNRVzg/view> (дата звернення: 08.11.2024).
6. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: інтерактивні сценарії для роботи з батьками учнів 1–4 класів / автори-упоряд.: З. М. Адамська, Т. П. Цюман / за заг. ред. Т. П. Цюман Київ: ФОП Костінський С. Л., 2023. 108 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_Parents_1-4grades_Block-final.pdf (дата звернення: 08.11.2024).
7. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: методичний посібник для виховної роботи з учнями 1–4 класів з питань попередження торгівлі людьми / автори-упоряд.: Н. І. Бойчук, О. В. Заруцька, О. Л. Нагула, Т. П. Цюман, С. В. Чопик / за заг. ред. Т. П. Цюман. Київ.: ФОП Буря О. Д., 2023. 178 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_Print_Full-preview.pdf (дата звернення: 08.11.2024).
8. Сушик Н. С. Технологія соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» дітей молодшого шкільного віку та батьків. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 1. С. 96–104. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/1650/1546> (дата звернення: 08.11.2024).
9. Сушик Н. С. Формування здоров'язбережувальної компетентності дітей у реалізації технології соціального виховання особистості «Вчимося жити разом». *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 3. С. 118–125. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/1280/1191> (дата звернення: 08.11.2024).
10. Упровадження програми виховної роботи з учнями 1–4 класів з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»: навч.-метод. посіб. (для системи післядипломної педагогічної освіти) / авт.-упоряд.: З. Адамська, О. Нагула, Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. Київ: ФОП Буря О. Д., 2023. 136 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_methodologists_final1.pdf (дата звернення: 08.11.2024).

REFERENCES:

1. Sushyk, N. (2021) Competent approach to realization of technology of social education of personality. *Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes*. M. Gawron-Łapuszek, & Y. Suchukova (Ed.). (pp. 893-916). Katowice: Publishing House of University of Technology. Retrieved from <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/3ae54f97de8a1480cfb229660e616f25.pdf> [in English].
2. Berher R., & Lakhad M. (2024). *Tsiliushchyi lis u posttravmatychnii roboti z ditmy. Prohrama terapii pryrodnyim seredovyshchem ta ekspresyvnyimi zasobamy mystetstv dlia hrup. [Healing Forest in Post-Traumatic Work with Children. Program of Therapy Using Natural Environment and Expressive Means of Arts for Groups]*. Kyiv: Ukrainyski Fond «Blahopoluchchia Ditei» [in Ukrainian].
3. Vorontsova T.V., & Ponomarenko V.S. (2024). *Vchymosia zhyty razom. Posibnyk dlia vchytelia z rozvytku sotsialnykh navychok u kursy «Osnovy zdorovia» (pochatkova shkola). [Learning to Live Together. A Teacher's Guide to Developing Social Skills in the Basics of Health Course (Primary School)]*. Kyiv: Vydavnytstvo «Alaton» [in Ukrainian].
4. Vorontsova T. V., & Ponomarenko V. S. (2024). *Vchymosia zhyty razom. Praktykum dlia uchniv z rozvytku sotsialnykh navychok u kursy «Osnovy zdorovia» (pochatkova shkola). [Learning to Live Together. Workshop for Students on Developing Social Skills in the Course «Fundamentals of Health» (Primary School)]*. Kyiv: Vydavnytstvo «Alaton» [in Ukrainian].

5. Vorontsova T. V., & Ponomarenko V. S. (2017). *Vchymosia zhyty razom. Prohrama z rozvytku sotsialnykh navychok uchniv pochatkovoї shkoly u kursy «Osnovy zdorovia»* [Learning to Live Together. A Program for Developing Social Skills for Elementary School Students in the «Fundamentals of Health» Course]. Kyiv: Vydavnytstvo «Alaton» [in Ukrainian].
6. Adamska, Z. M., & Tsiuman, T. P. (2023). *Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia: interaktyvni stsenarii dlia roboty z batkamy uchniv 1-4 klasiv* [Personal dignity. Safety of life. Civic position: interactive scenarios for working with parents of students in grades 1-4] T. P. Tsiuman (Ed.). Kyiv: FOP Kostynskyi S. L. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_Parents_1-4grades_Block-final.pdf [in Ukrainian].
7. Boichuk, N. I., Zarutska, O. V., Nahula, O. L., Tsiuman, T. P., & Chopyk, S. V. (2023). *Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia: metodychnyi posibnyk dlia vykhovnoi roboty z uchniamy 1-4 klasiv z pytan poperedzhennia torhivli liudmy* [Personal dignity. Safety of life. Civic position: methodical guide for educational work with students of grades 1-4 on the human trafficking prevention] T.P. Tsiuman (Ed.). Kyiv: FOP Buria O.D. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_Print_Full-preview.pdf [in Ukrainian].
8. Sushyk N. C. (2024). *Tekhnolohiia sotsialnoho vykhovannia «Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia» ditei molodshoho shkilnoho viku ta batkiv* [Technology of Social Education «Personal Dignity. Safety of Life. Civic Position» for Children of Primary School Age and Parents]. Vvichlyvist. Humanitas [in Ukrainian].
9. Sushyk N. C. (2023). *Formuvannia zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti ditei u realizatsii tekhnolohii sotsialnoho vykhovannia osobystosti «Vchymosia zhyty razom»* [Formation of Children's Health-Preserving Competence in the Implementation of the Technology of Social Education of the Personality «Learning to Live Together»]. Vvichlyvist. Humanitas [in Ukrainian].
10. Adamska, Z., Nahula, O., & Tsiuman, T. (2023). *Uprovadzhennia prohramy vykhovnoi roboty z uchniamy 1-4 klasiv z pytan protydii torhivli liudmy «Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia»* [Implementation of the program of educational work with students of grades 1-4 on issues of human trafficking combating «Personal dignity. Safety of life. Civic position»] T. P. Tsiuman (Ed.). Kyiv: FOP Buria O. D. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_methodologists_final1.pdf [in Ukrainian].

УДК 355.343:2-75:316.334.56(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.13>

Оксана ТАШКІНОВА

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», вул. Гоголя, 29, м. Дніпро, Україна, 49044

ORCID: 0000-0002-6649-845X

Вікторія ОЛІЯРНИК

магістр, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», вул. Гоголя, 29, м. Дніпро, Україна, 49044

Бібліографічний опис статті: Ташкінова, О., Оліярник, В (2024). Роль військових капеланів у системі соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин в умовах війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 89–96, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.13>

**РОЛЬ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ РОДИН
В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

У статті ґрунтовно досліджено роль військових капеланів у соціальній роботі з військовослужбовцями та їхніми родинами в умовах війни в Україні, спричиненої повномасштабним вторгненням Росії. Соціальна робота з військовими набуває особливого значення через складні виклики, пов'язані з фізичним, психологічним та соціальним станом військовослужбовців та їхніх сімей. Особливий акцент зроблено на внеску Служби військового капеланства, яка не лише надає духовну підтримку, але й активно залучена до вирішення морально-психологічних та соціальних проблем, з якими стикаються військові та їхні близькі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що військові капелани відіграють ключову роль у міждисциплінарній співпраці зі соціальними працівниками та психологами, забезпечуючи комплексну підтримку військовослужбовцям. Досвід інших країн, зокрема США та Великої Британії, підтверджує ефективність такої співпраці у реабілітації та адаптації військових після бойових дій. Капелани виступають як духовні наставники та довірені особи, до яких військові звертаються у критичні моменти, допомагаючи їм подолати стрес, психологічні травми та сприяючи їхній реінтеграції в суспільство.

Метою статті є дослідження та аналіз внеску військових капеланів у військово-соціальну роботу в Україні, а також визначення їхньої ролі в системі соціальної підтримки військовослужбовців та їхніх родин. У викладі основного матеріалу здійснено історичний огляд розвитку військового капеланства в Україні, аналіз законодавчих змін, зокрема ухвалення Закону України «Про Службу військового капеланства», та результати пілотного опитування військових капеланів щодо актуальних проблем та викликів їхньої діяльності.

У результаті дослідження встановлено, що військові капелани є важливими посередниками між військовими, їхніми родинами та соціальними службами, сприяючи інтеграції різних форм підтримки. Виявлено потребу у навчанні та підвищенні кваліфікації капеланів, розширенні їхньої співпраці з іншими фахівцями та вдосконаленні ресурсного забезпечення.

Ключові слова: військові капелани; соціальна робота; військовослужбовці; психологічна підтримка; міждисциплінарна співпраця; Служба військового капеланства; війна в Україні; соціальна підтримка.

Oksana TASHKINOVA

PhD in Sociology, Associate Professor at the Department of Sociology and Social Work, State Higher Educational Institution «Pryazovskyi State Technical University», 29 Hoholia str., Dnipro, Ukraine, 49044

ORCID: 0000-0002-6649-845X

Viktoriia OLIARNYK

Master of Social Work, State Higher Educational Institution «Pryazovskyi State Technical University», 29 Hoholia str., Dnipro, Ukraine, 49044

To cite this article: Tashkinova, O., Oliiarnyk, V. (2024). Rol viiskovykh kapelaniv u systemi sotsialnoi pidtrymky viiskovosluzhbovtziv ta chleniv yikhnikh rodyn v umovakh viiny v Ukraini [The Role of Military Chaplains in the Social Support System for Service Members and Their Families During the War in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 89–96, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.13>

THE ROLE OF MILITARY CHAPLAINS IN THE SOCIAL SUPPORT SYSTEM FOR SERVICE MEMBERS AND THEIR FAMILIES DURING THE WAR IN UKRAINE

The article thoroughly investigates the role of military chaplains in social work with service members and their families in the context of the war in Ukraine, caused by Russia's full-scale invasion. Social work with military personnel acquires particular significance due to the complex challenges associated with the physical, psychological, and social conditions of service members and their families. Special emphasis is placed on the contribution of the Military Chaplaincy Service, which not only provides spiritual support but is also actively involved in addressing the moral-psychological and social problems faced by military personnel and their loved ones.

An analysis of recent studies and publications indicates that military chaplains play a key role in interdisciplinary collaboration with social workers and psychologists, providing comprehensive support to service members. The experience of other countries, particularly the USA and the UK, confirms the effectiveness of such collaboration in the rehabilitation and adaptation of military personnel after combat operations. Chaplains serve as spiritual mentors and trusted individuals whom service members approach during critical moments, helping them overcome stress, psychological traumas, and facilitating their reintegration into society.

The aim of the article is to study and analyze the contribution of military chaplains to military-social work in Ukraine, as well as to define their role in the system of social support for service members and their families. The main content includes a historical overview of the development of military chaplaincy in Ukraine, an analysis of legislative changes, particularly the adoption of the Law of Ukraine «On the Military Chaplaincy Service,» and the results of a pilot survey of military chaplains regarding current issues and challenges in their activities.

As a result of the study, it was established that military chaplains are important intermediaries between service members, their families, and social services, facilitating the integration of various forms of support. A need was identified for enhancing the qualifications of chaplains, expanding their collaboration with other specialists, and improving resource provision.

Key words: military chaplains; social work; service members; psychological support; interdisciplinary collaboration; Military Chaplaincy Service; war in Ukraine; social support.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах війни в Україні соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми родинами набуває особливої актуальності. Сутність такої роботи полягає в наданні комплексної підтримки, спрямованої на покращення фізичного, психологічного та соціального стану військових та членів їхніх сімей. Це включає допомогу в адаптації до умов війни та повоєнного життя, подолання пост травматичних стресових розладів, а також підтримку сімей військових у складних життєвих ситуаціях.

Особливу увагу привертає роль військових капеланів, які, окрім духовної підтримки, активно залучені до вирішення морально-психологічних та соціальних проблем військових та їхніх родин. Розуміння капеланами моральних і духовних потреб військових, їхня здатність швидко реагувати на потреби військовослужбовців та членів їхніх родин та надавати першу соціальну підтримку, а також можливість підтримувати високий моральний дух та сприяти реінтеграції військових у мирне життя

робить їхню діяльність важливим елементом системи соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин в умовах війни та післявоєнного часу.

Отже, дослідження ролі військових капеланів у соціальній роботі з військовослужбовцями є важливим як у науковому, так і у практичному контексті. Воно спрямоване на підвищення якості та ефективності підтримки, що надається тим, хто бере участь у захисті незалежності та територіальної цілісності України, а також їхнім сім'ям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спираються авторки. Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх родин є важливим напрямом як в Україні, так і за кордоном. Капелани відіграють важливу роль у цій роботі, надаючи духовну, емоційну та соціальну підтримку як самим військовослужбовцям, так і їхнім родинам. Їхня діяльність розглядається як невід'ємна частина більш широкого комплексу соціальної допомоги та інтеграції в суспільство.

Серед наукових публікації особливого значення набувають статті, присвячені ролі капеланів у підтримці військовослужбовців та їхніх сімей, а також особливостям співпраці між соціальними працівниками та капеланами. Зокрема, дослідження показують, що капелани виступають як духовні наставники, а також співпрацюють із соціальними працівниками для вирішення соціально-психологічних проблем. Наприклад, у дослідженні, присвяченому капеланам у системі охорони здоров'я ветеранів США, висвітлюється співпраця між капеланами та фахівцями з соціальної роботи (Beder & Yan, 2013). Інші дослідження у Великій Британії також описують важливу роль армійських капеланів у підтримці під час втрат у військових родин (Cawkill & Smith, 2013).

Капелани та соціальні працівники часто діють спільно, допомагаючи військовим родинам вирішувати широкий спектр проблем. Наприклад, стаття Т. Brown (2012) показує, що капелани військових містечок допомагають родинам у подоланні психологічних і соціальних труднощів, таких як конфлікти у шлюбі та стрес, пов'язаний із тривалим відрядженням або бойовими діями. (Brown, 2012). Крім цього, капелани та соціальні працівники є важливими членами міждисциплінарних команд і працюють разом для задоволення потреб пацієнтів і їхніх сімей (Harr et al., 2010).

Важливим напрямом діяльності військових капеланів є підтримка психічного здоров'я військових, зокрема у випадках, пов'язаних із суїцидальними схильностями. Так, капелани в армії США та в департаменті ветеранів часто працюють із військовими, які мають суїцидальні настрої або переживають важкі психічні стани. У цих випадках капелани виступають як довірені особи, до яких солдати звертаються у критичні моменти (Cooper et al., 2022).

В Україні соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми родинами набуває особливого значення в умовах тривалого військового конфлікту. Дослідження Трубавіної та ін. (2021) показує, що сім'ї військовослужбовців стикаються з численними викликами, такими як психологічна травма, соціальна ізоляція та економічні труднощі. Соціальні працівники в Україні працюють із сім'ями військових, надаючи правову підтримку, психологічні консультації та допомогу у вирішенні соціально-економічних

питань. Проте досліджень, які б детально аналізували специфіку діяльності військових капеланів та виклики, з якими вони стикаються під час свого служіння, залишається недостатньо.

Мета цієї статті. Дослідити та проаналізувати внесок військових капеланів у військово-соціальну роботу в Україні, визначити їхню роль у системі соціальної підтримки військовослужбовців та їхніх родин в умовах війни.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс методів дослідження. Аналіз літератури та нормативно-правових актів, що дозволило вивчити теоретичні та законодавчі аспекти військового капеланства. Опитування 14 військових капеланів, які працюють з військовослужбовцями на передовій та в тилу. Крім того було проведено напівструктуроване інтерв'ю з трьома військовими капеланами, якій мають різний досвід служіння та надання підтримки військовим. Дане дослідження є пілотним та має обмеження, пов'язані з невеликою вибіркою респондентів. Застосування методів якісного аналізу даних дозволило уточнити деякі проблеми та потреби капеланів у їхній діяльності. Етичні аспекти: усі респонденти надали інформовану згоду на участь у дослідженні. Забезпечено конфіденційність та анонімність отриманих даних.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За словами Т. Калениченко та Р. Коханчука (2017), військові капелани багатьох армій світу формулюють своє кредо як «бути поруч». Вони призначені залишатися з військовими, надаючи їм духовну підтримку та стаючи невід'ємною частиною військового колективу. Ці служителі не лише готові допомогти своїм побратимам у будь-який момент, але й підтримують їхні родини, виконуючи роль мосту між мирним життям і фронтом. (Калениченко, Коханчук, 2017).

Явище капеланства в Україні має давні історичні традиції. Це і душпастирська опіка у козацькому війську, легіоні Українських Січових стрільців, Українській Повстанській Армії та інших військових формуваннях, які боролися за незалежність України. У ті часи священнослужителі не лише задовольняли духовні потреби воїнів, але й були носіями національної ідеї, підтримуючи моральний дух та єдність серед військових. В незалежній Україні поступово

відбувається процес відродження капеланства у Збройних силах (Бураков, Томчук, 2021). Цей процес активізувався після початку військових дій в східних областях України у 2014 році, коли виникла гостра потреба в духовній та моральній підтримці військовослужбовців. І. Ломачинська проаналізувала основні етапи становлення військового капеланства в Україні в контексті його інституалізації, що “зумовлене проявами національно-визвольного руху в умовах воєнних загроз, сформувавши образ капелана як не лише духовної, але глибоко патріотичної особистості” (Lomachinska, 2022). Важливим кроком стало прийняття Закону України «Про Службу військового капеланства». Цей закон офіційно закріпив статус військових капеланів, визначив їхні права та обов’язки, а також встановив правові основи для їхньої діяльності у складі Збройних Сил України.

Після початку повномасштабної військової агресії Росії проти України в лютому 2022 року, військове капеланство в Україні зазнало значного розвитку та трансформації. Станом на березень 2024 року за даними Міністерства оборони України на посадах в ЗСУ призначено 259 військових капеланів. Роль військових капеланів стала ще більш важливою для підтримки морального духу, духовного та психологічного стану військовослужбовців. За цей час були внесені важливі зміни до законодавства України, що регулює діяльність військового капеланства. Законодавчі зміни уточнили та розширили повноваження військових капеланів, дозволяючи їм більш активно брати участь у морально-психологічному забезпеченні військ. Крім того, оновлення законодавства закріпило статус капеланів як військовослужбовців зі спеціальними обов’язками, що підвищило їхній правовий захист та соціальні гарантії.

Отже, саме військові капелани першими мають можливість надати допомогу військовослужбовцям, оскільки вони безпосередньо присутні поруч із ними як у зоні бойових дій, так і в тилу. Капелани стають першою лінією підтримки, до якої звертаються солдати у складних ситуаціях. Наприклад, в США військова соціальна робота є спеціалізованою галуззю, орієнтованою на підтримку та надання послуг військовослужбовцям, ветеранам і їх родинам. Фахівці цього напряму вирішують специфічні проблеми, з якими стикаються члени військо-

вої спільноти, такі як стрес під час розгортання бойових дій, бойові травми, повернення до цивільного життя, сімейна динаміка, а також забезпечення доступу до медичних послуг та пільг. Соціальні працівники, що працюють у військовій сфері, надають допомогу в різних умовах, включаючи військові бази, установи для ветеранів, громадські організації та приватні практики (Guide on How to be a Top Military Social Worker, 2024). Тісна співпраця між капеланами та професіоналами (соціальними працівниками, психологами) дозволяє забезпечити всебічну підтримку військових, від моменту першого контакту до завершення терапії, що значно підвищує ефективність надання допомоги (Military Chaplains: Their Vital Role in Our Military, 2023).

Згідно з законодавством України, військовий капелан – це особа, яка в установленому порядку отримала мандат на право здійснення військової капеланської діяльності, уклала контракт про проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу (виключно на посадах Служби військового капеланства) та здійснює військову капеланську діяльність у підрозділах Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної прикордонної служби України на підставах та в порядку, передбачених законодавством України. Військовий капелан у мирний і воєнний час відповідає за забезпечення задоволення духовно-релігійних потреб особового складу (Про Службу військового капеланства, 2021).

Серед обов’язків військових капеланів є не тільки “здійснення організації та проведення молитов, богослужінь, благословень, урочистих і поминальних заходів та інших релігійних обрядів і культів, пов’язаних із задоволенням духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників та членів їх сімей”, але й “участь у реабілітації особового складу, який потребує психологічної допомоги” тощо. (Про Службу військового капеланства, 2021).

Зважаючи на актуальність проблематики, важливо здійснити аналіз специфіки діяльності військових капеланів, а також виявити основні проблеми та виклики, з якими вони стикаються. Для цього було проведено опитування 14 військових капеланів, які працюють переважно з військовослужбовцями на передовій, пора-

неними, а також з тими, хто перебуває у тилу. Дане дослідження є пілотним та має обмеження, пов'язані з невеликою вибіркою респондентів. Для уточнення даних було проведено напівструктуроване інтерв'ю з 3 військовими капеланами. Подальші дослідження з більшою вибіркою дозволять узагальнити результати та розробити більш деталізовані рекомендації. Проте вже на цьому етапі стає очевидним, що, попри процес інституціоналізації військового капеланства, його вплив та значущість залишаються суттєвими в умовах війни.

Усі опитані респонденти були у віці 35 років та старше. 85,7% опитаних – чоловіки. 57,1% опитаних мають досвід служби військовими капеланами від 1 до 3 років, 35,7% – менше року. 85,7% опитаних не мали досвіду військової служби до того, як стали капеланами. Серед основних груп військовослужбовців, з якими працюють військові капелани, є військові на передовій (64,3%), поранені військові (50%), родини військових, у тому числі з дітьми, та родини загиблих військових (50%).

Під час служіння військові капелани найчастіше проводять індивідуальні духовні бесіди, надають психологічну підтримку та сприяють наданню гуманітарної допомоги. Проведення богослужінь також є важливим напрямом діяльності, але за відповідями респондентів цей напрям знаходиться на четвертому місці. Дуже рідко або взагалі не надаються послуги з допомоги у вирішенні конфліктних ситуацій, консультації з особистих питань та соціальної реабілітації. Загалом, під час інтерв'ю було зазначено, що робота з родинами військовослужбовців проводиться дуже рідко у випадках втрати чи перебування у полоні членів родини або взагалі не проводиться.

Найчастіше військовослужбовці звертаються щодо психологічних труднощів (92,9%), духовних питань (64,3%) та соціальних потреб (50%). Також вони звертаються щодо проблем у сім'ї (35,7%) та питань матеріального забезпечення (28,6%). Під час інтерв'ю ця інформація була доповнена щодо специфіки роботи з військовими. Найчастіше допомога надається комплексно: «*В комплексі відповідно до ситуації.... Психологічна, духовна, соціальна, юридична*». Отже, можна зазначити, що військові капелани під час свого служіння надають не тільки духовну та гуманітарну, але й первинну

соціально-психологічну підтримку та допомогу військовослужбовцям та членам їхніх родин.

Серед найбільших викликів, з якими стикаються капелани у своїй діяльності, є налагодження відносин та встановлення довіри з військовими. Респонденти зазначили, що часто вони зустрічають недовіру з боку військових через відсутність попереднього досвіду спілкування з капеланами. Це зрозуміло, тому що наразі тільки відбувається становлення цього напрямку роботи, і, враховуючи складність ситуації та комплексність запитів, це потребує часу. Респонденти говорять про те, що частіше не військові звертаються до них, а вони самі пропонують свою допомогу. Крім того, військові капелани часто стикаються зі складними запитамі, наслідками стресу, вигорання та іншими психологічними станами військових. Звісно, що в цій ситуації вони намагаються надати первинну підтримку, а саме «підтримати воїнів духовно», але не завжди капелани мають необхідну підготовку та знання. Крім того, ще одним важливим аспектом є те, що не всі військові є віруючими та готові звертатися за допомогою саме до військових капеланів.

Враховуючи специфіку діяльності та складність випадків, з якими стикаються військові капелани, важливо було дізнатися про наявність співпраці з іншими спеціалістами (психологами, соціальними працівниками) у своїй роботі з військовослужбовцями та їх родинами. 28,6% часто співпрацюють з іншими спеціалістами щодо надання цієї підтримки, 50% опитаних – інколи. І 21,4% зазначили, що така співпраця взагалі відсутня. Отже, можна сказати про те, що співпраця військових капеланів з іншими фахівцями є важливою, але ще не повністю налагодженою. Хоча значна частина капеланів залучає психологів, соціальних працівників та інших спеціалістів для надання комплексної підтримки військовослужбовцям, ще є певний відсоток тих, хто не має можливості або необхідних контактів для такої взаємодії. Це свідчить про важливість подальшого розвитку міждисциплінарної співпраці в контексті роботи з військовими та їхніми родинами, що дозволить забезпечити більш ефективну та всебічну допомогу в умовах підвищеного стресу і складних психоемоційних станів, з якими стикаються військовослужбовці.

На питання «Чи є у вас достатньо ресурсів для виконання своєї роботи?» лише 14,3% опитаних відповіли ствердно. 64,3% зазначили, що мають часткове забезпечення, що, безумовно, впливає на ефективність їхньої діяльності, оскільки нестача ресурсів обмежує можливості надання повноцінної допомоги військовим. 21,4% респондентів вказали, що не мають необхідних ресурсів взагалі, що свідчить про нагальну потребу в покращенні забезпечення капеланів. Це підкреслює важливість створення програм підтримки, які включатимуть надання матеріальних ресурсів, спеціалізованих тренінгів та психологічної підготовки, що дозволить капеланам ефективніше виконувати свою місію в умовах військової служби.

Проблематика та потреби: ключовими викликами, з якими стикаються капелани, є недостатнє фінансування та брак знань у суміжних сферах, таких як соціальна робота, психологія та медицина, особливо, невідкладна долікарська допомога та перша психологічна допомога, що є важливими для надання соціальної підтримки військовослужбовцям. Крім того, відзначається нестача практичного досвіду, що ускладнює ефективне виконання обов'язків в умовах військової служби. Незважаючи на існування законодавчої бази, капеланська служба не є обов'язковою, що призводить до недостатньої уваги до цієї діяльності на державному рівні. Переважна частина забезпечення капеланів та їхньої діяльності здійснюється за рахунок релігійних громад, до яких вони належать, що підкреслює необхідність посилення державної підтримки та інтеграції капеланства в офіційну структуру допомоги військовослужбовцям.

Результати дослідження підтверджують, що військові капелани є важливими учасниками системи соціальної підтримки військовослужбовців та їхніх родин. Вони не лише надають духовну підтримку, але й активно залучені до вирішення психологічних та соціальних проблем. Так, у США та Великій Британії капелани є невід'ємною частиною міждисциплінарних команд (Beder & Yan, 2013; Sawkill & Smith, 2013). В Україні така співпраця лише формується, що потребує активних кроків для її розвитку. Одна з нагальних потреб – це збільшення кількості курсів і семінарів для капеланів, щоб вони могли здобути необхідні навички

для вирішення складних ситуацій. Враховуючи специфіку роботи в умовах війни, капеланам необхідні спеціалізовані знання та навички. Це підтверджується бажанням капеланів брати участь у тренінгах та навчальних програмах. На разі, це питання стає все більше актуальним, з'являються освітні короткострокові програми та тренінги, спрямовані на надання необхідних знань і формування певних компетентностей у військових капеланів, а також підготовку до капеланів до служіння у Збройних Силах України. Але ця робота повинна проводитися більш системно та з урахуванням специфіки потреб як військовослужбовців, так і членів їх родин.

Таким чином, інститут військового капеланства активно розвивається, і в контексті військової соціальної роботи капелани можуть відігравати ключову роль у наданні першої соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям та їхнім родинам. Вони забезпечують не лише духовну опіку, але й виконують функції соціальної підтримки, допомагаючи родинам військових долати труднощі під час війни, а також надаватимуть важливу допомогу у післявоєнний час.

У зв'язку з цим військові капелани можуть стати посередниками між військовими, їхніми родинами та іншими соціальними службами, державними і недержавними організаціями, сприяючи інтеграції різних форм підтримки. Співпраця капеланів з іншими фахівцями, зокрема психологами та соціальними працівниками, може стати важливим елементом для забезпечення комплексної допомоги військовослужбовцям та їхнім сім'ям.

Водночас, існують значні виклики у їхній діяльності, пов'язані з недостатньою кваліфікацією, ресурсним забезпеченням та слабкою координацією з іншими фахівцями. Необхідно розробити програми підвищення кваліфікації для капеланів, які включатимуть навчання з кризового консультування, психологічної підтримки та соціальної роботи. Розширення співпраці між капеланами, соціальними працівниками та психологами є важливим для забезпечення комплексної підтримки військових та їхніх родин. Вдосконалення нормативно-правової бази та ресурсного забезпечення сприятиме підвищенню ефективності діяльності військових капеланів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Beder J., Yan G. VHA Chaplains: Challenges, Roles, Rewards, and Frustrations of the Work. *Journal of Health Care Chaplaincy*, 2013, 19, 54–65. <https://doi.org/10.1080/08854726.2013.779539>.
2. Brown T. A Needs Assessment of Congregation and Clergy Roles in Serving Military Families. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 2012, 31, 348–371. <https://doi.org/10.1080/15426432.2012.716290>.
3. Cawkill P., Smith R. Bereavement support in the UK Armed Forces: The role of the Army chaplain. *Bereavement Care*, 2013, 32, 11–15. <https://doi.org/10.1080/02682621.2013.779820>.
4. Cooper D., Evans C., Chari S., Campbell M., Hoyt T. Military chaplains and mental health clinicians: Overlapping roles and collaborative opportunities. *Psychological Services*. 2022. <https://doi.org/10.1037/ser0000661>.
5. Guide on How to be a Top Military Social Worker. 2024. URL: <https://www.socialworkportal.com/military-social-worker/> (дата звернення: 25.10.2024).
6. Harr C., Openshaw L., Moore B. Interdisciplinary Relationships between Chaplains and Social Workers in Health Care Settings. *Journal of Health Care Chaplaincy*, 2010, 16, 13–23. <https://doi.org/10.1080/08854720903451048>.
7. Lomachinska I. The phenomenon of military chaplaincy in the spiritual and worldview paradigm of modern Ukraine. *SKHID (EAST)*, 2022, Vol.3, Issue 4. [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2022.3\(4\).270045](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2022.3(4).270045).
8. Military Chaplains: Their Vital Role in Our Military. 2023. URL: <https://militaryreach.auburn.edu/FamilyStoryDetails?resourceid=dcc75f4e-1c36-46b8-8904-93eb8691608d> (дата звернення: 25.10.2024).
9. What Is Military Social Work? Supporting Our Homeland Heroes. 2024. URL: <https://www.umassglobal.edu/news-and-events/blog/what-is-military-social-work> (дата звернення: 25.10.2024).
10. Бураков Ю., Томчук О. Відродження капеланства в сучасному українському війську. *Військово-науковий вісник*, 2021, Вип. 36, 27–44. <https://doi.org/10.33577/2313-5603.36.2021.27-44>.
11. Карпенко О. Капеланство у світі. Департамент військового капеланства патріаршої курії УГКЦ БО «Фундація Архистратига Михаїла». URL: <https://www.kapelanstvo.ugcc.ua/kapelanstvo-u-sviti/> (дата звернення: 25.10.2024).
12. Про Службу військового капеланства: Документ 1915-IX, чинний, поточна редакція – Редакція від 04.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text> (дата звернення: 25.10.2024).
13. Трубавіна І. М., Цибулько Л. П., Мартинюк А. М. Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей та військово-соціальна робота в Україні: історичний аспект і закордонний досвід. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2021, 1(48), 414–418. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.414-418>.

REFERENCES:

14. Beder, J., & Yan, G. (2013). VHA Chaplains: Challenges, Roles, Rewards, and Frustrations of the Work. *Journal of Health Care Chaplaincy*, 19, 54–65. <https://doi.org/10.1080/08854726.2013.779539>.
15. Brown, T. (2012). A Needs Assessment of Congregation and Clergy Roles in Serving Military Families. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 31, 348–371. <https://doi.org/10.1080/15426432.2012.716290>.
16. Burakov, Yu., & Tomchuk, O. (2021). Vidrozhennia kapelanstva v suchasnomu ukrainskomu viisku [The revival of chaplaincy in modern Ukrainian military]. *Viiskovo-naukovi visnyk*, 36, 27–44. <https://doi.org/10.33577/2313-5603.36.2021.27-44> [in Ukrainian].
17. Cawkill, P., & Smith, R. (2013). Bereavement support in the UK Armed Forces: The role of the Army chaplain. *Bereavement Care*, 32, 11–15. <https://doi.org/10.1080/02682621.2013.779820>.
18. Cooper, D., Evans, C., Chari, S., Campbell, M., & Hoyt, T. (2022). Military chaplains and mental health clinicians: Overlapping roles and collaborative opportunities. *Psychological Services*. <https://doi.org/10.1037/ser0000661>.
19. Guide on How to be a Top Military Social Worker. (2024). Retrieved from <https://www.socialworkportal.com/military-social-worker/>.
20. Harr, C., Openshaw, L., & Moore, B. (2010). Interdisciplinary Relationships between Chaplains and Social Workers in Health Care Settings. *Journal of Health Care Chaplaincy*, 16, 13–23. <https://doi.org/10.1080/08854720903451048>.
21. Karpenko, O. (n.d.). Kapelanstvo u sviti [Chaplaincy in the world]. Dpt. of Military Chaplaincy of UGCC. Retrieved from <https://www.kapelanstvo.ugcc.ua/kapelanstvo-u-sviti/> [in Ukrainian].
22. Lomachinska, I. (2022). The phenomenon of military chaplaincy in the spiritual and worldview paradigm of modern Ukraine. *SKHID (EAST)*, 3(4). [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2022.3\(4\).270045](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2022.3(4).270045).
23. Military Chaplains: Their Vital Role in Our Military. (2023). Retrieved from <https://militaryreach.auburn.edu/FamilyStoryDetails?resourceid=dcc75f4e-1c36-46b8-8904-93eb8691608d>.
24. Pro Sluzhbu viiskovoho kapelanstva: Dokument 1915-IX, chynyi, potochna redaktsiia – Redaktsiia vid 04.05.2024. [On the Military Chaplaincy Service: Document 1915-IX, current, current edition – Edition of 04.05.2024] (2024). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text> [in Ukrainian]

25. Trubavina, I., Tsybulko, L., & Martyniuk, A. (2021). Sotsialna robota z viiskovosluzhbovtsiamy ta chlenamy yikh simey ta viisko-sotsialna robota v Ukraini: Istorychnyi aspekt i zakordonnyi dosvid [Social work with military personnel and their families and military-social work in Ukraine: Historical aspect and foreign experience]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Pedahohika. Sotsialna robota*, 1(48), 414–418. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.414-418> [in Ukrainian].

26. What Is Military Social Work? Supporting Our Homeland Heroes. (2024). Retrieved from <https://www.umassglobal.edu/news-and-events/blog/what-is-military-social-work>.

УДК 37.018.46.091:364-051](477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.14>

Наталія ТІЛІКІНА

кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, Україна, 03041

ORCID: 0000-0002-5755-5301

Бібліографічний опис статті: Тілікіна, Н. (2022). Навчально-методична робота регіональних центрів соціальних служб: розробка алгоритму та методологічні засади. Ввічливість. Humanitas, 5, 97–106, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.14>

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА РЕГІОНАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ: РОЗРОБКА АЛГОРИТМУ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

У статті розглянуто алгоритм навчально-методичної роботи регіонального центру соціальних служб (далі – Алгоритм), що включає три основні блоки організації навчально-методичної діяльності: підготовчий, основний та завершальний. Описані етапи кожного блоку, що забезпечують ефективну підготовку та проведення навчальних заходів для фахівців із соціальної роботи та інших спеціалістів територіальних громад, які працюють у соціальній сфері. Підготовчий блок передбачає аналіз та вивчення потреб територіальних громад у соціальних послугах, формування пропозицій щодо навчання, визначення тематики навчальних заходів та розробку нових навчальних програм у разі їхньої відсутності. Основний блок охоплює планування навчальних заходів, включно з розробкою тематичних планів, вибором викладачів, форм і методів навчання, а також організацією проведення тренінгів, семінарів і консультацій. Завершальний блок Алгоритму включає оцінку результатів навчальних заходів, організацію зворотний зв'язок з учасниками, аналіз ефективності проведеного навчання, а також підготовку звітності для удосконалення майбутніх навчальних програм. Дана стаття визначає взаємозв'язок між підвищенням кваліфікації соціальних працівників та ефективним задоволенням потреб населення територіальних громад у соціальних послугах. Автор у статті акцентує на важливості інтегрованого підходу до навчально-методичної роботи, який передбачає орієнтацію на потреби населення територіальної громади та забезпечення високого рівня підготовки фахівців із соціальної роботи.

Ключові слова: алгоритм навчально-методичної роботи, регіональний центр соціальних служб, підвищення кваліфікації, соціальні послуги, територіальна громада, потреби населення територіальної громади, оцінка результатів навчання, оцінка ефективності навчання, соціальна робота.

Nataliia TILIKINA

PhD in Economics, Associate Professor at the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, 15 Heroiv Oborony str., Kyiv, Ukraine, 03041

ORCID: 0000-0002-5755-5301

To cite this article: Tilikina, N. (2024). Navchalno-metodychna robota rehionalnykh tsentriv sotsialnykh sluzhb: rozrobka alhorytmu ta metodolohichni zasady [Educational and methodical work of the regional soial service centers: algorithm development and methodological principles]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 97–106, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.14>

EDUCATIONAL AND METHODOICAL WORK OF THE REGIONAL SOCIAL SERVICE CENTERS: ALGORITHM DEVELOPMENT AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES

In the article, the algorithm of educational and methodical work of the regional social service center has been studied (hereinafter – the Algorithm) that includes three major blocks of the educational and methodical work organization: preparatory, main and final. There have been described the stages of each block that ensure efficient preparation and conduction of educational activities for specialists in social work and other specialists of territorial communities, who work in the social sphere. The preparatory block envisages analysis and study of needs of the territorial communities

in social services, development of training proposals, determination of subjects for educational activities as well as the development of new educational programs if such are absent. The main block covers planning of educational activities, including the development of course schedules, selection of educators, forms and methods of education as well as organization of trainings, seminars and consultations. The final block of the Algorithm includes evaluation of educational activities results, organization of feedback sessions with participants, efficiency analysis of the trainings conducted, and preparation of reports for improvement of future educational programs. The article defines the interconnection between professional development of social workers and efficient satisfaction of needs in social services of the population in the territorial communities. In the article, the author emphasizes the importance of an integrated approach towards educational and methodical work that involves targeting needs of the population in the territorial communities and ensuring a high level of training of social work specialists.

Key words: *algorithm for educational and methodical work, regional social service center, professional development, social services, territorial community, needs of population in the territorial community, assessment of learning outcomes, assessment of learning efficiency, social work.*

Актуальність. Навчально-методична робота як невід’ємна частина соціально-педагогічної діяльності відіграє ключову роль у підвищенні якості соціальних послуг та розвитку професійної компетентності фахівців соціальної сфери. Соціальні працівники та фахівці з соціальної роботи, як й інші надавачі соціальних послуг, стикаються з постійними викликами, що потребують не лише теоретичних знань, а й практичних навичок. Це вимагає від них безперервного професійного розвитку та здатності адаптуватися до нових соціальних реалій і потреб суспільства.

У цьому контексті регіональні центри соціальних служб стають саме тими ланками, які забезпечують навчально-методичну підтримку фахівцям з соціальної роботи. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (Про соціальні послуги, 2019) та постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності центрів соціальних служб» (Деякі питання діяльності центрів соціальних служб, 2020) у 2020 р. розпочато реформування системи надання соціальних послуг. Документами передбачено, що регіональні центри соціальних служб не будуть безпосередньо надавати соціальні послуги цільовим групам в територіальних громадах, тоді як основною метою їхньої діяльності має стати методичне забезпечення проведення у територіальних громадах соціальної роботи та організація і проведення навчальних заходів з питань соціальної роботи, надання соціальних послуг.

Така діяльність також має передбачати формування компетентного підходу до надання цих послуг на всіх рівнях – від надавачів до отримувачів. Це досягається шляхом інтегрованого поєднання двох ключових функцій регіонального центру соціальних служб: організаторської та виконавчої. Перша передбачає

організацію процесу навчання, включаючи планування навчальних заходів, підбір фахівців, логістику та матеріально-технічне забезпечення, а друга – безпосереднє проведення навчальних занять у форматі тренінгів, лекцій, практичних занять тощо. Такий підхід дозволяє фахівцям не лише отримувати нові знання, але й впроваджувати їх у повсякденну роботу, що безпосередньо впливає на якість надання соціальних послуг.

З урахуванням актуальних соціально-економічних викликів, зокрема впливу війни, необхідність оновлення навчальних програм і підходів до підвищення кваліфікації спеціалістів стає надзвичайно важливою. Стаття робить внесок у розробку інтегрованого підходу до навчально-методичної роботи, орієнтованого на потреби населення територіальних громад, що сприяє більш ефективному впровадженню соціальних послуг в умовах сучасних викликів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упродовж останніх років спостерігається зацікавленість науковців до підвищення якості навчально-методичної роботи у сфері соціальних послуг, особливо в контексті надання допомоги територіальним громадам в умовах кризи. У роботах багатьох українських дослідників розглядаються питання формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки в умовах закладу вищої освіти (Сидорук, 2020); важливість формування рефлексивних компонентів, зокрема інструментарію для рефлексивної практики, яку можна використовувати у професійній освіті (Лапіна, 2022); вивчається міжнародний та вітчизняний досвід щодо моделей формування професійних компетентностей соціальних працівників (Кузьміна, 2022); аналізуються сучасні тенденції розвитку соціальної

роботи як професії та підготовки соціальних працівників у контексті сучасних глобальних викликів (Горішна, 2017). Місце та роль регіонального центру соціальних служб у системі надання навчальних послуг, організації та здійснення навчально-методичної діяльності описує в своїй праці Ж.В. Петрович (Петрович, 2022). Г. Слозанська розглядає моделі організації соціальної роботи в територіальній громаді та обґрунтовує необхідність їх впровадження в сучасних умовах в Україні (Слозанська, 2018). В.В. Галайдюк, І.В. Пеша та І.В. Сопівник розглядають теоретичні моделі, що ґрунтуються на розробці та впровадженні конкретних методів соціальної роботи відповідно до індивідуальних життєвих обставин клієнта або сім'ї, технологічні інструменти реалізації соціальної роботи у роботі регіональних центрів соціальних служб (Галайдюк, Пеша, Сопівник, 2023).

Завдяки схваленню Концепції державної політики у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей визначено чіткий вектор розвитку ефективної системи реалізації та передбачено розмежування повноважень у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування та надання своєчасних та якісних соціальних послуг найбільш вразливим верствам населення (Про схвалення Концепції, 2020). Це стало суттєвим поштовхом до вдосконалення підвищення кваліфікації фахівців соціальної роботи, проте хоча багато питань системи навчання залишаються недослідженими. Виходячи з огляду літератури виникає необхідність подальшої роботи в напрямі вдосконалення алгоритмів навчально-методичної діяльності регіональних центрів соціальних служб.

Метою статті є розробка та обґрунтування алгоритму навчально-методичної роботи регіонального центру соціальних служб, спрямованого на підвищення професійної компетентності фахівців з соціальної роботи та покращення якості надання соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу. Навчально-методична робота як вид соціально-педагогічної діяльності є комплексом організаційних, методичних та освітніх заходів, спрямованих на покращення та вдосконалення навчального процесу, розвиток професійних компетенцій

соціальних працівників та фахівців із соціальної роботи, а також підвищення якості надання соціальних послуг.

Загалом регіональний центр соціальних служб виконує **дві основні функції**: *організація навчання* – функція організатора; *безпосереднє проведення навчальних заходів* – функція виконавця (тренера та/або викладача). Ці дві основні функції тісно пов'язані між собою та забезпечують комплексний підхід до навчання надавачів та отримувачів соціальних послуг.

Організація навчання зазвичай включає такі аспекти, як: вивчення потреб у навчанні надавачів і отримувачів соціальних послуг; розробка графіків і програм навчання, враховуючи наявні ресурси, викладачів та специфіку аудиторії; підбір висококваліфікованих фахівців, які володіють практичними знаннями та досвідом у сфері соціальної роботи; логістика та матеріально-технічне забезпечення для успішного проведення заходів.

Під час **проведення навчальних заходів** основний акцент діяльності центру полягає у безпосередньому проведенні навчальних заходів, які виконують функцію професійного розвитку та підвищення компетентності фахівців із соціальної роботи та інших надавачів соціальних послуг. Цей етап включає реалізацію навчальних заходів у форматі інтерактивних тренінгів, лекцій, практичних занять; оцінювання результатів навчання під час і після проведення заходів; підтримка зворотного зв'язку.

Регіональні центри соціальних служб повинні фокусувати свою діяльність на практичному навчанні, що передбачає регулярне проведення тренінгів для надавачів соціальних послуг, постійно підвищення рівня їхніх знань та навичок, рівня їхніх професійних компетентностей. Тому організація навчання та проведення навчальних заходів вимагає системного підходу, де обидві функції (організаторська та виконавча) працюють на результат, зосереджуючись на задоволенні актуальних потреб як надавачів, так і отримувачів соціальних послуг.

На рис. 1 зображено алгоритм навчально-методичної роботи регіонального центру соціальних служб, який включає три основні блоки організації навчально-методичної діяльності та процесу планування навчальних заходів (підготовчий, основний, завершальний), що поділені на декілька етапів.

1. **Підготовчий блок** включає підготовку до навчальної діяльності та визначення потреб навчання.

1.1. **Формування пропозицій щодо навчальної діяльності** включає обґрунтування переліку тем, рекомендацій для навчання, а також підготовку інструментарію для визначення потреб надавачів соціальних послуг щодо тематики навчальних заходів. Перелік тем може змінюватися, поновлюватися залежно від запитів надавачів соціальних послуг, загострення тих чи інших суспільних проблем, впровадження інновацій соціальної роботи тощо. Наприклад, зараз в умовах воєнного стану, досить актуальних є робота з учасниками бойових дій та їхніми родинами. У разі відсутності відповідних навчальних планів та програм, регіональний центр може розробляти їх самостійно. Усі навчальні матеріали варто періодично переглядати, оновлювати, доповнювати, вносити зміни відповідно до законодавства тощо. Результатом цього етапу є орієнтовний перелік тем для проведення навчальних заходів.

1.2. **Визначення потреб територіальних громад у соціальних послугах.** Для того, щоб соціальні працівники були компетентними у наданні послуг, доцільно реагувати на виклики та потреби населення, застосувати сучасні підходи та методики роботи, вивчати їхні потреби у навчанні і підвищенні професійних компетентностей. Визначення і врахування потреб населення територіальних громад у соціальних послугах, а також надавачів соціальних послуг при плануванні та реалізації навчально-методичної роботи є ключовим аспектом діяльності регіональних центрів соціальних служб. Це дає змогу орієнтуватися на актуальних потребах у кожній окремій громаді, виявляти існуючі труднощі і проблеми, розробляти відповідні програми навчання фахівців (не загальні, а ті, що стосуються саме цієї громади), формувати спеціальні компетентності у фахівців з соціальної роботи, вирішувати поставлені задачі шляхом відповідної підготовки фахівців саме з конкретних проблем, планувати результат у найближчій та віддаленій перспективі, мотивувати фахівців з соціальної роботи та громаду до подальших активних змін щодо покращення життя населення, ефективно використовувати ресурси тощо.

Відповідно до законодавства визначення потреб територіальної громади у соціальних послугах – це збір, узагальнення та аналіз інформації про наявність на території громади вразливих груп населення, осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, про їхні потреби у соціальних послугах.

Навчально-методична робота регіональних центрів соціальних служб має базуватися на потребах і запитах окремих територіальних громад в соціальних послугах. Як раніше зазначалося визначення потреб територіальних громад у соціальних послугах здійснюється відповідно до Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах на основі:

- соціального дослідження щодо визначення потреб населення у соціальних послугах на середньостроковий період;
- результатів моніторингу надання соціальних послуг (на короткостроковий період), що проводиться відповідно до вимог Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг (Про затвердження Порядку, 2020).

Відповідно до цього Порядку збір і узагальнення даних про потреби населення в соціальних послугах проводиться місцевим органом соціального захисту за участі соціальних працівників, представників різних організацій та установ. Для цього створюється робоча група з питань визначення потреб, яку очолює голова або заступник голови місцевої адміністрації (Про затвердження Порядку, 2023). До складу робочої групи входять представники місцевого органу соціального захисту населення, різних структурних підрозділів районної держадміністрації, виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, соціальні менеджери, фахівці із соціальної роботи. За згодою також можуть включатися представники територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України, уповноважених органів з питань пробації, надавачів, отримувачів соціальних послуг та їхніх об'єднань, громадських об'єднань та представники інших зацікавлених сторін.

Ця група аналізує запити громадян, готує пропозиції щодо необхідних соціальних послуг, розробляє план заходів, аналізує соціально-

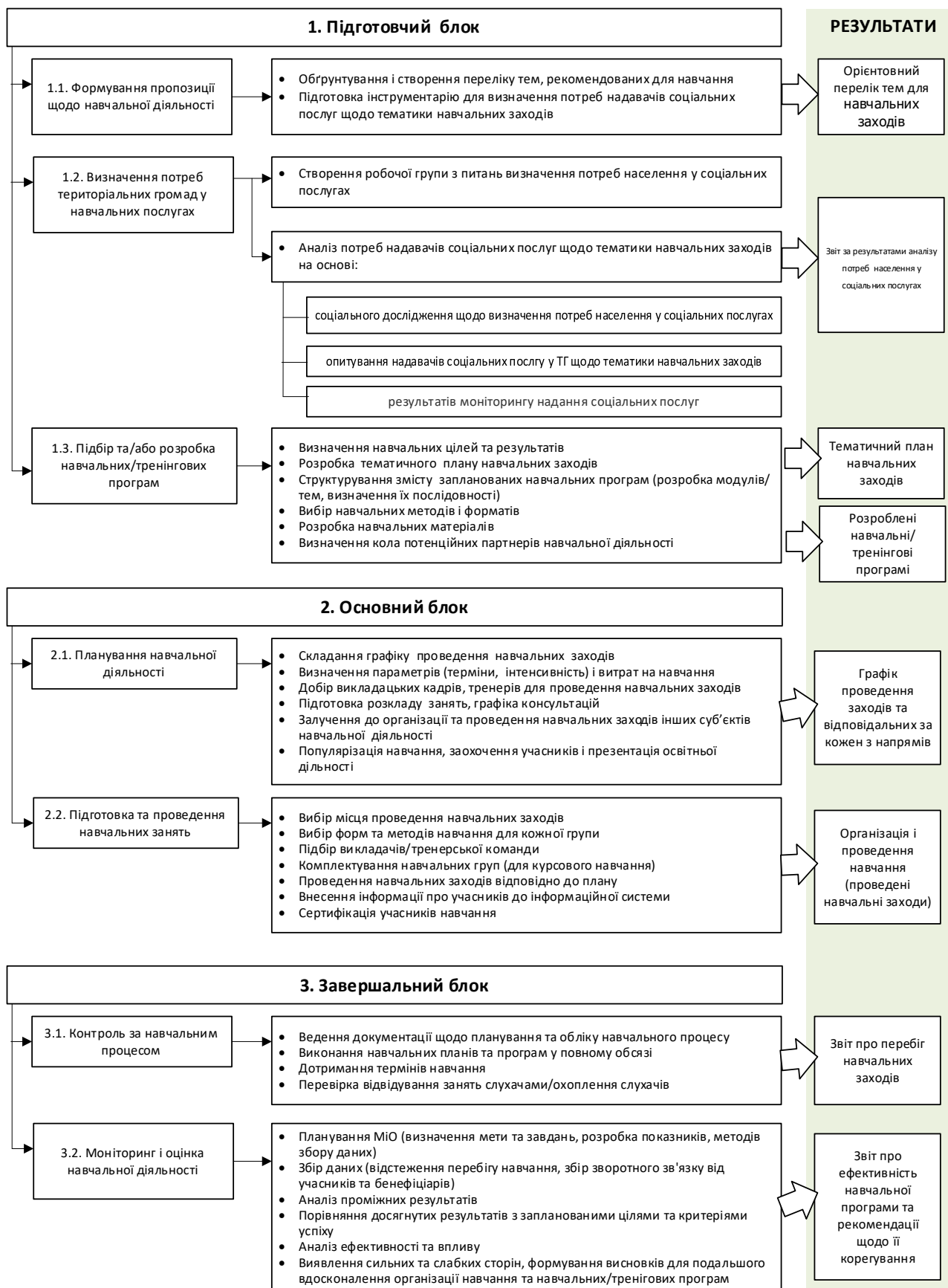

Рис. 1. Алгоритм навчально-методичної роботи регіонального центру соціальних служб

Джерело: розроблено Тілікіна Н.В.

демографічну ситуацію та стан надання соціальних послуг, розглядає проєкт звіту та пропонує пріоритетні послуги. Пропозиції групи затверджуються керівництвом місцевої адміністрації та оформлюються протоколом. Результати визначення потреб населення у соціальних послугах та рекомендації необхідно врахувати при плануванні навчально-методичної роботи регіональних центрів соціальних служб (Про затвердження Порядку, 2023).

Визначення потреб населення територіальних громад у соціальних послугах і надавачів цих послуг у навчанні та методичній допомозі може бути здійснено:

- на основі аналізу потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах, яке здійснюється структурним підрозділом з питань соціального захисту населення виконавчих органів об'єднаних територіальних громад або відповідні повноваження покладаються на відповідальних працівників виконавчого органу (Про соціальні послуги, 2019; Про затвердження Порядку, 2023);

- на основі дослідження та його аналізу, проведеного регіональним центром соціальних служб самостійно.

Визначення потреб населення територіальної громади у соціальних послугах надає основу для розробки програм навчання і методичної підтримки соціальних працівників, а підвищення компетентностей фахівців із соціальної роботи забезпечує ефективне надання соціальних послуг. Такий інтегрований підхід дозволяє досягти максимальної ефективності у наданні соціальних послуг, що сприяє покращенню добробуту і соціального захисту населення. Результатом даного етапу буде звіт за результатами аналізу потреб населення територіальних громад у соціальних послугах.

1.3. Підбір та/або розробка навчальних/тренінгових програм – це процес, який складається з декількох важливих етапів, кожен з яких вимагає детального планування та врахування потреб учасників навчального процесу, що допомагає забезпечити його ефективність.

Ключовими компонентами цього етапу є:

- *визначення навчальних цілей та результатів* – чітке формулювання навчальних цілей, які відповідають потребам учасників і вимогам організації;

- *розробка тематичного плану навчальних заходів*, який містить перелік тем, що будуть висвітлені під час навчальних заходів;

- *структурування змісту запланованих навчальних програм* полягає в деталізації змісту кожної теми або модуля програми;

- *вибір навчальних методів і форматів*. Для кожної теми важливо підібрати методи навчання, які найбільше підходять для досягнення цілей. Це можуть бути лекції, практичні заняття, тренінги, групові обговорення, рольові ігри або симуляції. Формати можуть бути різними: очне навчання, онлайн-курси, змішаний формат;

- *розробка навчальних матеріалів* передбачає створення або підбір всіх необхідних матеріалів для навчання: презентацій, методичних посібників, тестів, завдань для практичних занять, інструкцій тощо. Матеріали повинні бути структуровані таким чином, щоб полегшити засвоєння інформації та стимулювати активну участь;

- *визначення кола потенційних партнерів навчальної діяльності* є важливим для проведення навчальних заходів. Такі партнери можуть допомогти під час організації і проведення навчальних заходів різними ресурсами (матеріальними, технічними, людськими тощо). Це можуть бути інші організації соціальної сфери, заклади вищої освіти, тренери, експерти певної сфери. Співпраця з партнерами дозволяє підвищити якість навчальних заходів, залучити більше ресурсів і експертів, а також забезпечити практичну реалізацію здобутих знань і навичок.

Другим блоком є **основний блок**, який стоїть безпосереднього підготовки і проведення навчальних заходів.

2.1. Планування навчальної діяльності є ключовим етапом організації навчальних заходів, оскільки забезпечує ефективну підготовку, координацію ресурсів та проведення заходів. Воно включає декілька важливих підпроцесів, які спрямовані на оптимізацію використання часу, людських ресурсів і фінансів:

- *складання графіку проведення навчальних заходів*. Гнучкий графік, який враховує можливості і потреби слухачів, сприяє більш ефективному навчальному процесу;

- *визначення параметрів і витрат на навчання*. На цьому етапі визначаються три-

валість, дати початку і закінчення навчальних заходів, а також частота занять, кількість годин на тиждень або день. Крім цього, важливо оцінити витрати на проведення навчальних заходів, включаючи оплату праці викладачів, витрати на навчальні матеріали, оренду приміщень, якщо це необхідно, та інші ресурси;

- **добір викладацьких кадрів, тренерів для проведення навчальних заходів** базується на критеріях професіоналізму, компетентності та вміння передавати знання. Важливо враховувати, чи мають ці фахівці досвід роботи з різними категоріями учасників, зокрема із фахівцями із соціальної роботи та/або представниками громадських організацій;

- **підготовка розкладу навчальних заходів, графіка консультацій.** Після добору викладацьких кадрів і тренерів готується детальний розклад заходів, де фіксується час і тривалість кожного. Крім основних лекцій або тренінгів, також складається графік консультацій для учасників, де вони можуть отримати індивідуальні поради або роз'яснення щодо навчального матеріалу;

- **залучення до організації та проведення навчальних заходів інших суб'єктів навчальної діяльності.** Організація навчання може вимагати співпраці з іншими суб'єктами навчальної діяльності, такими як наукові установи та/або освітні заклади, громадські організації. Залучення партнерів дозволяє розширити можливості навчання, залучити додаткові ресурси;

- **популяризація навчання, заохочення учасників і презентація освітньої діяльності сприятиме** підвищенню зацікавленості учасників у навчальних заходах. Це може бути рекламування програм, активна комунікація через різні канали (соціальні мережі, інформаційні листи, сайти) та презентація навчальних програм. Важливо забезпечити належне інформування учасників про програми, щоб вони могли своєчасно зареєструватися і взяти участь у навчанні;

- фінальним етапом розробки навчальних програм є їх **затвердження**.

Результатом цього етапу є графік заходів і визначений план проведення.

2.2. Підготовка та проведення навчальних заходів – це ключовий етап освітньої діяльності, який включає ряд заходів, спрямованих

на забезпечення ефективного та результативного навчального процесу:

- **вибір місця проведення** залежить від наявності відповідної навчальної бази, її стану, а також можливостей, необхідних для проведення занять;

- **вибір форм і методів навчання для кожної групи** залежить від цілей і завдань навчання, а також особливостей кожної групи. Для кожної групи учасників обираються найбільш відповідні форми та методи навчання: лекції, семінари, тренінги, інтерактивні методи (дискусії, рольові ігри, робота в групах) тощо;

- **підбір та формування тренерської команди** є важливим етапом. Тренери повинні бути не лише кваліфікованими фахівцями у своїй галузі, але й мати навички навчання дорослих, вміння зацікавлювати учасників і підтримувати їх активну участь;

- **комплектування навчальних груп** дуже важливо для ефективного навчання. Це відбувається на основі певних критеріїв: рівень підготовки учасників, цілі навчання, кількість учасників тощо;

- **проведення навчальних заходів відповідно до розробленого графіку і тематичного плану.** Тренери забезпечують послідовність проведення занять, дотримуючись запланованих тем і методів навчання;

- **внесення інформації про учасників до інформаційної системи.** Важливим етапом є реєстрація учасників і ведення обліку їхньої участі в навчальних заходах. Це включає: збір даних про учасників (контактна інформація, посади, рівень підготовки); внесення інформації до інформаційних систем для подальшого моніторингу результатів навчання та оцінки ефективності;

- **сертифікація учасників** – створення електронних або паперових сертифікатів про участь у навчанні.

Результатом усіх підготовчих і організаційних дій є проведення якісного навчального процесу, який відповідає потребам учасників і завданням організації. Завдяки правильному вибору методів навчання, ефективній роботі тренерської команди та підготовці навчальних матеріалів забезпечується максимальна користь від навчальних заходів.

Третій блок – **завершальний**, спрямований на забезпечення високої якості навчання

та вдосконалення навчальних процесів у майбутньому. Для забезпечення якості навчання важливо проводити постійний моніторинг і зворотний зв'язок з учасниками. Це дозволяє оперативно виявляти проблеми і вдосконалювати програму в процесі її реалізації. Зворотний зв'язок може бути отриманий через анкети, опитування, інтерв'ю та інші методи. Цей блок включає два етапи.

3.1. Контроль за навчальним процесом охоплює постійне спостереження та перевірку виконання навчальних планів і програм. Основними завданнями цього етапу є контроль за :

- веденням документації щодо планування та обліку навчального процесу;
- виконанням навчальних планів та програм у повному обсязі, забезпечення дотримання навчальних програм і планів без відхилень;
- дотримання термінів навчання – перевірка виконання графіку проведення навчальних заходів;
- відвідуванням заходів слухачами/охоплення слухачів.

Для здійснення цих завдань можуть використовуватися такі методи контролю, як: спостереження під час заходів, перевірка документації щодо планування та обліку навчального процесу, бесіди з викладачами і слухачами для виявлення проблем та запитів, проведення опитувань тощо.

3.2. Моніторинг та оцінка навчальної діяльності (MiO) – це систематичний процес збору й аналізу даних про перебіг і результати навчання, що визначає його ефективність. Основними складовими цього етапу є:

- *планування MiO* – визначення мети і завдань моніторингу й оцінки, а також розробка показників ефективності та методів збору даних;
- *збір даних* може здійснюватися до, під час і після проведення навчальних заходів, а також збір зворотного зв'язку від учасників і зацікавлених сторін (бенефіціарів). Це може бути реалізовано шляхом опитування, інтерв'ю, анкетування та інших методів;
- *аналіз проміжних результатів* – обробка отриманих даних та їх порівняння з проміжними цілями;
- *порівняння досягнутих результатів з запланованими цілями та критеріями успіху;*

- *аналіз ефективності та впливу*: оцінюється вплив навчання на підвищення професійної компетентності учасників, впровадження нових знань та навичок у практику, а також загальна ефективність проведених заходів.

- *виявлення сильних і слабких сторін, формування висновків для подальшого вдосконалення* – створюються рекомендації щодо вдосконалення методів, змісту програм і організації навчальних заходів у майбутньому.

Завдяки моніторингу та оцінці навчальної діяльності можна не лише оцінити ефективність поточних програм, але й виявити можливість для покращення майбутніх заходів, що дозволяє підтримувати високий рівень якості освітньої діяльності. Після завершення навчальних заходів проводиться підсумкова оцінка ефективності програм, що дозволяє виявити досягнення і недоліки, зробити висновки і рекомендації для подальшого вдосконалення програм. Оцінка ефективності включає як аналіз результатів учасників, так і зворотний зв'язок від них.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Детальне дослідження процесу організації та проведення навчальних заходів дало змогу розробити рекомендації щодо ефективного впровадження навчально-методичної діяльності для задоволення актуальних потреб надавачів і отримувачів соціальних послуг. Це стало підґрунтям для побудови алгоритму навчально-методичної роботи регіональних центрів соціальних служб, що включає три ключові етапи: підготовчий, основний та завершальний. Особлива увага приділяється визначенню потреб територіальних громад у соціальних послугах та підвищенню професійних компетентностей фахівців із соціальної роботи. Інтегрований підхід і співпраця з місцевими органами сприяють покращенню соціальних послуг та розвитку територіальних громад.

Перспективами подальших досліджень може бути адаптація навчальних програм до нових викликів та соціальних умов. Подальші дослідження можуть детально проаналізувати вплив соціальних змін, зокрема у період післявоєнного відновлення, на потреби в навчанні фахівців з соціальної роботи. Оцінка впливу навчально-методичної діяльності на якість соціальних послуг може дослідити, як саме навчання фахівців впливає на якість надання

соціальних послуг та вплив соціальних послуг на добробут і покращення життя клієнтів. Подальші дослідження щодо поглиблення аналізу потреб територіальних громад спрятимуть вдосконаленню процесу планування

та організації навчальних заходів для фахівців з соціальної роботи, удосконаленню навчально-методичної роботи та підвищенню рівня соціального захисту населення на регіональному і місцевому рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горішна Н. Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи та підготовки соціальних працівників. *Social Work and Education*. 2017. Т. 4. № 2. С. 8–22.
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 16.09.2024).
3. Кузьміна М. Проблеми формування професійної компетентності соціальних працівників: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 1. С. 50–60. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/511> (дата звернення: 16.09.2024).
4. Лапіна М. Формування рефлексивних компонентів професійної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Ввічливість. Humanitas*, 2022. № 1. С. 61–66. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/512> (дата звернення: 16.09.2024).
5. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах» від 19.04.2023 № 130-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#Text> (дата звернення: 16.09.2024).
6. Петрочко Ж. Організація і здійснення регіональними центрами соціальних служб навчальної діяльності. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 3. с. 69–77. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/691> (дата звернення: 16.09.2024).
7. Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компринт, 2023. 449 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності центрів соціальних служб» від 01.06.2020 р. 479. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.09.2024).
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України» від 17.06.2015 № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.09.2024).
10. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг» від 01.06.2020 року № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.09.2024).
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей» від 26.08.2020 № 1057-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 16.09.2024).
12. Сидорук І. І. Модель формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 31, том 4, 2020. С. 141–146.
13. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук. ред.-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с

REFERENCES:

1. Horishna, N. (2017). Cuchasni tendentsii rozvytku sotsialnoi roboty ta pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv [Contemporary trends in the development of social work and training of social workers]. *Sotsialna robota ta osvita – Social Work and Education*, 2 (4), 8–22. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro sotsialni posluhy» vid 17.01.2019 № 2671-VIII [Law of Ukraine «About social services» from 17.01.2019 № 2671-VIII]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
3. Kuzmina, M. (2022). Problemy formuvannia profesiinoi kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv: zarubizhnyi ta vitchyzniani dosvid [Problems of formation of professional competence of social workers: foreign and domestic experience]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 50–60. Retrieved from: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/511> [in Ukrainian].
4. Lapina, M. (2022). Formuvannia refleksyvnykh komponentiv profesiinoi kompetentnosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv [Formation of reflective components of professional competence of future social workers]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 61–66. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.9> [in Ukrainian].

5. Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia potreb naselennia administratyvno-terytorialnoi odynytisi/ terytorialnoi hromady u sotsialnykh posluhakh» vid 19.04.2023 130-N [Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine «On approval of the Procedure for determining the needs of the population of an administrative-territorial unit/territorial community in social services» from 19.04.2023 130-N]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#Text> [in Ukrainian].
6. Petrochko, Zh. (2022) Orhanizatsiia i zdiisnennia rehionalnymy tsentramy sotsialnykh sluzhb navchalnoi diialnosti [Organization and implementation of educational activities by regional centers of social services]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 69–77. Retrieved from: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/691> [in Ukrainian].
7. Piesha, I.V., Sopivnyk, I.V., Halaidiuk, V.V., & Koshuk, O.B. (2023). *Sotsialna robota z simiamy, ditmy ta moloddu* [Social work with families, children and youth]. Kyiv: Kompynt [in Ukrainian].
8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deiaki pytannia diialnosti tsentriv sotsialnykh sluzhb» vid 01.06.2020 № 479 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of activity of social service centers» from 01.06.2020 № 479]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy» vid 17.06.2015 № 423 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the approval of the Regulation on the Ministry of Social Policy of Ukraine» from 17.06.2015 № 423]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
10. Postanovoioi Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia monitorynhu nadannia ta otsinky yakosti sotsialnykh posluh» vid 01.06.2020 № 449 [On approval of the Procedure for monitoring the provision and assessment of the quality of social services from 01.06.2020 № 449]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
11. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky shchodo sotsialnoho zakhystu naselennia ta zakhystu prav ditei» vid 26.08.2020 1057-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the approval of the Concept of implementation of the state policy on social protection of the population and protection of children's rights» from 26.08.2020 1057-r]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
12. Sydoruk, I. I. (2020). Model formuvannia sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Model of formation of social competence of future social workers in the process of professional training]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities*, 4 (31), 141–146 [in Ukrainian].
13. Slozanska, H. I. (2018). *Sotsialna robota v terytorialnii hromadi: teorii, modeli ta metody monohrafiia* [Social work in the territorial community: theories, models and methods: monograph]. Ternopil: TNPU imeni V. Hnatiuka [in Ukrainian].

УДК 37.036

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.15>

Тетяна ТЮЛЬПА

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, вул. Київська, 24, м. Глухів, Сумська обл., Україна, 41400

ORCID: 0000-0002-8032-8676

Бібліографічний опис статті: Тюльпа, Т. (2024) Історико-педагогічні передумови формування соціального досвіду підростаючого покоління (стародавні часи – XVII століття). *Ввічливість. Humanitas*, 5, 107–111, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.15>

**ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ
СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ
(СТАРОДАВНІ ЧАСИ – XVII СТОЛІТТЯ)**

. У статті подано ретроспективний аналіз проблеми формування соціального досвіду підростаючого покоління зі стародавніх часів до XVII століття. Встановлено, що історичні етапи становлення українського суспільства розглядаються в загальному контексті теорії та практики виховання особистості й пов'язані із становленням у молодій людині соціальних якостей. Доведено, що основним джерелом дослідження динаміки процесів формування соціального досвіду особистості є історико-педагогічна практика народу щодо підготовки молодих поколінь до самостійного життя, а першою формою соціально-педагогічного знання – народна педагогіка.

На основі вивчення архівних, наукових джерел проаналізовано процеси оволодіння необхідними механізмами соціальної взаємодії підростаючого покоління. Зазначено багатий соціальний досвід минулих поколінь, зібраний у творах усної народної творчості як досвід народної філософії, що дає повне уявлення про їхній соціально-педагогічний зміст. Проаналізовано уявлення про особистісні якості агентів соціального впливу як носіїв етичних поглядів, культури народу, його національного характеру, відтворених у процесі взаємодії з оточуючими відповідно до принципів і норм, які панують у певному суспільстві.

Розкрито соціально-педагогічний сенс розбудови соціокультурного простору на різних етапах історичного розвитку на засадах демократизму, моральності, громадянської спрямованості освітнього процесу, піднесення освіти, науки, розуміння їх видатного суспільного значення як механізму формування соціального та особистісного досвіду.

Зроблено висновок про те, що соціально-педагогічний потенціал процесу формування соціального досвіду спирається на потенціал соціуму, носієм якого є як окремі особистості, так і історичні спільноти, є основою соціального розвитку, міжособистісних стосунків, інтересів і потреб особистості в колективному й суб'єктивному досвіді суспільних процесів.

Ключові слова: соціальний досвід, історико-педагогічні передумови, соціальний розвиток.

Tatiana TULPA

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology of Primary Education, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, 24 Kyivska str., Hlukhiv, Sumy region, Ukraine, 41400

ORCID: 0000-0002-8032-8676

To cite this article: Tyulpa, T. (2024) Istoryko-pedahohichni peredumovy formuvannya sotsial'noho dosvidu pidrostayuchoho pokolinnya (starodavni chasy – XVII stolittya) [Historical and pedagogical prerequisites for the formation of the social experience of the younger generation (ancient times – XVII century)]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 107–111, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.15>

**HISTORICAL AND PEDAGOGICAL PREREQUISITES
FOR THE FORMATION OF THE SOCIAL EXPERIENCE
OF THE YOUNGER GENERATION (ANCIENT TIMES – XVII CENTURY)**

The article presents a retrospective analysis of the problem of the formation of social experience of the younger generation from ancient times to the 17th century. It is established that the historical stages of the formation of society are considered in the general context of the theory and practice of education of the individual and are associated with

the formation of social qualities in a young person. It is proven that the main source of research into the dynamics of the processes of formation of social experience of the individual is the historical and pedagogical practice of the people regarding the preparation of young generations for independent life, and the first form of social and pedagogical knowledge is folk pedagogy.

On the basis of archival and scientific research, the processes of youth development through the necessary mechanisms of social interaction between the younger generation are analyzed. The rich social evidence of past generations, collections from the works of ancient folk creativity, is considered to be evidence of folk philosophy, which gives further indications about their social and pedagogical space. The analysis has been made of the peculiarities of agents of social influx as bearers of ethical views, culture, people, and national character, resulting from the process of interaction with other people consistent with principles and norms, as if to panic at the singing union.

Revealed socio-pedagogical sense of the awakening of the socio-cultural space at various stages of historical development in the wake of democracy, morality, the enormous directness of the enlightenment process, the presentation of enlightenment, science, the understanding of their visible susp of great importance as a mechanism for the formation of social and special information.

A summary has been drawn up about the fact that the social and pedagogical potential of the process of forming social education is based on the potential of society, which is both in addition to specialness and historical strength, and is the basis of social. The real development of mutual interests, interests and needs of particularity in collective and subjective evidence suspension processes.

Key words: social information, historical and pedagogical changes, social development.

Актуальність проблеми. Історичні умови становлення українського суспільства, внутрішні протиріччя системи освіти, ступінь їхнього розв'язання впливають на становлення теорії й практики формування соціального досвіду молодого покоління, вносять у ці процеси корективи, викликані дією суб'єктивних і об'єктивних факторів, зумовлюючи особливість тих чи тих історичних етапів. Кожному з них відповідають особливі завдання, які розв'язує педагогіка загалом, різні підходи до розв'язання проблем формування соціальної компетентності, конкретні умови для їхнього здійснення, розкриває особливості їх історичних контекстів і тенденції розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно комплекс питань, пов'язаних із становленням у молодій людини соціальних якостей, розглядався в загальному контексті теорії та практики виховання в термінах «формування особистості», соціального становлення», «суспільного характеру (або спрямованості) виховання» та ін.

У досліджуваній період актуальність соціальних впливів на виховання підростаючого покоління було у центрі уваги багатьох філософів, громадських діячів та педагогів, серед яких: М. Грушевський А. Джуринський, М. Євтух, В. Зінківський, М. Левківський, Р. Сопівник, І. Сопівник, К. Ушинський, В. Шинкарук та ін. Окремі аспекти цієї теми, пов'язані з розвитком теорії та практики соціального виховання, розглянуті у дослідженнях С. Кваши, О. Любара, А. Рижанової, М. Стельмаховича, Д. Федоренко, Б. Митюрова, Р. Новгородського. Незважаючи на чисельні наявні дослідження науковців, які звер-

тають увагу на історичні, практичні та загально-теоретичні аспекти досліджуваного явища, проблема формування соціальної компетентності підростаючого покоління не втрачає своєї значущості й потребує більш ґрунтовного аналізу.

Мета статті – здійснити ретроспективний аналіз проблеми формування соціального досвіду підростаючого покоління зі стародавніх часів до XVII століття, дослідити глибинність становлення парадигми формуючих соціально-орієнтованих впливів на особистість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із перших джерел дослідження динаміки процесів формування соціального досвіду особистості є історико-педагогічна практика народу з підготовки молодих поколінь до самостійного життя, а першою формою соціально-педагогічного знання – народна педагогіка. Формування певного типу особистості залежить від цілей виховання і навчання, висунутих на різних історичних етапах. Загальні завдання соціалізації завжди є похідними від того, ким дитина повинна стати, що їй належить робити і якими морально-психологічними якостями вона повинна для цього володіти.

Соціальними характеристиками первісного суспільства були спільна праця і власність, колективний побут, відсутність спеціально організованих форм виховання. Виховання, що здійснювалось на основі провідних потреб у спілкуванні й спільній діяльності, стає головним фактором соціального розвитку, пізнання й перетворення навколишнього світу. У традиційних суспільствах процес набуття соціального досвіду особистості відбувався природно.

Діти не стільки готувалися до майбутнього дорослого життя, скільки поступово входили в нього через ускладнення своєї соціальної ролі, залучення до різних сфер соціальної діяльності, осягнення людської мудрості, життєвого досвіду, використовуючи культ батьківського авторитету, родинну обрядовість, ігри, посилену працю тощо (Тюльпа, 2014, с. 81).

Вивчаючи архівні матеріали «Харківського збірника» за 1896 рік щодо особливостей східнослов'янської педагогіки про первинну соціалізацію дітей, відзначаємо, що термін «учити» – єдиний, який трапляється у фольклорі на позначення всіх сторін і аспектів процесу соціалізації: «Гни бука, поки молодий, вчи сина, поки малий», «Вчи дитя поки маля» (Шаровкін, 1896), зазначаючи при цьому, що у східнослов'янській народній педагогіці цей термін мав універсальне значення – в сенсі «вчити жити». Йдеться насамперед про передання дитині всієї сукупності життєвого досвіду, вмінь, знань, включення молодого покоління в колективну спільноту на основі оволодіння необхідними формами соціальної взаємодії. Носіями соціального досвіду й соціалізаторами виступали мати, батько, рідні, однолітки, а також представники громади, котрі забезпечували природний перебіг процесів культурного і соціального включення в локальну спільноту роду, сім'ї, побратимства й посестринства, громади тощо.

Аналіз багатого соціального досвіду слов'ян, зібраного у творах усної народної творчості як досвід народної філософії, народної мудрості, дає повне уявлення про їхній соціально-педагогічний зміст, який включав майже всі елементи соціальної компетентності: повага до людини, передусім батька й матері; зв'язок з рідною землею; етичні погляди на кодекс поведінки; матеріальна й духовна культура народу, його національний характер, відтворені у процесі взаємодії і взаємовідносинах із членами родини й громади відповідно до принципів і норм, які панують у певній соціальній спільноті; комплекс традицій, обрядів, ритуалів, що нормують життя людини.

Поширенню освіти й соціального досвіду в Київській державі сприяли школи, засновані князями, монастирі, церкви й практика сімейного виховання. М. Грушевський, аналізуючи історичні джерела, стверджує, що в ті часи вже існувала вища освіта, завданням якої було не тільки набуття знань, а й досягнення життєвої

мудрості, «мудрості душевної» і духовної досконалості. Вважалося, що читання книг, вивчення різних наук наставляє людину на шлях порядку, допомагає ухилятися від зла, боротися з «вольностями і недоумством» (Грушевський, 1993, с. 30). Зазначені факти свідчать не тільки про розвиток освітніх процесів, а й про розширення можливостей набуття соціального досвіду.

У літописних джерелах тих часів: Ізборник 1073 р., Ізборник 1076 р., «Повчання» Володимира Мономаха, зафіксовано великий інтерес до моральних, етичних, світоглядних проблем, висловлювання про необхідність освіти, яка формує людину, робить її кращою, орієнтує людину, якою їй бути, як вести себе в різних життєвих обставинах, актуалізує аксіологічний аспект соціального досвіду. Освіта й виховання у Київській Русі були спрямовані на роботу з людською душею, яка надає сенс і справжнє значення пізнанню, розуму, мудрості, грамотності, соціальному становленню людини загалом.

Історичні дослідження свідчать, що в часи середньовіччя на теренах українських земель існувала досить велика кількість шкіл. Більшість учнів здобувала лише елементарні знання, однак збереглися відомості й про високоосвічених людей (митрополит Петро Ратенський, князь Володимир Василькович, печатник Кирило, писар Федорець та ін.), які пропагували знання й розум, розглядали проблеми співчуття, любові до ближнього, милосердя як прикладу соціальної стабільності й соціальної рівності між різними верствами суспільства, оскільки в милосерді вбачали панацею від усіх соціальних дисонансів, які ми можемо віднести до вагомих складників соціальної компетентності людини тих часів (Запаско, 1993).

XVI – XVII століття в історії України заслуговують на особливу увагу, адже з погляду досліджуваної проблеми це період формування й розвитку української державності, період дозрівання національної самосвідомості українського народу, становлення мови й культури, розвитку освіти й педагогічної думки. Провідні соціальні ідеї братств – благочестя і добробут людей, дотримання організованої системи соціальних взаємовідносин, благоустрій братства і боротьба за національну самостійність, охорона православ'я, спроба створення власної світоглядної системи, яка акумулювала всі кращі досягнення вітчизняних і зарубіжних освітніх

систем, що існували на той час – стали тими нормоутворювальними аспектами, що регулювали життя спільнот. Як уважають дослідники С. Кваша, О. Любар, М. Стельмахович, Д. Федоренко, Б. Митюрів, у перших рядах популяризаторів нових педагогічних поглядів і практичного досвіду йшли вчителі українських братських шкіл. Вони були творцями нових соціальних ідей, широко пропагували нові погляди на навчання й виховання в теоретичній і практичній діяльності, тим самим уплинули на становлення світогляду українців.

Важливими є уявлення про особистісні якості вчителя, на які повинні були рівнятися й брати приклад учні: «Дидакал, або ж учитель цієї школи має бути благочестивий, розумний, смиренномудрий, покірливий, повстримний, не п'яниця, не блудник, не лихвар, ані сріблोलюбець, не гнівливий, не задрісник, ані не соромослівець, не байкосказатель, не посібник ересам, але людина сприятлива благочестю, образ добрих, і в цьому себе має подавати не [тільки] в отих добродійностях – нехай будуть учні як учитель їхній». У цьому висловлюванні міститься перелік важливих соціальних якостей, що складають змістову сутність соціального досвіду (Антонюк, 2012, с. 203). Вагомим у контексті дослідження генези формування соціального досвіду підростаючого покоління є висновок В. Павленко про те, що братські школи готували «творчих інтелектуалів, палких патріотів, мужніх захисників свого народу від нашествия польських колонізаторів, носіїв і пропагандистів ідей української державності, учителів українського національного відродження, спрямованих на утвердження людської гідності українця, почуття поваги до представників інших народів» (Павленко, 2008, с. 254). Зазначені чесноти можна вважати тим переліком якостей, які засвоювались вихованцями братських шкіл.

Кращі надбання братських шкіл щодо соціального становлення людини були збагачені завдяки діяльності Острозької школи-академії і Києво-Могилянської академії, які органічно поєднали освітню діяльність з соціокультурним удосконаленням особистості і являли собою яскраву модель зв'язку педагогіки й суспільства. У практиці освіти й виховання навчальних закладів (Павленко, 2008, с. 255) було природно відбито специфіку української національної культури, яка, з одного боку, нерозривно зв'язана з власним

корінням, давньослов'янським світосприйняттям, а з іншого – безпосередньо співвіднесена із загальноєвропейськими соціальними процесами, орієнтована на теоретичні наукові пошуки. Ці ідеї простежуються у поглядах видатних діячів на формування соціальних чеснот:

- патріотизму, любові до культури, мови, традицій свого народу, що забезпечать Україні національну ідентичність і самобутність української нації (Г. Смотрицький);

- відповідальності батьків за виховання своїх дітей із раннього віку у християнському дусі шляхом передачі соціального досвіду, поширення освіти, як важливої передумови процвітання народу (Іов Борецький);

- гуманістичних принципів, елементів світськості й корисної діяльності на благо суспільства, розуму як засобу пізнання й самопізнання (Феофан Прокопович);

- рівності відносин між людьми, ціннісного ставлення й поваги до особистості (Рафаїл Заборовський);

- народності освітнього процесу, поєднання духовного й тілесного (Георгій Кониський) (Кралюк, Пасічник, Якубович, 2014, с. 448).

Окрім кола наукових знань важливими були демократизм відносин, формування національної самосвідомості, громадянська спрямованість освітнього процесу, підтримка моральності, ідеалізація освіти, науки, розуміння їх видатного суспільного значення, а ідеологія просвітництва стала провідною в діяльності братств. Серед нових складників соціального досвіду, які актуалізувалися саме в зазначений період і мали соціальну спрямованість, найбільш вагомими є ті, що «...виплекали й перед усім світом показали нову генерацію освічених людей України, творчих інтелектуалів, палких патріотів, мужніх захисників свого народу, носіїв і пропагандистів ідей української державності, будителів українського національного відродження, утвердження людської гідності українця, почуття поваги до представників інших народів» (Троцько, 2008).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ретроспективний аналіз наукових джерел дає змогу зробити висновок про те, що проблеми розвитку, соціального становлення особистості розв'язувалися на основі врахування соціально-виховних позицій: в її відносинах і опорі на навколишній світ, середовище

національні традиції, культуру. В XVII – на початку XVIII століття в Україні на емпіричному рівні поступово створювалися елементи системи формування соціальної компетентності, яка втілювалась у життя видатними педагогами і виявляла проблеми й пошуки вітчизняної педагогічної думки того часу.

Цей погляд на процеси формування соціального досвіду, з одного боку, також продовжує історико-педагогічну традицію залучення під-

ростаючого покоління до соціального простору, творчо переробляючи погляди вітчизняних мислителів, філософів, педагогів, у яких воно розглядалося не стільки у зв'язку з проблемами соціальної політики, соціального вдосконалення, скільки в питанні соціального розвитку, становлення якостей солідарності, моральності, громадянськості, міжособистісних стосунків, інтересів і потреб особистості в колективному суб'єктивному досвіді суспільних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк Г. Розвиток освіти у братських школах України XVI – XVII ст. в контексті західноєвропейського відродження. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 2012, 4, 198–206.
2. Грушевський М. Історія української літератури. Київ: Либідь. 1993. Т. 1. 392 с.
3. Запаско Я. П. Скрипторій волинського князя Володимира Васильковича. *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. Львів, 1993.
4. Крالیук П. М., Пасичник І. Д., Якубович М. М. Острозька академія в філософській культурі України. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. 482 с.
5. Павленко В. В. Організація навчально-виховного процесу в Острозькій академії (XVI – початок XVII століття). *Морально-етичні засади формування особистості*: монографія / за ред. М.В. Левківського. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2008. С. 243–265.
6. Троцько А. В. Історія педагогіки. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2008. 545 с.
7. Тюльпа, Т. М. Історичні передумови становлення соціалізаційного процесу доісторичного та стародавнього часів. *Наукові записки*, 2014. № 3, 80–85.
8. Шаровкін І. С. Звичаї селян Печенізької волості Волганського повіту Харківської губернії. Окремі відбитки з «Харківської збірки» за 1896 рік. Харків: Друкарня Губернського Правління. 1896.

REFERENCES:

1. Antoniuk, H. (2012). Rozvytok osvity u bratskykh shkolakh Ukrainy XVI – XVII st. v konteksti zakhidnoievropeiskoho vidrozhennia [The development of education in the fraternal schools of Ukraine in the 16th – 17th centuries. in the context of the recent European revolution]. *Pedahohika i psykhologhiia profesiinoi osvity – Pedagogy and psychology of vocational education*, 4, 198–206 [in Ukrainian].
2. Hrushevskiy, M. (1993). Istoriiia ukrainskoi literatury [History of Ukrainian literature]. Kyiv: Lybid. T. 1. 392. [in Ukrainian].
3. Zapasko, Ya. P. (1993). Skryptorii volynskoho kniazia Volodymyra Vasylykovicha [Scriptorium of Volynsk Prince Volodymyr Vasilkovich]. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni T. Shevchenka – Notes of the Scientific Partnership named after T. Shevchenko*. Lviv. [in Ukrainian].
4. Kraliuk, P. M., Pasichnyk, I. D., & Yakubovych, M. M. (2014). Ostrozka akademiia v filosofskii kulturi Ukrainy [Ostrog: Publishing house of the National University «Ostrozka Academy»]. Ostroh : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». 482 [in Ukrainian].
5. Pavlenko, V.V. (2008). Orhanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu v Ostrozkii akademii (XVI – pochatok XVII stolittia) *Moralno-etychni zasady formuvannia osobystosti*: monohrafiia [Organization of the initial-evolutionary process in the Ostrozka Academy (XVI – beginning of the XVII century). *Moral and ethical ambushes for the formation of specialness*]. (za red. M.V. Levkivskoho). Zhytomyr: vyd-vo ZhDU im. I. Franka. 243–265 [in Ukrainian].
6. Trotsko, A. V. (2008). Istoriiia pedahohiky [History of pedagogy]. Kharkiv: KhNPU imeni H. S. Skovorody. 545. [in Ukrainian].
7. Tiulpa, T. M. (2014). Istorychni peredumovy stanovlennia sotsializatsiinoho protsesu doistorychnoho ta starodavnoho chasiv [Historical prerequisites for the formation of the socialization process in prehistoric and ancient times]. *Naukovi zapysky – Scientific Notes*, 3. 80–85. [in Ukrainian].
8. Sharovkin, I. S. (1896). Zvychai selian Pechenizkoi volosti Volhanskoho povitu Kharkivskoi hubernii. Okremi vidbytky z «Kharkivskoi zbirky» za 1896 rik. [Similar to the villagers of the Pechenizkaya volost of the Volgansk district of the Kharkov province. Around the collection from the “Kharkiv Collection” for 1896]. Kharkiv: Drukarnia Hubernskoho Pravlinnia [in Ukrainian].

УДК 364-4:159.943.7-043.86](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.16>

Оксана ШЕВЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20308

ORCID: 0000-0002-1127-9807

Бібліографічний опис статті: Шевчук, О. (2024). Навички та вміння фахівця з соціальної роботи на індивідуально-особистісному рівні. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 112–117, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.16>

НАВИЧКИ ТА ВМІННЯ ФАХІВЦЯ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНОМУ РІВНІ

У статті розглядаються навички та вміння, розвиток яких необхідний для успішної роботи фахівця із соціальної роботи на індивідуально-особистісному рівні. Соціальна робота вимагає від фахівця розвитку конкретних навичок, які забезпечують ефективну комунікацію, емпатійність тощо.

З огляду на важливість інтеграції теорії та практики в підготовці соціальних працівників аналізуються ключові професійні компетенції, такі як активне слухання, емпатія, критичне мислення та навички спілкування. Їх формування дозволяє соціальному працівникові краще розуміти потреби клієнтів, встановлювати довірчі стосунки та надавати більш ефективну підтримку.

Аналіз актуальної проблеми дав змогу виділити, що тренінги, які відпрацьовують вміння та навички ведення індивідуальних консультацій та інтерв'ю, зокрема в рамках курсу «Практикум із соціальної роботи», дозволяють студентам освоїти техніку індивідуальної роботи з клієнтом, сформуванню гуманну участь, сенситивність та професійний такт; навички активного слухання, уміння аналізувати індивідуальні ситуації клієнтів, встановлювати та підтримувати контакт з клієнтом.

Встановлено, що розвиток професійних якостей соціальних працівників зосереджується на зміцненні навичок емоційної чуйності, здатності застосовувати активне слухання та надавати необхідну підтримку. Ключовим аспектом є здатність повністю розуміти клієнта, враховуючи його як вербальні, так і невербальні сигнали. Так, індивідуальний підхід, увага до невербальних знаків і контексту повідомлення клієнта є тими компонентами, які дозволяють фахівцям якісно і результативно надавати допомогу.

Таким чином, інтеграція практичних навичок у процес навчання здобувачів вищої освіти є професійним чинником для підвищення якості соціальної допомоги та покращення професійного розвитку фахівців у цій сфері.

Ключові слова: навички, вміння, невербальне спілкування, активне слухання, клієнт, соціальний працівник, практична підготовка.

Oksana SHEVCHUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20308

ORCID: 0000-0002-1127-9807

To cite this article: Shevchuk, O. (2024). Navychky ta vminnia fakhivtsia z sotsialnoi roboty na individualno-osobystisnomu rivni [Skills and abilities of a social work specialist at an individual-personal level]. *Vvichlivist. Humanitas*, 5, 112–117, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.16>

SKILLS AND ABILITIES OF A SOCIAL WORK SPECIALIST AT AN INDIVIDUAL-PERSONAL LEVEL

The article considers skills and abilities, the development of which is necessary for the successful work of a specialist in social work at the individual and personal level. Social work requires the specialist to develop specific skills that ensure effective communication, empathy, etc.

Given the importance of integrating theory and practice in the training of social workers, key professional competencies such as active listening, empathy, critical thinking and communication skills are analyzed. Their formation allows the social worker to better understand the needs of clients, establish trusting relationships and provide more effective support.

The analysis of the actual problem made it possible to highlight that the trainings, which practice the skills and abilities of conducting individual consultations and interviews, in particular within the framework of the course «Practicum in social work», allow students to master the technique of individual work with the client, to form humane participation, sensitivity and professional tact; active listening skills, ability to analyze individual customer situations, establish and maintain contact with the client.

It has been established that the development of professional qualities of social workers focuses on strengthening the skills of emotional sensitivity, the ability to apply active listening and provide the necessary support. A key aspect is the ability to fully understand the customer; taking into account both their verbal and non-verbal cues. Thus, an individual approach, attention to non-verbal signs and the context of the client's message are the components that allow specialists to provide high-quality and effective assistance.

Thus, the integration of practical skills into the training process of higher education students is a professional factor for improving the quality of social assistance and improving the professional development of specialists in this field.

Key words: skills, ability, non-verbal communication, active listening, client, social worker, practical training.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі підготовки соціальних працівників важливою складовою є інтеграція теорії та практики. Соціальна робота як практична діяльність сприяє суспільним змінам, вирішенню проблем людських взаємовідносин; допомагає людям підвищувати їх здатність до функціонального існування у суспільстві та самостійно приймати рішення з метою підвищення рівня добробуту. Опираючись на наукові дані про соціальні системи та поведінку людини, соціальна робота допомагає там, де люди вступають у взаємозв'язок із зовнішнім середовищем (Енциклопедія, 2013, с. 88, с. 176).

Соціальний працівник допомагає людям вирішувати проблеми, створюючи для цього необхідні ресурси, забезпечує взаємодію між людьми, між людиною та середовищем у цілому, підвищує відповідальність організацій за людину, впливає на соціальну політику. Функції соціального працівника – це предметно-інструментальна основа його професійної діяльності. Професійні функції соціального працівника дозволяють уявити структуру функціональних обов'язків як певну суму знань, вмінь і навичок, які забезпечують професійну компетентність спеціалістів у практичній роботі (Енциклопедія, 2013, с. 181, с. 202). Отже, соціальний працівник – професійно підготовлений фахівець, який глибоко розуміє правові, етичні, психологічні особливості життєдіяльності людей, володіє високою юридичною підготовленістю, психологічною компетентністю, спостережливістю, увагою, емпатією, етичними якостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання підготовки фахівців у ЗВО України присвячені праці О. Дубницької, Т. Березюк, Д. Костенко, В. Корнешук, Ю. Колодійчук, М. Боделан та ін.

Формування професійно-особистісних якостей майбутніх фахівців стало предметом вивчення таких науковців, як: Т. Березюк, О. Карпенко, В. Лефтеров, О. Лісовець, Т. Опалюк, Т. Надвинична, Н. Тимошенко та ін.

Метою статті є аналіз формування навичок та вмінь фахівця з соціальної роботи на індивідуально-особистісному рівні під час професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка соціальних працівників – це процес і результат оволодіння цінностями соціальної діяльності, професійно необхідними знаннями, вміннями й навичками, формування професійно важливих особистісних якостей, які є основою готовності до професійної соціальної діяльності (Енциклопедія, 2013, с. 233). При цьому важливим чинником постає сформованість відповідних знань, вмінь, навичок та особистісних якостей студентів на індивідуально-особистісному рівні.

Навичка – це дія, сформована шляхом повторення і характеризується високою мірою осягнення і відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю. Уміння – це заснована на знаннях і навичках готовність людини успішно виконувати певну діяльність (Павелків, 2013, с. 109).

Щоб стати фахівцем, необхідно опанувати відповідні навички та вміння. Вони включають базові та спеціальні навички спілкування, уміння встановлювати професійні робочі стосунки з клієнтом, допомагати клієнтові «побачити» себе з боку, навички в аналізі проблемних ситуацій, постановці цілей, розробці плану дій, оцінці своїх дій та дій клієнта. Розвиток професійних навичок та вмінь майбутніх соціальних працівників у процесі вивчення курсу «Практикум з соціальної роботи» полягає в практичному опануванні цих навичок. Експе-

риментально, практикуючи їх спочатку на собі, на своїх близьких, друзях, колегах по навчанню, а потім вже на клієнтах.

Соціальна робота на індивідуальному рівні ґрунтується на міжособистому спілкуванні. Фахівець зобов'язаний володіти навичками встановлення правильних і ефективних взаємин з клієнтом. Взаємини, таким чином, розглядаються як засіб досягнення мети соціальної роботи.

Для розвитку професійних навичок та вмій майбутніх соціальних працівників на практичних заняттях з дисципліни «Практикум з соціальної роботи» використовуються активні форми навчання.

Формування професійних навичок та вмій майбутніх соціальних працівників відбувається під час вивчення тем «Тренінг професійних вмій і якостей соціального працівника», «Тренінг навичок індивідуальної соціальної роботи з клієнтом». Мета практичних занять з теми «Тренінг професійних вмій і якостей соціального працівника» полягає у психологічній підготовці студента до безпосередньої індивідуальної взаємодії з клієнтом, формування вмій і якостей, необхідних для соціальної роботи з клієнтом; набуття практичних навичок роботи за допомогою тренінгів. Даний тренінг спрямований на формування вмій: встановлювати та підтримувати контакт з клієнтом; вивчати особистість клієнта, його психічний стан; вислуховувати клієнта, вести бесіду; аналізувати проблему (індивідуальний випадок) клієнта; надавати зворотний зв'язок; інтерпретувати і надавати інтерпретацію; планувати роботу з клієнтом; надавати психологічну підтримку; долати конфліктні ситуації у взаємодії з клієнтом; контролювати власну поведінку; аналізувати власний досвід практичної роботи.

Тема «Тренінг навичок індивідуальної соціальної роботи з клієнтом» має на меті вироблення навичок та вмій застосування технік і прийомів втручання в ході індивідуальної роботи з клієнтом; відпрацювання навичок індивідуального консультативного інтерв'ю в цілому за умов тренінгу; аналіз отриманого в ході тренінгу досвіду роботи з умовним клієнтом. Під час даного тренінгу відбувається: самооцінка вмій та навичок майбутнього фахівця соціальної роботи; встановлення та підтримка контакту з клієнтом в ході індивіду-

ального інтерв'ю; сприйняття та оцінювання емоційного стану клієнта в ході індивідуального інтерв'ю; застосування технік і прийомів активного вислуховування в ході індивідуального інтерв'ю; застосування технік розпитування в ході індивідуального інтерв'ю клієнта; вивчення індивідуального випадку клієнта та планування індивідуальної соціальної роботи; застосування технік і прийомів втручання в ході індивідуальної роботи з клієнтом; відпрацювання навичок індивідуального консультативного інтерв'ю в цілому за умов тренінгу; аналіз отриманого в ході тренінгу досвіду роботи з клієнтом.

В процесі тренінгових вправ розвиваються міжособистісна сенситивність, емпатійність, гуманність, рефлексивність, комунікабельність, уважність, впевненість у собі в професійному спілкуванні, професійна тактовність, конгруентність.

Серед основних технік інтерв'ю, яким навчаються студенти, можна виділити техніки активного вислуховування, емпатійного вислуховування (рефлексії), розпитування тощо.

Ми розглянемо первинні навички, якими повинен володіти соціальний працівник, під час активного слухання клієнта:

І. Увага до клієнта або участь – зв'язок спеціаліста та клієнта, завдяки якому спеціаліст може бути поруч з клієнтом як фізично, так і психологічно.

Рівні участі:

1. Мікронавички уваги – первинні, налаштовують на контакт. Спеціалісту необхідно навчитися володіти мовою тіла як одним з каналів спілкування:

– посадка. Прямо – передає ідею: Я тут, поруч з тобою, я доступний для тебе. Не сидіти відкинувшись або боком, коли розмовляєте. Навіть коли люди сидять у колі, у момент звертання вони мимовільно повертаються обличчям один до одного. Відкрита поза: руки і ноги не повинні бути схрещені. Час від часу слід нахилитися у бік клієнта. Нахил у протилежний бік сприймається як повідомлення, що вам розмова набридла. Не слід нахилитися надто близько;

– зоровий контакт. Напружений пильний погляд не завжди доречний. Необхідно дивитись в очі так, щоб клієнт зрозумів, що ви хочете вислухати його. Час від часу відводити

погляд (але не часто, сприймається як знак відчуження, дискомфорту при розмові);

– природність (є навичкою), зумовлена відсутністю вашого напруження та нервування, показник того, що вам спокійно, зручно спілкуватися, ви використовуєте своє тіло, жести як засіб встановлення контакту. Головне – вловити момент душевного резонансу з клієнтом та не втрачати його під час спілкування.

2. Рівень мови тіла: 1 рівень – спочатку слід навчитися читати знаки реакцій власного тала. Якщо відчуваєте, що ваші м'язи напружуються при розмові, відмітьте про себе: Що викликало тривогу? Які сигнали я подаю клієнту? Потім потрібно навчитись використовувати своє тіло для передачі відповідних повідомлень при спілкуванні. 2 рівень – необхідно навчитись використовувати тіло, щоб контролювати небажані для передачі клієнту невербальні знаки.

3. Рівень гуманної участі. Соціально-емоційна присутність – якісні параметри душевного тепла, яке ви відчуваєте відносно клієнта. Вербальна і невербальна мова повинні відповідати вашому внутрішньому стану. Якщо ви байдужі, ніщо не приховає вашу нещирість.

II. Активне слухання.

На думку Л. Нестеренко, учасники комунікації традиційно використовують такі види слухання:

– емпатійне слухання – вміння розуміти почуття, емоції мовця, уявляти себе на місці співрозмовника, співпереживати йому;

– критичне слухання – цілеспрямований аналіз отриманої інформації та її критичне сприйняття, розуміння, що дозволяє зважити всі «за» і «проти», погодитися або не погодитися зі співрозмовником;

– пасивне слухання – мінімальне втручання в монолог співрозмовника;

– активне слухання – максимальне встановлення зворотного зв'язку зі співрозмовником; такий вид слухання поєднує емпатійне, пасивне та критичне слухання (Нестеренко, 2021, с. 209-210).

Активне слухання – здатність спеціаліста вловлювати та розуміти те, що клієнт повідомляє або хоче повідомити, причому не має значення, є ці повідомлення вербальними чи невербальними, виражені зрозуміло чи ні. Слухання – більш глибоке поняття ніж відтворення почутого. У процесі спілкування людям необ-

хідно більше, ніж фізична присутність іншої людини, необхідна психологічна, соціальна та емоційна участь. Необхідно слухати не тільки клієнта, але й самого себе: прислуховуватися до свого внутрішнього голосу, працювати з підсвідомістю, на рівні інтуїції.

I. Ковалинська зазначає, що невербальна поведінка особистості поліфункціональна, вона: створює образ партнера по спілкуванню; висловлює взаємини партнерів по спілкуванню, формує ці відносини; є індикатором актуальних психічних станів особистості; виступає в ролі уточнення, зміни розуміння вербального повідомлення, посилює емоційну насиченість сказаного; підтримує оптимальний рівень психологічної близькості між тими, хто спілкується; виступає в якості показника статусно-рольових відносин (Ковалинська, 2014, с. 26-27).

Повноцінне слухання включає 4 компоненти:

1. Читання знаків невербальної мови клієнта: пози, міміки, ходи, тональності голосу. Коли люди збираються разом і при цьому не розмовляють, атмосфера цієї аудиторії може бути насичена різними повідомленнями.

Читати: рухи тіла: поза, хода, жести; міміка: посмішка, погляд, рухи очей, брів, губ; голосові модуляції – тональність, інтенсивність, рівень, членороздільність, темп, паузи, переривання мовного потоку, мовчання; природні прояви мимовільних реакцій: прискореність або стриманість дихання, зняковільність, «фарба сорому», раптова зблідлість, розширення зіниці ока; фізичні характеристики: фізичний розвиток, ріст, вага, комплекція, колір обличчя; загальний вигляд – охайність, вид одягу, взуття.

Обмін поглядами, вираз обличчя, наприклад, посмішки або висловлення несхвалення, підняті в здивуванні брови, живий чи зупинений погляд, погляд з вираженням схвалення чи несхвалення – усе це приклади невербальної комунікації (Ковалинська, 2014, с. 27).

Читати і тлумачити інформацію не одне й те саме. Не може бути однозначного тлумачення невербальних засобів, головне – гуманний душевний настрій спеціаліста. Звертати увагу не на окремі деталі, а бачити цілісно й системно. Неправильна інтерпретація може затримати спілкування. Це може відбутися при негативному сприйнятті спеціалістом посмішки або похмурого погляду.

2. Слухання та розуміння мовного повідомлення.

При першій зустрічі спеціаліст зобов'язаний вислухати словесний опис того, що відбулося з клієнтом, як він при цьому себе повів і які почуття відчув. Проблемна ситуація буде тільки тоді зрозумілою, коли спеціаліст зрозуміє її з точки зору специфічного для конкретного клієнта досвіду, характерної поведінки та властивих йому почуттів та переживань. Завдання полягає в тому, щоб допомогти клієнту прояснити специфічність його ситуації. Слухаючи клієнта задавати собі питання: Де головна думка розповіді? Які теми зачіпає клієнт? Що він сам думає з приводу своєї ситуації? Що для нього найважливіше? Що він хоче, щоб я зрозумів?

3. Розпізнавання контексту повідомлення клієнта, тобто цілісне сприйняття клієнта у соціальних обставинах його життя.

Сума вербальних та невербальних повідомлень ще не дає повного уявлення про людину. Слухати клієнта по-справжньому означає сприймати його таким, який він є насправді, у реальному житті. У розповіді клієнта може бути кілька сюжетних ліній, можливо навіть не пов'язаних між собою, а спеціаліст повинен побачити ці сюжетні лінії в цілісності, у системі життя клієнта, щоб дійсно почути його. Важливо чути клієнта і з точки зору самого процесу надання допомоги. Не всі клієнти можуть зробити перший крок на початковому етапі роботи з ним, а на наступних етапах є випадки повернення до пройдених етапів або переосадування їх. Оскільки найбільш важливим моментом технології соціальної роботи є дія по виходу з проблемної ситуації, то спеціаліст зобов'язаний «почути» готовність клієнта до такої «дії».

4. Спеціаліст повинен чути реальний світ клієнта.

Виявлення сердитих ноток у мові клієнта, тобто тих моментів, про які говорить клієнт і які можуть бути оскаржені або підлягати критиці. Необхідно уловити невідповідність світу клієнта і світу дійсного. Іноді уявлення клієнтів про самих себе, інших, їх почуття та переживання бувають викривлені. Проблеми клієнта повинні бути почуті й зрозумілі спеці-

алістом, хоча його уявлення про себе може не співпадати з реальними фактами. І ця невідповідність також повинна бути зрозумілою. Терпляче вислуховування включає виявлення розходжень, викривлень, які є частиною реальних уявлень клієнта.

Результат уваги та слухання виражається в тому, що спеціаліст відгукується на проблему, з якою прийшов до нього клієнт.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Оскільки навички спілкування не є для фахівця самоціллю, а лише служать йому як інструмент й технічний засіб для досягнення професійної мети, необхідно ставитися до них відповідно, не переоцінюючи і не недооцінюючи їх значимість в комплексі професійних навичок та вмінь. Як показує практика, можна вміло володіти навичками спілкування, але не вміти професійно допомагати людям. Навички спілкування повинні бути вписані в систему ціннісних орієнтацій та етичних принципів професії.

Результати дослідження підтверджують, що для успішної роботи фахівця із соціальної роботи на індивідуально-особистісному рівні необхідно розвивати комплекс навичок та вмінь, зокрема активне слухання, емпатію, критичне мислення та комунікативні здібності. Їх формування дозволяє соціальному працівникові краще розуміти потреби клієнтів, встановлювати довірчі стосунки та надавати більш ефективну підтримку. А використання активних форм навчання у підготовці фахівців, зокрема тренінгів, значно підвищує рівень готовності студентів до професійної діяльності. Таким чином, інтеграція практичних навичок у процес навчання соціальних працівників є професійним чинником для підвищення якості соціальної допомоги та покращення професійного розвитку фахівців у цій сфері.

Підсумовуючи, зазначимо, що здійснене нами дослідження не вичерпує всієї проблематики щодо формування навичок та вмінь фахівця з соціальної роботи на індивідуально-особистісному рівні. Подальшого наукового пошуку потребують: дослідження навичок емпатії; розвиток умінь застосовувати техніки та прийоми інтерв'ювання у процесі надання послуги консультування тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васьківська С. В. Основи психологічного консультування : Навчальний посібник. К. : Четверта хвиля, 2004. 256 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
3. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. К. : Вид-во «Освіта України», 2014. 289 с.
4. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П. Основи психологічного консультування : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 360 с.
5. Нестеренко Л. О. Активне слухання як спосіб підвищення ефективності комунікації у процесі навчання англійської мови за професійним спрямуванням у ЗВО. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 206–213.
6. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник : затв. МОН України як підручник для студ. ВНЗ. Вид. 4-ге, стереотипне. Київ: Кондор, 2013. 570 с.
7. Пожидаєва О. В. Характеристика змісту соціально/педагогічної консультативної взаємодії і технологічних етапів консультативної бесіди. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/527>
8. Практикум із соціальної роботи : навч.-метод. посіб.; уклад. О. М. Шевчук. Умань : ВПЦ «Візаві», 2021. 110 с.
9. Тимкова В. А. Проксемічні особливості невербального спілкування менеджера. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/19338.pdf>
10. Шевчук О. Формування soft skills у майбутніх соціальних працівників у процесі практичної підготовки. *Ввічливість. Humanitas*. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. № 4. С. 78–83.

REFERENCES:

1. Vaskivska, S.V. (2004). *Osnovy psykholohichnoho konsultuvannia [Basics of psychological counseling]*. Kyiv: Chetverta khvylia [in Ukrainian].
2. Zvierieva, I.D. (Eds). (2013). *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Encyclopedia for specialists in the social sphere]* (2nd ed., rev.). Kyiv, Simferopol : Universum [in Ukrainian].
3. Kovalynska, I.V. (2014). *Neverbalna komunikatsiia [Non-verbal communication]*. Kyiv: Vyd-vo «Osvita Ukrainy» [in Ukrainian].
4. Mahdysiuk, L.I. & Fedorenko, R.P. (2022). *Osnovy psykholohichnoho konsultuvannia [Basics of psychological counseling]*. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].
5. Nesterenko, L.O. (2021). Aktyvne slukhannia yak sposib pidvyshchennia efektyvnosti komunikatsii u protsesi navchannia anhliskiioi movy za profesiinym spriamuvanniam u ZVO [Active listening as a way to increase the effectiveness of communication in the process of learning English for professional direction in higher education institutions]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 4, 206–213 [in Ukrainian].
6. Pavelkiv, R.V. (2013). *Zahalna psykholohiia [General psychology]* (4nd ed., rev.). Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
7. Pozhydaieva, O.V. (2008). Kharakterystyka zmistu sotsialno/pedahohichnoi konsultatyvnoi vzaiemodii i tekhnolohichnykh etapiv konsultatyvnoi besidy [Characteristics of the content of social/pedagogical consultative interaction and technological stages of the consultative conversation]. Retrieved from <https://ap.uu.edu.ua/article/527> [in Ukrainian].
8. Shevchuk, O.M. (2021). *Praktykum iz sotsialnoi roboty [Workshop on social work]*. Uman : VPTs «Vizavi» [in Ukrainian].
9. Tymkova, V.A. (2018). Proksemichni osoblyvosti neverbalnoho spilkuvannia menezhjera [Proxemic features of a manager's non-verbal communication]. Retrieved from <http://repository.vsau.org/getfile.php/19338.pdf> [in Ukrainian].
10. Shevchuk, O. (2022). Formuvannia soft skills u maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv u protsesi praktychnoi pidhotovky [Formation of soft skills in future social workers in the process of practical training]. *Vvichlyvist. Humanitas*. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 4, 78–83 [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 364-7

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.17>

Степан ГАНДЖА

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0001-6867-0658

Бібліографічний опис статті: Ганджа, С. (2024). Сутність процесу соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 118–124, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.17>

СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

У статті визначено сутність процесу соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні та перспективні напрями його вдосконалення. Процес соціального забезпечення представлено як складову соціальної політики держави та соціально-економічну категорію, яка передбачає побудову відносин щодо перерозподілу національного доходу, що має на меті забезпечення встановлених соціальних стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків. Звернено увагу, що соціальне забезпечення як складова системи соціального захисту виконує функцію накопичення та розподілу коштів соціального захисту, які призначені для соціальної допомоги, виплат із соціального страхування.

Зроблено акцент на тому, що процес соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні є комплексним, багатоаспектним та постійно вдосконалюється відповідно до змінних умов і потреб внутрішньо переміщених осіб. Перспективні напрями вдосконалення процесу соціального забезпечення окреслено в межах застосування диференційованого, інтегрованого і комплексного підходів, які передбачають: розгляд внутрішньо переміщених осіб у напрямі інтеграції та утримання людського ресурсу як повноправних жителів громади і платників податків; застосовування системи соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб на всіх рівнях (міжнародний, державний, регіональний, рівень громади, рівень підприємства / установи / організації, індивідуальний); її узгодження із законодавчо закріпленими економічними, правовими і соціальними гарантіями.

Актуалізовано питання належного фінансування з державного бюджету програм підтримки внутрішньо переміщених осіб у контексті проблеми обмеженості ресурсів країни в умовах війни, місця міжнародної фінансової допомоги в рамках політики захисту внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, інтеграція, соціальна політика, соціальне забезпечення, соціальні гарантії, соціальний захист, територіальна громада.

Stepan HANDZHA

PhD Student, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0002-5793-3069

To cite this article: Handzha, S. (2024). Sutnist protsesu sotsialnoho zabezpechennia vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [The essence of the social security process of internally displaced persons in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 118–124, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.17>

THE ESSENCE OF THE SOCIAL SECURITY PROCESS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE

The article defines the essence of the social security process of internally displaced persons in Ukraine and promising directions for its improvement. The social security process is presented as a component of the state's social policy and a socio-economic category, which involves the construction of relations regarding the redistribution of national income,

which aims to ensure the established social standards of life for each person in the context of social risks. Attention has been drawn to the fact that social security as a component of the social protection system excavates the function of accumulation and distribution of social protection funds, which are intended for social assistance and social insurance payments.

Emphasis is placed on the fact that the social security process of internally displaced persons in Ukraine is complex, multifaceted and constantly improved in accordance with the changing conditions and needs of internally displaced persons. Prospective directions for the improvement of social security are outlined within the framework of the application of differentiated, integrated and complex approaches, which include: consideration of internally displaced persons in the direction of integration and maintenance of human resources as full-fledged residents of the community and taxpayers; application of the social security system for internally displaced persons at all levels (international, state, regional, community, enterprise / institution / organization, individual); its coordination with legally established economic, legal and social guarantees.

The issue of proper financing from the state budget of programs supporting internally displaced persons in the context of the problem of limited resources of the country in war conditions, the place of international financial assistance in the framework of the protection policy of internally displaced persons was updated.

Key words: internally displaced person, integration, social policy, social security, social guarantees, social protection, territorial community.

Актуальність проблеми. За даними Державного підприємства «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України» станом на 22.10.2024 р. в Україні офіційно зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) (Юрченко, 2024). Створення ефективних механізмів подолання проблем та покращення соціального забезпечення ВПО, зокрема в питаннях їх обліку, влаштування житлом, надання медичної допомоги, здійснення пенсійних виплат, грошових допомог, здобуття освіти, працевлаштування тощо, є важливим завданням нашої держави (Боняк, 2023; Романова, 2023). Проблема соціального забезпечення та захисту прав ВПО в Україні обумовлена не тільки масштабом переміщень, але й глибиною соціально-економічних наслідків як для держави, так і самих ВПО. Незважаючи на те, що в нашій країні прийнято цілу низку нормативно-правових актів, які спрямовані на покращення становища ВПО, їх проблеми залишаються актуальними та потребують постійного моніторингу, пошуку нових механізмів їх вирішення, а також вдосконалення системи соціального забезпечення відповідної категорії громадян (Селіхов, 2024).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці досліджень, які стосуються проблеми саме соціального забезпечення ВПО не так багато. У переважній більшості науковці зосереджують свою увагу на дослідженні проблеми правового регулювання міграційних процесів загалом або захисту прав і свобод ВПО та біженців (Степанова, 2023). Наукові праці М. Бондар, А. Дутчак, О. Коче-

мировської, А. Огінської, О. Пищуліної та ін. присвячені визначенню загальних засад сутності соціального забезпечення, його співвідношення із поняттям «соціальний захист» (Бондар, 2023; Дутчак, 2017; Кочемировська & Пищуліна, 2012; Огінська, 2018). Серед наукових праць, в яких проаналізовано нормативно-правове визначення ознак, змісту, сутності і природи соціального захисту та соціального забезпечення, слід виокремити дослідження М. Копетюк, в якому зазначено, що ці процеси здійснюються від імені і за дорученням держави відповідними уповноваженими на це службовими і посадовими особами та органами і реалізуються за допомогою спеціальних соціальних інститутів (Копетюк, 2019). Також заслуговує на увагу наукова праця Л. Осіпової, в якій визначено соціальну сутність соціального забезпечення в умовах глобалізації, проведено аналіз динаміки частки видатків державного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВВП (Осіпова, 2020). Е. Степановою зазначається, що система соціального забезпечення покликана створювати оптимальні умови для всіх верств і груп населення за будь-якого політичного, економічного або соціального станів. У своїй роботі дослідниця проаналізувала шляхи соціального забезпечення ВПО в умовах війни, здійснила опис соціальних пільг і міжнародних програм допомоги ВПО (Степанова, 2023). Але, незважаючи на наявність досліджень, в яких співвідносяться поняття «соціального захисту» і «соціального забезпечення», проблема соціального забезпечення ВПО є малодослідженою. Крім того, в умовах війни цей процес потребує постій-

ного вдосконалення, що обумовило вибір теми дослідження.

Мета дослідження – враховуючи позиції різних підходів, визначити сутність процесу соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в нашій країні та перспективні напрями його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи сутність соціального забезпечення, слід звернути увагу, що існує широкий спектр авторських підходів з означеної проблеми. М. Бондар соціальне забезпечення розглядає як один з ключових елементів економічного розвитку будь-якої країни, структура якого в різних країнах відрізняється, однак його ключовими елементами є соціальне страхування, пенсійне забезпечення, допомога по тимчасовій непрацездатності та інші соціальні виплати і допомоги (Бондар, 2021).

О. Кочемировська та О. Пищуліна під соціальним забезпеченням розуміють систему державних заходів щодо надання матеріальної допомоги, які мають на меті компенсацію, зниження чи запобігання негативного впливу соціальних ризиків на осіб, що через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування. Тобто соціальне забезпечення розглядається як форма вираження політики держави, яка спрямована на матеріальне забезпечення окремих категорій громадян за рахунок частини державного та місцевих бюджетів, фондів соціального страхування, позабюджетних фондів (Кочемировська & Пищуліна, 2012).

А. Дутчак соціальне забезпечення трактує як складову соціальної політики держави та невід’ємний компонент системи соціального захисту і соціальної роботи (Дутчак, 2017). За А. Огінською соціальне забезпечення є складовою соціального захисту, яку слід розглядати як сукупність розподільчих відносин. Доцільність такого підходу до розуміння сутності соціального забезпечення обумовлена неможливістю достовірного визначення, за рахунок яких саме платників податків формується та частина державного чи місцевого бюджетів, що спрямована на виконання програм і заходів соціального захисту населення (Огінська, 2018). Л. Осіпова також розглядає соціальне забезпечення як складову системи соціального захисту, яка виконує функцію накопичення та розподілу коштів соціального захисту, що призначені для

соціальної допомоги, виплат із соціального страхування (Осіпова, 2020).

Зазначені та інші підходи до розуміння сутності процесу соціального забезпечення об’єднує те, що це поняття автори розкривають як складову соціальної політики держави та соціально-економічну категорію, яка являє собою відносини щодо перерозподілу національного доходу з метою забезпечення встановлених соціальних стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків (Утвенко, 2018).

Процес соціального забезпечення ВПО в Україні є комплексним, багатоаспектним і включає як національні нормативно-правові акти, так і міжнародні стандарти та рекомендації. Його важливою умовою є постійне вдосконалення законодавчої бази та її адаптація до змінних умов і потреб ВПО (Селіхов, 2024). У цьому контексті у 2023 р. в Україні проведено ряд реформ у сфері соціальної політики, які стосувалися допомоги найуразливішим групам населення (ветеранам, особам з інвалідністю та ВПО), включно з розвитком спеціалізованих соціальних послуг. Змінилася концепція соціальної політики від нарахування соціальних виплат особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, до їх комплексної підтримки, зокрема повернення до соціального життя та ринку праці (Студеннікова, 2024).

З державного бюджету на допомогу на проживання ВПО у 2022 р. було виділено 52,8 млрд грн; у 2023 р. – 73,3 млрд грн (Осіпова, 2024). Значне навантаження на державний бюджет, виникнення у громадян цілого спектру нових потреб, які потребують своєчасного й ефективного реагування в умовах війни, призвели до того, що було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 11.07.2023 р. № 709, в якій передбачено припинення виплат частині ВПО (Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб, 2023). Відповідні зміни впроваджено з метою уточнення параметрів надання підтримки ВПО, а також фокусування уваги на громадянах, які найбільше цього потребують. Зокрема, державою застосовано критерії:

- майнового стану;
- кінцевого терміну виплати допомоги (не більше 12 місяців);
- продовження виплати на другий шестимісячний термін лише певним категоріям грома-

дян, які звернулися за допомогою з 01.08.2023 р. (Романова, 2023).

Зазначені критерії свідчать про те, що система соціального забезпечення ВПО в Україні почала спиратися на диференційований підхід, який передбачає поділ ВПО на групи залежно від соціального положення, віку, працездатності і міри економічної самостійності (Криклій, 2010).

Переосмислення сутності та механізмів соціального забезпечення ВПО як складової соціальної політики держави та невід'ємного компоненту системи соціального захисту відповідно до нових завдань нашої країни в умовах війни має бути адекватним трансформаційним перетворенням у суспільстві (Павлюк & Демченко, 2019). У таких умовах актуальним завданням постає своєчасне і повне фінансове забезпечення усіх соціальних виплат і соціальних програм, що є необхідною умовою ефективною системи соціального захисту. Крім того, перспективними напрямками вдосконалення процесу соціального забезпечення ВПО є:

- інтегрованість на усіх рівнях: міжнародний, державний, регіональний, рівень громади, рівень підприємства / установи / організації, індивідуальний;

- єдність і комплексність з системою законодавчо закріплених економічних, правових і соціальних гарантій (Криклій, 2020).

У квітні 2023 р. в Україні схвалено Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затверджено операційний план заходів з її реалізації, згідно з якою пріоритетним напрямом на найближчий період повинно стати «прийняття коротко- та середньострокових рішень, спрямованих на впровадження ефективних механізмів задоволення базових потреб людини та забезпечення доступу до послуг, посилення здатності громад сприяти адаптації внутрішньо переміщених осіб та ефективно реагувати на нові виклики, раціональне використання ресурсів громад і бюджетів усіх рівнів, а також підтримка осіб, які мають намір повернутися до покинутого місця проживання» (Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках, 2023).

Основні стратегічні цілі відповідної Стратегії:

- посилення спроможності держави реагувати на виклики внутрішнього переміщення та забезпечення умов для реалізації державної політики у цій сфері;

- створення умов для безпечного переміщення осіб з населених пунктів, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій, задоволення їхніх гуманітарних потреб;

- сприяння адаптації ВПО на новому місці проживання;

- сприяння інтеграції ВПО та посилення спроможності приймаючих територіальних громад;

- підтримка безпечного повернення до покинутого місця проживання та реінтеграції ВПО (Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках, 2023).

Наразі лише деяким приймаючим територіальним громадам вдається системно охопити окреслені напрями. Переважна більшість з них здатні впровадити тільки їх окремі елементи.

Застосування диференційованого, інтеграційного і комплексного підходів повинно передбачати:

- врахування не лише загальної кількості, статі і віку ВПО, а також рівня їхньої освіти, професії, навичок, потреб для самореалізації, можливості бути корисними в приймаючій територіальній громаді;

- врахування логіки інтеграції: житло – робота / освіта – комунікативні / культурні потреби – самореалізація;

- розробку заходів щодо спільних активностей ВПО і місцевого населення територіальної громади;

- розробку показників ефективності соціальних програм щодо інтеграції ВПО у приймаючих територіальних громадах (Шевчук, 2023).

Враховуючи обмеженість ресурсів країни в умовах війни питання належного фінансування з державного бюджету програм підтримки ВПО є актуальним, а міжнародна фінансова допомога в рамках політики захисту ВПО займає належне місце (Степанова, 2023). Зазначені вище показники є вагомими для зростання та розвитку відповідних громад і вважаються перспективними в контексті залучення міжнародної фінансової допомоги (Шевчук, 2023).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглянувши різні підходи до розуміння сутності соціального забезпечення, цей процес розуміємо як складову соціальної політики держави та соціально-економічну категорію, яка передбачає побудову відносин щодо перерозподілу національного доходу, що має на меті забезпечення встановлених соціальних стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків. Як складова системи соціального захисту соціальне забезпечення виконує функцію накопичення та розподілу коштів соціального захисту, які призначені для соціальної допомоги, виплат із соціального страхування.

Процес соціального забезпечення ВПО в Україні є комплексним, багатоаспектним та постійно вдосконалюється відповідно до змінних умов і потреб ВПО. Перспективними напрямками його вдосконалення є застосування диференційованого, інтегрованого і комплексного підходів, які передбачають: розгляд ВПО у напрямі інтеграції та утримання людського ресурсу як повноправних жителів громади і платників податків; застосування системи соціального забезпечення ВПО на всіх рівнях (міжнародний, державний, регіональний, рівень громади, рівень підприємства / установи / організації, індивідуальний); її узгодження із законодавчо закріпленими економічними, правовими і соціальними гарантіями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар М. І. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10>
2. Боняк В. О. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 20–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/1>
3. Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2023 № 709. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.10.2024).
4. Дутчак А. В. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). С. 568–571.
5. Копетюк М. Нормативно-правові аспекти визначення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення». *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1 (13). С. 66–69.
6. Кочемировська О. О., Пишуліна О. М. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні: аналіз. доп. Київ : НІСД, 2012. 88 с.
7. Криклій В. А. Генезис і сутність соціального захисту та пенсійного забезпечення. *Ефективна економіка*. 2010. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=114> (дата звернення: 24.10.2024).
8. Огінська А. Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 131–136.
9. Осіпова Л. В. Особливості соціального забезпечення в умовах глобалізації економічного простору. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 1. С. 78–83. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-278-1-15
10. Осіпова Л. Проблеми забезпечення соціальної допомоги біженцям і вимушеним переселенцям та механізми їх вирішення. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2024. Вип. 3. № 3. с. 104–112. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20240303.10>
11. Павлюк Т. І., Демченко О. П. Соціальний захист – складова частина соціальної політики. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 2(13). С. 246–250.
12. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План, Заходи від 07.04.2023 № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.10.2024)
13. Романова О. М. Правові реалії регулювання соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 4. С. 60–63. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.12>
14. Селіхов Д. А. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2024. Вип. 84. Т. 1. С. 103–108. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.14>
15. Степанова Е. Р. Соціальне забезпечення внутрішньо переміщених осіб. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2023. № 1. С. 101–107. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-1-101-107>
16. Студеннікова І. Соціальні видатки: що й чому фінансувала держава у 2023 році та що зміниться в 2024-му. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3853235-socialni-vidatki-so-i-comu-finansovala-derzava-u-2023-roci-ta-so-zminitsya-v-2024mu.html> (дата звернення: 14.10.2024).

17. Утвенко В. В. Система соціального забезпечення та соціальної підтримки: навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 248 с.
18. Шевчук С. Практики інтеграції внутрішньо-переміщених осіб у приймаючі громади. 2023. URL: <https://socsprava.com.ua/praktyku-integracziyi-vnutrishno-peremishhenyh-osib-u-pryjmayuchi-gromady/> (дата звернення: 14.10.2024).
19. Юрченко Н. Скільки в Україні переселенців і де найбільше ВПО: статистика за областями. 2024. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naybilshe-1729603384.html> (дата звернення: 26.10.2024).

REFERENCES:

1. Bondar, M. I. (2021). Sotsialne zabezpechennia ta sotsialnyi zakhyst v Ukraini [Social security and social protection in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10> [in Ukrainian].
2. Boniak, V. O. (2023). Sotsialnyi zakhyst vnutrishno peremishchenykh osib: suchasnyi stan ta perspektyvy udoskonalennia [Social protection of internally displaced persons: current state and prospects for improvement]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 6. 20–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/1> [in Ukrainian].
3. Deiaki pytannia pidtrymky vnutrishno peremishchenykh osib]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.07.2023 № 709 [Some issues of support for internally displaced persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. July 11, 2023 No. 709]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. Dutchak, A. V. (2017). Sotsialne zabezpechennia hromadian: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Social security of citizens: current state and development prospects]. *Molodyi vchenyi*, 5 (45). 568–571 [in Ukrainian].
5. Kopetiuk, M. (2019). Normatyvno-pravovi aspekty vyznachennia poniat «sotsialnyi zakhyst» i «sotsialne zabezpechennia» [Normative and legal aspects of the definition of the concepts “social protection” and “social security”]. *Istoryko-pravovyi chasopys*, 1 (13). 66–69 [in Ukrainian].
6. Kochemyrovska, O. O., & Pyshchulina, O. M. (2012). Osnovni napriamy optymizatsii systemy sotsialnoho zakhystu v Ukraini [The main directions of optimization of the social protection system in Ukraine]. Kyiv : NISD [in Ukrainian].
7. Kryklii, V. A. (2010). Henezys i sutnist sotsialnoho zakhystu ta pensiinoho zabezpechennia [Genesis and essence of social protection and pension provision]. *Efektivna ekonomika*, 1. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=114> [in Ukrainian].
8. Ohinska, A. Y. (2018). Sotsialnyi zakhyst naselennia ta finansovyi mekhanizm yoho realizatsii: teoretyko-kontseptualnyi zriz [Social protection of the population and the financial mechanism of its implementation: a theoretical and conceptual section.]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 131–136 [in Ukrainian].
9. Osipova, L. V. (2020). Osoblyvosti sotsialnoho zabezpechennia v umovakh hlobalizatsii ekonomichnoho prostoru [Peculiarities of social security in the conditions of globalization of the economic space]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 1. 78–83. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-278-1-15 [in Ukrainian].
10. Osipova, L. (2024). Problemy zabezpechennia sotsialnoi dopomohy bizhentsiam i vymushenym pereselentsiam ta mekhanizmy yikh vyrishennia [Problems of providing social assistance to refugees and forced migrants and their solution mechanisms]. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 3 (3). 104–112. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20240303.10> [in Ukrainian].
11. Pavliuk, T. I., & Demchenko, O. P. (2019). Sotsialnyi zakhyst – skladova chastyna sotsialnoi polityky [Social protection is an integral part of social policy]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, 2(13). 246–250 [in Ukrainian].
12. Pro skhvalennia Stratehii derzhavnoi polityky shchodo vnutrishnoho peremishchennia na period do 2025 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2023-2025 rokakh: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy; Stratehiia, Plan, Zakhody vid 07.04.2023 № 312-r. [On the approval of the State Policy Strategy on Internal Displacement for the period until 2025 and the approval of the operational plan of measures for its implementation in 2023-2025: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. April 7, 2023 № 312-r]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
13. Romanova, O. M. (2023). Pravovi realii rehulivannia sotsialnoho zabezpechennia vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Legal realities of regulation of social security of internally displaced persons in Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 4. 60–63. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.12> [in Ukrainian].
14. Selikhov, D. (2024). A. Pravovi osnovy sotsialnoho zakhystu vnutrishno peremishchenykh osib [Legal basis of social protection of internally displaced persons.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho Universytetu. Seriiia «Pravo»*, 84 (1). 103–108. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.14> [in Ukrainian].
15. Stepanova, E. R. (2023). Sotsialne zabezpechennia vnutrishno peremishchenykh osib [Social security of internally displaced persons]. *BIZNESINFORM*, 1. 101–107. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-1-101-107> [in Ukrainian].
16. Studennikova, I. (2024). Sotsialni vydatky: shcho y chomu finansovala derzhava u 2023 rotsi ta shcho zminytsia v 2024-mu [Social expenditures: what and why the state financed in 2023 and what will change in 2024]. *Ukrinform*.

Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3853235-socialni-vidatki-so-i-comu-finansovala-derzava-u-2023-roci-ta-so-zminitsa-v-2024mu.html> [in Ukrainian].

17. Utvenko, V. V. (2018). Systema sotsialnoho zabezpechennia ta sotsialnoi pidtrymky [System of social security and social support]. Kyiv : DP "Vyd. Dim "Personal" [in Ukrainian].

18. Shevchuk, S. (2023). Praktyky intehratsii vnutrishno-peremishchenykh osib u pryimaiuchi hromady [Practices of integration of internally displaced persons into host communities]. Retrieved from: <https://socsprava.com.ua/praktyky-integracziyi-vnutrishno-peremishhenyh-osib-u-pryjmayuchi-gromady/> [in Ukrainian].

19. Yurchenko, N. (2024). Skilky v Ukraini pereselentsiv i de naibilshe VPO: statystyka za oblastiamy [How many immigrants are there in Ukraine and where are the most IDPs: statistics by region]. Retrieved from: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naybilshe-1729603384.html> [in Ukrainian].

УДК 364.3

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.18>

Володимир САВКА

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0000-9095-1325

Бібліографічний опис статті: Савка, В. (2024). Особливості соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 125–130, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.18>

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

У статті зазначено, що метою соціального захисту учасників бойових дій є їх забезпечення необхідними ресурсами і послугами для адаптивного та успішного включення в цивільне суспільство. Звернено увагу, що особливість соціального захисту учасників бойових дій полягає у можливостях задовольнити свої соціальні потреби. Окреслено особливості соціального захисту учасників бойових дій в Україні: розгалужена система нормативно-правового забезпечення, що включає як загальне законодавство про соціальне забезпечення громадян, так і спеціальне, яке безпосередньо стосується учасників бойових дій; особливий правовий статус учасників бойових дій як суб'єктів та специфічний суб'єктний склад правовідносин, які виникають під час цього процесу; специфічний елементний склад соціального захисту учасників бойових дій; охоплення фактично всіх сфер суспільного життя; зв'язок із процесом реформування державної системи соціального захисту учасників бойових дій. Зазначено пільги, якими мають право користуватися учасники бойових дій у різних сферах життєдіяльності.

До соціальної складової системи соціального захисту учасників бойових дій віднесено: єдину систему обліку послуг, які отримані учасники бойових дій; підтримку їх фізичного і ментального здоров'я; адаптацію до цивільного життя; інтеграцію в суспільство, родину, громаду, трудові колективи; підтримку осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів родин загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України; забезпечення житлом тощо.

Розглянуто проблемні аспекти у сфері соціального захисту учасників бойових дій, які потребують додаткового вивчення й удосконалення: соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій; питання, які стосуються осіб, зниклих безвісти, та військовополонених – учасників бойових дій; придбання учасниками бойових дій житла шляхом інвестування в об'єкти житлового будівництва; покращення якості надання соціальних послуг, удосконалення нормативно-правової бази у сфері соціального захисту учасників бойових дій відповідно до їх потреб, державних і міжнародних стандартів.

Ключові слова: соціальний захист, учасник бойових дій, соціальна політика, державна ветеранська політика.

Volodymyr SAVKA

PhD Student, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonosa str, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0002-5793-3069

To cite this article: Savka, V. (2024). Osoblyvosti sotsialnoho zakhystu uchasnykiv boiovykh dii v Ukraini [Peculiarities of combatants' social protection in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 125–130, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.18>

PECULIARITIES OF COMBATANTS' SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE

The article states that the purpose of combatants' social protection is to provide them with the necessary resources and services for adaptive and successful integration into civil society. Attention was drawn to the fact that the feature of combatants' social protection is the ability to meet their social needs. The peculiarities of combatants' social protection in Ukraine are outlined: an extensive system of normative and legal support, which includes both general legislation on social security of citizens, and special legislation which directly concerns combatants; the special legal status of the participants in hostilities as subjects and the specific subject composition of legal relations that arise during this process; specific elemental structure of combatants' social protection; coverage of virtually all spheres of social life; connection with the process of reforming the state system of social protection for combatants. The benefits that combatants have the right to use in various spheres of life are indicated.

The social component of the system of combatants' social protection includes: a unified system of accounting for services received by combatants; supporting their physical and mental health; adaptation to civilian life; integration into society, family, community, work teams; support for persons with disabilities as a result of the war, family members of fallen (deceased) Defenders of Ukraine; provision of housing, etc.

Problematic aspects in the field of combatants' social protection that require additional study and improvement are considered: social and psychological rehabilitation of combatants; issues related to missing persons and prisoners of war – participants in hostilities; acquisition of housing by the participants of hostilities by investing in housing construction facilities; improving the quality of providing social services, improving the legal framework in the field of combatants' social protection in accordance with their needs, state and international standards.

Key words: social protection, combatant, social policy, state veteran policy.

Актуальність проблеми. Станом на 31.05.2024 р. в Україні статус учасника бойових дій з 2014 року надано 694 227 особам, з початку повномасштабного вторгнення – 228 976 особам (Сіпратов, 2024). Рушійною силою для участі у відсічі і стримуванні збройного вторгнення росії, подолання його наслідків, є належний соціальний захист учасників бойових дій (далі – УБД) (Наливайко, 2023). Проблеми, які на сьогоднішній день існують у сфері соціального захисту УБД в Україні, призводять до появи низки процесів, що мають негативний характер: фактична декларативність певних пільг, які надаються; зниження рівня життя УБД; підрив довіри населення до органів влади і держави в цілому (Рада, 2023); потреба в перегляді нормативно-правового забезпечення щодо соціального захисту відповідної категорії громадян тощо (Наливайко, 2023). Однак такий перегляд, у першу чергу, вимагає розуміння сутності та особливостей процесу соціального захисту УБД, що обумовило вибір теми відповідної публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативно-правові аспекти соціального захисту УБД є предметом дослідження у наукових працях багатьох учених. У контексті нашого дослідження слід звернути увагу на публікацію К. Спицької, в якій авторкою було опрацьовано нормативно-правові акти з питань соціального захисту УБД в Україні, звернено увагу на необхідність посилення інвестицій держави, місцевого самоврядування, інших суб'єктів у розвиток сучасної реабілітаційної інфраструктури, доведено необхідність розширення можливостей надання додаткових соціальних гарантій УБД на рівні територіальних громад. І. Наливайко також наголошено на потребі розширення можливостей надання додаткових соціальних пільг УБД, а також необхідності удосконалення нормативно-правових механізмів державного управління у сфері соціального захисту учасників бойових дій (Наливайко, 2023).

Досліджуючи питання соціального захисту УБД та їхніх сімей на рівні територіальної громади О. Кравченко та Г. Кучер територіальну громаду в контексті організації соціального захисту УБД розглянуто як соціальне середовище, завдяки якому формується розгалужена система соціальних закладів, імплементується кращий зарубіжний досвід, постійно розширюється спектр соціальних послуг, їх надання відповідно до вимог державних стандартів та орієнтація на задоволення потреб конкретної людини (Кравченко & Кучер, 2022). Л. Воропай проаналізовано міжнародні аспекти формування державної політики у сфері соціального захисту УБД, виокремлено спільні та відмінні риси з українською державною політикою у сфері соціального захисту (Воропай, 2020). В. Халявою досліджено зарубіжні моделі формування та реалізації політики соціального захисту УБД, на основі аналізу яких сформульовано рекомендації щодо удосконалення національної ветеранської соціальної політики (Халява, 2022).

В останні роки сфера соціального захисту УБД зазнає суттєвих змін, однак на цьому етапі відповідні зміни не є достатніми, що позначається на добробуті військовослужбовців, знижує їх мотивацію та породжує невдоволеність (Пурик, 2022). На думку Р. Пінчук та О. Письменної, переосмисленню потреб і форм підтримки УБД сприяє поглиблене розуміння специфіки проблем функціонування недосконалої системи їх державної підтримки (Пінчук & Письменна, 2019). Отже, вивчення особливостей соціального захисту УБД, їх аналіз дозволить виокремити певні аспекти щодо подальшого законодавчого регулювання відносин у сфері їх підтримки і соціального захисту.

Мета дослідження – визначення особливостей соціального захисту УБД в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ст. 5 Закону України «Про статус ветеранів

війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-ХІІ (зі змінами) визначено, що учасники бойових дій – це «особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час» (Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, 1993).

Забезпечення соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей, гарантовано ст. 17, п. 3 Конституції України (Конституція України, 1996). Відповідно до ст. 1. Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ (зі змінами) соціальний захист військовослужбовців є діяльністю (функцією) держави, яка «спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі» (Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей, 1991).

На думку І. Цимбалюк та А. Колоска, соціальний захист має на меті забезпечення УБД необхідними ресурсами і послугами для їхнього адаптивного та успішного включення в цивільне суспільство (Цимбалюк & Колосок, 2024). Особливість соціального захисту УБД, за І. Наливайко, полягає в тому, що вони мають право на задоволення своїх соціальних потреб та отримання соціального захисту, що регулюється спеціальним законодавством (Наливайко, 2023).

Я. Митько виокремлює такі особливості соціального захисту УБД:

- специфічний суб'єктний склад правовідносин, які виникають під час цього процесу;
- особливий правовий статус суб'єктів;
- специфічний елементний склад соціального захисту;
- охоплення фактично всіх сфер суспільного життя УБД;

– зв'язок із процесом реформування державної системи соціального захисту УБД;

– розгалужена система нормативно-правового забезпечення з цього питання, яка включає як загальне законодавство про соціальне забезпечення громадян, так і спеціальне (Митько, 2016).

Згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (ст. 12) та іншими нормативно-правовими документами УБД мають право на користування пільгами, які можна поділити на групи:

а) у сфері житлово-комунального господарства та житлового забезпечення:

– 75% знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 м² загальної площі житла на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 м² на сім'ю);

– 75% знижка плати за користування комунальними послугами (газом, електроенергією та іншими послугами) та скрапленим балонним газом для побутових потреб в межах середніх норм споживання;

– 75% знижка вартості палива для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення.

– першочергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва (Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, 1993).

б) у сфері охорони здоров'я:

– безоплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів;

– першочергове безоплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);

– безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування;

– щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів;

– користування при виході на пенсію чи зміні місця роботи поліклініками та госпіталями, до

яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи;

– першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація;

в) *пільги у сфері транспорту:*

– безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів;

– безкоштовний проїзд 1 раз на 2 роки залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, незалежно від наявності залізничного сполучення, або проїзд 1 раз на рік вказаними видами транспорту зі знижкою 50% (Нова Каховка, 2023; Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, 1993; Пурик, 2022);

г) *пільги, які стосуються захисту соціальних прав, сфер соціального обслуговування і соціального страхування:*

– першочергове обслуговування підприємствами, установами та організаціями служби побуту, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту;

– виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100% середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи;

– використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки із збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік;

– переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування у разі ліквідації підприємства, установи, організації;

д) *пільги у сфері освіти:*

– спеціальні умови участі у конкурсному відборі на навчання для здобуття вищої освіти (Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2024 році, 2024);

– навчання за кошти місцевого або державного бюджету;

– пільгові довгострокові кредити на навчання;

– право на отримання соціальної стипендії;

– першочергове поселення та безоплатне проживання в гуртожитку;

– безоплатне забезпечення підручниками та доступ до інтернету у закладах освіти (Волошин, 2024).

ж) *інші види пільг.*

Сьогодні політика ветеранського розвитку визначається державою як один із пріоритетних напрямів, який спрямований на надання можливостей всебічної реалізації для ветеранів одночасно із впровадженням політики щодо гарантій їх соціального захисту. Соціальна складова державної ветеранської політики передбачає:

– єдину систему обліку послуг, які отримані ветераном;

– підтримку його фізичного і ментального здоров'я;

– адаптацію до цивільного життя;

– інтеграцію в суспільство, родину, громаду, трудові колективи;

– підтримку осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів родин загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України;

– забезпечення житлом (перехідний період) (Рада, 2023).

Проблемними питаннями у сфері соціального захисту УБД є:

– питання, які стосуються осіб, зниклих безвісти, та військовополонених – УБД;

– питання соціально-психологічної реабілітації УБД;

– придбання житла шляхом інвестування в об'єкти житлового будівництва, що потребує нормативно-правового врегулювання відповідальності забудовника за порушення введення в експлуатацію об'єкта нерухомості та надання документів щодо права власності на житло після завершення будівництва;

– актуалізація питання формування Збройних Сил України за стандартами НАТО з урахуванням принципу професійного кадрового добору, що додатково вимагає посиленої уваги до наявної системи соціального забезпечення УБД (Спицька, 2022).

Усі ці питання потребують додаткових досліджень, спрямованих на урахування потреб УБД, покращення якості надання соціальних послуг, залучення до обговорень, законотворчого процесу, громадських і ветеранських організацій, професійних спілок, інших сторін соціального партнерства тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, система соціального захисту УБД на сьогоднішній день включає: єдину систему обліку послуг, які отримані УБД; підтримку їх фізичного і ментального здоров'я; адаптацію до цивільного життя; інтеграцію в суспільство, родину, громаду, трудові колективи; підтримку осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів родин загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України; забезпечення житлом тощо.

До особливостей соціального захисту УБД слід віднести: особливий правовий статус суб'єктів та специфічний суб'єктний склад правовідносин, які виникають під час цього процесу; специфічний елементний склад соціального захисту; охоплення фактично всіх сфер суспільного життя УБД; зв'язок із процесом реформування державної системи соціального захисту УБД; розгалужену систему нормативно-правового забезпечення (загальне

законодавство про соціальне забезпечення громадян та спеціальне законодавство, яке безпосередньо стосується УБД).

Проблемними аспектами у сфері соціального захисту, які потребують додаткового вивчення й удосконалення, є: питання соціально-психологічної реабілітації УБД; питання, які стосуються осіб, зниклих безвісти, та військовополонених – учасників бойових дій; питання придбання житла шляхом інвестування в об'єкти житлового будівництва; питання щодо покращення якості надання соціальних послуг, удосконалення нормативно-правової бази у сфері соціального захисту УБД відповідно до потреб УБД, державних і міжнародних стандартів.

Подальші наукові дослідження вбачаємо у вивченні сучасного стану соціальної політики держави щодо соціального захисту учасників бойових дій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волошин М. УБД та їхні діти можуть отримати пільги на навчання і стипендії. 2024. URL: https://24tv.ua/education/pilgi-dityam-uchasnikiv-viyni-boyouvih-diy-pri-vstupi-2024-yaki_n2599007 (дата звернення: 14.10.2024)
2. Воропай Л. А. Міжнародні аспекти формування державної політики у сфері соціального захисту учасників бойових дій. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2 (25). С. 215–219. DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-2.37>
3. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Ред. від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.10.2024)
4. Кравченко О., Кучер Г. Соціальний захист учасників ато/оос та їхніх сімей на рівні громади. *Social Work and Education*. 2022. Вип. 9. №2. С. 197–209. DOI: 10.25128/2520-6230.22.2.2
5. Митько Я. В. Поняття та особливості соціального захисту учасників бойових дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. Вип. 40. Т. 3. С. 39–43.
6. Наливайко І. Теоретико-правова характеристика соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №2. С. 179–186. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.30>
7. Нова Каховка. Соціальний захист учасників бойових дій. 2023. URL: <https://novakahovka.com.ua/uk/articles/item/1041> (дата звернення: 17.10.2024).
8. Пінчук Р. С., Письменна О. П. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. Актуальні проблеми держави і права. 2019. Вип. 83. С. 175–183. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83.130>
9. Рада. Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів схвалив низку рекомендацій органам влади стосовно забезпечення підтримки ветеранів – учасників бойових дій у післявоєнний період. 2023. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/234988.html (дата звернення: 16.10.2024)
10. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 23.10.2024)
11. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. Ред. від 01.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 14.10.2024)
12. Пурик К. С. Соціальний захист учасників бойових дій та добровольців сил територіальної оборони Збройних Сил України. *Український дослідницький простір в умовах війни: адаптація й перезавантаження технічних і юридичних наук* : збірник матеріалів доп. учасників міжнар. наук.-практ. конфер. (Харків-Рига, 2022). С. 182–184. URL: <http://dspace.library.khai.edu/xmlui/handle/123456789/2779> (дата звернення: 14.10.2024)
13. Сіпратов Р. Названо кількість учасників бойових дій в Україні з 2014 року. 2024. *Патріот Донбасу*. URL: <https://donpatriot.news/zelenskyj-ta-poroshenko-privitaly-donalda-trampa-z-peremogoyu-na-vyborah-prezydenta-ssha> (дата звернення: 16.10.2024)

14. Спицька К. Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Юридичний вісник*. 2022. №2. С. 171–181. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2336>

15. Халява, В. Політика соціального забезпечення учасників бойових дій у зарубіжних країнах. *Просторовий розвиток*. 2022. №2. С. 238–245. DOI: <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2022.2.238-245>

16. Цимбалюк І.; Колосок А. Теоретичні основи соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. №2. С. 140–148. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.20>

REFERENCES:

1. Voloshyn, M. (2024). UBD ta yikhni dity mozhut otrymaty pilhy na navchannia i stypendii [Combatants and their children can receive benefits for studies and scholarships]. Retrieved from https://24tv.ua/education/pilgi-dityam-uchasnikov-viyni-boyovih-diy-pri-vstupi-2024-yaki_n2599007 [in Ukrainian].

2. Voropai, L. A. (2020). Mizhnarodni aspekty formuvannia derzhavnoi polityky u sferi sotsialnoho zakhystu uchasnykiv boiovykh dii [International aspects of the formation of state policy in the field of combatants' social protection]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*, 2 (25). 215–219. <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-2.37> [in Ukrainian].

3. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] (1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

4. Kravchenko, O., & Kucher, H. (2022). Sotsialnyi zakhyst uchasnykiv ato/oos ta yikhnikh simei na rivni hromady [Social protection of combatants and their families at the community level]. *Social Work and Education*, 9 (2). 197–209. DOI: 10.25128/2520-6230.22.2.2 [in Ukrainian].

5. Mytko, Y. V. (2016). Poniattia ta osoblyvosti sotsialnoho zakhystu uchasnykiv boiovykh dii [Concept and features of combatants' social protection]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pravo»*, 40 (3). 39–43. [in Ukrainian].

6. Nalyvaiko, I. (2023). Teoretyko-pravova kharakterystyka sotsialnoho zakhystu uchasnykiv boiovykh dii v Ukraini [Theoretical and legal characteristics of social protection of combatants in Ukraine]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 2. 179–186. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.30> [in Ukrainian].

7. Nova Kakhovka (2023). Sotsialnyi zakhyst uchasnykiv boiovykh dii [Social protection of combatants]. Retrieved from <https://novakahovka.com.ua/uk/articles/item/1041> [in Ukrainian].

8. Pinchuk, R. S., & Pysmenna, O. P. (2019). Pravovyi zakhyst uchasnykiv boiovykh dii ta veteraniv viiny [Legal protection of combatants and war veterans]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 83. 175–183. <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83.130> [in Ukrainian].

9. Rada (2023). Komitet za pytan sotsialnoi polityky ta zakhystu prav veteraniv skhvalyv nyzku rekomendatsii orhanam vlady stosovno zabezpechennia pidtrymky veteraniv – uchasnykiv boiovykh dii u pisliavoienni period [The Committee on Social Policy and Protection of the Veterans' Rights approved a number of recommendations to the authorities regarding the provision of support for veterans who took part in hostilities in the post-war period]. Retrieved from https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/234988.html [in Ukrainian].

10. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simei: Zakon Ukrainy vid 20.12.1991 №2011-XII [On social and legal protection of military personnel and their family members: Law of Ukraine dated December 20, 1991 No. 2011-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> [in Ukrainian].

11. Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu: Zakon Ukrainy vid 22.10.1993 № 3551-XII. Red. vid 01.10.2024 [On the status of war veterans, guarantees of their social protection: Law of Ukraine dated October 22, 1993 No. 3551-XII. Ed. from 01.10.2024]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> [in Ukrainian].

12. Puryk, K. S. (2022). Sotsialnyi zakhyst uchasnykiv boiovykh dii ta dobrovoltsiv syl terytorialnoi oborony Zbroinykh Syl Ukrainy [Social protection of combatants and volunteers of the territorial defense forces of the Armed Forces of Ukraine]. (pp. 182–184). *Ukrainskyi doslidnytskyi prostir v umovakh viiny: adaptatsiia y perezavantazhennia tekhnichnykh i yurydychnykh nauk* (Kharkiv-Ryha, 2022). Retrieved from <http://dspace.library.khai.edu/xmlui/handle/123456789/2779> [in Ukrainian].

13. Sypatov, R. (2024). Nazvano kilnist uchasnykiv boiovykh dii v Ukraini z 2014 roku. 2024 [The number of participants in hostilities in Ukraine since 2014 is named]. *Patriot Donbasu*. Retrieved from <https://donpatriot.news/zelenskyj-ta-poroshenko-pryvitaly-donalda-trampa-z-peremogoyu-na-vyborah-prezydenta-ssha> [in Ukrainian].

14. Spyska, K. (2022). Pravovi zasady sotsialnoho zakhystu uchasnykiv boiovykh dii v Ukraini [Legal principles of combatants' social protection in Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk*, 2. 171–181. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2336> [in Ukrainian].

15. Khaliava, V. (2022). Polityka sotsialnoho zabezpechennia uchasnykiv boiovykh dii u zarubizhnykh krainakh [Policy of social security of participants in hostilities in foreign countries]. *Prostorovyi rozvytok*, 2. 238–245. <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2022.2.238-245> [in Ukrainian].

16. Tsybaliuk, I., & Kolosok, A. (2024). Teoretychni osnovy sotsialno-ekonomichnoi reintehratsii veteraniv u tsyvilne suspilstvo [Theoretical foundations of socio-economic reintegration of veterans into civil society]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2. 140–148. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.20> [in Ukrainian].

УДК 364.63-027.553

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.19>

Оксана СІЛЬВЕСТРОВА

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціогуманітарних технологій, Луцький національний технічний університет, вул. Львівська, 75, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43017

ORCID: 0000-0002-8930-8698

Оксана МАЙБОРОДА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціогуманітарних технологій, Луцький національний технічний університет, вул. Львівська, 75, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43017

ORCID: 0000-0001-8134-1672

Людмила КАРПІНЧУК

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Луцький національний технічний університет, вул. Львівська, 75, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43017

ORCID: 0009-0009-7073-3406

Бібліографічний опис статті: Сільвестрова, О., Майборода, О., Карпінчук, Л. (2024). Проблема домашнього насильства в контексті глобальних викликів соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 131–138, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.19>

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті проаналізовано проблему домашнього насильства в контексті глобальних викликів соціальної роботи. Показано, що домашнє насильство залишається поширеною проблемою, яка посилюється через глобальні кризи (бідність, міграція, війни та конфлікти, пандемії, зміна клімату тощо). Звернено увагу, що проблема домашнього насильства не має географічних, культурних, економічних та інших кордонів, гальмуючи прогресивний розвиток суспільства.

У статті висвітлено зв'язок проблеми домашнього насильства із Цілями сталого розвитку та «Великими викликами соціальної роботи», у яких проаналізовано глобальні соціальні проблеми та запропоновано шляхи їх вирішення. Хоча безпосередньо в цих документах не говориться про домашнє насильство, проте звертається увага на те, що його причинами часто є бідність, нерівність фінансових можливостей, соціальна ізоляція, гендерна нерівність, нетерпимість тощо. Так, у Цілях сталого розвитку підкреслено, що завданнями для сучасного світу є досягнення миру і безпеки, подолання бідності, гендерної нерівності, захист довкілля, розбудова стійких спільнот та ін. У Великих викликах соціальної роботи показано негативний вплив гендерної нерівності, нерівного доступу до освіти та медицини, розрив у фінансових можливостях, відсутність рівності на соціальне благополуччя осіб та сімей.

Тому ця проблема є однією з ключових для системи соціальної допомоги, оскільки її подолання вимагає не лише чіткого законодавчого та нормативно-правового регулювання, а й дієвих механізмів реагування на факти насильства та допомоги постраждалим. Це можливо через координацію зусиль різних структур та організацій (центральних та місцевих органів виконавчої влади, Національної поліції, судів, прокуратури, соціальних служб та спеціалізованих служб підтримки, освітніх та медичних закладів) для ефективної протидії домашньому насильству, залучення до надання допомоги постраждалим особам широкого кола фахівців.

Домашнє насильство є серйозною соціальною проблемою, оскільки призводить до порушення соціального функціонування людини, завдає шкоди фізичному та психічному здоров'ю та може стати причиною смерті. Хоча воно й має місце в першу чергу на рівні сім'ї (мікрорівні), але воно є й макропроблемою, яка вимагає втручання на всіх рівнях соціальної роботи.

Ключові слова: домашнє насильство, гендерно обумовлене насильство, Цілі сталого розвитку, Великі виклики соціальної роботи.

Oksana SILVESTROVA

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor at the Department of Socio-Humanitarian Technologies, Lutsk National Technical University, 75 Lvivska str., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43017

ORCID: 0000-0002-8930-8698

Oksana MAIBORODA

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Socio-Humanitarian Technologies, Lutsk National Technical University, 75 Lvivska str., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43017

ORCID: 0000-0002-9413-7651

Lyudmila KARPINCHUK

Master Student, Lutsk National Technical University, 75 Lvivska str., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43017

ORCID: 0009-0009-7073-3406

To cite this article: Silvestrova, O., Maiboroda, O., Karpinchuk, L. (2024). Problema domashnoho nasylstva v konteksti hlobalnykh vyklykiv sotsialnii roboti [The problem of domestic violence in the context of global challenges of social work]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 131–138, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.19>

THE PROBLEM OF DOMESTIC VIOLENCE IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES OF SOCIAL WORK

The problem of domestic violence in the context of global challenges to social work is analyzed in the article. It is shown that domestic violence remains a widespread problem which is exacerbated through global crises such as poverty, migration, wars and conflicts, pandemics, climate change, etc. It is noted that the problem of domestic violence does not have geographical, cultural, economical and other boundaries, hindering the progressive development of society.

The connection of the problem of domestic violence with Sustainable Development Goals and «Great Challenges to Social Work» are highlighted in the article, where global social problems are analyzed and ways to solve them are proposed. Although the domestic violence is not directly mentioned in these documents, it is noted that its causes are often poverty, financial opportunities inequality, social isolation, gender inequality, intolerance, etc. In order to achieve sustainable development, it is emphasized that the tasks for the modern world are to achieve peace and security, to overcome poverty and gender inequality, to protect the environment, to build sustainable communities, etc. In «Great Challenges to Social Work» is shown a negative impact of gender inequality, unequal access to education and medicine, a gap in financial opportunities, absence of equality for the social well-being of individuals and families.

Therefore, this is one of the key problems for the social assistance system, since its overcoming requires not only clear regulatory and legislative regulations, but also effective mechanisms for responding to the facts of violence and helping to victims. It is possible through the coordination of efforts of various structures and organizations such as central and local executive authorities, the National Police, courts, prosecutor's offices, social and specialized support services, educational and medical institutions to effectively combat domestic violence and to attract a wide range of specialists to assist victims. It is indicated that effective counteraction to domestic violence requires cooperation between different institutions as police, medical institutions, courts, social services and non-governmental organizations.

Domestic violence is a serious social problem that leads to a violation of the social functioning of a person, harms physical and mental health and can cause a death. Although it takes place primarily at the family level (micro level), it is also a macro problem that requires intervention at all levels of social work.

Key words: domestic violence, gender-based violence, Sustainable Development Goals, «Great Challenges to Social Work».

Постановка проблеми у головному вигляді і її зв'язок із важливими проблемами та практичними завданнями. На жаль, домашнє насильство – явище, надзвичайно розповсюджене у світі. За словами англійського соціолога Е. Гіденса, дім – найнебезпечніше місце в сучасному суспільстві, і будь-яка людина, незалежно від віку і статі, швидше стане об'єктом фізичного насильства вдома, аніж на вулиці (Гіденс Е., 1999). Генеральний секретар ООН Кофі Аннан зазначав, що насильство над жінками одним із найгачебніших порушень прав людини, і, мабуть, найбільш поширеним. Воно не знає географіч-

них, культурних, економічних та інших кордонів. Поки насильство присутнє у суспільному житті, ми не можемо претендувати на реальний прогрес у напрямку рівності, розвитку та миру (Two steps..., n.d.). Незважаючи на поступ суспільного розвитку, зниження чисельності фактів домашнього насильства та насильства за ознакою статі немає.

У контексті все більш взаємопов'язаного та глобалізованого розвитку суспільства домашнє насильство залишається поширеною проблемою, яка посилюється через глобальні кризи (бідність, міграція, війни та конфлікти, пандемії, зміна клімату тощо). Домашнє насильство,

яке також називають «наси́льством у сім'ї» або «наси́льством по відношенню до інтимного партнера», можна визначити як модель поведінки у будь-яких стосунках, яка використовується для отримання або збереження влади та контролю над партнером.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз домашнього насильства як соціального явища через призму глобальних викликів для сучасної соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень, у яких запроваджено вирішення проблеми. Проблема домашнього насильства присутня в усі історичні періоди, проте в сучасному світі набуває особливої актуальності. Насильство – це фізичні, сексуальні, економічні або психологічні дії або погрози, які впливають на іншу особу (злякування, тероризування, маніпулювання, приниження, образи, звинувачення, завдання шкоди та ін.). Домашнє насильство може здійснюватися по відношенню до будь-якої особи, незалежно від раси, віку, сексуальної орієнтації, релігії, статі, соціально-економічного становища та рівня освіти. Чимало випадків домашнього насильства стосуються не лише дорослих, але й дітей, які отримують фізичні та/або емоційні травми від насильства, відчуваючи їх негативний вплив і у дорослому житті, що становить загрозу для їх подальшого соціального благополуччя. Не виключенням є й домашнє насильство над чоловіками.

Домашнє насильство зазвичай проявляється як така модель поведінки по відношенню до партнера, коли кривдник демонструє владу та контроль над жертвою. Випадки насильства рідко бувають поодинокими, і зазвичай вони загострюються за частотою та тяжкістю, через що домашнє насильство може закінчитися серйозними фізичними травмами або смертю. На рівні суспільної думки більшість вважає за домашнє насильство тільки фізичні та сексуальні напади, і набагато менше людей відносять до нього психологічне та економічне насильство. Окрім того, наслідками домашнього насильства є серйозні психологічні проблеми, такі як депресія, тривожність, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), знижена самооцінка та схильність виконувати усі вказівки кривдника, а також соціально-економічні: соціальна ізоляція, стигматизація, фінансова залежність.

Проблема домашнього насильства є в центрі уваги вітчизняних дослідників, проте переважно увага звернена на нього як на кримінальне правопорушення (Ю. Бисага, Т. Бугаєць, І. Діордіца, К. Тетруєва та ін.). У контексті соціальної роботи та соціально-психологічної допомоги постраждалим домашнє насильство проаналізовано у працях О. Василенко, С. Горбань, В. Нестерчук, Г. Скіпальської, Т. Лях, Н. Клішевич, І. Макаренко, І. Лисенко, О. Лісовець, Н. Бойченко, Т. Перцевої, В. Огоренко. Зарубіжний досвід запобігання та протидії домашньому насильству висвітлено у працях, В. Гонтаренко, В. Дмитрашук, І. Коваленко та ін. Проте не висвітленим залишається зв'язок домашнього насильства як соціальної проблеми із питаннями Цілями сталого розвитку та Великих викликів соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У Цілях сталого розвитку (ЦСР), або Глобальних цілях, ухвалених ООН у 2015 році, наголошується на необхідності вирішення ключових проблем та завдань сучасного світу, таких як досягнення миру і безпеки, подолання бідності, гендерної нерівності, необхідності захисту довкілля, розбудові стійких спільнот та ін. Усі 17 цілей пов'язані між собою, а тому сталий розвиток передбачає баланс економічної, соціальної та екологічної складової. Через суттєвий розрив між країнами у соціально-економічному розвитку перед світовою спільнотою постає завдання залучення фінансових ресурсів усього світу, вироблення інноваційних підходів, застосування сучасних технологій для забезпечення соціального благополуччя усіх. Хоча проблема домашнього та/чи гендерно обумовленого насильства прямо не відзначена серед ЦСР, проте вона зафіксована у Цілі 5. Гендерна рівність, Цілі 10. Зменшення нерівності та Цілі 16. Мир, справедливість та сильні інституції (Take Action..., n.d.).

Так, у Цілі 5 зазначається, що збереження гендерної рівності є причиною гальмування прогресу суспільства. Жінки стикаються з низкою бар'єрів – сексуальною експлуатацією, насильством, нижчою заробітною платою порівняно з чоловіками, великою часткою неоплачуваної роботи (домашня робота і догляд за дітьми), низьким представництвом в органах влади тощо. Тому досягнення гендерної рівно-

сті вимагає політичних реформ, залучення соціальних інституцій та належного фінансування.

Ціль 10. Зменшення нерівності зазначає, що нерівність є загрозою довгостроковому соціальному та економічному розвитку. Вона тісно пов'язана із бідністю, що, в свою чергу, стає однією з підстав для дискримінації та насильства. Зменшення нерівності можна досягти через справедливий розподіл ресурсів, інвестиції в освіту та підвищення кваліфікації, розбудову систем соціального захисту, боротьбу з дискримінацією, підтримку маргіналізованих груп.

У Цілі 16. Мир, справедливість та сильні інституції вказується, що метою є «розвиток мирного та інклюзивного суспільства, забезпечення доступу до правосуддя для всіх та розбудову ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях». Люди мають відчувати себе у безпеці та, бути певними у захищеності від будь-яких форм насильства незалежно від ознак статі, релігії, сексуальної орієнтації, національності тощо (Take Action..., n.d.).

В Україні важливим кроком для захисту прав осіб, які стали жертвами насильства в сім'ї або знаходяться під загрозою такого насильства, став Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (Про запобігання та протидію домашньому насильству, 2017). Основні його положення спрямовані на забезпечення захисту від різних форм домашнього насильства та надання допомоги постраждалим, показано механізми координації діяльності різних структур та організацій (центральної та місцевих органів виконавчої влади, Національної поліції, судів, прокуратури, соціальних служб та спеціалізованих служб підтримки, освітніх та медичних закладів) для ефективної протидії домашньому насильству.

Досягнення Цілі 5 Сталого розвитку «Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчаток» та Цілі 16 «Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях» (Про Цілі сталого розвитку, 2019) реалізується через розробку заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, визначеними в Указі Президента України «Про невідкладні заходи

із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» та у Постанові Кабінету Міністрів України «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року».

Указом «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» визначено необхідність затвердження державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, типової програми для постраждалих осіб, удосконалення типової програми для кривдників, забезпечення моніторингу та контролю сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, інформаційна кампанія для населення з питань запобігання та протидії домашньому насильству тощо (Про невідкладні заходи..., 2020). Серед завдань Програми – підвищення обізнаності населення у питаннях домашнього насильства, його форм, проявів та наслідків, формування нульової толерантності до прояві насильства, розуміння недопустимості дискримінації постраждалих, розуміння насильства як порушення прав людини, забезпечення координації та ефективної взаємодії усіх суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, підвищення рівня їх професійної компетентності (Питання Державної соціальної програми..., 2021).

Важливим кроком до попередження та протидії домашньому насильству є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), ратифікована Україною 20 червня 2022 року (Council of Europe Convention..., 2011).

Проблема насильства в сім'ї сьогодні включена до «Великих викликів соціальній роботі» – ініціативи Американської академії соціальної роботи та соціального забезпечення (AASWSW), яка у 2015 році сформулювала ряд проблем соціального характеру, які потребують негайного вирішення (проблеми доступності освіти, медичного обслуговування, економіч-

ної нерівності та ін.) (Progress and Plans..., n.d). Серед цих викликів виділено і проблему домашнього насильства та зазначено, що за останнє десятиліття відбулися зміни у розумінні домашнього насильства. Воно стало розглядатися не лише як насильство з боку інтимних партнерів чи як жорстоке поводження з дітьми, а й як насильство, в основі якого лежать відмінності у владі між домінуючими та недомінуючими групами, а також як насильство, що негласно підтримується соціальними нормами та структурами. Завданням цього Великого виклику є зменшення міжособистісного насильства на 10% протягом десятиліття шляхом зміцнення здорових стосунків (Сільвестрова О.Ю., 2021).

Тому завдання зниження рівня домашнього насильства корелюється із іншими викликами соціальної роботи:

- забезпечення здорового розвитку молоді, яке можливе у родинях, де відсутнє домашнє насильство, діти не є свідками та потерпілими від домашнього насильства;

- збільшення тривалості життя та його продуктивності, що залежить від того, чи наявне в сімейних відносинах насильство будь-якого виду;

- подолання соціальної ізоляції. Домашнє насильство, особливо економічне, часто призводить до неможливості для потерпілої особи вільно спілкуватися з іншими людьми, здобувати освіту, працювати тощо;

- вирішення проблеми бездомності. Особа, яка постраждала від домашнього насильства, часто не має власного місця проживання, або змушена залишати своє помешкання, щоб сховатися від кривдника, звертаючись по допомогу до кризових кімнат, тимчасових притулків;

- зменшення надзвичайної економічної нерівності передбачає не тільки вирішення цієї проблеми в межах країн, але й у межах доходів чоловіків та жінок, розширення участі жінок у економічній діяльності;

- забезпечення фінансових можливостей для всіх, що дасть змогу зрівноважити заробітну плату жінок та чоловіків та усунути фінансовий чинник як фактор дискримінації.

- досягнення рівних можливостей та справедливості, що дозволить особам, потерпілим від домашнього насильства, отримати не лише кваліфіковану допомогу, але й бути певними у покращенні кривдника (Progress and plans..., n.d.).

Однією з причин домашнього насильства є гендерна нерівність, які тісно пов'язана із економічною. До економічних факторів домашнього насильства можна віднести дії, спрямовані на фінансовий контроль або експлуатацію одного з партнерів у сім'ї чи в стосунках. Це може бути як самостійний вид насильства, так і частина загальної динаміки насильства поряд із фізичним чи психологічним впливом. Його формами є фінансовий контроль, обмеження на отримання доходу, примус до взяття на себе фінансових зобов'язань, маніпуляція спільним майном, позбавлення базових потреб через відсутність належного матеріального забезпечення. Так, за показниками заробітної плати у більшості країн світу заробітна плата чоловіків є вищою, ніж у жінок, що призводить до знецінення затребуваності жінок на ринку праці. Така ж ситуація спостерігається і політиці, де представниць жіночої статі набагато менше, ніж чоловічої: із 35,5 тис. членів парламентів жінки становлять 26,1%, а з 3 тис. міністрів – 22,6% (Чепульченко Т.О., 2021). Про це ж вказано і у Конвенції МОП № 190: насильство в сім'ї – це вираження нерівного співвідношення сил між чоловіками і жінками (Violence and Harassment Recommendation, 2019). Важливим кроком у подоланні насильства над жінками має стати викорінення гендерних стереотипів та широкий доступ жінок до усіх сфер суспільного життя.

Під час пандемії COVID-19 через режим суворої ізоляції і економічний тиск на людей збільшилася кількість випадків домашнього насильства. Адже крім жорстокого поводження, у жінок додалися побутові та фінансові проблеми, втрата роботи, що призвело до погіршення стосунків у багатьох сім'ях (Чому жінки мовчать..., 2021). Карантин обмежував жертв у межах домівок разом із кривдниками, а економічний стрес, ізоляція та обмежений доступ до соціальних послуг погіршували ситуацію. Соціальним працівникам під час пандемії довелося застосовувати інноваційні способи зв'язку з постраждалими, часто використовуючи технології для надання підтримки дистанційно. Однак цифровий розрив ускладнив доступ до допомоги малозабезпеченим або жителям віддалених районів. У майбутньому глобальні кризи в галузі охорони здоров'я можуть призводити до збільшення випадків домашнього

насильства, вимагаючи від соціальних працівників адаптації до нових умов та пошуку нових методів надання підтримки в екстремальних умовах.

Економічний стрес, безробіття та відсутність доступу до ресурсів часто посилюють напругу у відносинах, що призводить до підвищення рівня насильства. Перед соціальними працівниками, які стикаються із фактами домашнього насильства, постає завдання не лише негайного втручання, але й забезпечення довгострокових програм розширення економічних можливостей і підтримки населення. Глобальна економічна нестабільність, включаючи інфляцію, стагнацію заробітної плати та нерівний розподіл багатства, підвищує вразливість до насильства, особливо для жінок, дітей, людей похилого віку, осіб з інвалідністю тощо.

Гендерна нерівність залишається фундаментальною проблемою домашнього насильства в усьому світі. Перед соціальними працівниками стоїть завдання як втручання, так і адвокації для боротьби з глибоко вкоріненими гендерними нормами, які толерують насильство щодо жінок і маргіналізованих гендерних груп. На жаль, у багатьох культурах домашнє насильство все ще розглядається як приватна справа, яка не підлягає розголосу, тому жертвам важче звернутися за допомогою. Саме через інформаційно-просвітницьку діяльність можна змінити ставлення суспільства та сприяти гендерній рівності.

Вимушена міграція через війну, переслідування чи зміну клімату призвела до глобальної кризи біженців, що підвищує ризик домашнього насильства. Жінки-мігрантки та біженки особливо вразливі, оскільки вони часто стикаються з правовими, культурними та мовними бар'єрами для отримання допомоги. Соціальні працівники, які працюють із внутрішньо переміщеними особами, мігрантами та біженцями, повинні мати знання нормативно-правової бази з питань надання допомоги, володіти навичками первинної психологічної допомоги, консультування та діагностики, розуміти культурні відмінності, щоб забезпечити цій категорії захист і підтримку.

У зонах воєн, конфліктів та в постконфліктних суспільствах рівень домашнього насильства, як правило, різко зростає. Суспільство, що переживає воєнні дії, та постконфліктні

суспільства вимагають комплексного підходу до відновлення соціальних і правових систем, включаючи створення безпечних місць і послуг для постраждалих від домашнього насильства. На жаль, сьогодні в Україні, як зазначає міністр внутрішніх справ Ігор Клименко, 60% тих, хто вчиняє домашнє насильство – це військові. Вони потребують психологічної реабілітації, та відповідно, у фахівцях, які мають знання та навички допомоги військовослужбовцям з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) чи іншими ментальними змінами, щоб не допустити серед них проявів алкоголізму, наркоманії, криміналізації (Соколенко Є., 2024).

Тому одним із основних напрямів роботи соціальних працівників є профілактика насильства, що включає проведення просвітницьких заходів, розробку та впровадження навчальних програм для громад та роботи з молоддю, щоб знизити рівень толерантності до насильства. Освітні кампанії з питань прав людини та гендерної рівності є важливими для формування суспільства, яке відкидає насильство. Серед масштабних інформаційних заходів в Україні можна відмітити кампанію «Розірви коло» із протидії та запобігання домашньому та/і гендерно зумовленому насильству, метою якої є досягнення нульової толерантності до нього в українському суспільстві до 2030 року; кампанії «Вихід є!» та «Зроби крок. Чуйність перемагає насильство» від ГО «Ла Страда – Україна», яка має на меті показати, що жінки, які зазнали домашнього насильства, не лишаються з ним наодинці, і є чіткий алгоритм, які діяти в ситуації домашнього насильства, закріпити розуміння неприйнятності насильницької поведінки; міжнародну акцію «16 днів активізму проти насильства»; проєкт «Міста і громади, вільні від домашнього насильства», метою якого є підвищення спроможності громад у виробленні механізмів захисту та надання допомоги постраждалим від домашнього насильства.

Позитивним є те, що сьогодні зростає суспільна поінформованість стосовно домашнього насильства, воно перестає бути внутрішньою проблемою сім'ї і закритою темою для обговорення. Звернення постраждалих до правоохоронних органів (поліція), медичних установ, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей, уповноважених осіб з питань запобігання і протидії насиль-

ству, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги дозволяє отримати кваліфіковану допомогу і захист та покарати кривдника.

Висновки. Домашнє насильство є серйозною соціальною проблемою, оскільки воно вражає мільйони людей і часто призводить до фізичних та емоційних травм і навіть до смерті. Хоча воно й має місце в першу чергу на рівні сім'ї (мікрорівні), торкаючись однієї, але воно є й макропроблемою, яка вимагає втручання на всіх рівнях соціальної роботи. Насильство не

тільки завдає шкоди фізичному та емоційному здоров'ю на момент його вчинення, але й може спричинити довготривалий негативний вплив на здоров'я, мати негативні соціальні, психологічні та економічні наслідки для сімей, порушувати соціальний розвиток дітей та молоді.

Поширеність домашнього насильства вимагає від соціальних працівників здобуття відповідних знань та навичок для реагування на нього, незалежно від умов практики, щоб належним чином реагувати на ситуації, пов'язані з ним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гіденс Е. Соціологія. Пер. з англ. Київ: Основи, 1999. 726 с. URL: http://politics.ellib.org.ua/pages-11573.html#google_vignette (дата звернення 14.08.2024)
2. Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 02.09.2024)
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 07.12.2017 р. Дата оновлення 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 28.08.2024)
4. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства: Указ Президента України від 21.09.2020 № 398. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020#Text> (дата звернення 02.09.2024)
5. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення 02.09.2024)
6. Сільвестрова О.Ю., Майборода О.Л., Жук О.М. Глобальні ризики як виклики сучасній соціальній роботі. *Економічні науки: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету*. Серія “Регіональна економіка”. Випуск 18(71). Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 158–168
7. Соколенко Євгенія. Домашнє насильство в Україні: 60% фігурантів – військовослужбовці, – МВС. *УНІАН. Інформаційне агентство*. 21.06.24. URL: <https://www.unian.ua/society/domashnye-nasilstvo-v-ukrajini-60-figurantiv-viyskovosluzhbovciv-mvs-12672768.html>
8. Чепульченко Т. О., Гречко Я. В., Залізко А. О. Проблеми гендерної політики в Україні: правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 77–81. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/19.pdf (дата звернення 13.09.2024)
9. Чому жінки мовчать про насильство та де шукати допомоги? *UNICEF Україна*: веб-сайт. 25 листопада 2021. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/why-women-are-silent> (дата звернення 16.04.2023)
10. Що таке Цілі сталого розвитку? *UNDP Україна*: веб-сайт. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/gender-equality> (дата звернення 02.09.2024)
11. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention) by 11 May 2011. URL: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/council-of-europe-convention-on-preventing-and-combating-violence-against-women-and-domestic-violence#:~:text=The%20Convention%20aims%20to%20protect%20women%20against%20all%20forms%20of> (accessed on 14.09.2024)
12. Progress and Plans for the Grand Challenges. An Impact Report at Year 5 of the 10-Year Initiative. (n.d.). *Grand Challenges for Social Work*. Retrieved from <https://grandchallengesforsocialwork.org/wpcontent/uploads/2021/01/GCSW-Impact-Report.pdf> (accessed on 14.09.2024)
13. Take Action for the Sustainable Development Goals. Sustainable Development Goals: web-site. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> (accessed on 14.09.2024)
14. Two steps forward, one step back: Community attitudes to violence against women. *VicHealth*. URL: <https://webarchive.nla.gov.au/awa/20120322072910/http://www.vichealth.vic.gov.au/Publications/Freedom-from-violence/Community-Attitudes-to-Violence-Against-Women.aspx> (accessed on 14.09.2024)
15. Violence and Harassment Recommendation, 2019 (No. 206). *International Labour Organization*. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:R206:NO (accessed on 14.09.2024)

REFERENCES:

1. Hidens, E. (1999). Sotsiologhiia [Sociology]. Per. z anhl. Kyiv: Osnovy. 726 s. Retrieved from: http://politics.ellib.org.ua/pages-11573.html#google_vignette (data zvernennia 14.08.2024) [in Ukrainian].
2. Pytannia Derzhavnoi sotsialnoi prohramy zapobihannia ta protydii domashnomu nasyilstvu ta nasyilstvu za oznakoiu stati na period do 2025 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 liutoho 2021 roku № 145 (2021) [The issue of the State social program for the prevention and counteraction of domestic violence and gender-based violence for the period until 2025: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 24, 2021 No. 145]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text> (data zvernennia 02.09.2024) [in Ukrainian].
3. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasyilstvu: Zakon Ukrainy № 2229-VIII vid 07.12.2017 r. Data onovlennia 31.12.2023 (2021) [On preventing and countering domestic violence: Law of Ukraine No. 2229-VIII of 07.12.2017. Update date 31.12.2023]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (data zvernennia 28.08.2024) [in Ukrainian].
4. Pro nevidkladni zakhody iz zapobihannia ta protydii domashnomu nasyilstvu, nasyilstvu za oznakoiu stati, zakhystu prav osib, yaki postrazhdaly vid takoho nasyilstva: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 21.09.2020 № 398 (2020) [On urgent measures to prevent and counter domestic violence, gender-based violence, protection of the rights of victims of such violence: Decree of the President of Ukraine dated 09.21.2020 No. 398]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020#Text> (data zvernennia 02.09.2024) [in Ukrainian].
5. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30 veresnia 2019 r. № 722 (2019) [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030: Decree of the President of Ukraine dated September 30, 2019 No. 722]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (data zvernennia 02.09.2024) [in Ukrainian].
6. Silvestrova, O.Iu., Maiboroda, O.L., & Zhuk, O.M. (2021). Hlobalni ryzyky yak vyklyky suchasni sotsialni roboti [Global risks as challenges to modern social work]. *Ekonomichni nauky: zbirnyk naukovykh prats Lutskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. «Seriiia Rehionalna ekonomika»*. Vyp. 18(71). Lutsk: IVV Lutskoho NTU. S. 158–168 [in Ukrainian].
7. Sokolenko, Ye. (2024). Domashnie nasyilstvo v Ukraini: 60% fihurantiv – viiskovosluzhbovtsi, – MVS [Domestic violence in Ukraine: 60% of those involved are military personnel, the Ministry of Internal Affairs]. *UNIAN. Informatsiine ahentstvo*. 21.06.24. Retrieved from: <https://www.unian.ua/society/domashnye-nasilstvo-v-ukrajini-60-figurantiv-viiskovosluzhbovtci-mvs-12672768.html> [in Ukrainian].
8. Chepulchenko, T.O., Hrechko, Ya.V., & Zalizko, A.O. (2021). Problemy gendernoi polityky v Ukraini: pravovy aspekt [Problems of gender policy in Ukraine: legal aspect]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 4. S. 77–81. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/4_2021/19.pdf (data zvernennia 13.09.2024) [in Ukrainian].
9. Chomu zhinky movchat pro nasyilstvo ta de shukaty dopomohy? (2021). [Why do women remain silent about violence and where to seek help?]. UNICEF Ukraina: veb-sait. 25 lystopada. Retrieved from: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/why-women-are-silent> (data zvernennia 16.04.2023) [in Ukrainian].
10. Shcho take Tsili staloho rozvytku? [What are the Sustainable Development Goals?] UNDP Ukraina: veb-sait. Retrieved from: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/gender-equality> (data zvernennia 02.09.2024) [in Ukrainian].
11. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention) by 11 May 2011 (20211). Retrieved from: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/council-of-europe-convention-on-preventing-and-combating-violence-against-women-and-domestic-violence#:~:text=The%20Convention%20aims%20to%20protect%20women%20against%20all%20forms%20of> (accessed on 14.09.2024)
12. Progress and Plans for the Grand Challenges. An Impact Report at Year 5 of the 10-Year Initiative. (n.d.). *Grand Challenges for Social Work*. Retrieved from: <https://grandchallengesforsocialwork.org/wpcontent/uploads/2021/01/GCSW-Impact-Report.pdf> (accessed on 14.09.2024)
13. Take Action for the Sustainable Development Goals. Sustainable Development Goals: web-site. Retrieved from: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> (accessed on 14.09.2024)
14. Two steps forward, one step back: Community attitudes to violence against women. *VicHealth*. Retrieved from: <https://webarchive.nla.gov.au/awa/20120322072910/http://www.vichealth.vic.gov.au/Publications/Freedom-from-violence/Community-Attitudes-to-Violence-Against-Women.aspx> (accessed on 14.09.2024)
15. Violence and Harassment Recommendation No. 206 (2019). *International Labour Organization*. Retrieved from: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:R206:NO (accessed on 14.09.2024)

УДК 364-78:004

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.20>

Дмитро ПЛІТІН

аспірант кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, спеціальність 231 «Соціальна робота», Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0001-5083-4092

Віктор ОРДИНОВИЧ

аспірант кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, спеціальність 231 «Соціальна робота», Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0004-3622-2526

Бібліографічний опис статті: Плітін, Д., Ординович, В. (2024). Використання інформаційних технологій у соціальній роботі з вразливими категоріями осіб/сімей. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 139–145, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.20>

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ОСІБ/СІМЕЙ

Статтю присвячено актуальній проблемі сьогодення – соціальній роботі з вразливими верствами населення в умовах російсько-української війни. На основі вивчення нормативно-правових документів і низки наукових досліджень до найбільш вразливих категорій осіб/сімей в Україні віднесено: неповні та багатодітні сім'ї; сім'ї, в яких є люди з особливими потребами чи з неповною працездатністю; мігрантів і вимушено переміщених осіб; дітей, які залишилися без опіки/піклування дорослих; соціально дезадаптованих осіб; постраждалих від експлуатації, насилья, торгівлі людьми; постраждалих від природних, соціальних, техногенних катастроф; безпритульних; бездомних; осіб, які мають важкі чи невиліковні захворювання; осіб з інвалідністю; людей літнього віку та малолітніх дітей. Зазначено, що особливої уваги сьогодні заслуговує використання у соціальній роботі з вразливими категоріями осіб/сімей інформаційних технологій, оскільки вони можуть забезпечити надання допомоги, підтримки, інформації, навчання одночасно великим групам осіб, дистанційно та безоплатно. Метою дослідження стало обґрунтування можливостей використання інформаційних технологій у соціальній роботі з вразливими категоріями осіб. Розкрито роль соціальних служб, традиційних і інноваційних практик у вирішенні проблем, з якими стикаються вразливі категорії осіб/сімей. Авторами схарактеризовано такі інноваційні інформаційні технології, як: веб-сайти, освітні платформи, цифрові сервіси, електронні реєстри, фронт-офіси, Єдина інформаційно-аналітична система управління соціальною підтримкою населення України – E-SOCIAL. Зроблено висновок про те, що саме завдяки інноваційним інформаційним технологіям, соціальна робота з вразливими категоріями осіб/сімей стає більш гнучкою та доступною та сприяє перетворенню вразливих категорій осіб/сімей з об'єкта соціальної роботи у її суб'єкта. Зазначено, що перспективним напрямом подальшого вивчення предмету дослідження є аналіз факторів, які впливають на ефективність використання інформаційних технологій у роботі з вразливими категоріями осіб/сімей.

Ключові слова: вразливі категорії, соціальні проблеми, складні життєві обставини, соціальна робота, інновації, інформаційні технології, веб-сайти, платформи, електронні реєстри, E-SOCIAL, фронт-офіси.

Dmytro PLITIN

Postgraduate Student at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activity, Speciality 231 «Social Work», Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 Maksyma Kryvonos str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0001-5083-4092

Victor ORDYNOVYCH

Postgraduate student of the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activity, speciality 231 «Social Work», Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 Maksyma Kryvonos str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0004-3622-2526

To cite this article: Plitin, D., Ordynovych, V. (2024). Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u sotsialnii roboti z vrazlyvymy katehoriiami osib/simei [The use of information technologies in social work with vulnerable categories of individuals/families]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 139–145, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.20>

THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN SOCIAL WORK WITH VULNERABLE CATEGORIES OF INDIVIDUALS/FAMILIES

Summary. *The article is devoted to an urgent problem of our time – social work with vulnerable groups of the population in the context of the Russian-Ukrainian war. Based on the study of legal documents and a number of scientific studies, the most vulnerable categories of individuals/families in Ukraine include single-parent and large families; families with people with special needs or partial disability; migrants and internally displaced persons; children left without adult care; socially maladjusted persons; victims of exploitation, violence, human trafficking; victims of natural, social, man-made disasters; homeless persons; persons with serious or incurable diseases; persons with disabilities; the elderly and young children. It is noted that today the use of information technologies in social work with vulnerable categories of individuals/families deserves special attention, since they can provide assistance, support, information, training to large groups of people simultaneously, remotely and free of charge. The purpose of the study was to substantiate the possibilities of using information technologies in social work with vulnerable categories of people. The role of social services, traditional and innovative practices in solving problems faced by vulnerable categories of individuals/families is revealed. The authors describe such innovative information technologies as: websites, educational platforms, digital services, electronic registers, front offices, and the Unified Information and Analytical System for the Management of Social Support of the Population of Ukraine – E-SOCIAL. It is concluded that it is thanks to innovative information technologies that social work with vulnerable categories of individuals/families becomes more flexible and accessible and contributes to the transformation of vulnerable categories of individuals/families from an object of social work into its subject. It is noted that a promising direction for further study of the subject of research is to analyse the factors that affect the effectiveness of the use of information technology in working with vulnerable categories of individuals/families.*

Key words: *vulnerable categories, social problems, difficult life circumstances, social work, innovation, information technology, websites, platforms, electronic registers, E-SOCIAL, front offices.*

Актуальність проблеми. В умовах російсько-української війни, вразливі верстви населення стають об'єктом особливої уваги та потребують належного соціального захисту. Військові дії, економічна нестабільність та інші негативні фактори створюють важкі умови для багатьох людей і сімей, змушуючи їх опинитися у складних життєвих обставинах (Зиндзак, 2021). У зв'язку з цим, важливим завданням соціальної політики держави стає розробка та впровадження технологій соціальної роботи, спрямованих на підтримку найбільш вразливих категорій населення, а саме:

– тих, хто має обмежені ресурси для нормальної життєдіяльності, проте не перебуває в стані соціальної дезадаптації (неповні та багатодітні сім'ї; сім'ї, в яких є люди з особливими потребами чи з неповною працездатністю (III група інвалідності); мігрантів, вимушено переміщених осіб тощо);

– тих, хто перебуває в стані дезадаптації, внаслідок складних життєвих обставин, проте не втратив можливості відновлення за певних умов життєдіяльності (дітей, які залишилися без опіки/піклування дорослих; осіб з фізичними обмеженнями або тих, хто зазнав важких

травм (II група інвалідності); соціально дезадаптованих осіб (наприклад, внаслідок злочинів); постраждалих від експлуатації, насилля, торгівлі людьми; постраждалих від природних, соціальних, техногенних катастроф; безпритульних, бездомних);

– тих, хто тимчасово або незворотно втратив можливості для самостійної життєдіяльності та потребують сторонньої допомоги у задоволенні потреб (осіб, які мають важкі чи невиліковні захворювання; людей з інвалідністю (I група); осіб, які потребують постійної сторонньої допомоги (внаслідок віку (малолітніх дітей та літніх людей) чи функцій них обмежень (осіб з інвалідністю)) (Слозанська, 2017; Сопко, 2014, с. 172).

Ми усвідомлюємо, що особливої уваги сьогодні заслуговує використання у роботі з вразливими категоріями осіб/сімей інформаційних технологій, оскільки вони можуть забезпечити надання допомоги, підтримки, інформації, навчання одночасно великим групам осіб, дистанційно та безоплатно.

Нормативно-правове підґрунтя соціальної роботи з вразливими категоріями осіб/сімей складають ряд документів: Конституція Укра-

їни; Закони України «Про соціальні послуги» та «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг»; постанови Кабінету Міністрів України «Про Порядок виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)», «Про Порядок організації надання соціальних послуг» та ін.; накази Міністерства соціальної політики України («Про затвердження Державного Стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах», «Про затвердження Методичних рекомендацій з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг», «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати», «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах» та ін.) тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відрадно, що все частіше система соціальної роботи у цілому і робота з вразливими групами потрапляє в поле зору науковців та стає предметом їх вивчення. Різні аспекти соціальної роботи з вразливими категоріями осіб (сімей) досліджували: Н. Андрусин (1), О. Макарова (6), Л. Матвєєва (7), О. Риндзак (10) та ін. – теоретичні підходи до розуміння дефініцій «соціальна вразливість» і «вразливі групи населення» в міжнародному та національному праві України; О. Карпенко (4), Н. Олексюк (8), Т. Семігіна (11), В. Шуль (16) та ін. – методологічні засади соціальної роботи з різними категоріями осіб/сімей (у тому числі – соціально вразливими); Н. Горішна (12), Г. Слезанська (13), Р. Сопко (14) та ін. – категорії клієнтів фахівців із соціальної роботи в територіальній громаді з числа соціально вразливих груп. Можливості застосування у роботі з вразливими категоріями осіб/сімей інноваційних технологій, у тому числі – інформаційних, вивчали Ю. Горемикіна (2), В. Ісаченко (15), Т. Єгорова-Луценко (3), Н. Козіцька (7), М. Міщенко (15), Г. Ткачук (15). Незважаючи на широкий спектр робіт, присвячених вирішенню проблем вразливих категорій осіб/сімей, досліджень з використання інфор-

маційних технологій у налагодженні їх позитивно спрямованої життєдіяльності, враховуючи розмаїття категорій вразливих осіб/сімей, рівнів складності проблем, з якими вони стикаються, їхньої готовності (здатності) ці проблеми вирішувати, недостатньо. Означене вище зумовило вибір нами мети нашого дослідження.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні можливостей використання інформаційних технологій у соціальній роботі з вразливими категоріями осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація делегованих територіальним громадам повноважень щодо налагодження життєдіяльності соціально вразливих груп зумовила створення в означеній системі служб, які б організовували та надавали цим особам соціальні послуги з підвищення якості їх життя – центрів надання соціальних послуг, центрів соціального обслуговування населення, центрів надання адміністративних послуг, центрів зайнятості та ін. Відкриття таких соціальних служб для роботи з вразливими групами виступає критерієм й необхідною умовою розвитку будь якого цивілізованого суспільства (Слезанська, 2016, с. 114).

Аналіз низки наукових досліджень дозволяє констатувати. Що у роботі з вразливими категоріями осіб/сімей в територіальних громадах використовуються як традиційні, так і інноваційні практики. Щодо традиційних технологій соціальної роботи з означеними категоріями населення, то до них вчені відносять соціальну адаптацію, соціальний супровід, соціальну реабілітацію, соціальні захист, підтримку, допомогу та надання соціальних послуг (Олексюк, 2023, с. 129).

Під інноваційними практиками роботи розуміємо практики у сфері соціальної роботи, які виникли як нові способи задоволення актуальних потреб клієнтів соціальних служб і спрямовані на досягнення максимально ефективного результату як у вирішенні проблем конкретних осіб, що потребують підтримки, так і соціальних проблем суспільства загалом. Такі практики охоплюють усі вразливі групи населення в Україні (Горемикіна, 2020, с. 93). Особливістю інноваційних практик роботи з вразливими категоріями є те, що вони не обмежуються конкретними організаційними формами чи методами роботи, тобто можуть існувати у вигляді

програм або проєктів, які реалізуються у межах чітко визначеного періоду або у вигляді послуг, які можуть отримати клієнти соціальної служби не лише безпосередньо від фахівця із соціальної роботи, а й у дистанційному режимі, використовуючи інноваційні інформаційні технології. Формування інноваційної практики роботи з вразливими групами відбувається у декілька етапів: від оцінки потреби у певній інновації до її реалізації у практичній діяльності соціальних служб (Карпенко, 2016, с. 143).

Розглянемо найбільш відомі та, відповідно, затребувані інформаційні технології (практики), якими можуть скористатися вразливі категорії осіб/сімей та отримати необхідну допомогу.

Представництво закладів/установ/організацій/компаній в мережі Інтернет забезпечують *веб-сайти*. Вони, як правило, відображають основну інформацію про власника, рекламують послуги або надають їх. Так, на веб-сайті Міністерства соціальної політики особи/сім'ї з вразливих категорій можуть зареєструватися на отримання таких соціальних послуг, як: послуги з денного догляду дітей з інвалідністю; послуги зі стаціонарного догляду; послуги з супроводу під час інклюзивного навчання; послуги з соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці; послуги з надання транспортних послуг; послуги з соціальної профілактики; послуги з соціальної адаптації; послуги з інтеграції та реінтеграції; послуги з реабілітації осіб з інтелектуальними та психічними порушеннями; послуги з паліативного догляду тощо. Кожна із перелічених соціальних послуг надається певним категоріям вразливих осіб/сімей (Ткачук, 2023, с. 318-319). Наприклад, послуга соціальної адаптації надається: учасникам бойових дій; особам літнього віку, дітям і дорослим з інвалідністю, в тому числі – з моторними, комплексними, психічними й поведінковими порушеннями; особам, які перебувають/ перебували в спеціалізованих або інтернатних закладах; особам, які відбули покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк. Послуга інтеграції та реінтеграції – внутрішньо переміщеним особам; постраждалим від торгівлі людьми; бездомним; біженцям; шукачам притулку; національним меншинам; дітям та особам, які перебувають (перебували) в спеціалізованих або

інтернатних закладах. Відрадно, що усі перелічені соціальні послуги є безоплатними та надаються протягом десяти робочих днів (13).

Ще однією інформаційною технологією, що набула популярності у вразливих категорій осіб/сімей є *освітні платформи*. Так, надзвичайно затребуваною сьогодні є платформа дистанційного навчання системи безоплатної правничої допомоги, розроблена в межах програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки урядів Данії, Швейцарії та Швеції. Відвідувачі платформи можуть зареєструватися на ряд безкоштовних навчальних он лайн курсів, наприклад: «Захист прав дитини в умовах воєнного стану», «Розвиток комунікативних компетенцій в роботі з вразливими категоріями клієнтів», «Про отримання компенсацій за пошкоджене або знищене майно», «Розвиток лідерських компетенцій» та ін. Кожен із розміщених на платформі курсів включає теоретичний матеріал та тестові завдання для самоконтролю, після виконання яких здобувач отримує відповідний сертифікат (Семигіна, 2005, с. 105). Наприклад, курс «Розвиток комунікативних компетенцій в роботі з вразливими категоріями клієнтів» передбачає опанування здобувачем десяти тем, як от: «Орієнтація на клієнта. Перше враження», «Комунікативні бар'єри та шляхи їх подолання», «Інтерв'ювання. Активне слухання», «Емоційна обізнаність. Техніки зниження емоційної напруги» та ін. Вважаємо, що доступність курсу, можливість опанувати навчальний матеріал в зручний для здобувача час і у обраній ним послідовності, доступність матеріалу для повторного перегляду роблять навчання максимально ефективним в умовах воєнного стану (Матвеева, 2020, с. 51; Слосанська, 2017).

Для легкого доступу вразливих категорій осіб/сімей до соціальних послуг державою створено прості й доступні *цифрові сервіси*. Скориставшись ними, можна зареєструватися на отримання чи й відразу отримати необхідні послуги, а саме: отримати статус внутрішньо переміщеної особи (або скасувати його) та подати заяву на виплату грошової допомоги на проживання; змінити адресу фактичного проживання внутрішньо переміщеної особи; отримати відповідь на найбільш поширені питання щодо внутрішнього переміщення; оформити пенсію, субсидію, соціальну допомогу при

народженні дитини; зареєструвати народження дитини та отримати свідоцтво про народження дитини, а також замовити інші державні послуги, потрібні для новонародженої дитини (наприклад, реєстрація місця проживання новонародженої дитини; призначення допомоги при народженні дитини; виплата грошової компенсації за пакунок малюка; внесення відомостей про дитину до Реєстру пацієнтів в центральній базі даних електронної системи охорони здоров'я тощо); оформити допомогу на дітей, які виховуються в багатодітних сім'ях; подати заяву на забезпечення допоміжними засобами реабілітації особи з інвалідністю, обрати підприємство, яке його виробляє та ін. (Горемікіна, 2020, с. 114; Козіцька, 2022, с. 276-277).

Ще однією інформаційною технологією, запровадженою державою для роботи з вразливими категоріями є електронні реєстри. Вони створюються для реєстрації осіб, що належать до певної вікової категорії, професії, мають проблеми зі здоров'ям тощо. Так, в Україні існує Реєстр військовозобов'язаних, згаданий нами раніше Реєстр пацієнтів системи охорони здоров'я та ряд інших реєстрів. Міністерство соціальної політики, яке опікується вразливими категоріями осіб/сімей, запровадило низку реєстрів для окремих категорій із них (Макарова, 2015, с. 11). Наприклад, є Реєстр вразливих споживачів електроенергії – це побутові споживачі, які мають право на отримання передбаченої законом підтримки для відшкодування витрат на оплату спожитої електричної енергії та/або застосування до них спеціальних додаткових заходів захисту, зокрема, від відключення у певні періоди. До категорії вразливих споживачів належать такі побутові споживачі електричної енергії, як: одержувачі житлових субсидій; сім'ї з новонародженою дитиною віком до 1 року; особи з інвалідністю I та II групи, в тому числі особи, що здійснюють догляд за дитиною з інвалідністю або за особою з інвалідністю з дитинства; багатодітні та малозабезпечені сім'ї; прийомні сім'ї, в які влаштовано троє і більше дітей; особи, які здійснюють опіку/піклування над трьома та більше дітьми; батьки-вихователі, які беруть на виховання та спільне проживання не менше ніж 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; побутові споживачі електричної енергії, які знаходяться в житлових приміщеннях (квар-

тирах, будинках), життя та здоров'я яких залежить від безперервної роботи медичного обладнання, яке живиться від електричних мереж, що підтверджується відомостями та/або документами. Означені, окрім першої, категорії для отримання передбаченої законом підтримки не повинні бути одержувачами житлових субсидій (Єгорова-Луценко, 2020; Риндзак, 2021].

Не можемо залишити поза увагою і систему *фронт-офісів* – групи підрозділів в організаціях, які відповідають за безпосередню роботу з клієнтами, замовниками та виконують функції: комунікації з клієнтами; ведення документообігу; надання клієнту інформації й обробки вхідних дзвінків/звернень. Прикладом фронт-офісних інформаційних систем є портал самообслуговування клієнта («особистий кабінет»). Таким кабінетом клієнт-представник вразливої категорії може скористатись, наприклад, для отримання психологічної допомоги, інформації чи консультації (Ткачук, 2023, с. 321].

Маємо зазначити, що окрім перелічених, в Україні ефективно діє Єдина інформаційно-аналітична система управління соціальною підтримкою населення України – E-SOCIAL – автоматизована система, яка використовується для збору, перевірки достовірності відомостей та обробки інформації, забезпечення доступу, зберігання та відображення інформації про призначення та отримання пільг, соціальних виплат, допомоги, житлових субсидій (далі – соціальна підтримка), відносин надавачів й отримувачів соціальної підтримки, а також інформації про нарахування й проведення виплат (Козіцька, с. 277).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, інформаційні технології – це широкий спектр новітніх технологічних рішень, які застосовуються в соціальній роботі для підтримки і поліпшення якості життя вразливих категорій осіб/сімей. Сучасні інформаційні технології надають фахівцям із соціальної роботи найрізноманітніші інструменти для якісного виконання професійних обов'язків. Завдяки цим технологіям, соціальна робота з вразливими категоріями осіб/сімей стає більш гнучкою та доступною. Окрім того, саме використання інформаційних технологій дозволяють вразливим категоріям осіб/сімей перетворитись з об'єкта соціальної роботи у її суб'єкта, оскільки володіючи

інформацією, знаннями, уміннями та навичками, отриманими з офіційних ресурсів, клієнт може попередити, а у разі необхідності – вирішити назрілу проблему.

У перспективі вважаємо за необхідне дослідити фактори, які впливають на ефективність використання інформаційних технологій у роботі з вразливими категоріями осіб/сімей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрусичин Н. Соціальна вразливість населення: дефініції, підходи до розуміння та оцінювання. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. № 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1216/1171>.
2. Горемикіна Ю. В. Інноваційні практики в роботі з вразливими групами населення в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 3 (41). С. 91–113. URL: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/Id Notice:1006644/Source:default>
3. Єгорова-Луценко Т. П. Цифровізація системи надання соціальних послуг в Україні. Право та інноваційне суспільство: електрон. наук. вид. № 2 (15). 2020. URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Yehorova-Lutsenko15.pdf>
4. Карпенко О. Г. Професійна діяльність соціального працівника як творчий процес. *Науковий часопис Національного пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова*. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2016. Вип. 22. К. С. 139–145.
5. Козіцька Н.О. Цифровізація соціальної сфери в умовах дії воєнного стану. Облік, аналіз, аудит, оподаткування та фінансовий моніторинг в умовах глобалізаційних змін: Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції; 08 грудня 2022 року. Київ: КНЕУ. 2022. С. 276–277.
6. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія. *Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України*. К., 2015. 244 с.
7. Матвеева Л.Г. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав вразливих груп населення. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 3(13). С. 48–59.
8. Олексюк Н. Моделювання процесу надання соціальних послуг у територіальній громаді як запорука ефективності професійної діяльності фахівця із соціальної роботи. Соціальна робота і соціальна освіта в умовах сьогодення: проблеми та перспективи розвитку: колективна монографія / С. Калаур, Н. Олексюк, Г. Олійник, Л. Петришин та ін.; за ред. О. Сороки, Г. Лещук. Тернопіль: Осадца Ю.В. 2023. С. 127–157. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/30895/1/5_Oleksyk.pdf
9. Олексюк Н. Соціальна підтримка батьків дітей з особливими потребами як актуальна проблема. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. 2019. Мукачеве: Вид-во МДУ. Вип. 2 (10). Ч. 2. С. 63–66.
10. Риндзак О. Т. Соціальна вразливість населення та її понятійно-термінологічне забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. № 33. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/947/905>.
11. Семігіна Т., Бойко А., Дума Л. та ін. Соціальні послуги на рівні громади: український досвід і перспективи. Київ. 2005. 134 с.
12. Слозанська Г. І., Горішна Н. М. Діяльність фахівця із соціальної роботи з надання соціальних послуг населенню у територіальній громаді. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2016. № 12. С. 113–118.
13. Слозанська Г. Категорії клієнтів фахівця із соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді. 2017. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Mir_2017_2_16.pdf
14. Сопко Р. І. Типологія потреб клієнтів у соціальній роботі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / гол. ред. І.В. Козубовська. Ужгород: Говерла, 2014. Вип. 31. С. 172–174.
15. Ткачук Г., Міщенко М., Ісаченко В. Інформаційно-цифрові технології для забезпечення соціально-психологічної допомоги вразливим категоріям громадян. *Social work and social education*; 2023. 1 (№ 2(11)). 316–324. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=3998977>
16. Шуль В.І., Олексюк Н.С. Особливості надання соціальних послуг вразливим категоріям населення в об'єднаній територіальній громаді / *Magisterium: збірник статей здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за матеріалами студентського науково-практичного круглого столу (Тернопіль, 14 грудня 2022 року) / МОН України, ТНПУ ім. В. Гнатюка*. Тернопіль: Видавництво ВЕКТОР, 2022. С. 49–53.

REFERENCES:

1. Andrusichin, N. (2022). *Cotsialna vrazlyvist naseleeniya: defnitsii, pidhody do rozumynnya ta otsinuvanniya [Social vulnerability of the population: definitions, approaches to understanding and assessment]*. *Ekononika ta suspilstvo*, 37. Retrieved from: <https://economyand society.in.ua/index.php/journal/article/view/1216/1171>. [in Ukrainian].

2. Horemykina, Yu. (2020). Innovatsiini praktyky v roboti z vrazlyvymy hrupamy naselennia v Ukraini [Innovative Social Work Practices for Vulnerable Groups of the Population in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 3 (41), P. 91–113. Retrieved from: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:1006644/Source:default> [in Ukrainian].
3. Egorova-Lutsenko, T. (2020). Tsifrovizatsiia systemy nadannia sotsialnih poslug v Ukraine [Digitalisation of the social service delivery system in Ukraine]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo: elektron. nauk. vyd.* 2 (15). Retrieved from: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Yehorova-Lutsenko_15.pdf [in Ukrainian].
4. Karpenko, O. (2016). Profesiynna dyialnist sotsialnogo pratsivnika yak tvorchiy protces [Professional activity of a social worker as a creative process]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho ped. un-tu imeni M. P. Drahomanova. Serii 11. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*. 22. P. 139–145 [in Ukrainian].
5. Kozitska, N. O. (2022). Tsifrovizatsiia sotsialnoi sfery v umovakh dii voiennoho stanu [Digitalisation of the social sphere under martial law]. *Oblik, analiz, audyt, opodatkovannia ta finansovy monitorynh v umovakh hlobalizatsiinykh zmin: Zbirnyk materialiv VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii; 08 hrudnia 2022 roku*. Kyiv: KNEU. P. 276–277 [in Ukrainian].
6. Makarova, O. (2015). *Sotsialna polityka v Ukraine: Monografiya* [Social policy in Ukraine: A monograph]. Kiev. 244 p. [in Ukrainian].
7. Matveeva, L. (2020). Mijnarodni ta evropeyski standarty zahisty prav vrazlyvih grup naselennia [International and European standards for the protection of the rights of vulnerable groups]. *Visnyk penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy*, P. 48–59 [in Ukrainian].
8. Oleksiuk, N. (2023). Modeluvannia protcesu nadannia sotsialnih poslug u teritorialniy gromadi yak zaporuka efektyvnosti profesiynoi diyalnosti fahivtsya iz sotsialnoi roboti [Modelling the process of social service provision in a territorial community as a guarantee of the effectiveness of professional activity of a social work specialist]. *Sotsialna robota i sotsialna osvita v umovakh sohodennia: problemy ta perspektyvy rozvytku: kolektyvna monohrafiia / S. Kalaur, N. Oleksiuk, H. Oliinyk, L. Petryshyn ta in.; za red. O. Soroky, H. Leshchuk*. Ternopil: Osadtsa Yu.V. Retrieved from: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/30895/1/5_Oleksyuk.pdf [in Ukrainian].
9. Oleksiuk, N. (2019). Sotsialna pidtrimka batkiv ditey z osoblivimu potrebamy yak aktualna problema [Social support for parents of children with special needs as an urgent problem]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Serii Pedahohika ta psykhohohii: zb. nauk. pr. Mukacheve: Vyd-vo MDU*. 2 (10). 2. S. 63–66 [in Ukrainian].
10. Rindzak, O. (2021). Sotsialna vrazlivust naselennia ta ii ponyatiyno-terminologichne zabezpechennia [Social vulnerability of the population and its conceptual and terminological support]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 33. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/947/905>. [in Ukrainian].
11. Semigina, T., Boiko, A., Duma, I. ta in. (2005). *Sotsialni poslugy na rivni gromadi: ukraïnskyi dosvid i perspektivi* [Community-based social services: Ukrainian experience and prospects]. Kiev. 134 p. [in Ukrainian].
12. Slozanska, H., & Horichna N. (2016). Diyalnist fahivtsya iz sotsialnoi roboti z nadannia sotsialnih poslug naselenniu u teritorialniy gromadi [Activities of a social work specialist in providing social services to the population in a territorial community]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina»*, 12, Khmelnytskyi. P. 113–118 [in Ukrainian].
13. Slozanska, H. (2017). Kategorii klientiv fahivtsya iz sotsialnoi roboty v obiednaniy teritorialniy gromadi [Categories of clients of a social work specialist in an amalgamated community]. Retrieved from: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P_21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Mir_2017_2_16.pdf. [in Ukrainian].
14. Sopko, R. (2014). Tipologiya potreb kliyentiv u sotsialniy roboti [Typology of clients' needs in social work]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohika*, Uzhhorod, 31, P.172–174. [in Ukrainian].
15. Tkachuk, H., Michenko, M., & Isachenko, V. (2023). Informatsiyno-tsifrovi tehnologii dlia zabezpechennia sotsialno-psyhologichnoi dopomogy vrazlyvim kategoriyam gromadian [Information and digital technologies to provide social and psychological assistance to vulnerable categories of citizens]. *Social work and social education*. Retrieved from: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=3998977> [in Ukrainian].
16. Tschul, V., & Oleksiuk, N. (2022). Osoblivosti nadannia sotsialnih poslug vrazlyvim kategoriyam naselennia v obiednaniy teritorialniy gromady [Peculiarities of providing social services to vulnerable categories of the population in an amalgamated territorial community]. *Magisterium: zbirnyk statei zdobuvachiv vyshchoi osvity druhoho (mahisterskoho) rivnia za materialamy studentskoho naukovo-praktychnoho kruhloho stolu (Ternopil, 14 hrudnia 2022 roku) / MON Ukrainy, TNPU im. V. Hnatiuka*. Ternopil: Vydavnytstvo VEKTOR, S. 49–53 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Олена ДЕНИСЮК ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА».....	3
Аліна ДУЛЯ, Вадим ЛЮТИЙ КЛАСИФІКАЦІЯ РІЗНИХ ГРУП ОТРИМУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЗА ОЗНАКАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ, ВИКЛЮЧЕНОСТІ ТА ВРАЗЛИВОСТІ.....	11
Оксана ДУРМАНЕНКО СОЦІАЛЬНО-ДЕПРИВОВАНИ ГРУПИ ДІТЕЙ В ДЗЕРКАЛІ СОЦІОЛОГІЇ ДИТИНСТВА.....	19
Андрій КАМБУР ОПТИМІЗАЦІЯ ВПЛИВУ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ФАКТОРІВ НА АКТИВНУ ЦІННІСНУ ПОВЕДІНКУ ОСОБИСТОСТІ.....	26
Ірина КАРПИЧ СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД МОЛОДІ.....	33
Людмила МЕЛЬНИК, Жанна МЕЛЬНИК, Юрій СЕРБАЛЮК, Віталій СПІВАК ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ЛЮДЯМ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ.....	39
Валентина НИКОЛАЄВА, Світлана КАРТАШОВА МІСЦЯ ТИМЧАСОВОГО ПЕРЕБУВАННЯ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ВИКЛИКИ.....	46
Галина ОЛІЙНИК, Світлана КОРОТНЮК СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.....	55
Людмила ПЕТРИШИН, Світлана КАЛАУР УЗМІСТОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ МОТИВАЦІЙНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ.....	61
Світлана РОЄНКО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	69
Інна РОМАНОВА, Людмила МАКАР, Ірина ШЕПЛЯКОВА ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.....	76
Наталія СУШИК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ «БЕЗПЕЧНЕ МІСЦЕ» ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО, МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	82
Оксана ТАШКІНОВА, Вікторія ОЛІЯРНИК РОЛЬ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ РОДИН В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	89
Наталія ТІЛІКІНА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА РЕГІОНАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ: РОЗРОБКА АЛГОРИТМУ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ.....	97
Тетяна ТЮЛЬПА ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ (СТАРОДАВНІ ЧАСИ – XVII СТОЛІТТЯ).....	107
Оксана ШЕВЧУК НАВИЧКИ ТА ВМІННЯ ФАХІВЦЯ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНОМУ РІВНІ.....	112

РОЗДІЛ 2
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Степан ГАНДЖА

СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
В УКРАЇНІ.....118

Володимир САВКА

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ.....125

Оксана СІЛЬВЕСТРОВА, Оксана МАЙБОРОДА, Людмила КАРПІНЧУК

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ131

Дмитро ПЛІТІН, Віктор ОРДИНОВИЧ

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ
З ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ОСІБ/СІМЕЙ139

CONTENTS

SECTION 1

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

<i>Olena DENYSIUK</i> THE USE OF THEATER ART IN THE TRAINING OF STUDENTS IN THE SPECIALTY “SOCIAL WORK”.....	3
<i>Alina DULIA, Vadym LIUTYI</i> CLASSIFICATION OF DIFFERENT GROUPS OF RECIPIENTS OF SOCIAL SERVICES ACCORDING TO SIGNS OF SOCIAL MALADJUSTMENT, EXCLUSION A ND VULNERABILITY.....	11
<i>Oksana DURMANENKO</i> SOCIALLY DEPRIVATED GROUPS OF CHILDREN IN THE MIRROR OF CHILDHOOD SOCIOLOGY.....	19
<i>Andrii KAMBUR</i> OPTIMIZATION OF THE INFLUENCE OF SOCIO-CULTURAL FACTORS ON ACTIVE VALUE BEHAVIOR.....	26
<i>Iryna KARPYCH</i> SOCIAL WORK ON THE PREVENTION OF BULLYING AMONG YOUTH.....	33
<i>Lyudmila MELNYK, Zhanna MELNYK, Yuriy SERBALYUK, Vitalii SPIVAK</i> FEATURES OF PROVIDING SOCIAL ASSISTANCE TO PEOPLE WITH LIMITED FUNCTIONAL CAPABILITIES.....	39
<i>Valentyna NYKOLAIEVA, Svetlana KARTASHOVA</i> PLACES OF TEMPORARY RESIDENCE OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS: ORGANIZATION AND CHALLENGES.....	46
<i>Halyna OLIINYK, Svitlana KOROTNIUK</i> SOCIAL FACTORS OF THE FORMATION OF VALUE ATTITUDES TOWARDS HEALTH AMONG OLDER ADOLESCENTS.....	55
<i>Lyudmila PETRYSHYN, Svitlana KALAU</i> MEANING PEDAGOGICAL TOLERANCE IN THE PROCESS OF MOTIVATIONAL COUNSELING.....	61
<i>Svitlana ROIENKO</i> FORMATION OF PROFESSIONAL AND ETHICAL CULTURE OF FUTURE SOCIAL WORKERS.....	69
<i>Inna ROMANOVA, Lyudmila MAKAR, Iryna SHEPLIAKOVA</i> TOOLS FOR SOCIAL REVITALISATION IN TERRITORIAL COMMUNITIES.....	76
<i>Nataliia SUSHYK</i> SOCIAL EDUCATION TECHNOLOGY “SAFE PLACE” FOR PRESCHOOL A ND YOUNGER SCHOOL AGE CHILDREN.....	82
<i>Oksana TASHKINOVA, Viktoriia OLIARNYK</i> THE ROLE OF MILITARY CHAPLAINS IN THE SOCIAL SUPPORT SYSTEM FOR SERVICE MEMBERS AND THEIR FAMILIES DURING THE WAR IN UKRAINE.....	89
<i>Nataliia TILIKINA</i> EDUCATIONAL AND METHODICAL WORK OF THE REGIONAL SOCIAL SERVICE CENTERS: ALGORITHM DEVELOPMENT AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES	97
<i>Tatiana TULPA</i> HISTORICAL AND PEDAGOGICAL PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF THE SOCIAL EXPERIENCE OF THE YOUNGER GENERATION (ANCIENT TIMES – XVII CENTURY.....	107
<i>Oksana SHEVCHUK</i> SKILLS AND ABILITIES OF A SOCIAL WORK SPECIALIST AT AN INDIVIDUAL-PERSONAL LEVEL.....	112

SECTION 2
ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY

Stepan HANDZHA

THE ESSENCE OF THE SOCIAL SECURITY PROCESS
OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE.....118

Volodymyr SAVKA

PECULIARITIES OF COMBATANTS' SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE.....125

Oksana SILVESTROVA, Oksana MAIBORODA, Lyudmila KARPINCHUK

THE PROBLEM OF DOMESTIC VIOLENCE IN THE CONTEXT
OF GLOBAL CHALLENGES OF SOCIAL WORK.....131

Dmytro PLITIN, Victor ORDYNOVYCH

THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN SOCIAL WORK WITH VULNERABLE
CATEGORIES OF INDIVIDUALS/FAMILIES.....139

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 5

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Алла Олександрівна Марєєва

Підписано до друку 29.11.2024
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,44. Замов. № 1224/884. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.